

ΕΣΤΙΑ

1972

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τ' προσέχει
11

ΕΤΟΣ ΚΑ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 237 - 238

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 197

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Έσωτεριζοῦ: Έτησία	Δραχ.	200.—
Νομιζών Προσώπων, Όρ- γανισμών, Τραπεζών	Δραχ.	300.—
Έξωτεριζοῦ Έτησία	Δολλ.	10.—
ἢ Λίραι Ἀγγλίας		4.—
Έξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)		
Τιμή τεύχους	Δραχ.	50.—

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς
Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Ἀθῆναι)
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ (Θεσ/νίκη)

Έμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Ὀδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Στεφ. Μπέττη:	Μιχαήλ Χρησταροῦς	Σελ.	1
Στέλιου Κ. Σιωμοπούλου:	Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἠλείου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους	»	33
William Martin Leake:	Ὁρειβάσια στὴν Πίνδο	»	41
Donald M. Nicol:	Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠλείου	»	46
Πάνου Γρίσπου:	Δασικὴ Λαογραφία	»	57
Δημοσθ. Νασούλη:	Προσδοκίαι καὶ Χαρὲς (διήγημα)	»	67
Κώστα Π. Λαζαρίδη:	Ἀπὸ τὸ σημειωματάριο τοῦ Γέρο - Φλώρου	»	72
Νικολάου Βαροδάρη:	Βυζαντινὸς Ἔλεγχος	»	75
Par Lagerkvist:	Ἐσὸ πὺν ὑπῆρχες πρὶν ἀπ' τὰ βουνὰ (ποίημα) (Ἀπόδοσις Παν. Καραγιώργου)	»	75
Σπ. Δ. Κυριαζοπούλου:	Περὶ Συνοφαντίας	»	76
Γιώργου Ματθ. Οἰκονόμου:	Τῆς Ἑριζας	»	87
Χουσανθης Ζιτσαία:	Πέτρα σκληρὴ (ποίημα)	»	90
Σάουλ Μποντλαίρ:	Τὸ Σοννέτο τῶν Ἀνταποκρίσεων (Ἀπόδοσις Ἀρ- σένη Γεροντιζοῦ)	»	91
Lucia Poli:	Ἀπλία Ὀδὸς (ποίημα) (Ἀπόδοσις Δημ. Σιωμο- πούλου)	»	94
Nicola Napolitano:	Ἐποχὴ (ποίημα) (Ἀπόδοσις Δημ. Σιω- μοπούλου)	»	94
Nino Agnello:	Εἶμαι μικρὸς (ποίημα) (Ἀπόδοσις Δημ. Σιωμο- πούλου)	»	95
Ala Delfino:	Εἶναι σὲ σένα Ἐσπέρα (ποίημα) (Ἀπόδοσις Δημ. Σιωμοπούλου)	»	95
Benato Filippelli:	XII Ἐπέτειος (ποίημα) (Ἀπόδοσις Δημ. Σιωμο- πούλου)	»	95
Ἀντιγ. Γαλανάκη - Βουγλέκη:	Τὸ Πᾶν (ποίημα)	»	96
Μαρίας Ἀρχαδίου:	Περίπατος στὰ Γιάννινα (ποίημα)	»	96
Jose Ortega Y Gasset:	Ἀναζητῶντας ἓνα Γκαίτε ἐκ τῶν Ἐνδον (Ἀ- πόδοσις Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	»	97

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Βηλαράδες στὴ Ρουμανία (Ἄλκη Μυροσίνη - Μάν-
θου) — Ἡ ἐνίσχυσις τῶν Γραμμάτων (Α. Κόκκινος) — Κριτικὴ τοῦ Βιβλίου:
Λάμπρου Μάλαμα: «Κατοικιώνης καὶ Κλεφτουργιά» — Μάρκου Μέσκου: «Τὰ ἀνώγνια»
(ποίηματα) — Πέτρου Γλέζου: «Τὸ σπίτι μὲ τὰ περσιτέρια» — Ἀνθῆ Βεργῆ: «Ὅταν θε-
ρίζαμε στὰ σκοτάδια» (Α. Κόκκινος) — Δημ. Βασιλειάδης: «Αἰγαιοπελαγίτικη Ἀρχιτεκτο-
νική» (Γιώργου Παράτσια) — Κώστα Παπαπάνου: «Στὸ μακρινὸ Σουόμι» (Πάνου Κα-
ραγιώργου) — Μὴ ἐκθεση τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου (Α. Κόκκινος).

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξας: Α. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου, 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διδολή, 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
ΤΥΠΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ — Ἀγγελάκη, 15 - Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΑ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1972

ΤΕΥΧΟΣ 237 - 238

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

ΜΙΧΑΗΛ ΧΡΗΣΤΑΡΗΣ

διαπρεπὴς Γιαννιώτης Ιατροφιλόσοφος καὶ φιλικὸς

(ὁ Ἀνώνυμος "Ἑλλήν τῆς Νομαρχίας;")

«... un très honnête homme fort instruit et dans son art et dans la littérature grecque...»

F. G. Laurençou

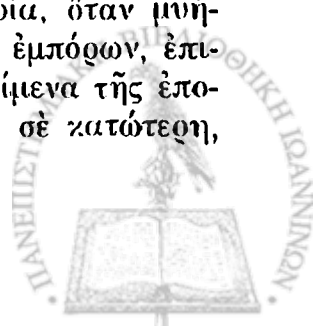
«Αὐτὸς πρῶτος ἔρριψε τὸ πρῶτον πυροβόλον κατὰ τῆς τυρανίας...»

Ἀ. Κουτσαλέξης

I

Σὲ παλαιότερη σχετιζὴ μὲ τὸν Ἀθανάσιο Τσακάλωφ συνιδρυτὴ καὶ συναρχηγὸ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας μελέτη μου, ἐσημείωσα ὀλίγα καὶ γιὰ τὸ Γιαννιώτη Ιατροφιλόσοφο Μιχ. Χρησταρῆ, ἐπιφανῆ ἐπίσης φιλικὸ διαδραματίσαντα πρωτεύοντα ρόλο στὰ κατὰ τὴ Δακίαν πράγματα τῆς Ἑταιρείας. Ἦδη μὲ τὴ συγκέντρωση ἱκανοῦ ὕλικου, ἀπὸ μακρὰ καὶ ἐπίμονες στίς ἐδῶ βιβλιοθήκες ἰχνηλασίες, προβαίνω καὶ στοῦ Χρησταρῆ τὴν παρουσίαση, σὰν μαχητὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐθνικῆς ἔξοχου καὶ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ὅχι τυχαίου, ποὺ πολλὰ ἐπρόσφερε στὸν ἑλληνισμό ἀλλὰ καὶ τὸν ντόπιον πληθυσμὸ τῆς χώρας ποὺ τὸν φιλοξένησε. Σκοπὸς μου ν' ἀποδοθῇ καὶ σ' αὐτὸν τὸ θαινώσιον Ἡπειρώτη ἢ ὀφειλόμενη τιμὴ καὶ ἐξαορθῇ κι αὐτοῦ, τῶρα μὲ τὰ ἑκατοντηντάχρονα, τὸ ἔργο του καὶ τὸνομα, ποὺ σχεδὸν ξεχάστηκε καὶ πάει νὰ σβηστῇ.

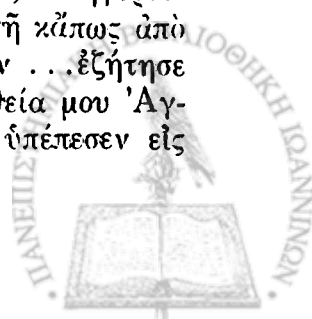
Ὁ Μιχ. Χρησταρῆς γεννήθηκε στὰ Γιάννινα τὸ 1773. Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς γέννησής του προκύπτει ἀπὸ τὴ σχετιζὴ ἀναγραφὴ τοῦ καταλόγου τῶν Φιλικῶν τοῦ Ἀρχείου Σέκερη, τελευταία ἐλθόντος σὲ φῶς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ὅταν μνηθῆκε στὴ Φιλικὴ τὸ 1818, ἦταν 45 χρονῶν. Σ' ὀνομαστὴ οἰκογένεια ἐμπόρων, ἐπιστημόνων ἢ λογίων, δὲν φαίνεται ν' ἀνῆκε ὁ Χρησταρῆς, γιὰτὶ σὲ κείμενα τῆς ἐποχῆς, τέτοιο, καθόσο γνωρίζω, ὄνομα δὲν ἀναφέρεται, οὔτε ὅμως καὶ σὲ κατώτερη,

καθώς εικάζω, απ' όσα γι αυτόν γράφει φίλος και συγγενής του ο Κουτσαλέξης, ο γνωστός συγγραφέας των Ένδιαφερόντων και Περιέργων Ιστορημάτων.

Τα εγκύκλια μαθήματα «τακτικώς εξεπαιδεύθη υπό Κοσμών Μπαλάνων», καθώς ο Άραβαντινός λέει (Σύλλογ. σελ. 217), μετά το πέρας των οποίων και περί τις άρχες περίπου της τελευταίας δεκαετίας του ΙΗ' αιώνα, ξενιτεύτηκε ο Χρησταρής στη Βλαχιά, «πρός τον έν Βουκουρεστίοις πλουτούντα» και το έμπορικό μετερχόμενον επάγγελμα μεγαλύτερον άδερφό του. "Όταν έφθασε στη Λακική Πρωτεύουσα, «κοινήν καταφυγήν του γένους των Έλλήνων» τότε, στο Γυμνάσιό της το έλληνικό σχολάσχευε ο λαμπρός Ήπειρώτης Δάσκαλος Λάμπρος Φωτιάδης. Χωρίς άμφιβολία ο νεαρός Χρησταρής επωφελήθηκε της ευκαιρίας ν' άκούση και άκτουνοϋ, προς συμπλήρωση των από τους Μπαλάνους γνώσεων του, τα ύψηλά μαθήματα, άγνωστο για πόσον καιρό. Ειθύς δέ κατόπι με παρακίνηση προφανώς του Δασκάλου, καθώς συνήθιζε, πού εκτίμησε το ήθος και τον περί τις μαθήσεις ζήλο του νέου, εστάλη από τον άδερφό του στην Ευρώπη γι' ανώτερες σπουδές. «Είχεν αποσταλή εις Παρίσια παρά του άδελφού του ίνα σπουδάσῃ», λέει ο Κουτσαλέξης, ο όποιος αναφερόμενος στο Χρησταρή (Προβλ. Ένδιαφέροντα και Περιέργα τινά Ιστορήματα, έκδ. Βιβλ. τόμ. 7 σελ. 227) παρατρέπει έντελώς το θέμα των σπουδών του αφήνοντάς μας άβοήθητους στη γενική περί αυτό σύγχυση. Δέν φαίνεται έν τούτοις να διέτριψε επί πολϋ ο Χρησταρής στην άνήσυχη τότε Γαλλική πρωτεύουσα και κατήλθε στο ήσυχο και έλληνοσύχναστο Πατάβιο, στο περίφημο Πανεπιστήμιο του όποιον παρακολούθησε μαθήματα Φιλοσοφίας και Ίατρικής, εξαταγίνονταν δέ και στα Μαθηματικά. Απ' εδώ επήρε το 1806 το διδακτορικό του δίπλωμα. Στη διάρκεια των σπουδών του στο Πατάβιο, και συγκεκριμένα το 1804, εκδίδει σέ μετάφραση άπλοέλληνική «μετά προσθήκης και τινος μεταβολής» και δαπάνη κάποιου φιλογενούς κυρίου Εϋσταθίου Μήτση, τα Στοιχεία Αριθμητικής και Άλγέβρας του Μετσοβούργου' «περιφήμου διδασκάλου της Μαθηματικής έν Βιέννη, εις χοήσιν καθώς το κατεβατό του τίτλου τους λέει, των έν τη Έλλάδι και άλλαχοϋ Έλληνικών Σχολείων και προς κοινήν του Γένους ωφέλειαν» βιβλίο διδακτικό πολύτιμο² με το όποιο θέλησε να συμβάλη ενεργά ο Χρησταρής στη γενικώτερη της εποχής ένθνική διαφωτιστική κίνηση.

Μετά το πέρας των σπουδών του στο Πατάβιο έφοίτησε προς τελειοποίηση, φαίνεται, των ιατρικών του γνώσεων στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, άγνωστο για πόσο διάστημα, από δέ το 1810 μάλλον, «έκλεξεν ως διαμονήν του, λέει ο Βρεττός (Ν.Φ. Β' σελ. 348—9) το Βουκουρέστιον, επαγγελλόμενος την Ίατρικήν μετ' επιτυχίας». Τότε περίπου απέθανε εκεί ο καλός άδερφός του και το έχει του περιήλθε στο γιατρό, πού άνέλαβε τη συντήρηση της στά Γιάννινα οικογένειας του μακαρίτη (γυναίκας και δυο παιδιών) «ως πατήρ αποστέλλων τακτικά τα αναγκαία χρήματα». Στο σημείο αυτό ο Κουτσαλέξης αναφέρεται σέ πολυδάπανο τραπέζι, πού ή θειά του (άδερφή της μάνας του το γένος Ρογκώτη) και νύφη του γιατροϋ Άγγελική, έκανε στον Άλῃ - πασιῃ, να τον έξιμενίσῃ γιατί κατάρτεξε τις συγγενικές της οικογένειες Ρογκώτη και Κουτσαλέξη. «Αί δοθεῖσαι βεβαίως πληροφορίαι, γράφει ο Κουτσαλέξης (ό.π. σελ. 228) περί της καταστάσεως του αποθανόντος (είχε άνθρωπό του στη Βλαχιά ο Άλῃς τον Δούκα Κων. Δούκα πού τον κατατόπιζε σ' όλα) και της ισχύος του ιατροϋ παρά τῷ ήγεμόνι (έννοεί το Χρησταρή, πού ήταν φαίνεται γιατρός του ήγεμόνα Ίω. Καρατζῃ ήγεμονεύσαντος από 1812—1818) υπηγόρευσαν εις τον Άλῃ την χοήσιν της συνήθως αὐτῷ μεθόδου, όπως ωφελιθῇ κάπως από την περιουσίαν της χήρας και των ὀρφανῶν ἔστω και μικρόν μερίδιον . . . έζήτησε δειπνον από την οίξιαν Ρογκώτη διά να φιλιωθῇ μετ' αὐτῆς. . . Ή θεία μου Άγγελική, συνεχίζει ο Κουτσαλέξης, είχε βεβαίως τα μέσα. . . "Όθεν υπέπεσεν εις

μέγα λάθος νὰ παραδεχθῇ τοὺς λόγους τῶν προδοτῶν καὶ προετοιμασθῇ εἰς ὑποδοχὴν τῶν τυράννων ἐν τῇ οἰκίᾳ μας... Τὰ μεγάλα ἔξοδα, καταλήγει, τὰ ὁποῖα ἔκαμεν ἡ θειά μου εἰς δῶρα καὶ τὸ δεῖπνον καὶ τὰ ὁποῖα ὡς ἔλεγον καὶ ἤκουσα καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἰδίου Μιχ. Χρησταρῆ ἀνέβαινον εἰς γρόσια 20.000 τοῦ καιροῦ ἐκείνου, παρώργισαν τὸν εἰρημένον κατὰ τῆς νύμφης του καὶ τὰ γράμματά του δὲν ἦσαν πλέον ἢ σειρὰ ἐπιπλήξεων. ὡς ἦτον ὁμως ὡς πατήρ ἐφρόντιζε καὶ ἔστελλε τὰ ἀναγκαῖα πρὸς συντήρησιν τῆς οἰκογενείας».

Τὸ γεγονὸς εἶναι ἐντόνως χαρακτηριστικὸ τῶν διαθέσεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ Χρησταρῆ ἔναντι τῶν τυράννων τῆς Πατρίδος γιὰ τοὺς ὁποίους μόνο ἀπέχθεια καὶ μῖσος ἄσβεστο ἔνοιωθε καὶ τῶν ὁποίων δὲν ἐσκέπτονταν παρὰ τὸν παντελῆ ὀλεθρό τους¹.

II

Παράλληλα πρὸς τὴν ἄσκησιν τοῦ λειτουργήματός του στὸ Βουκουρέστι ὁ Χρησταρῆς ἐπιδίδεται στὴ συγγραφῇ, μετέχει δὲ σὲ κάθε κίνησιν σκοπεύουσα στὴν προαγωγὴ τῆς παιδείας καὶ πνευματικῆς καλλιέργειας τῶν μελῶν τῆς ἐκεῖ πολυάριθμης καὶ ἀνθηρῆς ἑλληνικῆς παροικίας τῆς ὁποίας κατὰ τὰ ἔτη 1810—1812 ψυχὴ εἶναι ὁ φωτισμένος καὶ δραστήριος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας πρῶην ᾽Αρτης Ἰγνάτιος. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκεῖ τοποθέτησίν του (1810) ὁ ἄξιος αὐτὸς καὶ «τῷ ὄντι φιλογενής» ἱεράρχης, «ὅστις ἄλλο δὲν φροντίζει εἰμὴ νὰ διασπείρῃ τὰ φῶτα εἰς τὴν Ἑλλάδα», ἀναδιοργανώνει τὴν περιφημὴ ἄλλοτε ὑπὸ τὸν πολὺν Λ. Φωτιάδην Ἀνθεντικὴ Σχολὴ καὶ τὴν μετονομάζει Λύκειο, ἰδρύει δὲ (7.7.1810) τὴ Φιλόμουσον Ἑταιρεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λυκείου τὴν καὶ Ἀκαδημία ἀποκληθεῖσα «ἐκ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἱερατείου, τῶν εὐγενῶν, τῶν ἱατρῶν, τῶν διδασκάλων καὶ τῶν πραγματευτῶν διὰ νὰ ἐπαγρυπνῶσι εἰς τὴν πρόοδον τῶν μαθήσεων καὶ νὰ καλλιεργήσωσι τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀναβιβάζοντας αὐτὴν κατὰ μικρὸν πλησίον τῆς μητρὸς αὐτῆς». (Πρὸβλ. Ἑλ. Κούκου: Ἡ Φιλ. Ἑταιρεία τῆς Βιέννης σελ. 21 κ.έ.).

Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐξεχόντων μελῶν τῆς Φιλομούσου αὐτῆς Ἑταιρείας ἀναφέρεται βέβαια καὶ ὁ Μιχ. Χρησταρῆς (πρὸβλ. Κ. Σάθα: Ν. Φιλ. σελ. 693). Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1811) μὲ προτροπὴ καὶ γενναία συνδρομὴ τῆς Φιλ. Ἑταιρείας ἐκδίδεται στὴ Βιέννη ἀπὸ τὸν Ἀνθίμο Γαζῆ ὁ Λόγιος Ἑρμῆς κατ' ἐξοχὴν περιοδικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, «σύγγραμμα περισπούδαστον δι' οὗ μετεδίδοντο εἰς τοὺς Ἕλληνας αἱ γενόμεναι ἐν Εὐρώπῃ πρόοδοι τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς Φιλολογίας». Ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἐκδόσιν του εἰδησιὴ ἀρχίζει: «Ἡ παροῦσα φιλογολικὴ ἐφημερὶς λαμβάνει ἤδη κατὰ πρῶτον ἀρχὴν διὰ προτροπῆς καὶ ἀναλωμάτων ἐν μέρει τῆς ἐν Βουκουρεστίοις νεοσυσταθείσης Φιλολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λυκείου, τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς εἶναι εἰς τὸ νὰ δίδῃ εἰδήσεις φιλογολικὰς ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὰς γνώσεις τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν μαθήσεων... Ἡ ρηθεῖσα φιλόμουσος φιλογολικὴ Ἑταιρεία προσφέρει ὡς δῶρον ἐν ἀντίτυπον τούτου τοῦ Λογίου Ἑρμού εἰς τὰ περιφημότερα σχολεῖα τοῦ Γένους, τὸ ὁποῖον δοθήσεται ἐδῶ εἰς Βιέννην εἰς ὅποιον τῶν Γραικῶν συμπατριώτην ἢ γνωστὸν ἡθελὸν διορίσει οἱ ἐπίτροποι τῶν κατὰ τόπους σχολείων διὰ νὰ στέλλεται ἀσφαλῶς». (Πρὸβλ. Ἑλ. Κούκου ὅ.π. σελ. 22).

Λίγο ἀργότερα καὶ συγκεκριμένα τὸ 1814 σὲ δημοσιευθεῖσα προκήρυξις γιὰ μετατύπωσιν σ' ἓναν τόμο τῶν Αὐτοσχέδιων στοχασμῶν τοῦ Κοραῆ, ποὺ πρότειναν οἱ Θ. Σπανιολάκης ἔμπορος καὶ Κ. Βαρδαλάχος καὶ Κ. Κούμας Δάσκαλοι, ἀναφέρεται ὅτι «ὁ διδάσκαλος Βαρδαλάχος καὶ ὁ ἱατρὸς Χρησταρῆς» ὑποσχέθηκαν νὰ

προμηθεύσουν σημειώσεις δικές τους και φίλων στις όποιες να παραλληλίζονται φράσεις του Κοραή με φράσεις παλαιών και άλλων... (Η έκδοση σε 1.000 αντίτυπα έγινε Νοέμβριο 1815 — Πρβλ. Έρνος εις 'Αδ. Κοραήν 'Αθ. 1965 σελ. 255).

Κατά το 1816 ακόμη — αναφερόμαστε στις αξιολογότερες κατ' αυτή την περίοδο συγγραφικές δραστηριότητες του Χρησταρή — εκδίδει ο ίδιος στη Βιέννη και από την πολύ γνωστή στους λόγιους Έλληνες της Αυστριακής πρωτεύουσας τυπογραφία του Ίω. Τζβεζίου (εκεί εκδίδονταν κι ο Λόγιος Έρμος) σε δυο τόμους και μετάφρασή του εκ της γαλλικής «Στοιχειώδες σύγγραμμα περί ήθικης και ευδαιμονίας» προς χρήση και ωφέλεια της νεολαίας πάλι, ή ήθική και πατριωτική διαπαιδαγώγηση της οποίας υπήρξε φαίνεται κύριο μέλημα και άγαπημα του 'Ηπειρώτη γιατρού⁵.

Στά μετέπειτα και μέχρι του 1818 χρόνια, όποτε θ' αναλάβη ύψηλότερα καθήκοντα στο Βουκουρέστι ο Χρησταρής, δυο φορές τουλάχιστον τον συναντούμε στην Ιταλία, όπου τον τραβοῦσαν, φαίνεται, παλιές πατριωτικές γνωριμίες και δεσμοί ιδιαίτεροι προς τους έπισημοτέρους των εκεί αποδήμων. Πρώτη το 1815, όταν ο Ίγνάτιος εγκατασταθείς ήδη όριστικά στην Πίζα και συνεχίζοντας την καταπληκτική έθνοφωτιστική του δράση, «είχεν αναλάβει υπό την προστασίαν του την εκτύπωσιν συλλογής τινός ανεκδότων έλληνικών καταρτισθείσης υπό δύο φιλολόγων, των οποίων όμως δεν αναφέρονται τα ονόματα. Επρόκειτο πιθανώς, γράφει ο Πρωτοψάλτης (Μνημ. Έλλ. Ιστορίας Δ' τευχ. Α' σελ. 293—4), περί των λογίων Χρησταρή και Ιατροπούλου, οι όποιοι παρέμενον τότε εν Πίζη. Προκηρύξεις δι' έγγραφην συνδρομητών της εκδόσεως αυτής, συνεχίζει ο ίδιος, είχαν αποστείλει ο Ίγνάτιος εις τον Μητροπολίτην Μολδαβίας Βενιαμίν και εις τους εν Βιέννη φίλους του Ζηνόβιον Πώπ, Γεώργιον Σταύρου και άλλους...».

Και δεύτερη το 1818, κατά μαρτυρία του γνωστού Κουτσαλέξη, ο όποιος τα περί υπερόγκων έξόδων της θείας του για το παρατεθέν εκείνο στον Άλη - πασιά τραπέζι, «ήκουσε από το στόμα του ιδίου Μιχ. Χρησταρή εν Τεργέστη κατά την εις Βλαχίαν επιστροφήν του από Λιθόρρον, όπου είχαν καταφύγει με τον ήγεμόνα Καρατζάν»⁶ (πρβλ. Κουτσ. ό.π. σελ. 230). Το 1819 τέλος βλέπουμε τόνομα του Χρησταρή αναγραφόμενο τελευταίο μεταξύ των έξοχοτάτων ιατρών εις τον κατάλογο «των φιλοζάλων και φιλομούσων συνδρομητών» το προτασσόμενο του Γ' τόμου της κατά το έτος αυτό στη Βιέννη έκδοθείσης «Ιστορίας της πάλαι ποτε Δακίας» του Διονυσίου Φωτεινού.

III

Εύθως ως το μυστικό της Φιλικής Έταιρείας αρχίζει από το 1818 ιδίως διαδιδόμενο διά των αποστόλων της (Δικαίου και Αναγνωστοπούλου) μεταξύ των έξεχόντων Έλλήνων των Ήγεμονειών, από τους πρώτους που μυούνται σ' αυτό είναι κι ο Χρησταρής, λαβών τη μετωνυμία ψευδομάντης. Η μήση του έγινε στο Βουκουρέστι στις 30.8.1818 από τον συμπατριώτη του έταίρο Κ. Πεντεδέκα. Στον κατάλογο φίλικών του Αρχείου Σέκερη, της αυθεντικώτερης ασφαλώς πηγής για την Ιστορία της Φιλικής Έταιρείας, που μνημονεύσαμε, ο Χρησταρής φέρει αύξ. αριθμό 354 και την αναγραφή: «Μιχ. Χρησταρής Ίωαννίτης ιατρός χρόνων 45. Διά Κων. Πεντεδέκα 1818 Αύγούστου 30 Βουκουρέστι. Τω Ν. Κ. Πατζίμαδη φλ. 50» (Πρβλ. Ι. Μελετοπούλου: Η Φιλ. Έταιρεία 'Αθ. 1967 σελ. 144 και Β. Μέξα: Φίλικοι σελ. 140). Είς δε τον κατάλογο του Φιλήμονος (Δοκ. Έλλ. Έπαναστ. Α' σελ. 416) έχει αριθμό 681 και τα στοιχεία «Χρησταρής Μιχαήλ ιατρός 1818 Βουκουρέστι διά Κ. Πεντεδέκα φλωρία 50».

Από της εισόδου του σχεδόν στην Έταιρεία ο Χρησταρής κι ύστερα από

καίτοις ταλαντεύσεις του όφειλόμενες σὲ μεταξὺ τῶν ἀποστόλων (Πεντεδέκα — Ἀναγνωστοπούλου) συγκρούσεις καὶ ἐπιπολαιότητες, ἀναπτύσσει πολὺπλευρὴ δράση, πολὺ δὲ σύντομα γιὰ τὶς ἐξαιρετικὲς τοῦ ἱκανότητες, τὴ μόρφωση καὶ τὶς πλατεῖες καὶ μεγάλες μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν καὶ Βλάχων γνωριμίες του, κερδίζει τὴν ἐμπιστοσύνη τῆς ἡγεσίας τῆς Ἑταιρείας νομιζόμενος «ἐν Βουκουρεστίῳ ὡς ὁ ὑπολιπτικώτερος τῶν ἐκεῖ ἀδελφῶν» τοῦ ἀνατίθενται δὲ σπουδαῖα ὑπουργήματα καὶ λεπτότατες ἀποστολές.

«Θιασώτης ὅμως τῶν Μουσῶν ὁ Χρησταρῆς καὶ μάλιστα τῆς Μελομένης, καθὼς λέει ὁ Βρεττός (Ν.Φ. Β' σελ. 348-9), ἐκατεγίνετο εἰς μεταφράσεις ἰταλικῶν καὶ γαλλικῶν τραγωδιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπαριστάνοντο ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ ὁποίου οὗτος ἦτον ἡ ψυχὴ». Πράγματι ἡ συμβολὴ τοῦ Χρησταρῆ στὴν ἐπαναστατικὴ διὰ τοῦ θεάτρου διαπαιδαγώγησι καὶ προπαρασκευὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Δακικῆς πρωτεύουσας καὶ μάλιστα τῶν νέων, τὴν ὁποίαν ὡς σημαίνων φιλικὸς ἀνέλαβε, ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἀξίζει εὐρύτερα νὰ γνωσθῇ. Λέω ὡς φιλικός, ἐπειδὴ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ εἰς Βλαχίαν ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρείας «συναισθανόμενοι πόσον ἡ ἀναγέννησις τῆς δραματικῆς τέχνης θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ λαὸν ἔμπλεον ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ νὰ παρακινήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἡρωικῶν κατορθωμάτων» κάθε μέσο μετῴλησαν γιὰ τὴν ἀνασύστασιν καὶ ἐπαναλειτουργίαν τοῦ ἑλλ. θεάτρου Βουκουρεστίου μὲ κύριο ἐκεῖ ἐκπρόσωπο καὶ ἐντεταλμένο τοῦς τὸ Χρησταρῆ. Ἀλλ' ἄς πάρουμε τὰ πράγματα μὲ τὴ σειρά τους.

Τὸ 1818 ἀνῆλθε γιὰ τρίτη φορὰ στὸ θρόνον τῆς Βλαχιάς, σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ διαφυγόντος στὴν Εὐρώπην Ἰω. Καρατζᾶ (30.10.1818), ὁ πρίγκιπας Ἀλέξ. Σοῦτσος, ὁ καὶ Ἀλέκο - Βόδας λεγόμενος. Ὁ νέος ἡγεμόνας ἦταν ἀπὸ παιδὶ φίλος τῆς σκηνῆς. Γιὰ τοῦτο καὶ πρόθυμα προστάτευσεν τὸ θέατρο τοῦ Βουκουρεστίου συνεχίζοντας ἔτσι τὸ ἔργο τῆς Παλλοῦς Καρατζᾶ (λογίας κόρης τοῦ ἡγεμόνος Ἰ. Καρατζᾶ), πὺν τὸ ἴδρυνε. Ἀς σημειωθῇ, πὼς ἡ Παλλοῦ αὐτὴ, ἀφοῦ κατάρτισε θίασο ἀπὸ μαθητὲς τοῦ ἑλλ. Γυμνασίου Βουκουρεστίου, ἔδωκε στὶς 10.1.1810 τὴν πρώτη δημόσια παρῆστασιν μὲ τὸ δρᾶμα «Φωκίων» κατὰ διδασκαλίαν τοῦ καθηγητῆ τότε τοῦ Γυμνασίου Κων. Ἰατροπούλου, φίλου τοῦ Ἀσωπίου μαθηματικοῦ. Τὸ 1817 ἡ ἰδίᾳ Παλλοῦ ἀνήγειρε τὴν παρὰ τὴ λεγόμενη «Ἐρυθρὰ Κρήνη» τοῦ Βουκουρεστίου θεατρικὴ αἴθουσα, ἀπέστειλε δὲ μὲ ἔξοδόν της τὸν κατόπι ἔξοχο ἠθοποιὸ Κων. Κυριακὸ Ἀριστίαν εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ σπουδάσῃ τὴ θεατρικὴ τέχνη καὶ παρακολουθήσῃ τὶς διδασκαλίας τοῦ περίφημου Γάλλου Φραγκ. Ἰωσήφ Talma (1763-1826) ἀγαπητοῦ ἠθοποιοῦ τοῦ Ναπολέοντα, διώρισεν ἑποπτικὸ συμβούλιον τοῦ θεάτρου καὶ συγκρότησεν θίασον ἠθοποιῶν εἰς τὸν ὁποῖον μεταξὺ τῶν πρώτων ἔταξε αὐτὸν τὸν Ἀριστίαν. (Πρὸβλ. Ν. Βέη: Κων. Κυρ. Ἀριστίας Ν.Ε. 1940 σελ. 15).

Ὅταν λοιπὸν ἀνῆλθε στὸ θρόνον τὸν ἡγεμονικὸ ὁ Ἀλέξ. Σοῦτσος «θέατρον ὑπῆρχεν ἤδη ἐκεῖ, καθὼς καὶ ὁ Ἀλέξ. Παγκαβῆς στὰ Ἀπομνημονεύματά του γράφει (σελ. 80), οἰκοδόμημα ἱκανῶς εὐπροπές, εἰς ὃ Γερμανοὶ ἠθοποιοὶ ἐδίδασκον κωμωδίας καὶ μελοδράματα. . . Ἐνδιεφέρετο δὲ μεγάλως εἰς τὸ θέατρον ἥτε λοιπὴ κοινωνία πᾶσα καὶ ἡ Αἰνὴ, ἥτις σχεδὸν οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ τῶν παραστάσεων, εἰς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν θεωρεῖον παρὼν πάντοτε ὁ κ. Νικόλαος Σκοῦφος, εἰς ὃν ἦν ἀνατεθειμένη ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου καὶ ὅστις καθ' ὃ σπουδάζας ἐν Μονάχῳ ἐξήγει εἰς τοὺς ἡγεμονίδες τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς λεγόμενα. . . Ὁ ἴδιος δὲ ὁ ἡγεμόνας, στοῦ ὁποίου τὸ σπῆτι στὴν Κωνσταντινούπολιν ἐδίνονταν παραστάσεις θεατρικῆς, πιστεύοντας πόσο ἐθνικὰ ὠφέλιμη μπορούσε ν' ἀποβῇ ἡ ὑπαρξὴ καὶ λειτουργία ἑλληνικῆς σκηνῆς στὴν πρωτεύουσά του καὶ μάλιστα κατ' αὐτὴ τὴν περίοδον, διέταξε νὰ γίνῃ ἀμέσως ὅ,τι ἔπρεπε, ὀνομάζοντας ἔφορον τοῦ θεάτρου τὸν μέγαν σπαθᾶριόν του Ἰακωβάκη Ρίζον Παγκαβῆν (πατέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου)

διώρισε δὲ καὶ ἐποπτιζὼ τον συμβούλιον. Μέλη τοῦ συμβουλίου αὐτοῦ ἐπὶ ἤρξαν κατὰ καιροῦς πλὴν τοῦ Χρησταρῆ, ὁ γνωστὸς ποιητὴς Ἀθ. Χριστόπουλος, ὁ Γεώργ. Σερούλος καθηγητὴς τῆς ἡγεμονικῆς αὐλῆς, ὁ ὀπλουργὸς Σάββας Φωκαανός, ὁ διαπρεπὴς φίλος Γεώργ. Λεβέντης διεκρινέας τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου, ὁ θρυλικὸς ἦρωας τῆς μονῆς τοῦ Σέζου Γιωργιάκης Ὀλύμπιος, ὁ Νικ. Σκοῦρος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μπουζαίων Κωνστάντος Φιλίτης ἀνεψιὸς τοῦ Δοσίδεου ἀπὸ τῆ Ζίτσα. «Ἐπίτηδες διώρισαν, γράφει ὁ Οἰκονομίδης (Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἑλλ. Θέατρον: Θρακ. Ἀρχεῖον ΙΘ' σελ. 171—2), τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὴν θεατρικὴν ἐπιτροπὴν διὰ νὰ ἔχουν μὲ τὸ μέρος των τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν, ἵνα μὴ ἐχθρεύεται τὸ θέατρον...».

Ἔτσι μετὰ τὸ πέρας ὧν αὐτῶν τῶν ἀπαραιτήτων προπαρασκευῶν καὶ ἀφοῦ καταρτίσθη καὶ ὁ θίασος ἀπὸ μαθητῆς τοῦ ἑλληνικοῦ Γυμνασίου καὶ μάλιστα ἀπ' αὐτοῦς ποὺ εἶχαν παῖζει παλαιότερα στὸ θέατρο τῆς Ραλλοῦς Καρατζῆ (ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Ἀριστίας) ὁρίσθησαν ὅτι πρῶτο πρὸς παράστασις ἔργον ὁ Βρούτος⁸ τοῦ Βολταίρου κατ' ἐμμετρὴ μετάφρασιν τοῦ Χρησταρῆ, ποὺ ἦταν καὶ προγυμναστὴς θεατρικῶς τοῦ Ἀριστία⁹. Οἱ δοκιμαεῖς τοῦ ἔργου ἄρχισαν τις πρῶτες ἡμέρες τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1818 στὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας Ραγκαβῆ. Μέσα σὲ λίγες ἡμέρες οἱ ἀντοσχέδιον ἱθλοποιοὶ εἶχαν ἀρτίως προετοιμασθῇ τὸ δὲ πρῶτον δευτήμερον τοῦ Δεκεμβρίου κατόπιν ἀπεριγρόπτου ἀνταγωνισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τοῦ Βουκουρεστίου ἐδόθη ἡ πρώτη παράστασις ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Ἐρυθρᾶς Κρήνης παρουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ οἴκου πατρῶν τῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως καὶ πλήθους ἄλλων διακρίνοντος καὶ χειροσχοροῦντος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς παραστάσεως.

Ἡ πρώτη παράστασις τοῦ Βρούτου ἐσημείωσε, καθὼς ἦταν ἐπόμενο λαμπρὴ ἐπιτυχία καὶ θόσον ἡ συγκίνησις καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀφροσμένον ἀπὸ σκηνῆς τῆς μητροικῆς αὐτῶν γλώσσῃς εὔρισκε τὰ πάντα καὶ τὰ πάντα τέλεια. Τὴν ἐσπέραν ἐξείνην τὸ ἀφροατήριον δὲν ἐβίλε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀλλὰ διὰ τῆς καρδίας, τοῦτον ἔνεκα καὶ οἱ ἱθλοποιοί, οἵτινες εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν θὰ ἐθεωροῦντο ἀποτυγχόντες, ἔδρεψαν ἀκόπως σωρεῖαν δαιρνῶν, αἵτινες ἐφύησαν τὴν στιγμὴν ἐξείνην ὑπὸ τὴν θέρμην τοῦ ἀφροατήριου ἐνθουσιασμοῦ.

Ἡ παράστασις ξαναδόθη λίγες μέρες ἀργότερα μὲ τὴν ἰδίαν ἐπιτυχίαν εἰς προζώεσιν ἐκ νέου, καθὼς γράφει ὁ Βέης, ἀπεριγρόπτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκίνησιν μεταξὺ τῶν θεατῶν, πολλοῦς τῶν ὁποίων ἡ Φύλαξ Ἑταιρεία παρεσχεύαζεν ἤδη δι' ἐλευθέρια ἔργα. Μετὰ καὶ τὸ δεύτερον αὐτὸ ἀνέβασμα τοῦ Βρούτου οἱ ἱθύνοντες τοῦ θεάτρου ἐσκέφτησαν νὰ θέσουν τὸν ἀρτισύστατον θίασον τῶν ἀντοσχέδιων ἱθλοποιῶν ὑπὸ τὴν ἄμεσὴ ἐποπτεία ἐνὸς τῶν καθηγητῶν τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, σὺν τέτοιον δὲ ἐδιδάξαν τὸ γνωστὸ μας Κων. Ἰατρόπουλον φίλον τοῦ Χρησταρῆ καὶ συνεργάτη, ποὺ ἄρχισε τὸ ἔργον μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν σὲ συνέχεια παράστασιν τοῦ μόλις τότε (1818) ἐκδομένου Τιμολέοντα τοῦ Ἰ. Ζαμπέλιου καὶ πρωγωνιστὴ τῶν Ἀριστία πάλιν (Πρὸβλ. Ν. Σ. Σιδέρη: Ἰστορ. Νεοελλ. Θεάτρου Α' σελ. 20—1 καὶ Ν. Λάσκαρη: Ἰστορία τοῦ Ν/ικοῦ Θεάτρου Α' σελ. 200). Τὸ ἐπόμενο ἔτος (1819) καὶ συγκεκριμένως στίς 20 Ἀπρίλη ἀνεβάσθη ἡ Μερόπη τοῦ Βολταίρου κατὰ μετάφρασιν πεζὴν τοῦ καθηγητῆ Σερούλου καὶ στίς 21 Νοεμβρίου ὁ Ὀρέστης τοῦ Ἀλφιέρι, στίς δὲ 17 Μαρτίου 1820 πάλιν ὁ Βρούτος τοῦ Βολταίρου κατὰ τὴν γνωστὴν μετάφρασιν τοῦ Χρησταρῆ καὶ διδασκαλίαν τοῦ ἰδίου. Γὰρ τὸν μεταφραστὴν καὶ τὴν παράστασιν αὐτὴν τοῦ Βρούτου ποὺ σημείωσε λαμπρὴ ἐπιτυχία καὶ στήν ὁποία ὁ Ἀριστίας ἐπαῖξε ὡς Τίτος ὁ Ἰω. Σωμάκης ὡς Βρούτος καὶ ὡς Τυλλία ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης Κάκη - Μαρία Παλαιωάννου πληροφροεῖ ἐπιστολὴν γυμνασίου Ἀναγν. Γεωργίου μετ' ἡμερομηνία 21/4/1820 δημοσιευθεῖσα στὸ Λογ. Ἑρμῆ (1820 σελ. 376). (Πρὸβλ. Δ. Οἰκονομ. δ.π. σελ. 176).

Ἀκολούθησε καὶ δεύτερη παράσταση τοῦ Βρούτου τὸν ὁποῖον ὁ Χρησταρῆς τὸν ἴδιο χρόνο καὶ διὰ τοῦ τύπου σὲ ξεχωριστὸ τεῦχος ἐξέδωκε¹⁰ καὶ συνέχεια ἀνέβασαν τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ τὴ Μερόπη σ' ἑμμετρὴ αὐτὴ τὴ φορὰ μετάφραση τοῦ Χρησταρῆ¹¹. Ἐἶναι φανερὸ πὼς οἱ τραγωδίαι αὐτὲς τῶν Ἀλφιερί καὶ Βολταίρου κυριώτερων, ὡς γνωστῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ φιλελεύθερης εὐρωπαϊκῆς ποίησης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποὺ ἀνεβάστηκαν στὸ θέατρο τοῦ Βουκουρεστίου ἀπὸ τοὺς νεαροὺς ἐρασιτέχνες Ἕλληνες ἠθοποιοὺς μὲ κορυφαῖο τὸν Ἀριστία, εἶχαν ζωνορὴ καὶ αἶμηση ἐπίδραση στὶς ψυχὰς ὄχι μόνο τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς τῆς πόλης ἀλλὰ καὶ τῶν Ρουμάνων, ποὺ σύχναζαν σ' αὐτό. «Ὁ φιλελευθερισμὸς καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἰδέαι τὰς ὁποίας ἐδίδασκον τὰ ἀνωτέρω ἔργα τῶν ποιητῶν αὐτῶν ἀπετέλουν τὴν ἀπαραίτητον πνευματικὴν τροφὴν τὴν ὁποίαν ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία τῶν Ἑλλήνων ἤθελε νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν νεολαίαν...» (Πρὸβλ. Ἑλλ. Δημιουργ. Δ' σελ. 55)¹².

IV

Ἄλλ' ἂς δοῦμε στὴ συνέχεια καὶ τὴν ἄλλη, πέρα ἀπὸ τὸ θέατρο τοῦ Βουκουρεστίου, δράση τοῦ Χρησταρῆ στὶς γραμμὲς πάντα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Καθὼς ἤδη ἀναφέραμε ὁ Χρ. μυήθηκε στὰ τῆς Φιλικῆς τὸν Αὐγουστο τοῦ 1818 ἀπὸ τὸ συμπατριώτη του Κ. Πεντεδέκα καὶ στὸ Βουκουρέστι βέβαια. Ἀπὸ τὰ πρῶτα ὅμως βήματά του στὴν ὁργάνωση περιπλέχτηκε στὶς δεινὲς μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ἀποστόλων τῆς ἔριδος καὶ ἀντιζηλίας καὶ μάλιστα τοῦ κατηχητῆ του Πεντεδέκα καὶ τοῦ ἐκ τῶν συναρχηγῶν Ἀναγνωστοπούλου, οἱ ὁποῖες πρὸς στιγμὴν ἐμάραναν τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ζήλο του καὶ τοῦ γέννησαν σκέψεις ἀπαισιώδοξες γιὰ τὴν παραπέρα πορεία τῶν πραγμάτων τῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τῆς. Συγκεκριμένα ἡ ὀξεία «ὡς λαβοῦσα χαρακτῆρα ἐπίφοβον» μεταξὺ Ἀναγνωστοπούλου καὶ Πεντεδέκα διαμάχη ἄρχισε ἀπὸ τὴν Πόλη ἀκόμα περὶ τὰ μέσα δηλ. τοῦ 1818, προτοῦ οἱ δυὸ τοὺς ἀποσταλοῦν ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλον στὶς ἡγεμονεῖες «θέλοντος τοῦ πρώτου, καθὼς λέει ὁ Ξάνθος (Ἀπομν. ἔκδ. 1939 σελ. 38) νὰ δεικνύῃ ὑπεροχὴν τινα καὶ μεμψιμοιροῦντα κατὰ τοῦ δευτέρου δι' ἀσημάντους τινὰς παρεκτροπὰς· εἰς μάτην οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἐζήτησαν νὰ τοὺς εἰρηνεύσωσιν ἐπειδὴ τὸ μῖσος διετηρήθη διὰ πάντα καὶ πολλὰς ταραχὰς ἐπέφερεν εἰς Βλαχομολδαυῖαν, ὅταν ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐπῆγεν ἐκεῖ, ἢ μετὰ τοῦ Πεντεδέκα διχόνοια· πολλὰ δὲ οὗτος ραδιοουργῶν καὶ ἀντενεργῶν κατὰ τοῦ ἄλλου ἔδωκεν αἰτίαν νὰ ἀκολουθήσουν πολλὰ ἄτοπα καὶ ἐναντίον τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας, καὶ ἂν ὁ Ἀναγνωστόπουλος δὲν ἠναγκάζετο νὰ φανερώσῃ τὸ μυστήριον τῆς Ἀρχῆς εἰς τὸν Γρηγόριον Δικαῖον Φλέσσαν καὶ τὸν Γεώργιον Λεβέντην πολλὰ ἐκεῖ τότε ἰσχύοντα, (ὡς ἀκολούθως ρηθῇσεται), ἀναμφιβόλως ἤθελον εἰσθαι ὀλέθρια τὰ ἐπακόλουθα...». Ὁ Πεντεδέκας¹³ μὴ ἀνεχόμενος ἀπὸ προσωπικὰς φιλοδοξίας φαίνεται τὰ πρωτεῖα τοῦ Ἀναγνωστοπούλου «ἀνῆκοντος εἰς τὴν τάξιν τῶν Ἀρχηγῶν» ὑπενόησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθὼς ὁ Φιλήμων ἀναφέρει (Λοκ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Α' σελ. 26), ὡς ἀφανῆ μέλη τῆς Ἀρχῆς τὸν Ἀναγνωστόπουλον, τὸν Ξάνθον καὶ τὸν Σέξερην καὶ μεταβάς εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἔπεισε τὸν ἰατρον Μιχαὴλ Χρησταρῆν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τίμιος καὶ φιλογενὴς ἀλλὰ λίαν εὐαπάτητος ὁ Χρησταρῆς θεωρήσας ἀβάσιμα τὰ πράγματα ἤρξατο γράφειν πρὸς τε τὸν ἱεράρχην Ἰγνάτιον καὶ ἄλλους τοιοῦτους περὶ τῆς σαθρότητος τοῦ πρὸς ἐπανάστασιν ἐπιχειρήματος. Ταῦτα μὴ ἀνεχόμενος ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ἐκ προσθήκης μανθάνων περὶ τοῦ Πεντεδέκα ὡς σπερμολογοῦντος πολλὰ ἄνευ προσοχῆς τινὸς διηρέθη κατ' αὐτοῦ ὡς ἄλλον προφανοῦς πολεμίου τῶν πραγμάτων καὶ μόλις μεσολαβήσας καὶ πάλιν ὁ Λεβέν-

της πάντα φόβον διέλυσε πρώτον τὸν Χρησταῖον μεταλείψας.

Ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Ἀναγνωστοποῦλου ραδιουργίας τοῦ Πεντεδέκα (οἱ μυστικῆς ἐταιρεῖας εἶναι ὡς γνωστὸ θερμοσκήπια γὰρ τέτοιον εἶδος ἐνέργειας) καὶ ἄλλος λόγος σοβαρὸς ἦταν αἰτία τῆς μεταξὺ αὐτοῦ τοῦ Χρησταῖου καὶ τοῦ Ἀναγνωστοποῦλου καύσας ἀντιπάθειας. Ὁ Διζαῖος (κατηχημένος ὡς γνωστὸν ἀπὸ τὸν Ἀναγνωστοποῦλον καὶ προκαταλαίς στὶς Ἡγεμονεῖς) ἐξάπλωσε, γράφει ὁ Φιλήμων (Φιλ. Ἐταιρ. σελ. 233—4) ἐναντίον τῶν ὁδηγῶν του (τοῦ Ἀναγν.) τὸν προσήλυτισμὸν ἄνευ διαιρέσεως καὶ εἰς τὰς δύο ἡγεμονεῖας τοῦ Ἰασίου καὶ Βουζυνορεστίου, ζινοῦμενος ἀπὸ ἐπέμετρον ἐνθουσιασμὸν καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὴν φυσικὴν του παρορσίαν καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἱεροταξοῦ του σχήματος... Ἡ ζίνησις αὕτη ἂν καὶ μυστικῇ διήρπυσε τὴν περιέργειαν καὶ τοὺς φόβους τῶν ἀρχόντων. Τὰς ἐποφίας των περὶ ταραχῆς τινὸς ἀνέμερον οὗτοι πρὸς τὸν ἡγεμόνα Ἀ. Σούτσον, ὅστις συγγαίει τὸ Συμβούλιόν του καὶ τοὺς ἐκεῖ προξένους τῶν Δυνάμεων, καὶ ἐμπιστεύεται τὴν φροντίδα τῆς ἀναζωώσεως τοῦ πράγματος πρὸς τὸν Γεώργ. Λεβέντην, Διεκμηρέα τῆς Ρωσικῆς Πρεσβείας. Αὐτὸς γνωρίζων ὅτι δὲν ἤξευρον οἱ ἐντολαῖς του, οἰκονόμησε μὲ πολλὴν φρόνησιν καὶ πατριωτισμὸν τὴν ἐπόθεσιν. Μόλιοντοῦτο κυριεῖται ἤδη φόβος μέγας καὶ τοῦτον καὶ τὸν Νέστον καὶ πολλὰς ἄλλας ἐκ τῶν φρονιμωτέρων προσήλων, ἐνῶ δὲν ἐνόησαν ὅποιος εἶχε βάσει τὸ πνεῦμα τοῦ Διζαίου. Μίαν δὲ ἔσχατον μικρὰν παρηγορίαν εἰς τὴν προσηνυομένην παρ' αὐτοῦ τοῦ Διζαίου ἄριζιν τοῦ Ἀποστείλλομένου ἐκ μέρους τῆς Ἀρχῆς...». Ἡ ληθηρὰ καὶ ἐπιφοβὴ αὕτη κατὰστασις ποὺ βοήθη ἐρχόμενος στὶς ἡγεμονεῖς ὁ Ἀναγνωστοποῦλος, θὰ τὸν ὁδηγήσῃ στὴ συγκρότησιν τῶν λεγόμενων Ἐφορειῶν ἐν εἰδος Ἐποπτῶν δηλ. ἐπαφορτισμένων τὴν ἀπόλυτον ἐξέτασιν καὶ παρατήρησιν ὧν τῶν πράξεων καὶ τῶν κινημάτων παντὸς ἐταίρου, ὅποιοιδήποτε ἤθελεν εἰσθαι βαθμῶν καὶ τάξεως...» (Φιλήμ. ὁ.π. σελ. 235). Ἡ μεταξὺ ἱσχυρὸν Χρησταῖον καὶ Ἀναγνωστοποῦλου ἀντιπάθεια εἶχε σάν αἷτιον ζωντὰ στ' ἄλλα καὶ τὴν ἀτακτὴ διαγωγὴν τοῦ Διζαίου, τοῦ Παπαφίεσσα δηλ., «τὸν ὅποιον ὁ Χρησταῖος ἀνθρώπος αὐστηρῶς δικαιολογῆς δὲν ἐπέφερε...» (Φιλήμ. ὁ.π. σελ. 273). Πολλοπράγμων καὶ ἐπικίνδυνον, καθὼς πάντα, ἐνθουσιώδης ὁ Παπαφίεσσος δὲν ἀργέστηρε στὶς ἐντὸς τῆς Βιλαχίας ἀταξίες του ἀλλὰ διὰ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ Φαρμάκη ἐνήργησε στὸν Καποδίστρια νὰ ἐγκρίνῃ τὰ τῆς προσεχοῦς ἐξεγέρσεως ζητώντας συνδρομὴν, συμβουλὰς καὶ συμπορίαν. Ἀπὸ τῆς ἐνέργειας του αὐτὲς καὶ τὰ συζητούμενα στὸ σπίτι του χωρὶς προσφυλίζεις διαβολίμα οἱ ἐντόπιοι ἀρχοντες, καθὼς ἀναφέραμε, καὶ ὁ Ρωμῆανος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Διον. Λούπος, φανατικὸς Βιλαχός, συνέλαβαν ἐπόνους, τῆς ὁποῖας μετέδωσαν ἀπ' εὐθείας στὸν ἡγεμόνα. Ὁ Χρησταῖος καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖ ἡγέτες τῆς Ἐταιρείας ἀντιληφθέντες τὸν κίνδυνον, ποὺ αὐτοὶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φιλέσσος διέτρεχαν, τὸν εἰδοποίησαν νὰ φύγῃ. Πράγματι ὁ ἴδιος Χρησταῖος, συνώδευσε τὸ δαιμόνιο ρασοφόρον στὸν ἰδιαίτερον Γραμματέα τοῦ ἡγεμόνα καὶ Φύλαξ Στ. Βαλέτα, ὁ ὁποῖος ἀμέσως τοῦ ἐξέδωσε τὸ σχετικὸ διαβατήριον γὰρ τὴν Πόλιν. (Προβλ. Τ. Κανδῆν, Φιλ. Ἐτ. σελ. 283). Ὡς πρὸς δὲ τὸν Ἀναγνωστοποῦλον εἰδὴς ὡς βεβαιώθηκε ὁ Χρησταῖος γὰρ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὰ πρὸς διόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἐταιρείας μέτρα του, ἐξήτει, λέει ὁ Φιλήμων, τὴν ἀρμοδίαν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ ἐλαφρώσῃ τὴν συνείδησίν του...» νὰ συμφιλιωθῇ δηλ. πρῶτον ποὺ θὰ γίνῃ ἀργότερα. Στὴ διασκέδασι τῶν ἐντόνων αὐτῶν ἀνηρευγῶν καὶ φόβων τοῦ Χρησταῖου, ἐνέξαπτον καὶ τοῦτον καὶ ἐνθουσιώδη ἀπὸ γαλαζιτῆρος, καὶ τὴν ἀμβλύνσιν τῶν μεταξὺ τῶν ἐταιριστῶν τοῦ Βουζυνορεστίου παθῶν καὶ ἐρίδων, συνέβαλε κατὰ κύριο λόγο ὁ Γεώργ. Λεβέντης¹² ὁ ἐπιφανέστερος κατὰ κοινὴ ὁμολογίαν ἀνὰ τὴ Βιλαχίαν ἐταιριστής, ὁ ὁποῖος κάθε μέσο μετέρχονταν γὰρ νὰ συγκατῇ καὶ συνετίσῃ τοὺς ἐκεῖ θερμοσκέφα-

λους πατριώτες. Σὲ γράμμα του παρὰδειγμα πρὸς τὸν εἰς Πετρούπολη Ξάνθο (8. 6.1820) γράφει κοντὰ στ' ἄλλα: «Ὁ Κοινὸς Κομήτης καὶ ὁ Ψευδομάντης (ψευδώνυμα τοῦ Πεντεδέκα καὶ Χρησταρῆ) ἡσύχασαν τοὺς ἔχω σχεδὸν περιορισμένους». (Ξάνθου ὁ.π. σελ. 91). Ἄλλο δὲ ἀχρονολόγητο μεταγενέστερο ὅμως πρὸς τὸν ἴδιο τελειώνει: «Ὁ καλὸς μας Χρησταρῆς ἡσύχασε τέλος πάντων ἔχει ὡς γνωρίζεις ζεστήν κεφαλὴν καὶ ἐξάπτεται εὐκόλως, πρέπει νὰ στέχω μὲ τὴν λαγίνα στὸ χέρι διὰ νὰ τὴν σβέσω» (Ξάνθ. ὁ.π. σελ. 137).

Παρὰ ταῦτα ἡ ἀναμενόμενη, ὅσο ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἔμενε στὴ Βλαχία τόσο δὲ ὠφέλιμη γιὰ τὴν ἡρεμία τῶν πνευμάτων καὶ τὴν εὐδόωσι τοῦ ἔργου τῆς Ἐταιρείας συμφιλίωση τῶν διαφερόμενων δὲν ἔγινε. Πολλοὶ ἑταιριστὲς «ἐν οἷς καὶ ὁ Θ. Νέγρης, πρῶτος γραμματεὺς τοῦ ἐν Μολδαβίᾳ ἡγεμονεύοντος τότε Καλλιμάχη καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλὰ ἰσχύων, διὰ τῶν διαβολῶν τοῦ Πεντεδέκα καὶ τινῶν ἄλλων (ἐννοεῖ τοὺς Γάτζο καὶ Χρησταρῆ) ἀντέπραττον καὶ ἐπεβουλεύοντο τοῦ Ἀναγνωστόπουλου, οὗτος φοβούμενος ἔνεκα τούτων καὶ ἄλλων αἰτιῶν νὰ μένῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ἢ εἰς τὴν Βεσσαραβίαν, ὅπου μετὰ ταῦτα εἶχε καταφύγει, ὁ ἔκρινε ἀναγκαῖον πρὸς ἀσφάλειάν του νὰ ὑποχωρήσῃ, ὅθεν ἐφοδιασθεὶς ἀπὸ τὸν Γεώργιον Λεβέντην μὲ μερικὰς ἑκατοστὰς φλωρίων δι' ἔξοδα, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἀπελθὼν καὶ αὐτὸς εἰς Πίζαν τῆς Ἰταλίας καὶ ἀνταμωθεὶς μετὰ τοῦ Τσακάλωφ ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τῆς προσεγγίσεως τῆς ἐπαναστάσεως». (Ξάνθου ὁ.π. σελ. 39). Ὅμως ἡ κάποια, καθὼς εἶπαμε, μεταξὺ Χρησταρῆ καὶ Ἀναγνωστοπούλου ἀντιπάθεια δὲν τοὺς ἡμποδίζε νὰ συνεργάζωνται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς τοῦ δεύτερου στὸ Βουκουρέστι πάνω σὲ σπουδαῖα γενικά καὶ εἰδικὰ τῆς Ἐταιρείας ζητήματα¹³. Ἔτσι τὸ 1819 ὁ Ἀναγν., συναρχηγὸς καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀρχῆς στὶς ἡγεμονεῖς, συγχορεῖ ἀπὸ τοὺς Χρησταρῆ, Γ. Σακελλαρίου καὶ Ἰω. Νικολόπουλον ἐπιτροπῇ, ἔργο τῆς ὁποίας ἦταν ἡ συλλογὴ χρημάτων γιὰ τὴν ἰδρυσι κατ' ἐπιφάνειαν ἑνὸς Κεντρικοῦ Σχολείου εἰς Πελοπόννησον» στὴν οὐσία ὅμως ἡ ὑπὸ τὴν ἐποπτεία καὶ τῆς Ἐφορείας Βουκουρεστίου τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦσαν οἱ Δούκας, Κομμητᾶς, Λεβέντης, Νικολόπουλος καὶ Δομνᾶδος, πρῶτος γραμματεὺς τῆς ἐκεῖ ρωσικῆς πρεσβείας «συνάθροισι ὅσων δυνηθῶσι περισσοτέρων χρημάτων ὡς ἀναγκαῖον εἰς τὴν ρῆξιν τοῦ πολέμου» (Πρὸβλ. Φιλῆμ. ὁ.π. σελ. 242—7 καὶ Κανδηλ. ὁ.π. σελ. 274). Ταμίας τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς ὁρίσθηκε ὁ Χρησταρῆς καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Λεβέντη, ὁ ὁποῖος σὲ γράμμα του πρὸς Ξάνθον τῆς 1.11.1820 γράφει: «Ὁ Α.Α. (Λεβέντης) γράφει καὶ περὶ Χρησταρῆ καὶ ζητεῖ γνώμην τὸν γνωρίζει καὶ διὰ πολλὰς αἰτίας πρέπει νὰ γένῃ ἐπίτροπος, τὰς ἀπὸ Ἰταλίας καὶ εἰδικὰς γνώμας, τὰς ἔχει πρὸς φαβόρε του, μένει ἡ γνώμη τοῦ Α.Ρ. (Ἰ. Ὑψηλάντη) καὶ ἡ ἐδική σου» (Ξάνθ. ὁ.π. σελ. 111—2). «Τὰς ἀπὸ Ἰταλίας γνώμας τὰς ἔχει πρὸς φαβόρε του» λέει, ἐννοοῶντας προφανῶς τὸν περὶ τοὺς Ἰγνᾶτιο, Καρατζᾶ καὶ Μαυροκορδατο κύκλον τῶν Ἑλλήνων τῆς Πίζας, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Χρησταρῆς εἶχε στενὲς σχέσεις καὶ ἐπιρεάζονταν.

Ἡ συνάθροιση τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα προέρχονταν καὶ ἀπὸ πατριῶτες ἐκτὸς τῶν ἡγεμονιῶν διαμένοντες, ἐγίνονταν ἀπὸ τὸ Χρησταρῆ καὶ μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐχεμύθεια. Ἔτσι ὅταν ἀργότερα ὁ γνωστὸς Ροιμᾶνος πατριώτης καὶ φιλικὸς Θ. Βλαδιμηρέσζου θὰ κηρύξῃ τὴν 18.1.1821 στὴν ὑπαίθρου τοῦ Βουκουρεστίου τὴν ἐπανάστασίν του συνοδευόμενος ἀπὸ τὸ Γιωργάκη Ὀλύμπιο, οἱ πάντες θὰ διερωτηθοῦν ποιὸς τοῦ ἐπρομήθευε τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐπιχείρησιν χρημάτων. «Εἰς μεγίστην ἀπορίαν εὐρίσκοντο τινὲς ἐξ αὐτῶν, γράφει ὁ σύγχρονος Ἡλίας Φωτεινὸς (Οἱ Ἀθλοὶ... σελ. 31), πόθεν εὕρισκεν ὁ Θεόδωρος χρήματα διὰ τοσοῦτους ἄνδρας ἐνῶ ἦτο πτωχὸς καὶ μάλιστα καταχρεωμένος εἰς διάφορα ἄτομα. Ὅλα ἐκανονίσθησαν ἀπὸ τὸν διερμηνέα τοῦ ρωσικοῦ Προξενείου Γεώργ. Λεβεντίδην

Πελοποννήσιον καὶ τὸν γραμματέα Δαμνάδον. Ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ ρωσικοῦ Προξενείου ἐφοδιάσθη μὲ χρήματα. Οἱ ἄνω ὑπάλληλοι τὰ συγκεντρούμενα χρήματα παρέδιδον εἰς τὸν ἱατρὸν Μιχ. Χρησταρῆν καὶ Ἰω. Νικολόπουλον. Οὗτοι ἔκαμνον μυστικά συμβούλια εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ βορνίκου Κων. Σαμουρκάση μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε πρὸ χρόνων φιλίαν ὁ Βλαδимиρέσκος». (Πρὸβλ. καὶ Δ. Οἰκονομίδης: Ὁ Φιλικὸς Γ. Λεβέντης: Πελοποννησιακὰ Β' σελ. 74).

Στὸ μεταξὺ ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης ἀναδεχθεὶς τὴν ἀρχηγίαν τῆς Φιλικῆς ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν μὲ κατεύθυνση τὸ Κισνόβι, «ὅπου ἐπροσκάλει τὰ πρωτενεργὰ ὑποκείμενα τῆς Ἑταιρείας διὰ νὰ σπεύσουν νὰ τὸν περιστοιχίσουν». Ὑπακούοντες στὴν πρόσκληση τοῦ Ἀρχηγοῦ σπεύδουν σὲ συνάντησίν του πρῶτοι οἱ Τσακάλωφ καὶ Ἀναγνωστόπουλος διατρίβοντες ὥς τότε στὴν Ἰταλία. Στὴ Βιέννη, ὅπου ἐφθάσαν καὶ ὅπου συναντήθηκαν καὶ συνομίλησαν «περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ πολέμου καὶ μὲ τοὺς ἐκεῖ ἀδελφούς Καπετανάκηδες ἄνδρας μὲ πολλὴν παιδείαν καὶ φιλογένειαν», ἀσθενεῖ ὁ Τσακάλωφ καὶ παραμένει, ἐνῶ ὁ Ἀναγνωστόπουλος φθάνει στὸ Βουκουρέστι, ὅπου παρέλαβε καὶ τὴν τιμητικὴν τοῦ Ὑψηλάντη πρόσκληση. Σὲ σύσκεψιν ὅμως πὺν συγκροτήθηκε στὴν ἴδια πόλιν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἐκεῖ Ἐφορείας καὶ ἀφοῦ ἐξετάσθηκαν καὶ τὰ πράγματα, ὅπως τελευταῖα παρουσιάζονταν, ἀποφασίσθηκε ἐξ αἰτίας κυρίως ἐνεργειῶν ἀτόπων ἐταιριστῶν τοῦ Ἰασίου, οἱ ὁποῖοι γιὰ τὰ ἴδια τοὺς τέλη «ἐξωγράφισον πρὸς τὸν Ὑψηλάντην πολλὰ διαφορετικὰ τὴν κατὰστασιν» νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἐναρξὴ τοῦ ἔνοπλου ἀγῶνα μέχρις ὅτου ἐξοικονομηθοῦν περισσότερα μέσα, συνέταξε δὲ εἰδικὴ πράξις πὺν δικαιολογοῦσε τὴν ἀπόφασίν της αὐτὴ καὶ καθόριζε τὰ λιπτερά μέτρα καὶ λοιπὰς παραπέρα ἐνέργειες. Μὲ τὸ Δ' ἄρθρον αὐτῆς ἥς πράξεως συγκροτοῦσε ἡ Ἐφορεία νέο ἐπαναστατικὸ Συμβούλιον ἐπταμελὲς στὸ ὁποῖο μετεῖχε καὶ ὁ Χρησταρῆς. «Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀναφέρει τὸ ἄρθρον, νὰ περιστοιχισθῇ ἀπὸ ἓν Συμβούλιον συγκείμενον ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἰγνάτιον, τὸν Α. Μαυροκορδάτον, τὸν Ἐμμ. Καπετανάκην, τὸν Α. Χρηστόπουλον, τὸν Χρησταρῆν ἱατρὸν, τὸν Ἰ. Ρῖζον καὶ τὸν Γ. Λεβέντην (Φιλῆμ. ὁ.π. σελ. 269—72).

Τὴν ἀπόφασιν αὐτὴ τῆς Ἐφορείας Βουκουρεστίου ἀνέλαβε νὰ παρουσιάσῃ στὸν Ὑψηλάντη ὁ ἴδιος ὁ Ἀναγνωστόπουλος μεταβαίνων ἐπὶ τοῦτο μὲ τὸ Χρησταρῆ στὸ Κισνόβι. Οἱ γνωστοὶ ὅμως φιλικοὶ τοῦ Ἰασίου, ἀντίπαλοι τοῦ Ἀναγνωστόπουλου, πληροφορηθέντες τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπόφασιν καὶ βλέποντας τὰ σχέδιά του νὰ ναναγοῦν, ἀποφασίζουσιν νὰ τὸν διαβάλλουν στὸν Ἀρχηγὸν στέλνοντάς του τὸ ἀκόλουθο γράμμα: «Ὁ Ἀναγνωστόπουλος, ἔγραφαν, μανθάνων εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ξάνθου (τὴν ἐκλογὴν δηλ. τοῦ Ὑψηλάντη ὡς Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς) δὲν εὐχαριστήθη. Αὐτὸς καὶ ὁ Τσακάλωφ μεταχειρισθέντες τὸν Ἰγνάτιον καὶ Μαυροκορδάτον ἐσυμφώνησαν μὲ τὸν Ἰ. Καρατζᾶν τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ὁ Καρατζᾶς παρετήρησεν ὅτι δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἐνόσω ὑπάρχει ὁ Ὑψηλάντης. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεφασίσθησαν ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ Τσακάλωφ, διὰ νὰ φαρμακώσωσι τοῦτον. Ἀγνοεῖται, ἐπρόσθετον, διὰ ποῖον λόγον ἔμεινεν εἰς τὴν Βιένναν ὁ δεῦτερος. Ὁ δὲ Ἀναγνωστόπουλος σχεδιάσας τὰ πάντα εἰς τὸ Βουκουρέστιον μὲ τοὺς ἐκεῖ φίλους του, συμπαρέλαβε τὸν Χρησταρῆν, ἂν καὶ ἐχθρόν του μέχρι τοῦδε καὶ ἔρχεται διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ...» (Φιλῆμ. ὁ.π. σελ. 273).

Ὁ Ὑψηλάντης πίστεψε τὴν συκοφαντίαν. Εἰς τοῦτο συνέτεινε ὥς ἓνα σημεῖον καὶ ἡ ἀποκατασταθεῖσα μεταξὺ Χρησταρῆ καὶ Ἀναγνωστόπουλου φιλία, τὴν ὁποία, καθὼς εἶδαμε, ὁ πρῶτος ἀπὸ καιρὸ ἐπιζητοῦσε. καὶ αὐτὴ ἡ περίστασις ἔδωκεν εἰς τοὺς στασιαστὰς τοῦ Ἰασίου τὴν ἐνθολίαν εἰς τὴν συροαφὴν τῆς κατηγορίας ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Ἀπὸ ἀνέκδοτο σημεῖωμα τοῦ Ἀναγνωστόπουλου, γραμμένον κάτω ἀπὸ

μικρή επιστολή του εμπόρου Παναγ. Πάνου, μαθαίνουμε ότι οι 'Αναγνωστ. και Χρησταρής έφθασαν στο Κισνόβι μέσω του Τσερνουτσίου της Αυστρίας, έπειδή δε «οί Αυστριακοί δισπιστούντες λόγω των έν 'Ιταλία ταραχών ήρεύνων και τόν έν- τερικόν άκόμη σωλήνα των διαβαινόντων έξ Αυστρίας ξένων», άφησε τά έγγραφά του (ό 'Αναγνωστ.) σ' αυτόν τόν Πάνον στο Βουκουρέστι. Παρουσιασθέντες δέ οί δυό άπεσταλμένοι στο Γενικό Έπίτροπο άμέσως τήν επόμενη από τήν άφιξή τους στο Κισνόβι μέρα, έγιναν δεκτοί μέ πολλή ψυχρότητα γιατί στο μεταξύ είχε λάβει ό 'Αρχηγός από τό Γιάσι τήν καταγγελία, πώς ήρθαν τάχα νά τόν φαρμακώσουν και νά βάλλουν κατόπι στή θέση του τόν πρίγκιπα Καρατζά, καθώς στήν 'Ιταλία, έτσι τόγραφαν, μέ τόν Τσακάλωφ είχαν συμφωνήσει. (Πρόβλ. Φιλήμ. δ.π. σελ. 274 και Κανδ. δ.π. σελ. 472).

Σέ γράμμα του ό 'Υψηλάντης από Κισνόβι προς τόν Ξάνθο μέ χρονολογία 21. 2.1821 γράφει πώς «ό 'Αναγνωστόπουλος έφθασεν έδω μέ ένα ιατρόν. . .» σέ άλλο του δέ προς τόν ίδιον Ξάνθο, πού ό τελευταίος δημοσίευσε στήν έφημερίδα της 'Αθήνας «'Αγγελος» τοῦ 1846, άποδοκιμάζει τόν 'Αναγνωστόπουλο σάν άνθρωπο, πού ή φυσιογνωμία δέν τοῦ άρεσε, τόν δέ Χρησταρή, σά γιατρό δηλητηριαστή, έμμέσως δέ κατηγορεί τούς 'Αρχηγούς Τσακάλωφ, 'Ιγνάτιο και Μανροκορδάτο ως προτιμῶντες άντ' αὐτοῦ τόν πλούσιο Καρατζά. (Πρόβλ. Κανδηλ. δ.π. σελ. 432).

Στό μεταξύ αὐτό διάστημα πεθαίνει άξαφνα (18.1.1821) στο Βουκουρέστι ό ήγεμόνας 'Αλέξ. Σούτσος, γεγονός περί τό όποιο καθώς ό σύγχρονος 'Ηλίας Φωτεινός γράφει (δ.π. σελ. 3), «εφημίσθησαν πολλαί ιδέαι, άλλ' άμφίβολοι, πλὴν αἱ γνώμαι τῶν περισσοτέρων υπήρχαν, ότι διαπρέπων οὗτος επί τοῦ ήγεμονικοῦ θρόνου και προγνωρίσας τήν υπενεργουμένην άποστασίαν έκαμνε πρό καιροῦ διαφόρους και άκριβεῖς έξετάσεις ίνα πληροφορηθῇ τήν πηγὴν αὐτῆς και ότι οί μυστικοί συνεταῖροι άπεναντίας υποπτεύσαντες εκ μέρους του προδοσίαν τινά προς τήν 'Οθωμανικήν αὐλήν, ένεκα τῶν γενομένων έξετάσεων, ώφελήθησαν από τήν επισυμβάσαν αὐτῶν έν τῷ μεταξύ ασθένειαν νά μετεχειρισθῶσιν ὄργανον τούς επισκεπτομένους αὐτόν ιατρούς 'Ελληνας εἰς τό ν' άπαλλάξωσιν αὐτόν από τὰς τοιαύτας τοῦ βίου μερίμνας, φοβούμενοι μήπως πριν τοῦ καιροῦ εκτεθῇ τό πράγμα. Καθώς έκοινολογήθη μετά ταῦτα τοῦτο, συνεχίζει ό Φωτεινός, και παρὰ τῶν υπαλλήλων τῆς τότε αὐθεντικῆς αὐλῆς (Κούρτης) ότι ό θάνατός του προήλθεν από δηλητήριο τεθὲν επί τῆς υπαρχούσης εἰς τήν άριστεράν χεῖρα του καυτηρίας (φροντανέλλας) παρὰ τοῦ ιατροῦ Μιχαήλ Χρησταρῆ ως έλέγετο· καθότι πνέοντος εἰσέτι τοῦ ήγεμόνος τούτου τὰ λοιπὰ έφέρθη μετά σπουδῆς από Κραϊώβαν ό τότε διαπρέπων καίμακάμης Δεπάλτος ως παλαιός και ένυπαληπτότερος ιατρός τοῦ οἴκου του διά νά τόν επισκεφθῇ και αὐτός, ὅστις έξετάσας τήν ασθένειάν του και θεωρήσας τήν φροντανέλλαν του έγνώρισεν εὐθὺς τόν επικείμενον θάνατον και άπομακρυνθεῖς εἶπε προς τινας τῶν επισήμων φίλων του ότι πολλά έξ ὥρας μέ έπροσκάλεσαν ἤδη, καθότι τῷ προετοιμάσθη ό θάνατος και έπομένως δέν δύναμαι ποσῶς νά τόν ώφελήσω. . .». 'Η φήμη αὐτὴ περί ένοχῆς δηλ. τοῦ Χρησταρῆ στο θάνατο τοῦ ήγεμόνα τήν όποία πρώτος ό Φωτεινός κατέγραψε, άλλοι δέ μεταγενέστεροι σχεδὸν υἱοθέτησαν, εἶναι, καθώς θά καταδειχθῇ, άστήρικτη και δέν πρόπει στο έξῆς νά λαμβάνεται υπ' ὄψιν. 'Η άμέσως παρατιθέμενη από τὰ 'Απομνημονείματά του μαρτυρία τοῦ 'Αλεξ. Ραγκαβῆ δυνάμενου, από τήν τότε θέση του στήν ήγεμονική αὐλή τῆς Βλαχίας, νά γνωρίζη καλύτερα από κάθε άλλον τὰ πράγματα, εἶναι ικανή και μόνη της γιά τὴ σαφήνεια και πειστικότητά της νά διαλύσι τις κατὰ τοῦ Χρησταρῆ και τῆς Φιλ. 'Εταιρείας σχετικὲς ύποψίες. «Τὴν επαύριον τῆς επισκέψεώς του εἰς τό Σχολεῖον (10.1.1821), γράφει εκεί ό Ραγκαβῆς ('Απομν. Α' σελ. 87), ό Αὐθέντης ήσθένησε και μετά μίαν έβδομάδα απέθανε. 'Η ασθένεια ἦν άπλοῦν έρυσίπελας νομισθὲν κατ' άρχάς

ἀκίνδυνον, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον λαθὼν κακοήθη χαρακτήρα μέχρις οὗ ἀπροσδοκῆτως ἐπέφερεν κεραυνοβόλον τὸν θάνατον. Ἐπὶ πολὺ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐνομίσθη καὶ διεδίδετο ὅτι τὸν ἡγεμόνα ἐφαρμάκωσαν οἱ τῆς Φιλ. Ἐταιρείας, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς μέγα πρόσχημα εἰς τῶν πατριωτικῶν σχολῶν τὴν πρόοδον. Ἀλλ', ὁ πατήρ μου, ὅστις ἐγνώριζε πάντα τὰ κατὰ τὸν αὐθέντην καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς τελευταίας του ἀσθενείας διέμεινε πάντοτε σχεδὸν πλησίον του, μὴ ἐβεβαίωσε πολλὰκις ὅτι τοῦτο ἦν ἄντικρυς πλάνη καὶ κενὸν ἐπιπόνημα, ἀληθῶς δ' ὅτι τὸ ἐρυσίπελας μόνον τὸν ἐθανάτωσε. Μοὶ προσέθετε δὲ ὅτι οὐδ' εἶχε ἡ Ἐταιρεία λόγον ἵνα τὸν ὑποβλέπη διότι εἰ καὶ πολλὰκις καὶ παρὰ τοῦ ἰδιαιτέρου τοῦ γραμματέως Βαλέττα καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρός μου λόγος ἐγένετο περὶ μεγάλου τινὸς ἐθνικοῦ σχολοῦ, ὅστις παρεσκευάζετο. οὐδέποτε ἀντέπραξε πρὸς αὐτὸν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐξεφράσθη, περιοριζέτο δὲ μόνον πάντοτε εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν ὁμιλίαν προσποιούμενος ὅτι δὲν τὴν ἤκουσε...».

Εἰς ἐπίρρωση τῶν ὅσων παραπάνω ὁ Ραγκζή διέσωσε ἔρχεται καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ἀναστ. Γούδα τοῦ γνωστοῦ συγγραφέα τῶν Παραλλήλων Βίων, πού ἦταν μαζί καὶ διαπρεπὴς γιατρός. Ἀναιρῶντας αὐτὸς ὁ Γούδας ἀντίθετους ἰσχυρισμούς ἄλλου ἱστορικοῦ παραδεχόμενον τὸ μῦθο τῆς δολοφονίας τοῦ Σούτσου ἀπὸ τοὺς φιλικοὺς γράφει: «Παθὼν ὁ ἀτυχὴς ἡγεμὼν ὀξέτατον ἐρυσίπελας τοῦ προσώπου ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως τὴν 12.12.1820 (sic) ἐν Βενζουρεστίῳ. Ἡ δὲ ἐκ τοῦ νοσήματος προξενηθεῖσα συνήθως δυσμορφία τοῦ προσώπου καὶ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου, τὸ παρὰ πολλοῖς τῶν πασχόντων διαψεύδον τὴν πρόγνωσιν καὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐπιστημόνων ἰατρῶν παρέσχον ἀφορμὴν νὰ διαδοθῇ τότε πάντως ἀναποδείκτως ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐξεῖνος ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλ. Ἐταιρείας ὡς μὴ ἐνδίδων δῆθεν εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτὸς αὐτός ὁ Σταματιάδης ὁ πλειότερον πάντων τῶν ἄλλων ἀδασανίστως παραδεχθεὶς τὸν μῦθον τοῦτον ὑφ' ἑαυτοῦ ἀναιρεῖται. Λαθὼν, λέγει, ὁ ἡγεμὼν οὗτος μέρος εἰς τὰ Φιλ. Ἐταιρείας ἔδειξεν ἱκανὸν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς ζῆλον. Ἀλλ' ἑταῖροι τινὲς ὑποπτεύσαντες αὐτὸν μὴ προδώσει τὰ μυστήρια ἔπεισαν τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ νὰ δηλητηριάσῃ τὰ καντήρια (φοντανέλλας), ἃς εἶχε ὥστε ἀπεβίωσεν ἐκ γαγγραινῆς... ἰδὲ βιογρ. Μεγ. Διεσμ. ὑπὸ Σταματιάδου σελ. 156» (Προβλ. Παρ. Βίοι Στ' σελ. 161)¹¹.

Σημειῶνω τέλος, ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ Σούτσου καὶ Φιλ. Ἐταιρείας, πὼς καί ποιος Πιπήςας, πὺν τὸν ρώτησε ὁ ἡγεμὼν τί θὰ πῇ αὐτὴ ἡ λέξις (Φιλ. Ἐταιρείας), «εἶναι ἐν σύστημα φαρμασονισμοῦ εἰς τοὺς Γραικοὺς, ἀπάντησε, ἐναντίον τῆς ἐξουσίας, ἐστηριγμένον εἰς ἐλπίδας μέλλοντος πολέμου Ρωσίας καὶ Πόρτας καὶ συνθεμένον ἀπὸ πραγματευτάκια καὶ δασκαλάκια» (Φιλῆμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Α' σελ. 322).

V

Ἀλλ' ἃς παρακολουθήσωμε τὸ Χρησταρῆ καὶ τὸ ρόλο του κατὰ τὰ ἐπερχόμενα ἤδη ραγδαῖα ἐπαναστατικὰ στίς ἡγεμονεῖες γεγονότα μετὰ βάση τὴν ἐνδιάθεσιν ἡμῶν σχετικὰς εἰδήσεις. Τὸν ἀφήσαμε πρὸ ὀλίγου στὸ Κισνόβι μετὰ τὸν Ἀναγνωστόπουλο προσπαθοῦντας μέσα σὲ γλίμα καχυποψιῶν, δυσπιστίας ἀλλὰ καὶ κινδύνων προσωπικῶν (οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντη ἐσχέθησαν νὰ τοὺς σκοτώσῃν ἀλλ' αὐτὸς δὲ δέχθηκε), νὰ κατατοπίσουν τὸν Ἀρχηγὸ πάνω στὸ σχέδιο τῆς Ἐφορείας Βουκουρεστίου καὶ ἀκούσῃν τίς ἐπ' αὐτοῦ γνώμες του. Ὁ Ὑψηλάντης ἐν τούτοις εἶχε λάβει τίς ἀποφάσεις του καὶ παρὰ τίς δοθεῖσες μετὰ τὴν μεσολάβησιν τοῦ Κατακουζηνοῦ ἐξηγήσεις δὲν ἀπέσυρε τίς πρὸς τοὺς δύο ἀντιπροσώπους ὑποψίες του οὔτε καὶ τίς προτάσεις του τίς φρόνιμες μὲν ἀπὸ τίς ὁποῖες ἦταν πὼς «μετὰ πέντε μῆνες ἐτοιμά-

ζονται τὰ πάντα» θέλησε ν' ἀκούσει (Προβλ. Φιλῆμ. Φιλ. Ἐταιρ. σελ. 275—9).

Τὴν ἐπόμενη (22.2.1821), καθὼς εἶναι γνωστό, ἐπέρασε ὁ Ὑψηλάντης ἐσπευσμένα¹⁵ μετὰ τὴ μικρὴ ἀκολουθία του τὸν Προῦθο καὶ στὶς 24.2 ἐκήρυξε μετὰ τὴν ἐπίσης γνωστὴ προκήρυξή του (Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος...) στὸ Γιάσι τὴν Ἐπανάσταση. Καὶ διερωτᾶται ὁ Φιλῆμων (ὁ.π. σελ. 278): «Ὑστερον ὄλων τούτων πὼς ἐξηγεῖται ἡ αἰφνίδιος καὶ τρομακτικὴ μάλιστα ἔμβασίς του εἰς τὸ Ἰάσιον; Πόθεν προῆλθεν ἡ τόση βία, ὥστε νὰ μὴ λάβῃ μήτε ἐπιπλα μήτε τὰ ἀναγκαιότερα πρὸ πάντων ἔγγραφά του;». Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἀπρόοπτα καὶ περίεργα καὶ πῶς συμβάντα καὶ τὶς ψυχολογικὰς στοὺς φίλους ἐπιπτώσεις τους, δὲν φαίνεται ν' ἀκολουθήσαν οἱ δύο τους τὸν Ἀρχηγὸ κατὰ τὴν στὴ Μολδαβία εἰσβολή του οὔτε στὴν ὑψωση τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας στὸ Γιάσι παρεννόησαν. Τὴν εἰκασία μου αὕτη στηρίζω στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἀναγνωστόπουλος στὶς 9.3.1821 (μετὰ τὸ παλιὸ ἢ τὸ νέο ἡμερολόγιο εἶναι ἡ χρονολογία δὲν συμπίπτει μετὰ τὴν 24.2) εὕρισκεται ἀκόμα στὸ Κισνόβι ἀπ' ὅπου γράφει πρὸς τὴ σύζυγο τοῦ Ξάνθου. Ἡ ἐπιστολὴ ἀνήκουσα στὴν Ι.Ε.Ε. ἐκτέθηκε τὸ 1964 μαζί μ' ἄλλα κειμήλια κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν 150 χρόνων τῆς Φιλ. Ἐταιρείας Ἀθ. 1964, σελ. 21).

Πολὺ ὁμως σύντομα συνῆλθε ὁ Χρησταρῆς ἀπὸ τὶς ἐκπλήξεις αὐτὲς καὶ ἔσπευσε ἐνθουσιῶδης σὰν πάντα νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στὸν ἀρξάμενον ἤδη Ἱερὸν Ἀγώνα. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, γράφει ὁ Κουτσαλέξης, πού γνώρισε ἀπὸ κοντὰ πολὺ καλὰ τὸ Χρησταρῆ καὶ παραστάθηκε μάλιστα, καθὼς θὰ ἰδοῦμε, στὸ θάνατό του, ἦτο (ὁ Χρηστ.) ὁ πρωτεργάτης καὶ δι' ἐξόδων του κατὰ μέγα μέρος κατηρτίσθη αὐτός¹⁶. Ἐπαρκεῖς βέβαια καὶ ἐξακριβωμένους εἰδήσεις γιὰ τὴν παραπέρα δράση τοῦ Χρησταρῆ στὶς γραμμὲς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου δὲν ἔχουμε. Ξέρουμε ὁμως, πὼς «τὸ μόνο ὁργανωμένο ἀπὸ τοὺς φιλικούς σῶμα, καθὼς στὴν ἱστορία του ὁ δοριμύτερος ἀπὸ τοὺς ἐπικριτὲς τοῦ Ὑψηλάντη Φίνλεϋ γράφει (Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. ἐκδ. Ἀτλὰς σελ. 123), πού ἡ πειθαρχία του καὶ ἡ ἀρίστη διαγωγή του πρέπει νὰ τιμηθῇ, ἦταν ἓνα σύνταγμα ἐθελοντῶν, πού ὀνομάσθηκε Ἱερὸς Λόχος. Συγκροτήθηκε ἀπὸ πεντακοσίους περίπου νέους τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν μεσαίων τάξεων γεμάτους ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐλευθερίας. Ντυθήκανε μετὰ μαύρες στολὲς καὶ στὸ πηλίκιό τους βάλλανε τὴ νεκροκεφαλὴ σὰ σύμβολο τοῦ ὄρκου πού εἶχανε δώσει, νὰ νικήσουν ἢ νὰ πεθάνουν. Πάντως δὲν ἦταν ἀβάσιμη καυχισιολογία τους, γιατί:

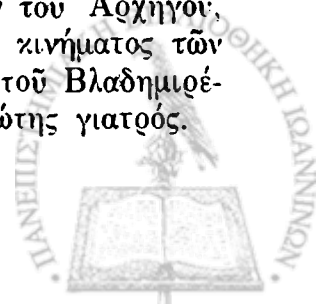
Ξιπνώντας τὴν ἐκδίκηση πού μόνον ὁ θάνατος μπορεῖ νὰ κατασιγάσῃ ὀρμήσανε στὴ μάχη καὶ πέσανε πολέμωντας οἱ πρῶτοι...». Μιὰ πληροφορία μάλιστα τοῦ ἰδίου Φίνλεϋ (ὁ.π. σελ. 123), δανεισμένη ἀπὸ τὸν Γκόρντον, πού σκόπιμα αὐτὸς παραιοεῖ γιὰ νὰ μυκτηρίσῃ τὸν Ὑψηλάντη καὶ τοὺς ὁπαδούς του, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος μετὰ τὴν εἰσοδὸν του στὸ Βουκουρέστι ἐνῶ «περίμενε νὰ τοῦ πέσῃ σὰ δῶρο ἓνας θρόνος, διασκέδαζεν αὐτὸς καὶ ἡ ζωμικὴ αὐλή του μετὰ τὴν πρόσληψη ἑνὸς θιάσου θεατρίνων καὶ μετὰ τὴ ληστεία τῶν θησαυρῶν τοῦ μοναστηριοῦ Μαυρένι γιὰ τὴν ὁργάνωσι ἑνὸς θεάτρου», μᾶς φέρει πολὺ κοντὰ στὸ Χρησταρῆ καὶ τὴ συμβολὴν του στὸ πύκνωμα τῶν γραμμῶν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Δὲν πρόκειται βέβαια ἐδῶ γιὰ θίασο θεατρίνων, ὅπως κακόπιστα ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς χαρακτηρίζει τοὺς Ἕλληνες διανοούμενους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς νεαροὺς ὁμογενεῖς σπουδαστὲς τοῦ βουκουρεστιανοῦ Γυμνασίου (ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε παλιότερα καταρτίσει ὁ Χρησταρῆς τὸν ἐρασιτεχνικὸν τοῦ θιάσου) πού ἔσπευσαν, καθὼς τὸν εἶδαν, νὰ συναγωνισθοῦν μαζί του στὸ ἐπίλεκτο θελοντικὸ σῶμα.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ μνημονεύσω παρεκβατικὰ τὴν ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν συμβολήν, στὸ σύγκαιρο πύκνωμα τῶν γραμμῶν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ἀπὸ Ἑλληνες σπουδαστὲς, τοῦ μεγάλου Ἡπειρώτη Λαοκάλου τοῦ Γένους Γυμνασιάρχου τότε

τοῦ ἡγεμονικοῦ Γυμνασίου Βουκουρεστίου Γεώργιου Γεννάδιου, πατρὸς τῆς Πατρίδος καθὼς τοῦ εἶπαν ἀργότερα. «θερμοῦ δὲ ἐταιριστοῦ καὶ συνεργοῦ τῶν Γεωργ. Λεβέντη καὶ Μιχ. Χρησταρῆ. . . ὅστις μαθὼν ὅτι ὁ Ὑψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον, ἔξαλλος δὲ ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ γενόμενος, ἔρριψε πρῶτος τὰ βιβλία εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας καὶ ὀρκίσας τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐπέταξεν αὐτοῖς μὲ φωνὴν θείας σάλπιγγος νὰ τὸν ἀκολουθήσουν, ὅπου τὸ καθῆκον καὶ ἡ τιμὴ τοὺς ἐκάλει. Μετὰ ἐνθουσιώδη δὲ πατριωτικὸν λόγον καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐφίλησεν ὅλους ἔκλεισε τὴν Σχολήν. . .» (Προβλ. Ξ. Ἀναστασιάδου: Γενναδίου βίος καὶ ἔργα. Λουδ. 1901 σελ. 17—20)¹⁷.

Σ' ὅλη ἐν τούτοις τῇ διάρκειᾳ τῶν γεγονότων ὁ Χρ. φαίνεται νὰ δρᾷ στὶς πρῶτες γραμμὲς τοῦ κινήματος, πότε σὰν σύμβουλος τοῦ Ὑψηλάντη, πότε σὰν σύνδεσμος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Βλαδηνιρέσκου καὶ πότε ὡς γιατρὸς τοῦ Ἱεροῦ λόχου. Ἀρχὲς Ἀπρίλη τοῦ 1821 τὸν βρίσκομε στὸ Τυργοβίστι (ἀρχαία μητρόπολις τῆς Ἡγεμονείας), ὅπου ὁ Ὑψηλάντης ἀφήνοντας τὸ Βουκουρέστι ἐστρατοπέδευε καὶ «θεωρῶν τὸ ἀμφιρρεπὲς τοῦ Βλαδηνιρέσκου καὶ τὸ ὑποπτον τοῦ Σάββα (εἶχαν ἀπὸ τότε ἀρχίσει καὶ οἱ δύο τοὺς νὰ συνεννοοῦνται μὲ τοὺς ἐπερχόμενους Τούρκους) ὠχυροῦτο ἀνασκάπτων τάφρους. . .» (Σπηλιᾶδης Α' σελ. 56). Γιατὶ σὲ θέσπισμα, ποὺ ἐξέδωκε ὁ Γενικὸς Ἐπίτροπος τὴν 9.4.21 στὴν ἴδια πόλιν γιὰ σύστασιν γενικοῦ βουλευτηρίου «τὸ ὁποῖον νὰ μοὶ χρησιμεύσῃ ὡς βοηθὸς καὶ νὰ συναπολογῇται μετ' ἐμοῦ περὶ τῶν κοινῶν τῆς φίλης πατρίδος πραγμάτων» (Φιλῆμ. Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπ. Β' σελ. 359), μεταξὺ τῶν ὀκτώ μελῶν του ἀναφέρονται καὶ οἱ Ἀθ. Τσακάλωφ καὶ Μιχ. Χρησταρῆς. Ἄλλη ἐπίσης σύγχρονος πηγὴ τὸ «Χρονικὸν τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821» γραμμένο εὐθὺς μετὰ τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸ Βλάχο πρωτοσύγγελο Ναοῦμ Ραμνιτσεάνου ἐχθρικὰ διακείμενου πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς ἐταιριστὰς, γράφει: «Ὅθεν ἀνεχώρησεν (ὁ Ὑψηλ.) εἰς Τεργοβίστον, ὅπου ἐμβῆκε τὴν 3ην Ἀπριλίου Κυριακὴ Βαΐων καὶ ἐκεῖ ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του. Οἱ περὶ αὐτὸν κορυφαῖοι τοῦ ἔθνους του καὶ ἑγκριτοὶ μίνιστροι του ἦσαν ὁ Βασίλειος Καραβιάς, Δούκας Κων. τῆνος, Κολοκοτρώνης, Βασίλειος Παρλιᾶς, ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ χρηματίσας ἱατρὸς Μιχαὴλ Χρησταρῆς, Γεώργιος Μᾶνος, Γρηγόριος Σοῦτζος, Νικόλαος Σκοῦφος, Ὁρφανός, Μιχαλάκης υἱὸς τοῦ Τζιφούτ Ἀντωνίου ὁ ποτὲ Γραμματικὸς τοῦ παρὰ τῇ Καρατζιᾷ Ποστολνίκου Κων. Βλαχούτζης καὶ ἄλλοι ἐν οἷς καὶ ὀσιότατοι πατέρες καλόγηροι σπαθοφόροι. . .» (Περ. Ἀθηνᾶ Ξ' (1956) σελ. 93). Τὸ ὅτι τέλος τὶς μέρες αὐτὲς ἡ διαμονὴ τοῦ Χρησταρῆ εἶναι εὐρύτερα ἄγνωστη καὶ δὲ βρίσκεται τουλάχιστον στὸ Βουκουρέστι, βεβαιώνει καὶ ἄλλη σύγχρονη εἰδησι. Σὲ γράμμα του τῆς 5.5.1821 ἀπὸ τὸ Παρίσι ὁ Γ'. Πραΐδης (Μιζρασιᾶτης ἀπὸ τὰ Μουδανιά 1791—1873 ἐπιφανὴς πολιτικὸς τοῦ Ἀγώνα, γνωστὸς δὲ στὸ Χρησταρῆ ἀπὸ τὴν εἰς Βλαχία καὶ στὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἡγεμονικῶν οἰκῶν Καρατζᾶ καὶ Σοῦτσου διαμονὴν του) πρὸς τὸν εἰς Λιβόρνο Ἀνδρέα Λουριώτη (Ἡπειρώτης πολιτικὸς ἐπίσης τοῦ Ἀγώνα 1789—1850 φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου) γράφει: «Ἐγγραφὰ δὲ εἰς Βουκουρέστι νὰ μοῦ ἐμβάσουν ὡς τρία χιλ. φράγκα, ὅπου ἔχω ἐκεῖ καὶ νὰ μὲ φανερώσουν ἂν μπορῶ νὰ χρησιμεύσω εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη· ἀλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιος ἂν τὸ γράμμα ἤνυε τὸν φίλον μου εἰς Βουκουρέστι· εἶναι δὲ αὐτὸς ὁ ἱατρὸς Χρησταρῆς, ὅστις ἔχει μῆνες νὰ μὲ γράψῃ καὶ ἐπομένως δὲν ἠξεύρω τί γίνεται. . .» (Προβλ. Μνημεῖα Ἑλλ. Ἱστορ. Ε' τ. α' σελ. 40). Ἐδῶ στὸ Τεργοβίστι ἐν τούτοις ὅπου ἐξακριβωμένα, καθὼς εἶδαμε, βρίσκεται τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1821 ὁ Χρησταρῆς ἀνήγων στὸ στενὸ περιβάλλον τοῦ Ἀρχηγοῦ, στὸ ἐπιτελεῖο του, θὰ γραφῇ καὶ ἡ σκοτεινότερη ἰσως σελίδα τοῦ κινήματος τῶν ἡγεμονικῶν, μὲ τὴν ἐκτέλεσιν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὑψηλάντη αὐτοῦ τοῦ Βλαδηνιρέσκου, στὴν ὁποία πῆρε μέρος κατὰ δικήν του ὁμολογία καὶ ὁ Γιαννιώτης γιατρός.

Ὁ Θεόδωρος Βλαδημιρέσκου, πού κατάγονταν ἀπὸ χωριὸ τῆς Μικρῆς Βλαχιάς κι εἶχε φθάσει στὸ βαθμὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου στὴν ὑπηρεσία τῶν Ρώσων, (πού τὸν παρασημοφόρησαν μάλιστα μὲ τὸ παράσημο τοῦ Ἀγ. Βλαδημίρου ἀπ' ὅπου καὶ τὸ παρωνύμιό του), μνηθῆκε στὴ Φιλικὴ κατὰ σύσταση τῆς Ἐφορείας Βουκουρεστίου ἀπὸ τὸ Γ' ὠργάνη Ὀλύμπιο «ὡς ἱκανὸς νὰ ἐγείρῃ τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα». Μία μέρα λοιπὸν πρὶν πεθάνῃ ὁ ἡγεμόνας Ἀλ. Σούτσος, στὶς 17 δηλ. Γενάρη 1821, παρέλαβε ἀπὸ τὸν κατηχητὴ του, πού ἦταν τότε ἀρχηγὸς τῶν Ἀρναούτηδων τῆς Βλαχιάς, 25 περίπου στρατιῶτες ὑπὸ τοὺς Σέρβους ἀξιωματικούς Μακεδόνσκη καὶ Ἰώβα καὶ κάλεσε τὸ λαὸ τῆς Πατρίδος του στὰ ὅπλα «διὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν δῆθεν ἀπὸ τὶς ἀδικίαι καὶ καταχρήσεις τῶν τε ξένων καὶ ἐντοπίων ἀρχόντων καὶ νὰ ζήσωσι πιστοὶ ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου». (Σπηλιάδης Αἰ σελ. 34). Τὸ κίνημά του δηλ. στὴν ἀρχὴ παρουσιάστηκε ὡς καθαρὰ τοπικὸ πατριωτικὸ καὶ ἄσχετο πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Φιλ. Ἐταιρείας. Ὅταν ὅμως ὁ Ὑψηλάντης, ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ του, πλησίαζε περὶ τὰ τέλη Μαρτίου τὸ Βουκουρέστι, ὁ Βλαδὴμ. τάχτηκε φανερά στὸ πλευρὸ τοῦ ἀποκαλύπτοντας στοὺς ὁπαδοὺς του τὰ πραγματικὰ του σχέδια. «Δὲν σὰς ἐφάνέρωσα μέχρι τοῦδε, τοὺς εἶπε, τὸν σκοπὸν τοῦ κινήματός μου· μάθετε ἤδη ὅτι ἐκινήθην κατὰ προσταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας θέλοντας νὰ ἐλευθερώσῃ ὅχι μόνον ἐμᾶς ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἴδου ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης ἔφθασε εἰς τὰ μέρη ταῦτα· ἔρχεται κατόπιν καὶ ἄλλη δύναμις ρωσικὴ, ἐμεῖς δὲ θὰ συνδράμωμεν ἐκεῖνον νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του καὶ ἡμεῖς θὰ βοηθήσωμεν οἱ Ρῶσοι νὰ κυριεύσωμεν τὰ παραδουνάβεια φρούρια καὶ νὰ μείνωμεν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι...» (Σπηλιάδ. ὅ.π. σελ. 41).

Ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἐπιστολιμαίας ἀνταπόκρισης ἀπὸ Βουκουρέστι Γερμανοῦ δημοσιογράφου πρὸς τὸν υπεύθυνον συντάκτη τῆς ἡμερηίδος AIGEMEINE ZEITUNG τῆς 14.4.1821, ἀναφερόμενης στὰ γεγονότα στὶς ἡγεμονεῖες, διαπιστώνουμε τὶς στενὲς σχέσεις Χρησταρῆ καὶ Βλαδημιρέσκου στὴ διάρκεια τῶν γεγονότων αὐτῶν τοῦλάχιστον. «Εὐγενέστατοι κύριοι, ἀρχίζει τὸ ντοκουμέντο. Στὶς 7 Ἀπριλίου τὸ ἀπόγειμα διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ὁ Θεόδ. Βλαδημιρέσκου πέταξε τὴ μάσκα καὶ ἐνώθηκε μὲ τοὺς Ἕλληνες· πάντως εἶδαν στὸ δωμάτιο τοῦ Θεοδώρου τοὺς Ἕλληνες ἀρχηγοὺς Μπακάνογλου, Σκουφᾶ, Χρησταρῆ, πού ὅχι μόνον ἔγραφαν ἐκεῖ ὁλόκληρες ἡμέρες παρὰ ὁ πρῶτος ἐπῆρε, ὅπως λένε, διαβατήριον γιὰ τὴ Βιέννη, Τριέστι, Λειψία κλπ. γιὰ νὰ βάλῃ σὲ ἐνέργεια τὶς ἐντολὰς πού πῆρε». (Προβλ. Γ. Λαΐου Ἀνέκδ. ἐπιστ. καὶ ἔγγρ. τοῦ 1821 Ἀθ. 1958 σελ. 84). Ὅταν ὅμως τὰ πράγματα ἄρχισαν νὰ παίρνουν δυσμενῆ τροπὴ γιὰ τὸν Ὑψηλάντη (ἀπὸ τὴν Τσαρική ἰδίως ἀποκρήρυξη, πού στάθηκε κατὰ τὸν Κ. Γκιουρέσκου τὸ κύριο αἶτιο τῆς ἀποτυχίας τοῦ κινήματος. Προβλ. σχετικὴ μελέτη τοῦ Ἡπ. Ἐστ. 1981, σελ. 796 κ.ἐπ.). Ὁ Βλαδημιρέσκου μαζὶ μὲ τὸν ἄλλο ἰσχυρὸ καπετάνιο τῆς Βλαχιάς τὸν Πάτμιο Σάββα ἀρχηγὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τὸ ἴδιο πανούργο καὶ φιλόδοξο, ἄρχισε, καθένας ἀπὸ τὴ μεριά του καὶ γιὰ τοὺς ἰδιούς του σκοποὺς, σύντομες διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Τοῦρκο διοικητὴ τοῦ Ρουχτσουκίου καὶ τὸν κεχαγιά τοῦ Γιούργεβο, μέρος τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ὁποίου μὲ τὸν Βλαδὴμ. περιῆλθε στὰ χεῖρια τοῦ Ὑψηλάντη. Ὁ Ὑψηλάντης ἐκάλεσε ἀμέσως τὸν Ὀλύμπιο κι ἀφοῦ τὸν ἐπετίμησε γιατί εἶχε μνησῇ στὰ μυστικὰ τῆς Ἐταιρείας τὸ Βλαδὴμ. τὸν διέταξε νὰ συλλάβῃ ὁ ἴδιος τὸν προδότη. Πράγματι ὁ Γ' ὠργάνης συνοδευόμενος ἀπὸ μικρὸ στρατιωτικὸ τμήμα ἔσπευσε ὁ ἴδιος στὸ στρατόπεδο τοῦ Βλάχου καπετάνιου κι ἀφοῦ «μὲ ἀτρόμητον καρδίαν ἐξήλεγξε τὴν Τουρκοφροσύνην τοῦ στρατηγοῦ ἔμπροσθεν τῶ στρατιωτῶν του, ἐπίασε τὸν Βλαδημιρέσκου» (Προβλ. Κούμα Ἱστορ. Ἀνθρ. πράξ. IB' σελ. 618)¹⁸.

Δὲν ἐνδιαφέρει τόσο ἡ παρὰπέρα συνέχεια τῆς σκοτεινῆς αὐτῆς ὑπόθεσης, ὅσο τὸ δραματικὸ τέλος τῆς, ἢ ἐκτέλεσις δηλ. τοῦ Βλαδημιρέσκου στὴν ὁποία, καθὼς εἶπαμε, πῆρε μέρος καὶ ὁ Χρησταρῆς. Τὴν συνταρακτικὴ μαρτυρία χρωστᾶμε στὸν Κουτσαλέξη ποὺ τὴν κατέγραψε στὰ γνωστὰ ἱστορήματά του ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἄκουσε ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἰδίου Χρησταρῆ τοῦ φίλου του κατὰ τὶς τελευταῖες στιγμὲς του. «Πνέων τὰ λοίσθια (ὁ μακαρίτης Χρησταρῆς) γράφει ἐκεῖ ὁ Κουτσαλέξης, ἐνῶ παρεκαθήμεν πλησίον του οὐδενὸς ἑτέρου παρόντος, διατὶ δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ ἄλλον κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, χώνει τὸ χεῖρ του ὑπὸ τὸ προσκέφαλό του καὶ ἐξάγει ἐν μαχαιρίδιον καὶ μίαν σφραγίδα. Λάβε μοὶ λέγει. Τοῦτο τὸ μαχαιρίδιον εἶναι τὸ ὄπλον μὲ τὸ ὁποῖον ἀπέστειλα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον τὸν προδότην Βλαδημιρέσκου. Ἡ σφραγὶς αὕτη εἶναι ἐκείνη μὲ τὴν ὁποίαν ἐσφραγίζα τὴν ἀλληλογραφίαν τῆς Φιλ. Ἑταιρείας. Φύλαξον καὶ ἄφῃσον αὐτὰ εἰς τοὺς ἀπογόνους εἰς μνήμην μου. Τὴν σφραγίδα, συνεχίζει ὁ Κουτσ., τὴν ἔχω καὶ τὴν φυλάσσω ὡς κειμήλιον, τὸ μαχαιρίδιον κατὰ τὸ 1851 μεταβαίνοντός μου εἰς Πελοπόννησον ἔπεσεν ἐκ τοῦ κόλπου μου εἰς τὴν θάλασσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος Καλαμακίου κατὰ τὴν ἐκ τῆς κλίμακος κατάβασίν μου ἔφερεν ἀκόμη τὸ μαχαιρίδιον ἐκεῖνο σημεῖα τῆς ἀφαιμάξεως». (Κουτσάλ. ὁ.π. σελ. 230—1). Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐν τούτοις ἱστορικοὺς ὁ μόνος, καθόσο γνωρίζω, ποὺ παρέχει λεπτομέρειες τοῦ συμβάντος εἶναι ὁ σύγχρονος Ἡλίας Φωτεινὸς στὴν περιήγησιν, καθὼς ὁ Φίνλεϋ τὴ χαρακτηρίζει, προμνησθεῖσα γιὰ τὴν ἐπανάστασιν στὶς ἡγεμονεῖες ἐργασία του. Παραθέτω τὸ σχετικὸ ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα γιὰ νὰ μετριάσω τὸ λιγώτερο, ἂν ὄχι νὰ ἀνατρέψω ἐντελῶς, τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς μαρτυρίας τοῦ Χρησταρῆ στὸν Κουτσαλέξη, ποὺ θέλησε στὰ στερνά του νὰ ἐκμυστηρευτῇ μιὰ τέτοια ἀπίστευτη γιὰ τὸ ἄτομό του πράξη, σημεῖο ἀντιλεγόμενον, ὡς πρὸς τὸ θῆμα, μέχρι σήμερον. «Ὁλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν, λέει ὁ Φωτεινός, (μετὰ τὴ μεταγωγὴ τοῦ Βλαδην. δηλ. στὸ στρατόπεδον τοῦ Ὑψηλάντη) περιεφέρετο ὁ Θεόδωρος εἰς Τυρογόβιστον ἐλεύθερος, πάντοτε ὅμως ὑπὸ μυστικὴν φύλαξιν, ἵνα μὴ δραπετεύσῃ, καθὼς καὶ τὴν ἐπιούσαν, δοὺς ὁ Ὑψηλάντης κοινὸν συμπόσιον ἐνδον τῆς Μητροπόλεως συνεκάλεσεν εἰς τὴν ὁμήγουριν ταύτην καὶ τὸν ρηθέντα μετὰ δὲ τὴν διάλυσιν τῆς ὁποίας περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 26 πρὸς τὴν 27 Μαΐου λαβόντες αὐτὸν μὲ τρόπον ὑπογεκρυμμένον χάριν διασκεδάσεως καὶ περιδιαβάσεως τῶν ὄχρωματων τοῦ Τυρογόβιστου ὅτε Βασίλειος Καραβιάς, Γεράσιμος Ὁρφανὸς Κεφαλληνεύς, Κων)τίνος Καβαλλερόπουλος Πελοποννήσιος καὶ ὁ ὑπασπιστὴς Γαρνόφσκις Λέχος, ἀπήγαγον ἡσυχῶς ἔξω τοῦ Τυρογόβιστου ὀπισθεν τῆς μητροπόλεως πλησίον εἰς ἓνα περίβολον τοῦ Τσικυρλάνου, ὅπου ἦσαν προαπεστυλμένοι δυὸ στρατιῶται καὶ ἔσκαπτον μὲ σκαπάνην ἔσκαπτον ἐνὸς χάνδακος τὸν τάφον ἐξ ὧν ὁ εἰς Νιζολῆς Πάργας παρουσιασθεὶς αἴφνης ἔμπροσθεν τοῦ δυστυχοῦς Θεοδώρου ὡς δήμιος μὲ μίαν πλατεῖαν μάχαιραν (σατίρι) τῷ εἶπε μὲ προστακτικὸν ὕψος (γάμπε ἐπίορκε καὶ προδότη) εἰς ταύτας τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς σου τὴν πρὸς τὸν Θεὸν προσευχὴν σου ὡς χριστιανὸς διὰ νὰ ἐξαλείψῃς τὰς ἀνομίας σου» ὁ δὲ μὲ γλῶσσαν τρέμουσαν καὶ μὲ φωνὴν διακεκομμένην αἰσθανθεὶς τὴν δολιότητα ἀπεκρίθη βλαχιστὶ τοὺς τελευταίους αὐτοὺς λόγους: «μοα-ρα-με-σε-σκαπ» τοῦτέστι φόνευσόν με νὰ γλυτώσω ἐσκέπασε μὲ ἐκκελυμένες χεῖρας τὸ ὠχριασθὲν πρόσωπόν του καὶ καλύψας τοὺς ὀφθαλμούς του πάραντα ἀπεχωρίσθη ἢ κεφαλὴ του πεσοῦσα ἔμπροσθεν τῶν πολεμιστῶν...» (Οἱ Ἀθλοὶ κλπ. Λειψία 1846 σελ. 138—9).

Κατὰ τὴ μετ' ὀλίγο συναφθεῖσα στὸ Λαγκατσάνι μάχη (19.6.1821 ν.ή.), ὅπου καταστράφηκε, ὡς γνωστὸ, ὁ Ἰερός Λόχος ἐπῆρε μέρος καὶ ὁ Χρησταρῆς. «ἔδραμεν, λέει ὁ Βρεττός, γενναίως εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ ἦτον εἰς τῶν πρώτων ἱερολοχιτῶν ἔνθα, κατὰ μίαν ἄλλην εἴδησιν, ἐτραυματίσθη, σωθεὶς κατόπιν ὡς

ἐκ θαύματος εἰς Τρανσυλβανίαν». Ἀπὸ τὴ μαύρη ἐκείνη μέρα, ποὺ τὸ ἄνθος τῆς νεολαίας τῆς ἑλληνοκρατούμενης Λακίας ἔπεσε πιστὸ στὸν ὄρκο του πολεμώντας γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἐλευθερία, ἀρχίζουν καὶ οἱ περιπέτειες τοῦ Χρησταρῆ. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ τὶς παρακολουθήσουμε μέσα ἀπὸ τὴν πυκνὴ ἀχλύ, ποὺ πλέκουν γύρω του ἡ ἐπικρατήσασα μετὰ τὴν καταστροφὴ σύγχυσι καὶ ἡ ἰσχνότης τῶν σχετικῶν μὲ τὸ ἄτομό του εἰδήσεων.

VI

Ἐνα ἀκριβῶς μῆνα μετὰ τὸ Δραγατσάνι καὶ συγκεκριμένα στίς 18.7.1821 ἔμπιστος πράκτορας τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Αὐστρ. Ἀστυνομίας SEDLWITZT ὑπὸ στοιχεῖα ΑΩ σὲ πρὸς αὐτὸν τὸν τελευταῖο ἀναφορὰ του ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴ πόλιν HERMANSTADT γράφει μετὰξὺ ἄλλων: «Ἡ ἀποστολὴ πίσω στὴ Μολδοβλαχία τοῦ Δούκα, τοῦ Χρησταρῆ καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν, τὸ διώξιμο πίσω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ σφαγιαστοῦ τῶν Τούρκων Καραβιᾶ καὶ ἄλλων, ἔκαμε καλὴ ἐντύπωση στὸν Τούρκο ἀξιωματικὸ ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἤρκεσε γιὰ νὰ τὸ θεωρήσῃ σὰν εἰλικρινῇ ἀπόδειξι γειτονικῆς φιλίας...» (Πρὸβλ. Γ. Λαΐου ὁ.π. σελ. 154). Τοὺς γύρισαν λοιπὸν πίσω τοὺς ἀρχηγούς οἱ Αὐστριακοὶ οἱ ἑλληνομάχοι καὶ μαζί καὶ τὸ Χρησταρῆ μας. Πῶς ὅμως κατόρθωσε νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ νύχια τῶν Τούρκων δὲν στάθηκε δυνατό νὰ τὸ μάθω. Τὰ σὲ συνέχεια ἐν τούτοις γραφόμενα τοῦ Σπηλιᾶδη (ὁ.π. σελ. 191) δίνουν μιὰ γενικὴ τοῦλάχιστον ἀπάντησι στὸ ἐρώτημά μας. «Αὐτοὶ (οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ) γράφει, μὴ γενόμενοι δεκτοὶ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Αὐστρίαν κατώρθωσαν ἔπειτα διὰ χρημάτων καὶ εἰσηλθόν καὶ διὰ τῆς Αὐστρίας ἔφθασαν πολλοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ Αὐστρ. κυβέρνησις τοὺς ἀφῆκε νὰ διαβιώσῃ ἀπὸ τὴν ἐπικρατείαν τῆς διὰ νὰ συντελέσῃ ἀπ' ἐνὸς εἰς τὸ νὰ σβεσθῇ ὁλοτελῶς ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ ἀπ' ἑτέρου εἰς τὸ νὰ ἀπολεσθῶσι φθάσαντες εἰς τὴν Ἑλλάδα... ἄλλ' ἔπειτα διὰ τὸν φόβον μὴ διαβῶσιν ἐκεῖθεν ἀγνώριστοι καὶ ἄνθρωποι ἱκανοὶ νὰ ἐνισχύσωσιν ὅπωςδήποτε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ἀπηγόρευσε νὰ ἐπιβιβάζωνται οἱ τοιοῦτοι εἰς τοὺς λιμένες τῆς καὶ οὕτως ἐβίασε τοὺς ὅσους δὲν εἶχον προλάβει ν' ἀναχωρήσωσι καὶ μεταβῶσιν εἰς ἄλλα κράτη...».

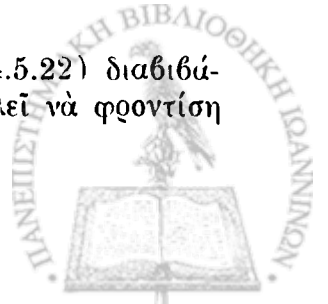
Σίγουρα ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀξιοθρήνητους φυγάδες καὶ λείψανο τῆς «πολυθουλήτου ἐκατρατείας τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν» θὰ ἦταν καὶ ὁ Χρησταρῆς, τὸν ὁποῖον τέσσερες μῆνες περίπου ἀπὸ τὴ λήξι τοῦ ἀγῶνα στίς ἡγεμονεῖες συναντοῦμε στὴν Ἄνω Γερμανία «πάσχοντα ἡθικῶς, χρηματικῶς καὶ φυσικῶς» καὶ ἐπιθυμοῦντα παρὰ ταῦτα νὰ κατεβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα «ἐπεὶδὴ πλέον ζοῇν χωρὶς ἐθνικὴν ὑπαρξιν δὲν θέλει». Ἀπὸ κεῖ κατορθώνει νὰ συνδεθῇ μὲ τὸν εἰς Πίζα τῆς Ἰταλίας τότε εὐρισκόμενον φίλον του καὶ παλιὸ συμμαθητὴ του Ἰωάννην Κων. Πολυχρονιάδην Ζαγορίσιο¹⁰ ἀπὸ κάποια γράμματα τοῦ ὁποῖου πρὸς τὸν ἤδη εἰς Δυτικὴν Ἑλλάδα ἀγωνιζόμενον Πραΐδην (εἶχε διορισθῇ ἀπὸ τὸ Μαυροκορδατο μέλος τοῦ Γενικοῦ Φροντιστηρίου τῆς) ἀντιλοῦμε τίς σὲ συνέχεια γι' αὐτὸν εἰδήσεις τίς ὁποίας καὶ καταχωρῶ αὐτούσιες. Γράφει σ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ μὲ χρονολογία 2) 14.11.1821 ὁ Πολυχρονιάδης πρὸς τὸν εἰς Μεσολόγγι εὐρισκόμενον Πραΐδην: «Ὁ Χρησταρῆς κατήντησε ἤδη εἰς τὴν Ἄνω Γερμανίαν καὶ ὡς ἤκουσα εἶναι παρωρισμένος ἐναντίον ὅλου τοῦ Γένους. Ἠγάπων νὰ συνεποκριθῶ μαζί του ἄλλ' ἢ μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφία εἶναι ἤδη ὑποπτος καὶ δὲν ἔχω πῶς νὰ παρηγορήσω τίς στενοχωρίες του. Ἐγραψα μ' ὅλον τοῦτο εἰς ἕνα τῶν ἐν Σαξωνία γνωρίμων μου νὰ μὲ ἰδεάσῃ περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ τῷ φανῇ τὸ κατὰ δύναμιν χρήσιμος...» (Πρὸβλ. Μνημ. Ἑλλ. Ἱστορ. Ε' α' σελ. 80).

Πῶς δὲ κατήντησε εἰς τὴν Ἄνω Γερμανίαν ὁ Χρησταρῆς τὸ λέει ὁ ἴδιος

Πραϊδης στο βραχὺ δημοσιευθὲν ἤδη ἀπὸ τὸν Πρωτοψάλτη (Μνημεῖα κλπ. ὁ.π. σελ. 22 κ.έ.) ἡμερολόγιό του. «Μὲ τὸν Χρηστον (τὸν Χριστόφ. Κρατερό γεωπόνου σπουδάσαντα στὴ Γαλλία καὶ διδάξαντα ἐπὶ Καποδίστρια τὴν καλλιέργεια τῆς πατάτας στὴν Ἑλλάδα) ἦλθον καὶ 15 ἄλλοι νέοι ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ὑψηλάντη· εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ τοῦ Ἠλία γραμματικοῦ τοῦ Νικολοπούλου, ὁ ἀδελφὸς Σαλωνίτης. Ἀπὸ τὸν Χρηστον ἔμαθα περὶ τοῦ Χρησταρῆ ὅτι εἶχον ἔλθει μαζί ἀπὸ Ἑρμανούπολιν (HERMANN ἢ STADY τῆς Τρανσυλβανίας) διὰ Τεμισβαρίου καὶ Λουβιάνας ἕως εἰς Τριέστι καὶ ἐκεῖθεν μὴ δυνηθέντες νὰ ἐμβαρκαρισθοῦν ἐμποδιζόμενοι ἀπὸ τὴν διοίκησιν ὁ μὲν Χρησταρῆς ἀνεχώρησε διὰ τὸ Μόναχον, ὁ δὲ Χρηστος διὰ τὴν Πίσαν». Κατώρθωσε βέβαια ὁ Χρησταρῆς νὰ φθάσῃ μαζί μὲ ἄλλους πατριῶτες στὴν Τεργέστη μετὰ κινδυνώδεις μέσα ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς τυραννόφιλης Αὐστρίας περιπέτειες μὲ σκοπὸ νὰ κατεβῇ στὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' οἱ Ἀρχεῖς οἱ Αὐστριακῆς δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ μπαρκαρισθῇ, καθὼς μᾶς εἶπε καὶ ὁ Σπηλιάδης, καὶ γύρισε πίσω κατεινθὴν κατὰ πρὸς τὴ βαβαρικὴ πρωτεύουσα ἀπ' ὅπου συνδέθηκε μὲ τὸν εἰς Πίζα Πολυχροναῖον. Σ' ἄλλο λίγο μεταγενέστερο γράμμα του (12.3.1822), πρὸς τὸν εἰς Βραχώρι αὐτὴ τὴ φορὰ Πραϊδῆ, ὁ Πολυχροναῖος γράφει: «Ἡ πολυδάπανος τούτῃ περιφορὰ τοῦ Κουτοϊμᾶ (Μυκόνιος διαπρεπὴς νομικὸς κατερχόμενος διὰ Βαβαρίας - Ἑλβετίας εἰς Ἑλλάδα τὸ 1822) συνέτρεξεν εἰς τὸ νὰ μοὶ φέρῃ ἐπιστολὴν ἀπὸ τοῦ ἐν Μυνιχίᾳ πολυπαθὲ φίλου μου Χρησταρῆν, ὅστις πάσχει ἡθικῶς, χρηματικῶς καὶ φυσικῶς καὶ μ' ἐρωτᾷ πόθεν ἡμπορεῖ νὰ κατεβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς καλύτερον κλίμα. Τῷ ἔγραψα δις καὶ τὸν παρεκίνησα νὰ περάσῃ πρὸς τὸ παρὸν εἰς Ἑλβετίαν καὶ ἔπειτα ἀποφασίζομεν τὸ πρακτέον· ἀλλὰ δὲν ἠξέφρω ἂν τὰ γράμματά μου τῷ δοθοῦν ἀσφαλῶς...» (Μνημεῖα ὁ.π. σελ. 132). Ἄλλοτε πάλιν γράφει ὁ Πολυχροναῖος στὸν ἴδιον εἰς Βραχώρι ἀποδέκτη (23.3.1822): «Τὸν Χρησταρῆ παρεκίνησα νὰ διαβῇ εἰς Ἑλβετίαν διὰ νὰ εἴμεθα πλησιέστερα καὶ διὰ νὰ φυσᾷ τὰς ἐκεῖ ἐλληνικὰς ἐταιρείας. Αὐτὸς ὅμως ἐπιθυμεῖ νὰ κατεβῇ αὐτόσε καὶ νὰ ἰδῶμεν τί θὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν γνώμην μου. . . (Μνημ. ὁ.π. σελ. 141). Καὶ πάλιν λίγο ἀργότερα (12.4.1822) ἀπὸ τὸ Λιόβονο: «Ὁ φίλος Χρησταρῆς θὰ ἔφθασε ἕως τῶρα εἰς τὴν Γενεύην τῆς Ἑλβετίας καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ κατεβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ τοις μάλιστα ἐδῶ. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐγκρίνω μήτε τὸ ἓν μήτε τὸ ἄλλο καὶ ἂν προφθάσω σήμερον θέλω τῷ γράψῃ τὰ πρόποντα. Ἡ Αὐστρία ἐξακολουθεῖ τὴν καθ' ἡμῶν ἀνστηρότητά της καὶ ἂν δὲν ἀλλάξῃ ἡ πολιτικὴ της μετὰ τοῦ ὑποπενομένου πόλεμου μετὰξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας ὁ Χρησταρῆς ἡμπορεῖ νὰ καθαιρεθῇ καθὼς τὸ ἔπαθε καὶ ὁ Μιχαὴλ Βόδας Σούτσος (ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας ποὺ προσχώρησε στὴν Ἐπανάστασιν), τὸν ὁποῖον ἐκράτησαν εἰς τὴν Γορίτσαν τῆς Ἰλλυρίας. . .» (Μνημ. ὁ.π. σελ. 169). Καὶ σ' ἄλλο ἐπόμενο (30.4.1822) ἐπανερχόμενος ὁ Πολυχρ. στὸ κοινὸ τοὺς φίλους, ἐκθέτει στὸν Πραϊδῆ τὴν κατάστασίν του καὶ γυροῖν τρόπο νὰ τὸν βοηθήσῃ. «Ὁ πολυπαθὲς Χρησταρῆς, τοῦ γράφει, ἔμελλε κατ' αὐτὰς ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Μυνιχίαν διὰ Γενεύην καὶ ἐκεῖθεν ἤθελε νὰ περάσῃ ἐδῶθεν διὰ νὰ κατεβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπειδὴ πλέον ζῶν χωρὶς ἐθνικὴν ὑπαρξιν δὲν θέλει. Κατὰ τὰ γράμματά σου καὶ τὰ προτερήματά του ἡμπορεῖ νὰ εἶναι χρήσιμος ὁ ἄνθρωπος· ἀλλ' ἀπ' ἐδῶ δὲν συμφέρει νὰ περάσῃ καὶ πρέπει νὰ τὸν συνοδεύσωμεν μὲ χρήματα διὰ νὰ μὴν πεινάσῃ. Ὅταν φθάσῃ εἰς Γενεύην θέλομεν συναποκριθῇ καὶ ἀποφασίσῃ τὸ πρακτέον. Ἐν τοσούτῳ σὲ ἀσπάζεται καὶ σὲ παρακαλεῖ νὰ ἐρωτήσῃς περὶ τῆς δυστυχοῦς νύμφης του ἢ ὁποῖα μετὰ τῆς οἰκογενείας της κατέφραγεν εἰς τὸ Δραγαμέστι καὶ νὰ φροντίσῃς νὰ τῆς φανῇ τὸ κατὰ δύναμιν ὠφέλιμος...» (Μνημ. ὁ.π. σελ. 185).

Καὶ πάλιν σὲ ἐπόμενο ἀπὸ Πίζαν γράμμα του ὁ Πολυχρ. (24.5.22) διαβιβάζει στὸν Πραϊδῆ τὰ χαιρετίσματα τοῦ Χρησταρῆ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ φροντίσῃ

για την πλανώμενη μετά την καταστροφή των Καλλαρυτών στη Δ. Ἑλλάδα νύφη του²⁰ τῆς ὁποίας καὶ τῶν παιδιῶν της, καθὼς εἶδαμε, ὁ Χρησταρῆς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδερφοῦ του ἦταν μοναδικὸς προστάτης. «Σήμερον γράφει ὁ Πολυχρ. ξαναέγραψα τοῦ Χρησταρῆ καὶ τῷ εἶπα τὰ χαιρετίσματά σου. Φρόντισε δὲ τὰ δυνατά σου περὶ τῆς νύμφης του Ἀγγελικῆς Ρογκόταινας τὴν γενεάν...» (ὁ.π. σελ. 214).

Παρὰ ταῦτα ὁ Χρησταρῆς ἐξακολούθησε καὶ ὡς τὰ μέσα Μαΐου νὰ μένη στὴ Βαβαρία. «Ὁ Χρησταρῆς, γράφει ὁ ἴδιος Πολυχρ. (30.5.1822), ἦταν ἀκόμη εἰς Παβαρίαν ἕως τὴν 23 Μαΐου. Ἐγὼ θὰ διατρέψω ἐδῶ ἀκόμη δυὸ μῆνες καὶ ἔπειτα ἀποφασίζω τὸ πρακτέον...» (ὁ.π. σελ. 226).

Περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1822 φθάνει ἐπὶ τέλους ὁ Χρησταρῆς στὸ Λιόβorno, καθὼς πάλι ὁ Πολυχρ. γράφει στὸν Πραΐδη πάντοτε: «Ὁ πολυπαθὴς φίλος μας ἱατρὸς ἔφθασεν ἐδῶ πρὸ εἴκοσιν ἡμερῶν καὶ ἤθελε νὰ συμπλεύσῃ μὲ τὸν φίλον μας Ζιαβρούλην διδάσκαλον ποτὲ εἰς τὴν Βλαχίαν. Εἶχον δὲ καὶ εὐκαιρίαν ἀξιόλογον διατὶ μορφεῖ νὰ ἐμβαρκαρισθοῦν εἰς καράβι φιλικὸν καὶ ἀνέξοδον. Ἀλλ' ὁ Ζιαβρούλης μετὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις σας δὲν τολμᾷ πλέον νὰ ταραχθῇ καὶ ὁ φίλος ἱατρὸς διστάζει...» (Μνημεῖα ὁ.π. σελ. 290). Σὲ ὑστερόγραφο δὲ τοῦ ἴδιου μακροῦ πρὸς Πραΐδαν γράμματός του ὁ Πολυχρ. γράφει: «Ἐλαβα ἐψὲ καὶ τὸ ἀπὸ (η') λ' τοῦ παρελθόντος γράμμα... μὲ τὸ πρὸς τὸν φίλον ἱατρὸν ἀπὸ τὴν νύμφην του τὸ ὁποῖον ἐνεχείρησα αὐτῷ...» καὶ παρακάτω: «ὁ φίλος ἱατρὸς δὲν σὲ γράφει ἰδιοχείρως ἐπειδὴ τὸ κρίνει περιττόν. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι θέλει συμπλεύσῃ μὲ τὸ πολῦτιμον καράβι τοῦ ἄνω ἀναφερθέντος φίλου μου καὶ θὰ ἔχη τὴν χαρὰν νὰ τὸν ἀνταμώσῃ...» (ὁ.π. σελ. 291). Λίγες μέρες ἀργότερα καὶ συγκεκριμένα τὴν 1.9. 1822 ὁ Χρησταρῆς σημειώνει στὸ πίσω μέρος γράμματός τοῦ Πολυχρ. πρὸς τὸν Πραΐδη:

«Φίλτατε Γ. Πρ(αΐδη).

Καγὼ ὁ ἀχώριστος φίλος σου καὶ πάντα ἐπαινέτης τῶν ἀρετῶν σου γλυκύτατα σὲ κατασπάζομαι καὶ σὲ στοχάζομαι τελειότερον ἄνθρωπον πολὺ παρὰ πρότερον. Ἐλαβα τὸ διὰ σοῦ σταλὲν γράμμα τῶν δυστυχῶν συγγενῶν μου. Παρακαλῶ νὰ τοὺς παρηγορῇς κατὰ τὰς δεινὰς αὐτὰς περιστάσεις μετριάζων ἡθικῶς ὅσον δύνασαι τὴν αἰσθησὶν τῆς ἐλευθέρου καταστάσεώς των. Ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγου νὰ τοὺς ἰδῶ καὶ νὰ τοὺς ἐλαφρώσω, ἂν ἡ Πρόνοια θελήσῃ, μέρος τῶν δεινῶν των. Ὑγίαινε ἀδελφὲ καὶ καλὴν ἀντάμωσιν.

Μ. Χ(ρησταρῆς).»

(ὁ.π. σελ. 296).

Ἄν ἡ Πρόνοια θελήσῃ, καθὼς ὁ ἴδιος γράφει, νὰ κατέλθῃ στὴν ἀγωνιζόμενην τὸν Ἀγῶνα τὸν καλὸν Πατρίδα καὶ προσφέρει καὶ ἐκεῖ τὶς ὑπηρεσίες του, ὅπως διακαῶς ποθοῦσε δὲν μπόρεσα νὰ ἐξιχνιάσω καὶ μᾶλλον δὲν κατῆλθε γιατί κάπου θὰ τὸν βρῖσκαμε. «Ὁ φίλος ἱατρὸς διστάζει» γράφει γιὰ τὸ Χρησταρῆ ὁ Πολυχρονομιάδης στὸν Πραΐδη. Ποιοὶ τάχα νὰ ἦταν οἱ δισταγμοὶ του γιὰ τὴν καθόδὸν του στὴν Πατρίδα δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ μαντέψουμε. Ἡ πικρὴ πείρα του ἀπὸ τὸ αἴτυχο κίνημα στὶς ἡγεμονεῖες, γιὰ τὸ ὁποῖο σὰν ἀρχηγὸς ἐνοιωθε καὶ αὐτὸς ὑπεύθυνος, οἱ κατὰ τῶν φιλικῶν ἀπὸ τὶς πρῶτες στιγμὲς τοῦ Ἀγῶνα ἀνακινούμενες ραδιοσυχνότητες γιὰ τὶς ὁποῖες ἦταν ἐνήμερος²¹, ἡ φρικτὴ καὶ ἐλευθέρου διχόνοια καὶ ἀσυμφωνία τῶν ὑπὲρ τῆς Πατρίδος ἀγωνιζομένων, γιὰ τὶς ὁποῖες σὲ ἐπόμενο γράμμα του θὰ παραπονεθῇ, ἡ κλονισμένη ὑγεία του καὶ ἡ ἄθλια τέλος οἰκονομικὴ του κατάστασις, σίγουρα θάῃταν μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς. Ποιὸς ξέρει;

Τέλος στίς 27 Δεκέμβριον τοῦ ἴδιου ἔτους 1822 ἀπευθύνει ἀπὸ Πύζα πρὸς τὸ φίλον του Πραϊδὴ τὸ ἀκόλουθον μακρὸ καὶ τελευταῖον, ὅσο ξέρω, γράμμα του: «Πρὸ μηνῶν, τοῦ λέει, σ' ἔγραψα συντόμως τὸ κατ' ἐμὲ γ' ἔλπιζα νὰ λάβω γανὲν γράμμα σου δηλωτικὸν τῆς ἐφετῆς μοι ὑγείας σου καὶ τῆς καταστάσεως τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἀλλὰ μέχρι τῆς ὥρας ἀπέτιχον καὶ συμπεραίνω ὅτι δὲν σ' ἄφησαν νὰ μὲ γράψῃς αἱ δεινὰ τῆς πατρίδος περιστάσεις. Ἡ σιωπὴ σοῦ καὶ τοῦ φίλου κυρίου Ἐμ. Ξένου μ' ἔκαμε ν' ἀναλάβω εἰσέτι τὴν αὐτόσε μετάβασίν μου προσμένων ἀνυπομόνων γραμματίαν σου καὶ εὐκαιρίαν ἄλλην. Ἐρησυχάσαμεν ὅπως οἶν μαθόντες ὅτι τὸ κοινὸν συμφέρον ἢ μᾶλλον τῆς πατρίδος ὁ προφανὴς κίνδυνος ἔνωσε πάλιν τοὺς ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῆς σωτηρίας της καὶ ὅτι ἐστάθητε ἱκανοὶ νὰ ἀποκρούσετε μακρὰν τὸν βάρβαρον ἐχθρόν. Κατορθώσατε ἔνδοξα καὶ μεγάλα καὶ σᾶς ἀνήκουν ἐν γένει ἀμύραντοι στέφανοι μάλιστα εἰς τὸν γενναῖον καὶ καρτερικὸν κύριον Ἀλ. Μαυρ. Εἶθε λοιπὸν ὅλοι συμφώνως νὰ συναγωνισθῇτε ἐνδόξως καὶ νὰ σώσετε τὴν πατρίδα ἐντὸς ὀλίγου!

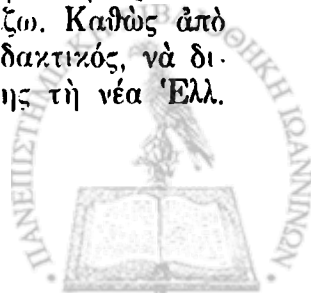
Ἀλλὰ σὲ φίλγατε Πραϊδὴ ἂν καὶ πρότερον ἀγαποῦσα εἰλικρινῶς καθὼς δὲν ἀμφιβάλλεις περὶ τούτου, τώρα σὲ ἀγαπῶ μυριάκις περισσότερον καὶ πυροπολοῦμαι πότε ν' ἀξιωθῶ νὰ σὲ καταφιλήσω αὐτοῦ φέροντα τὸν στέφανον τῆς δόξης καὶ ἐλευθερίας. Γράψε μου ὅσον τάχιστα τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῶν αὐτοῦ πραγμάτων καὶ ἂν ἡμπορῶ νὰ χρησιμεύσω εἰς τι μετάβας αὐτοῦ. Πίστευσε ὅτι ἀνέβαλα τὴν ὁδοιπορίαν μου ὄχι φοβούμενος ταλαιπωρίας καὶ κινδύνους ἀλλὰ τὴν φρικτὴν καὶ ἐλευθερίαν διχόνοιαν καὶ ἀσυμφωνίαν τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγωνιζομένων. Αἱ! μήποτε ἀληθεύσει τὸ δεκατημόριον τῶν ὅσων ἐκ τῆς διχονοίας δεινῶν ἀκούομεν. Νομίζω ἂν ὄχι γελοῖον τοῦλάχιστον περιττὸν νὰ γράφω περὶ τούτου συμβουλὰς διότι ἔγραψαν καὶ γράφουσι πολλοὶ πολλάκις καὶ διότι στόχάζομαι ὅτι εὐρίσκονται αὐτοῦ ἀρκετοί, ἄλλοι νὰ συμβουλευέσων καὶ ἄλλοι νὰ πράξων ὅτι συμφέρει ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος· ἀρκεῖ μόνον γενικὴ θέλησις καὶ σύμπνοια καὶ ὅταν εἶναι εἰλικρινῆς ἔνωσις καὶ ἀγάπη τῆς πατρίδος εἰς τὰς καρδίας τῶν συναγωνιζομένων κατασταίνονται δυνατοὶ καὶ ἀκαταδάμαστοι ὅθεν θέλει ἀποφασισθῇ ἡ λαμπρὰ καὶ εὐκταία κατάστασις τῆς Πατρίδος.

Ὁ Κ. Π (ὁλυχρονιάδης) σᾶς γράφει περὶ τῶν ἐλπίδων μας καὶ ὅσα ἄλλα ἡμποροῦμεν νὰ προσμένωμεν ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἱερᾶς τῶν δυνατῶν συνελεύσεως. Εἰς ὅλους τοὺς γνωρίμους καὶ φίλους μας κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς ἀγαθῶς συναγωνιζομένους καὶ μάλιστα πάντων εἰς τὸν μεγαλόφυχον κύριον Ἀλ. Μαυρ. πρόσφερε τὰς προσκυνήσεις καὶ τοὺς ἀσπασμούς μου. Εἶθε νὰ λάβω ὅσον τάχιστα γράμμα σου καὶ γράμμα σου εὐκταῖον! Εἶθε νὰ σὲ καταφιλήσω αὐτοῦ ὑγιῇ καὶ εὖθυμον.

Ὁ εἰλικρινὴς φίλος σου
Μ. Χ(ρησταρῆς)

Δὲν ἡξεύρω ποῦ εὐρίσκονται κατὰ τὸ παρὸν οἱ δυστυχεῖς συγγενεῖς μου, ἂν εἰσέτι διατρίβουσιν αὐτοῦ παρηγόρει αὐτοὺς ὅσον δύνασαι...» (Μνημ. δ.π. σελ. 355—6).

Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα καὶ γὰρ ἓνα διάστημα δέκα περίπου χρόνων τὰ ἴχνη τοῦ Χρησταρῆ χάνονται ἐντελῶς. Καὶ μόνο τὸ 1831 τὸν συναντοῦμε στὴ Βουκουρέστι ἐκδίδοντα τὸ πρωτότυπο αὐτῇ τῇ φορᾷ ἔργο του «Κατήχησι τῶν κυριωτέρων κοινωνικῶν καθηκόντων πρὸς χοῦσιν τῆς νεολαίας» καὶ πέραν τούτου τίποτε. Τί ἀκριβῶς πραγματεύεται τὸ ἐκτεταμένον αὐτὸ ἔργο τοῦ Χρησταρῆ, πὺ μόνον μικρὸν τοῦ ἀπόσπασμα δυνήθηκα νὰ ἰδῶ, δὲν εἶμαι βέβαια σὲ θέσιν νὰ γνωρίζω. Καθὼς ἀπὸ τὸν τίτλο του ἐν τούτοις φαίνεται, ὁ σκοπὸς του ἦταν καθαρὰ διδακτικὸς, νὰ διδάξῃ ἢθελε, νὰ χειραγωγῇ καὶ κατευθύνῃ στὰ πρῶτα βήματά της τὴ νέα Ἑλλ.

Πολιτεία καὶ τοὺς νέους της, ἰδίως αὐτοὺς, τῶν ὁποίων ὁ φρονηματισμὸς καὶ ἡ πατριωτικὴ ἔξαρση ὑπῆρξε διὰ βίου μέλημά του. Πῶς καὶ πότε ἐπέστρεψε ὁ Χρησταρῆς στὴ γνώριμή του Λακικὴ Πρωτεύουσα, μὲ τὴν ὁποία τόσο στενὰ παλιότερα εἶχε συνδεθῇ, δὲν ξέροισμε. Ἀργὰ φαίνεται μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ μὲ τὴ μεσολάβησιν φίλων του ἰσχυρῶν, ποὺ ἐξακολουθοῦσε ἐκεῖ νὰ διαθέτῃ, ἐγκαταστάθηκε σ' αὐτὴ γιὰ νὰ ἐπιδοθῇ ἀπερίσπαστος πλεον στὶς πνευματικὰς καὶ ἐπαγγελματικὰς του ἀσχολίας.

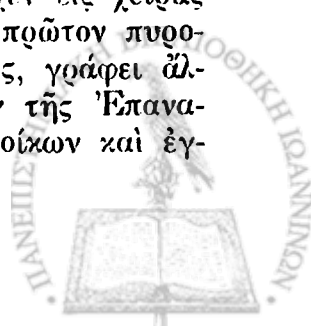
VII

Τὰ κατοπινὰ χρόνια τῆς ζωῆς του μᾶς εἶναι τὸ ἴδιο ἄγνωστο γῆ καὶ οὔτε τὸν τόπο καὶ χρόνον τοῦ θανάτου του καλὰ - καλὰ γνωρίζοιμε. Ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης, καὶ μόνον καθόσο γνωρίζω αὐτός, ποὺ ὑπογράφει τὸ σχετικὸ ἄρθρον στὴ Μεγάλῃ Ἑγκυκλοπαίδεια, σημειώνει, ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ μαθημένο, τὸ 1831 ἔτος. Ὁ Κουτσαλέξης (1809—1885) ἐν τούτοις, ποὺ γνώρισεν πολὺ καλὰ τὸ Χρησταρῆ καὶ παραστάθηκε, καθὼς εἶδαμε, καὶ στὶς τελευταῖες του ὥρες, ὅπου τοῦ παρέδωσε καὶ τὰ γνωστὰ θυμητάρια, λέει: «Ὁ μακαρ. Χρησταρῆς ἀπέθανεν ἐνταῦθα ὑπερῆλιξ πάσχω ἀπὸ ὕδρωπα». Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἐννοεῖ ὁ Κουτσ. τὴν Ἀθήνα, ὅπου μετὰξὺ 1880—1882 ἔγραψε τὰ Ἱστορήματά του (τὸ 1831 γι' αὐτὸν τοῦλάχιστον Ἀθήνα δὲν ὑπῆρχε), ὑπερῆλιξ δέ, σὲ ἡλικία περασμένη, ποὺ δὲν ἦταν τὸ 1831 (ὁ Χρηστ. γεννήθηκε τὸ 1773). Πιστεῖω πῶς, ἂν τὸ «ὑπερῆλιξ τοῦ Κουτσ. εὐσταθῇ, (διετύπωσα ἤδη τὶς ἀμφιβολίας μου γιὰ τὴ γεγρῆ του μνήμη), τὸ ὀρθὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Χρησταρῆ εἶναι τὸ 1851 καὶ ἀπὸ ἀδελφία — τοῦ συντάκτη τοῦ ἁρθρου τῆς Ἑγκυκλ. ἢ τοῦ τυπογράφου, ἄγνωστο — γράφτηκε 1831. Ἀλλωστε τὸ 1852, καθὼς ὁ ἴδιος Κουτσ. στὴ συνέχεια τῆς διήγησής του μαρτυροῦν, «μεταβαίνοντός μου, λέει, εἰς Πελοπόννησον ἔπεσεν ἐκ τοῦ κόλπου μου εἰς τὴν θάλασσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος Καλαμακίου τὸ μαχαιρίδιον κατὰ τὴν ἐκ τῆς κλίμακος κατὰβάσιν μου». Καὶ ἓνα μὲν χρόνον μποροῦσε νὰ κρατᾷ στὸν κόρφο του ὁ Κουτσ. τὰ κειμήλια, εἴκοσι ὅμως σὰν πολλὰ φαίνονται.

Στὴ γῆ λοιπὸν τῆς ἐλεύθερης Πατρίδας ἄφησε τὴ στερνὴ πνοή του «πένης σχεδὸν» ὁ Χρησταρῆς καὶ σ' ἅγια χώματά της φρόντισε νὰ ταφῇ ἐπηρεασμένος ἴσως ἀπὸ τοὺς ὡραίους στίχους τοῦ ἀνστηροῦ ποιητῆ τῆς ἀρετῆς, τοῦ Κάλβου, ποὺ ψάλλει:

Ἄς μὴ μοῦ δώσ' ἡ μοῖρα μου
εἰς ξένην γῆν τὸν τάφον!
Εἶναι γλυκὺς ὁ θάνατος
μόνον ὅταν κοιμώμεθα εἰς τὴν Πατρίδα!»

Αὐτὸς ἦταν ὁ Μιχαῆλος Χρησταρῆς. Ἐραστὴς τοῦ πνεύματος ἐνθερμος, ζηλωτὴς τοῦ ἐθνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ μαχητὴς στὶς πρῶτες γραμμὲς του ἐνθουσιώδους, γνήσιο τέλος τῆς Ἑλλάδος τέκνον καὶ «πρωτοστάτης» τῆς ἐλευθερίας της. Ὑπῆρξε, καθὼς ὁ F. G. Laurenson γράφει (Nouvelles observations sur la Valachie 1822 σελ. 115), un très honnête homme fort instruit et dans son art et dans la littérature grecque». «ἔλγε εἰς τὸν νοῦ του, συμπληρώνει ὁ Κουτσαλέξης, τὴν καταστροφὴν τῆς τυραννίας καὶ τὰ χρήματα ὅσα εἶχεν εἰς χεῖρας του τὰ ἀφιέρωσε διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Αὐτὸς πρῶτος ἔροισεν τὸ πρῶτον πυροβόλον κατὰ τῆς τυραννίας...». «Μέγας ὁπαδὸς τῆς Φιλ. Ἑταιρείας, γράφει ἄλλος (Πραγμ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν IB' σελ. 26), κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως μετέβαινεν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν κατοίκων καὶ ἐγ-

γραφὴν μαχητῶν διὰ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, δαπανήσας πρὸς τοῦτο πᾶσαν τὴν περιουσίαν του. Ἀσχολούμενος μὲ τὴν φιλολογίαν μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τὸν Βροῦτον τοῦ Βολταίρου, καθὼς καὶ ἄλλην ἐργασίαν περὶ ἠθικῆς καὶ εὐτυχίας. Μέγας ἐραστὴς τῶν ὁραίων τεχνῶν ὁ διάσημος αὐτὸς ἱατρός μετέφρασε καὶ ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ δράματα ἀναβιβασθέντα εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Βουκουρεστιανοῦ θεάτρου χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1790». Ὅσον δὲ ἡγάπα, καταλήγει ὁ Βρεττός, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους του, τοσοῦτον ἐπροσπάθει νὰ μετριάσῃ τὴν ὁρμὴν τῆς νεολαίας διστάζων περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ μεγάλου κινήματος, ἐπειδὴ ἐνόμιζε ὅτι δὲν εἶχε φθάσει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Ἄλλ' ἐνθουσιασθεὶς μετὰ τοσούτων ἄλλων καὶ ἀπατηθεὶς ἀπὸ ἓν σχέδιον κατ' ἐπιφάνειαν μόνον καλὰ ὀργανισμένον, ἔδραμεν γενναίως εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης...».

VIII

Δὲν θὰ κλείσω τὴν περὶ Χρησταρῆ ἐρευνά μου προτοῦ παραθέσω ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Κατήχησή του, τὸ μόνον πού μπόρεσα νὰ βρῶ, γιὰ νὰ διατυπώσω εὐθύς ἁπλοῦς παρατηρήσεις καὶ σκέψεις μου γιὰ σχέση του στενὴ μ' ἓνα λαμπρὸ ἐθνεγερετικὸ βιβλίον προεπαναστατικὸ — πού στάθηκε χωρὶς ὑπερβολὴ τὸ ἐγκόλπιο τῶν Φιλικῶν καὶ ἡ θεωρία τοῦ μεγάλου Εἰκοσιένα — κι ἓνα συναφὲς μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ ἄλλο μέχρι στιγμῆς πρόβλημα. Ἐννοῶ τὴν Ἑλληνικὴ Νομορχία καὶ τὸν ἄγνωστο συγγραφέα της, τοῦ Ἀνώνυμου Ἑλληνα...

Στὴν προμετωπίδα τοῦ βιβλίου (τῆς Κατήχησης) εἰκονίζεται πάνω σὲ θρόνον ἡ Εὐνομία νὰ κρατᾷ στὸνα χερί της τὸ δεξιὸ ζυγὸ καὶ στ' ἄλλο βιβλίον(;) κι ἀρχίζει μὲ διάλογον μεταξὺ δύο προσώπων τοῦ Φιλειδήμονα καὶ τοῦ Δικηφόρου.

ΦΙΛΕΙΔΗΜΩΝ: Ἀρχισέ μου λοιπὸν τὴν κατήχησιν θαρραλέως καὶ φέρε αὐτὴν εἰς τέλος καθ' ὅσον δύνασαι καὶ ὁ θεὸς δὲν ἀποδοκιμάζει τὸ κατὰ δύναμιν.

ΔΙΚΗΦΩΝ: Ὅτι ὅσοι λαμβάνουσι ἐλευθέραν καὶ συνετὴν ἀνατροφὴν καὶ ζῶσιν ὑπ' Εὐνομίαν εἶναι τόσον δύσκολον νὰ ἐγερωθῶσιν εἰς ἐπανάστασιν ὅσον εἶναι εἰς τὰ τετράποδα νὰ διδαχθῶσι τὴν ἄλγεθραν. Τόσον στέργομεν καὶ ἔχομεν περὶ πολλοῦ ὅσα γνωρίζομεν συντελοῦντα εἰς ἀπόλαυσιν καὶ ἀσφάλειαν τῆς εὐημερίας μας καὶ ἀποφεύγομεν ἐξ ἐναντίας καὶ μισοῦμεν ὅσα εὐρίσκομεν εἰς αὐτὴν ἐνάντια! ὁ θρόνος δὲν ἔχει ἄλλο τι νὰ φοβῆται τόσον ὅσον τὴν ὑπερβολὴν καὶ κατάρχησιν τῆς ἐξουσίας, τὰ ὁποῖα ὁπότεν τὰ στοιχεῖα της δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὀρισμένα καὶ δικαίως διατεταγμένα γεννῶνται καὶ τὰ δυὸ κατὰ δυστυχίαν ἐνκολλώτατα καὶ γεννώμενα γεννῶσιν ἐπὶ τὸ πολὺ πικροὺς καὶ ὀλεθροὺς καρπούς. Ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ ἰδιωτευτικὴ εὐνομία φέρει ἐξ ἐναντίας τὴν ἀσφάλειαν, ἡσυχίαν καὶ εὐημερίαν τῆς ἐπικρατείας, προσδιορίζουσα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ ὅρια εἰς τὰς θελήσεις καὶ πράξεις ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων... Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ συνταγματικοῦ Νόμου ἀσφαλίζοντος τὴν δύναμιν τοῦ θρόνου καὶ τὰ δικαιώματα ἐν ταυτῷ τῶν ὑπηκόων, αἱ οἰκογένειαι ζῶσιν μὲ εἰρήνην καὶ βεβαιότητα ὅτι δὲν θέλουσι πάθει ποτὲ καμμίαν βλάβην ἀπὸ αὐθαίρετον καὶ δεσποτικὴν ἐξουσίαν. Ὁ πολίτης θέλει εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράττῃ πᾶν ὅ,τι ὁ νόμος δὲν θὰ ἀπαγορεύῃ καὶ δὲν θὰ βιάζεται ποσῶς εἰς ὅσα ὁ νόμος δὲν ἐπιτάττει (καὶ ὁ νόμος δὲν θέλει ἀπαγορεύει εἰμὴ ὅ,τι ἄδικον καὶ ἐπιβλαβὲς καὶ δὲν θὰ ἐπιτάττῃ εἰμὴ ὅ,τι δίκαιον καὶ σύμφωνον μὲ τὰς ἀρχάς). Ὁ νόμος δὲν θὰ ζητῇ παρὰ ὅσας ὀλιγωτέρας θυσίας ἤθελαν ἡμπορεῖ νὰ ἀπαιτῶσιν αἱ χρεῖαι τῆς ἐπικρατείας. Οἱ πολῖται δὲν θὰ δίδουν λόγον τῶν πράξεων των ἀρεξ εἰς τοὺς νομίμους καὶ προσφόρους κοιτάς των καὶ ἂν ἴσως τις πάθῃ δυναστικὴν τινα πρᾶξιν ὁ νόμος θέλει τὸν ὑπερασπίζει καὶ ἐκδικεῖ τὴν βιασθεῖσαν ἐλευθερίαν του... Ἡ νομικὴ λοιπὸν καὶ κυβερνη-

τικὴ τελειοποίησις εἶναι καλὴ νὰ προμηθεύῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν ἃς κατοικῶσι ὁποιοδήποτε τῆχουσι κλίμα, ἢ δὲ ἀνομία καὶ τὸ αὐθαίρετον τῆς ἐξουσίας γίνονται ἱκανὰ καὶ τὰς μακάρων νήσους νὰ μεταβάλλωσιν εἰς νήσους κακοδαιμόνων, καθὼς ἀναντίρρητος πεῖρα τὸ βεβαιώνει...» (Πρόβλ. Μ. Περάνθη: Ἑλλ. Πεζογραφία Β' σελ. 453—4).

Τὸ πόσο βαθειὰ τὸ κομμάτι αὐτὸ εἶναι ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Νομαρχίας (Εὐνομίας) καὶ ὁ πῶς ἀνύητος στὰ μυστικά καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου μπορεῖ νὰ καταλάβῃ. Ἐκτὸς αὐτοῦ γενικώτερα ἓνα πλήθος γνωρίσματα χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἀνώνυμου ἀναδυόμενα μέσα ἀπὸ τὶς γράμμες τοῦ ἔργου του τὰ ὁποῖα οἱ ἐρευνητὲς κατὰ καιροὺς ἐπεσήμαναν καὶ ἔκαναν φησιζὰ ὁ καθένας τὶς ὑποθέσεις του γι' αὐτόν, μᾶς δίδουν τὸ δικαίωμα, γιὰ τὴν καταπληκτικὴν τους ὁμοιότητα, νὰ στραφοῦμε καὶ πρὸς τὸ Χρησταρῆ.

Ἄν βέβαια αὐτὸς ὁ Χρησταρῆς ἔγραψε μόνος τὴ Νομαρχία δὲν εἶμαι σὲ θέσιν πρὸς τὸ παρὸν ἐπαρκῶς νὰ ὑποστηρίξω. Ἄν ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι ἔργο ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, καθὼς ὁ ἀείμνηστος Βέης πιστεύει (πρόβλ. Γ. Βαλέτας: Ἑλλ. Νομαρχ. ἔκδ. 1957 σελ. 38—91), ἀλλὰ ἔργο ἐταιριστικόν, μιᾶς δηλ. συντροφίᾳς Ἑλλήνων συνωμοτῶν τῆς Ἰταλίας συνεχιστῶν τῶν ἐπαναστατικῶν κηρυγμάτων τοῦ Ρήγα ἢ καθὼς ὁ Βαλέτας παρατηρεῖ (ὁ.π. σελ. 16'), πὼς ὁ Ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς Νομαρχίας «δὲν κινεῖται καὶ δὲν μπορούσε νὰ κινήθῃ οὔτε στὸ γράψιμο οὔτε στὸ τύπωμα ἑνὸς τέτοιου ἔργου μόνος του ἀλλὰ εἶχε πολλοὺς καὶ πιστοὺς συνεργάτες καὶ βοηθοὺς δίπλα του», (τί ἄλλο φανερώνει ὁ συναπτόμενος στὸ τέλος τοῦ Λόγου διάλογος παρὰ ὅτι ὁ Ἀνώνυμος ἦταν γνωστὸς σὲ στενὸ κύκλο πιστῶν φίλων του), ὁ Χρησταρῆς εἶναι ὅπωςδήποτε ἀνάμεσά τους.

Καταχωρῶ στὴ συνέχεια ὅσα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ταυτότητος τοῦ Ἀνώνυμου, τὰ κυριώτερα ἐσημείωσαν τρεῖς τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς γνωστότερους μελετητὲς τῆς Νομαρχίας, οἱ Βέης, Σιγοῦρος καὶ Βαλέτας (στὸν τελευταῖο μάλιστα χροστᾶμε καὶ τὴν ἀριώτερον μέχρι στιγμῆς ἔκδοσιν τοῦ ἔργου), ἂν καὶ γιὰ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ τὴν εὐστάθειά τους ἔχω τὶς ἀντιρρήσεις μου. «Ὁ Ἀνώνυμος, γράφει ὁ Βέης (ὁ.π.), μοῦ φαίνεται ἄνδρας στὰ καλά του νιάτα. ἔξερει ξένες γλῶσσες, ὅπως ὁ Ρήγας ὁ Περραιβός, ὁ Καλαρᾶς, ἔῃ στὰ ξένα, λαχταρᾷ ὅμως τὴν πατρίδα του καὶ ἀγαπᾷ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι πρόθυμος νὰ θυσιασθῇ γι' αὐτή. Μπορεῖ νὰ εἶναι ἔμπορος ὅσο καὶ φοιτητής, μπορεῖ νὰ εἶναι Ἡπειρώτης ἢ Θεσσαλὸς ἢ Μωραΐτης. Τὰ ἑλληνικά του εἶναι παρὰ ξένα...». Ὁ Μ. Σιγοῦρος (Γ. Βαλ. ὁ.π. σελ. 2—3) ἀναπλάθοντας, καθὼς λέει, «σιγά - σιγά τὸ χαρακτῆρα ἑνὸς ἀγνώστου μου ἀπὸ τὴν περιγραφικὴν του τέχνην, ἀπὸ τοὺς φραστικούς του τρόπους ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ παρσιωπᾷ, ἐγκωμιάζει κατηγορεῖ» παρατηρεῖ. «Ἀπὸ τὸ γράψιμό του φαίνεται, πὼς δὲν εἶναι οὔτε δάσκαλος, οὔτε ἱεροφάνης οὔτ' ἔμπορος, οὔτε πολεμιστής. Εἶναι πολιτικὸς φιλόσοφος, ἄνθρωπος διαβασμένος, ταξιδεμένος, ἀλλὰ ὄχι κοσμοπολίτης. Εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα πατριώτης, ἀγαπᾷ τὴν Ἑλλάδα... ἔξερουμε ἀκόμα, πὼς ἐγνώρισε καλὰ τοὺς νέους Ἑλληνες, ποὺ σπούδαζαν στὰ ἰταλικά καὶ γαλλικά πανεπιστήμια, πὼς πέρασε στὴν Κέρκυρα... πὼς ἔζησε στὰ Γιάννινα καὶ κατέχει κάθε λεπτομέρεια τῆς ἡπειρωτικῆς ζωῆς... Ἡ φιλοπατρία εἶναι τὸ πρῶτο κίνητρο τῶν στοχασμῶν του. Σκοπὸς του νὰ φωτίσῃ καὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ ἑλληνικὸ γένος στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας... Ἡ Ἑλλάδα εἶναι τὸ μεγάλο ἰδανικόν του, ἢ ὁλόκαρδη ἀγάπη του καὶ θέλει νὰ τὴ δῇ ἐλευθερωμένη ὄχι ἀπὸ ξένη δύναμι ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προσπάθειαν τῶν ἰδίων τῶν παιδιῶν της... Ὅσο συλλογίζεται καὶ ποθεῖ τὸ λυτρωμὸν τῆς πατρίδος του, τόσο θλίβεται ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον διχασμό... Ἡ ψυχικὴ του δύναμις φαίνεται διάχυτη σὲ κάθε σελίδα, σὲ ὕψος ζωντανό, θερμό, γοργό, παραστατικόν, ἰδιότυπο, προσωπικόν ἂν καὶ ἡ γλῶσσα του εἶναι μακαρονική... ἔχει ὅμως

μιάν ασυνήθιστη παρατηρητήν ικανότητα... Είναι γεννημένος ορθολογιστής, βαθυστόχαστος...». Κι ὁ Γ. Βαλέτας (δ.π. εἰσαγ. σελ. νγ' ζ.ζ.): «Ὁ συγγραφέας δὲν εἶναι νέος ἀλλὰ ὥριμος ἄντρας, φτιασμένος καὶ φτιασμένος πιά. Ὁπωσδήποτε εἶναι Ἑπειρώτης ἢ ἔζησε γιὰ πολλὰ χρόνια στὴν Ἑπειρο καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Σ' ἓνα σημεῖο ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι αὐτόπτης μάρτυρας τῶν Σουλιώτικων ἀγώνων... Ἡ Νομαρχία δὲ εἶναι γεμάτη ἀπὸ Ἑπειρο, ἀπὸ Σουλιώτες ἀπὸ τὴ μορφὴ τοῦ Ἀλῆ - Πασιά, ἀπὸ ἄχτι Ἑπειρώτη, πὺ εἶδε καὶ ἔπαθε καὶ αὐτὸς καὶ οἱ δικοὶ του καὶ οἱ συντοπίτες του. Ἡ ἑλληνογλωσσία του εἶναι μεγάλη. Γνωρίζει καὶ περιγράφει τοὺς πετροπολέμους ἀκόμη τῶν παιδιῶν... Ὑπερασπίζει, πονάει τὴν ἀγροτιά. Ξέρει πὺς στὰ χωριά δὲν ὑπάρχουν γιατροί. Ζεῖ στὸ ἐξωτερικὸ καῖπου στὴν Ἰταλία... Ἐλαβα, λέει ὁ ἴδιος, νὰ γνωρίσω ἀρχετοὺς ἐναρέτους Ἑλληνας καὶ εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος... Γνωρίζεται μὲ φοιτητές... Γνωρίζει τὴ ζωὴ καὶ τὴ νοοτροπία τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἐξωτερικοῦ, μ' ὅσα λέει γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὸ χρεῖμα δείχνει πὺς εἶναι ἔμπορος. Ἴσως, στὴν ἀρχὴ τοῦ σταδίου του πάει γιὰ γιὰ τρὸς μὲ τὴν ὑποστήριξη πλούσιου ὁμογενοῦς...».

Ἀπ' ὅσα στὴν παρούσα μελέτη μας γιὰ τὸ Χρησταρῆ ἐκθέσαμε δὲν χρειάζεται, πιστεύω, ξεχωριστὴ βοήθεια ν' ἀντιληφθῇ ὁ ἀναγνώστης, πὺς τὰ παραπάνω γνωρίσματα τοῦ Ἀνώνυμου «ἀνθρώπου θρεμμένου ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ προικισμένου μὲ μίτι καθαρό καὶ ὁξὺ μ' εὐγένεια ψυχῆς καὶ γενναιότητα» εἶναι καὶ διὰ τὸν τοῦ Χρησταρῆ γνωρίσματα. Ἀκόμα καὶ τοὺς πετροπολέμους τῶν παιδιῶν, πὺ γίνονταν στὰ Γιάννινα στὰ χρόνια τῆς Τουρκίας καὶ διατηρήθηκαν ὡς τὰ στερνά της, δὲν λησμονάει. Ἡ ἐπιμονὴ ἐν τούτοις τοῦ Βαλέτα νὰ παρουσιάσῃ τὸν Ἀνώνυμο καλὰ καὶ σώγει ἔμπορο, ἀπὸ τὶς πλάτειες ἐπιθέμενες στὸ ἔργο ἐμπορικῆς του γνώσεως, δὲν πρέπει νὰ ξενίξῃ. Ξέρουμε — καὶ ἔχω συγκεκριμένα πλῆθος παραδείγματα — πὺς Ἑπειῶτες φοιτητὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἔμπαιναν στὴ δούλειαν ἐμπορικῶν οἰκῶν ὁμογενῶν γιὰ νὰ οἰκονομοῦν τὰ ἔξοδά τους. Ὁ Χρησταρῆς δέ, ἂς μὴ ξεχνᾶμε, στὴ διάρκεια τῶν μακροχρονίων σπουδῶν του (37 χρόνων τὶς τέλειωσε, 1773—1810), καὶ ὅταν δὲν σύχναζε στὶς διάφορες σχολὰς (Βουκουρεστίου, Παρισίων, Πάδουας, Βιέννης) βοηθοῦσε τὸ μεγαλέμπορο στὸ Βουκουρέστι ἀδερφό του. Δὲν ἦταν λοιπὸν ξένος ὁ Χρησταρῆς εἰς τοῦ ἐμπολαίου Ἑρμοῦ τὰ μυστήρια». Ἀλλὰ καὶ ὅσα, καθόλου γολαζεντικά, λέει γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς ἐμπόρους τοῦ ἐξωτερικοῦ ὁ Ἀνώνυμος (Πρόλ. Γ. Βαλ. δ.π. σελ. 188), ἀποτελοῦν μιὰν ἀκόμα ἀπόδειξη, πὺς ὁ ἴδιος δὲν ἦταν ἔμπορος. Ἡ ἐμπορικὴ ἀνταπόκρισις τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος, λέει, δὲν εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν μας γραμμένη ἀλλ' εἶναι ἐν μίγμα γλώσσων, ὅπου προξενεῖ ἀνυπόφορον ἀηδίαν...». Τὸ ὅτι δὲ πατρίδα ἰδιαίτερη τοῦ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας ἦταν τὰ Γιάννινα, γι αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ οὐδεμία ἀμφιβολία. Πλὴν τῶν ἄλλων συγγῶν καὶ τόσο οἰκείων σ' ὅλη τὴν ἔκτασι τοῦ κεμένου σχετικῶν ἀναφορῶν του (οἱ πλάτανες τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἀδιακόπως πεφορτισμένοι μὲ σώματα νεκρά... Δὲν εἶναι χωρίον καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐπιζωόειαν τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὰ Ἰωαννίνα ἔφερον τὰ ξύλα, τὰς πέτρας καὶ τὴν λάσπην ὅλοι οἱ κάτοικοι, εἰς ὅλας τὰς πολιτείας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξόχως εἰς τὰ Ἰωαννίνα, ὁ νῦν ἀρχιερεὺς τῶν Ἰωαννίνων, οἱ ἀφορισμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐξόχως εἰς τὰ Ἰωαννίνα, δὲν εἶναι γρυφὸν καὶ ὅλοι τὸ ἠξεύρουσι ὅτι εἰς τὰ Ἰωαννίνα ζ.ἄ.) καὶ μόνῃ ἢ φράσῃ «Ἰδοὺ ὦ Ἕλληνες, οἱ τεχνίται πὺς ζῶσιν καὶ μὴ νομίζετε ὅτι ἐννοῶ διὰ μόνον τοὺς Ἰωαννίτας» (παραπάνω μίλησε γιὰ τὴ σκληρὴν ζωὴ τῶν τεχνιτῶν γενικά), καθαρὰ τὸ ὑποδηλώνει. Μὴ νομίζετε δηλ. πὺς ἐννοῶ μόνον τοὺς Ἰωαννίτες, πὺς σὰν συμπατριῶτες μου εἶμαι σὲ θέσῃ νὰ γνωρίζω. Ὁ Ἀνώνυμος λοιπὸν ἦταν Γιαννιώτης ἐκατὸ τοῖς ἑκατὸ καὶ τὰ διάφορα «ἴσως» «πιθανόν», «μπορεῖ» καὶ τὰ παρόμοια, ἀ-

ναφορικά πρὸς τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του, δὲν ἔχουν βέβαια θέση.

Ἀλλὰ καὶ οἱ παρατηρούμενες στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου προηγμένες κάπως ἀριθμητικὲς του γνώσεις (ποσοστά, ἀναλογίες, κλάσματα) καὶ ἡ χρησιμοποιούμενη ἐδῶ κι ἐκεῖ μαθηματικὴ φρασεολογία (ἄς ὑποθέσωμεν, ὑφείλοντας, πρόσθετες, ἀναλόγως, ἀπαριθμήσεις, γεωμετρία, Πυθαγόρας κ.ἄ.) δὲν προδίδουν, ὡς ἓνα σημεῖο, τὸ μαθηματικὸ Χρησταρῆ, πρὸς τὸν χρόνον πρὶν τὴν ἐκδοσὴ τῆς Νομαρχίας, ἐτύπωσε, καθὼς εἶναι γνωστὸ, στὸ Πατάβιο τὰ Στοιχεῖα τοῦ Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας;

Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ μᾶς ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴ τὸ γεγονὸς, πὼς ὁ Χρησταρῆς, ὅσο χρόνο τοῦλάχιστον τυράννευε ὁ Ἀλῆς στὰ Γιάννινα, δὲν πάτησε καθόλου στὴν Πατρίδα, ὅπου εἶχε συγγενεῖς νὰ προστατέψῃ κι ὅπου τὸν περιέμενε ἓνα λαμπρὸ, καθὼς τόσους ἄλλους συναδέλφους του, στάδιο. Νὰ ἦταν τάχα τὸ μῖσος μόνον πρὸς τὸ φοβερὸ Ἀρβανίτη πρὸς τὸν ἐμπόδισε ἢ καὶ οἱ φόβοι του μήπως ἀνακαλυφθῇ γιὰ ὅσα στὴ Νομαρχία ἐναντίον του εἶχε γράφει; Καὶ καίτι ἄλλο θὰ προσθέσω. Ἡ Νομαρχία, ὡς γνωστὸν, ἐκδόθηκε τὸ 1806 «ἐν Ἰταλίᾳ». Πρόβλημα δηλ. ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ κι ὁ τόπος τῆς ἐκδόσεώς της, ἢ πόλη δηλ., Ἰταλικὴ ἀσφαλῶς, καὶ τὸ τυπογραφεῖο, πρὸς τὴν τυπώθηκε. Ἡ μέχρι στιγμῆς σχετικὴ ἔρευνα ἀπέδειξε, πὼς ἀπὸ τὰ μετὰ 1800—1806 ἐκδομένα ἑλληνικὰ βιβλία, μόνον τρία ἔχουν τὰ στοιχεῖα (ριθμὸ καὶ συμπλέγματα) τῆς Νομαρχίας κι ἓνα ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ εἶναι τὰ Στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας τοῦ Χρησταρῆ τυπωθέντα ὡς γνωστὸ στὸ Πατάβιο τὸ 1804 (Πρὸβλ. Γ. Βαλ. ὁ.π. σελ. 236). Ἄν τὸ Πατάβιο καὶ τὸ ἀρχαῖο τόσο δὲ γνώριμο στὸ Χρησταρῆ τυπογραφεῖο του (Τοῦ Σεμιναρίου, γράφει, μήπως τοῦ Πανεπιστημίου;) εἶναι, καθὼς πολλοὶ πιστεῖουν, ὁ τόπος ἐκδόσεως τῆς Νομαρχίας, τοῦτο ἀποτελεῖ πρόσθετο στοιχεῖο ἐνοχῆς τοῦ Χρησταρῆ, πρὸς ὅσο τοῦλάχιστον βαστοῦσε ἡ ἐκτίπωση τοῦ ἔργου βρίσκονταν πάντα ἐκεῖ καὶ μόνον τὸ 1806 ἀναχώρησε.

Ὁ δικὸς μας Ἀγγ. Παπακώστας, ἀπὸ τοὺς λίγους ἐπίσης μελετητὲς τῆς Νομαρχίας, σὲ παλαιότερη περισπούδαστη σχετικὴ μελέτη του (Ν. Ἑστία ΜΕ' σελ. 409—412 καὶ 503—508), ὅπου μὲ ἀκαταμάχητα μορφῶ νὰ πῶ ἐπιχειρήματα καταρρίπτει μιὰ - μιὰ τὶς ὑποψηφιότητες γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου τῶν Σπάχου, Κολέτη, Καλαρᾶ, Περραιβοῦ, Λασσάνη, Γεννάδιου, Φορέστη, Ταγιαπέρα (ἀπομένουν οἱ μεταγενέστερες τῶν Ἰω. Πασχάλη Δουᾶ καὶ Ἀθ. Ψαλῖδα τῶν Βαλέτα καὶ Γαρταγάνη ἀντίστοιχα), πρὸς τὴν διάφοροι κατὰ καιροὺς ὑποστήριξαν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προτείνῃ κάποια δική του, ἀποδίδει τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ βιβλίου, τοῦ ὁποίου ὡς γνωστὸν ὀλίγα ἀντίτυπα σώθηκαν καὶ στὶς φοβερὲς περιεχόμενες σ' αὐτὸ κατηγορίες κατὰ ζώντων τότε ἐπιφανῶν Ἑλλήνων, καθὼς ὁ Δεσπότης πρώην Ἀρτας καὶ κατόπι Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος, τοῦ ὁποίου ἡ μετέπειτα, μετὰ δηλ. τὴ φυγὴν τοῦ ἀπὸ τὴν Ἠπειρὸν (1805), πλατεῖα διαφωτιστικὴ καὶ πατριωτικὴ δράση, ἀνάγκασαν ἴσως «τὸν κατήγορον ν' ἀποσύρῃ καὶ καταστρέψῃ ὁ ἴδιος ὅσα ἀπὸ τὰ βιβλία του δὲν εἶχαν συγκεντρωθῇ ἀπὸ τὸν κατηγορούμενον καὶ τοὺς συναδέλφους του γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸ...».

Κι ἓνας ἀπ' αὐτοὺς, πρὸς μετὰ τὸ 1810 γνώρισαν πολὺ καλὰ τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἐκτίμησαν ὅσο λίγοι τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητά του στὸ Βουκουρέστι καὶ τὴν Πίζα, ἦταν ὁ Χρησταρῆς.

Συχνά, δυὸ φορές τοῦλάχιστον, στὴ ρύμη τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἠθικοῦ του λόγου ἀναθυμᾶται ὁ Ἀνώνυμος τὸ σεβαστὸ Σχολάρχῃ τῶν Γιαννίνων Κοσμᾶ τὸν Μπαλᾶνο, πρὸς τὸν προβάλλει παράδειγμα ὑψηλῶ σοφοῦ καὶ ἐνάρετου ἀνδρα, «ὡς ἐπὶ παραδείγματι, λέει, ὁ σεβασμιώτατος καὶ ἐνάρετος ἀνὴρ, ὁ σοφώτατος λέγω οἰκο-

νόμος τῶν Ἰωαννίνων κυρ Κοσμᾶς» ἢ «τὸν ἐνάρετον καὶ φιλόσοφον κυρ Κοσμᾶν...». Νὰ ἦταν τάχα Δάσκαλός, του τοῦ Ἀνώνυμου, καθὼς τοῦ Χρησταροῦ, ὁ Κοσμᾶς Μπαλᾶνος; Ἡ ἀωνυμία βέβαια τὸν ἐμπόδισε νὰ τὸ δηλώσῃ καθαρά, δὲν τὸν ἐμπόδισε ὅμως νὰ τὸν ὑψώσῃ εὐφημα αὐτὸν πρῶτα (καὶ κατοπινὸν τὸν Παργινὸ Ἰδρωμένο) ὡς γνωστότατον καὶ ἄξιον πνευματικόν του πατέρα.

Ὁ Ἀνώνυμος ἦταν φίλος καὶ ὁπαδὸς τοῦ Ρήγα καὶ εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου αὐτοῦ Ἕλληνος ἀναθέτει τὸ παρόν, καθὼς γράφει, πόνημά του. Νὰ γνῶρισε ἴσως ὁ Χρησταροῦς τὸ Θεσσαλὸ Πρωτομάρτυρα; Καθόλου παράξενον. Ὅσο ἀκόμα βρίσκονται στὸ Βουκουρέστι ὁ Ρήγας (ὡς τὸν Αὔγουστο δηλ. τοῦ 1796), γνωστὸς στὸν περιζλετὴ Σχολάρχῃ τῆς Αἰθνητικῆς Ἀκαδημίας Λάμπρο τὸ Φωτιάδῃ Ἡπειρώτῃ καὶ τὸν κύκλο του, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ γνωρίστηκε καὶ μετὰ τὸν ἴδιον ἀνήσυχο νέο Χρησταροῦ.

Πάντως ὁ Χρησταροῦς σ' ὅλη τὴν κατοπινὴν πολιτεία του, πνευματικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ, φαίνεται βαθειὰ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ δραματιστῇ καὶ περιπαθῇ ψάλτῃ τῆς ἐλευθέρου ζωῆς, εἶναι πιστὸς ἐντολοδόχος καὶ μαθητὴς του γνήσιος. Μήπως ἡ ἐντονὴ δραστηριότης τοῦ Χρησταροῦ στὸ θέατρο τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ ὁποίου, ὡς γνωστό, ὑπῆρξε ἡ ψυχὴ δὲν ἀποτελεῖ ἔμπροσθεν συνέχεια τῆς πρόθεσιν τοῦ Ρήγα γιὰ ἀναβίωσιν τοῦ θεάτρου (ὁ ἴδιος ἐξέδωκε στὴ Βιέννη τὸ 1797 τὸν Ἡθικὸ Τροίποδα, ποὺ περιλάβαινε τρία θεατρικὰ ἔργα σὲ μετάφρασίν του — Ὀλίμπια, Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων, Πρῶτος ναύτης — σὰν βασικοῦ παράγοντα ἀγωγῆς καὶ φρονηματισμοῦ τοῦ λαοῦ; Εἶναι γνωστὴ στοὺς μελετητὰς ἡ στενὴ πνευματικὴ συγγένεια καὶ ὁ θαυμασμὸς τοῦ Ἀνώνυμου Ἕλληνα πρὸς τὸ ἔργο τοῦ τυραννομάχου καὶ θερμοῦ κήρυκα τῶν ἰδεῶν τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ Διαφωτισμοῦ Ἰταλοῦ ποιητῇ Βίκτ. Ἀλφίερι (1749—1813), τοῦ νέου Σοφοκλῇ τῆς Ἰταλίας, ὅπως τὸν λέει. Ἡ κατὰ προτίμησιν στὸ μικρὸ θέατρο τοῦ Βουκουρεστίου ἀπὸ τὸ Χρησταροῦ φυσικὰ, τὸν οὐσιαστικὸ ἔφορό του, διδασκαλία ἔργων τοῦ ποιητῇ (Ὁρέστις, Φίλιππος Β' τῆς Ἰσπανίας), ποὺ θεωροῦσε τὸ θέατρο σχολεῖο τοῦ λαοῦ ἱκανὸ νὰ ξυπνήσῃ στὶς νεκρωμένους ἀπὸ τὴ δουλεία ψυχὰς τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ σὲ συνέχεια ἀπὸ τὸ νεοσύστατο τότε τυπογραφεῖο τῆς ἰδίας πόλιν ἐκδόσιν τους σὲ βιβλίον (1820), δὲν προδίδει πέρα ἀπὸ τὴ θεραπεία τῶν σκοπῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας τὶς στενότερες τῶν δυὸ παλαιότερες σχέσεις;

Ἀλλὰ καὶ τὸ τελευταῖον γνωστὸ ἔργο τοῦ Χρησταροῦ, μικρὸ ἀπόσπασμα τοῦ ὁποίου παραθέσαμε, δὲν ἔχει τὶς ρίζες του στοῦ ἐπαναστατικοῦ Μανιφέστου τοῦ Ρήγα τῇ Διακήρυξιν «τῇ δημοσίᾳ δηλ. φανέρωσιν τῶν πολυτίμων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐλευθέρου κατοίκου» καθὼς λέει, καὶ τὸ συνέχειά της Σύνταγμα;

Καὶ γὰρ ἄλλο τέλος. Τὸ 1816 ὁ Χρησταροῦς ἐξέδωκε, καθὼς εἶδαμε, στὴ Βιέννη δίτομον σὲ μετάφρασιν ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἔργο ἀδήλου συγγραφέα «Περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας». Δὲν ξέρουμε βέβαια τὸ περιεχόμενό του. Ὁ τίτλος του ὅμως δὲν μᾶς γνωρίζει πίσω στὴν ἀρχὴ τῆς Νομαρχίας καὶ ἐπανειλημμένα παρακάτω, ὅπου ὁ Ἀνώνυμος μιλάει γιὰ τὴν εὐδαιμονία ὡς συνέπεια καὶ καρπὸ τῆς καλῆς διοικήσεως; «Ποῖος δὲν καταλαβαίνει τώρα ἀδελφοί μου, λέει, ὅτι εἰς τὴν Νομαρχίαν (ἐννοεῖ τὴν Εὐνομία, τὴν Πολιτεία στὴν ὁποία κυβερνοῦν οἱ νόμοι) μόνον εὐρίσκεται ἡ εὐτυχία μας καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ὁμοιότης (ἰσότης) εἶναι τὰ πρῶτα καὶ κύρια μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας...». Δὲν διακρίνει κανεὶς ἐδῶ κάτω ἀπὸ τὸ μυστηριώδη Ἀνώνυμό μας αὐτὸν τὸ Χρησταροῦ, ποὺ ἔρχεται μετὰ 20 χρόνια νὰ μιλήσῃ ἐπὶ ὄνομα πλέον, ἐπὶ ἄλλῃ μορφῇ καὶ σὲ ἡπιώτερον ἀπ' ἄλλοτε τόνο (εἶχαν βλέπει ἀλλάξει οἱ καιροὶ) γιὰ τὸ ἴδιον περὶ εὐδαιμονίας πρόβλημα; Καὶ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ τὸ ἔργο τοῦ Χρησταροῦ αὐτὸ σὰν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπὶ

σχεσης εκείνης τοῦ Ἀνώνυμου, πού ἔλεγε: «Μὴν νομίζετε (σεβάσμιοι πατέρες) πρὸς τούτοις ὡς τέλος ἀλλὰ ὡς ἀρχὴν τοῦ σκοποῦ μου (τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ διαφωτιστικοῦ) τὸ παρὸν βιβλίον;»...

Ἡ ἀνέση λοιπὸν μὲ τὴν ὁποία ὁ Χρησταρῆς κινεῖται πάνω στὴ, συνεχόμενη γραμμὴ Ρήγας — Νομαρχία — Φιλικὴ Ἑταιρεία — Ἐπανάσταση, δικαιώνει ἀν ὅχι τὴν πλήρη ταύτιση τῶν δυὸ (Χρησταρῆ καὶ Ἀνώνυμου) τοῦλάχιστο τὴ στενὴ συνάφειά τους. Μιὰ ἐπισταμένη ἐν τούτοις συγκριτικὴ κατ' ἀντιποθέσει μελέτη τῶν κειμένων τοῦ Χρησταρῆ καὶ ἐκείνου τῆς Νομαρχίας πόσα τέτοια καὶ ἄλλα στοιχεῖα (ῥυθμός, γλῶσσα, λεξιλόγιο) θὰ ἔφερνε σὲ φῶς.

Μιὰ τέτοια ὁμως προσπάθεια μᾶς εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀνέφικτη, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἔλλειψη αὐτῶν τῶν κειμένων. Γι' αὐτὸ σταματοῦμε ἐδῶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ προβοῖμε κάποτε σὲ πρὸ λεπτομερεῖ καὶ ἐμπερίστατη ἀνάπτυξη τοῦ θέματος, μετὰ δευτέρη καὶ τρίτη ἀνάγνωση τοῦ βιβλίου «μ' ἐκείνην τὴν ἀγάπην καὶ διάθεσιν ψυχῆς» μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἀνώνυμος (γιὰ νὰ μᾶς χαρίσῃ τοὺς θησαυροὺς τῆς πατριωτικῆς του καρδιάς) τὸ σύνθεσε. Μᾶς φθάνει πρὸς τὸ παρὸν, πού στρέψαμε τὸ φακὸ τῆς ἔρευνας γιὰ τὴν παρότητα τῆς Νομαρχίας καὶ πρὸς τὸ Μιχαῆλο Χρησταρῆ τὸν ἐξ Ἰωαννίνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι ὁ ἀκόλουθος: «Στοιχεῖα τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας. Συνταχθέντα μὲν κατὰ τινὰ ἀξιόλογον καὶ εὐκατάληπτον Μέθοδον ὑπὸ τοῦ ποτὲ Μέτσβουργ περιφήμου Διδασκάλου τῆς Μαθηματικῆς ἐν Βιέννῃ. Νῦν δὲ πρῶτον εἰς τὴν κανονικωτέραν καθ' ἡμᾶς ἀπλοελληνίδα μετενεχθέντα μετὰ προσθήκης καὶ τινος μεταβολῆς παρὰ Μιχαῆλ Χρησταρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Εἰς χρῆσιν τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἄλλαχού Ἑλληνικῶν Σχολείων, καὶ πρὸς κοινὴν τοῦ Γένους ὠφέλειαν. Φιλτῆμος δὲ δαπάνη τοῦ τιμωτάτου καὶ φιλογενοῦς κυρίου κυρίου Εὐσταθίου Μίτση. Ἐκδοσις πρώτη. Ἐν Παταβίῳ κατὰ τὸ 1804 ἔτος. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Σιμιναρίου... Εἰς 8ον σελ. VII + ἄ.α. + 352» (Πρβλ. Γκίνη - Μέξα: Ἑλλ. Βιβλιογρ. Α' ὤφ. 297 καὶ Α. Βρεττοῦ Β' ὤφ. 368).
- 2) Ὁ Ε. Σαραφίδης σὲ μακρὰ «περὶ τῶν Ἑλλήνων ἱατρῶν ἐν Ρωμανίᾳ» μελέτῃ του (Πραγμ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν IB' (1940) σελ. 1—47) διακρινόμενη γιὰ τὶς πολλὰς περιεχόμενες ἀμάρτυρες ὁμως σχετικῆς πληροφορίαι, γράφει περὶ τοῦ Χρησταρῆ: «Μιχαῆλ Κριστάρης (sic) σπουδάζας τῷ 1797 ἐν Παρίῳ ἐγκαθίσταται τῷ 1806 ἐν Μουντενίᾳ (Βλαχίᾳ). Ἰατρὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξ. Σούτσου ἀδίκως κατηγορήθη ὡς δηλητηριάσας αὐτόν...». Στὴ συνέχεια δὲ ἀναφέρει καὶ γιὰ τὸν Κ. Κριστάρην ἐργαζόμενον «ἐν Πλοεστίῳ τῷ 1831, ὅστις μετατεθεὶς εἰς Κραϊόβαν ἐπανέρχεται εἰς τὴν πρώτην του θέσιν τῷ 1833» χωρὶς καμμιά ἄλλη εἰδηση γιὰ σχέσιν τῶν δυὸ συνώνυμων αὐτῶν ἱατρῶν μεταξὺ τους.
- 3) Παρόμοια ἐν χρήσει μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν βιβλία, ὡς τὸ χρόνον πού ἐξέδωκε ὁ Χρησταρῆς τὸ δικό του, ἦσαν ἡ ὁδὸς Μαθηματικῆς τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου πατρός, πού ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Γεώργιο Κωνσταντίνου τὸ 1749 στὴ Βενετιὰ καὶ ἀνατυπώθηκε τὸ 1775, ἡ Ἐκθεσις συνοπτικὴ Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας τοῦ Κοσμᾶ Μπαλάνου υἱοῦ, ἐκδοθεῖσα στὴ Βιέννῃ ἀναλόγῳ τῶν Ζωσιμάδων ἀπὸ τοῦ Μαρκίδου Πούλιου τὸ 1798 (Πρβλ. Σάθα Ν.Φ. σελ. 521 καὶ 594), τὰ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐκδοθέντα στὴ Βενετιὰ ἀπὸ τοὺς Γλυκῆδες Στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας τοῦ Γάλλου ἀββᾶ Καίλου, τὰ ὁποία ὁ ἱατροφιλόσοφος Σπυρ. Ἀσσάνης «εἰς τὴν καθομιλουμένην ἀπλοελληνικὴν μετενέγκατο καὶ μὲ πολλοτάτας ἐπιφειλῆς

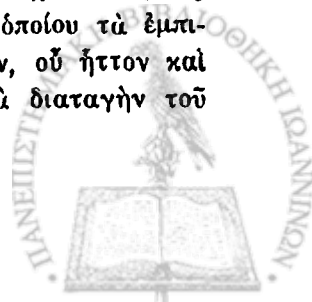
γνώσεις της ἀναλύσεως ἀνεπλήρωσεν ἐκ ταύτης δὲ εἰς τὴν Ἑλληνίδα μεθερμηνεύσατο Ἰωνᾶς ἱερομόναχος ὁ Σπαρμιώτης» καὶ οὕτως ἐφάνη, λέγει ὁ Κούμας (Ἰστ. Ἀνθρ. Πράξ. IB' σελ. 575), διὰ τῶν τύπων τὸ πρῶτον ἀλγεβρικὸν σύγγραμμα εἰς τὸ γένος». Θὰ μνημονεύσω ἀκόμα τὰ Στοιχεῖα Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας, πὺν μετέφρασε στὴ γλῶσσα μας καὶ ἐξέδωσε στὴν Ἰένα τὸ 1800 ὁ Θεσπρωτὸς ἱατροφιλόσοφος Ζήσης Κάβρας (Ἑλλ. Βιβλ. Γκίνη - Μέξα Α' σελ. 7 ἀρ. 37) καὶ τὴν Πρόχειρον Ἀριθμητικὴν τοῦ Δημ. Ν. Δάρβαρη, πὺν ἐκδόθηκε στὴ Βιέννη ἀπὸ τὸ Βενδότη τὸ 1803. Ὅλα τοὺς ὅμως γιὰ τὸ ἴφος, τὸ περιεχόμενον καὶ τὴ γλῶσσα ἦταν μικρῆς ὠφελείας πρόξενα.

- 4) Ὁ Κουτσαλέξης δὲν ὀρίζει, κατὰ τὴ συνήθειά του, πότε ἀκριβῶς τραπέζωσε τὸν Ἀλῆ, καὶ τόσο ἡγεμονικὰ μάλιστα, ἢ νύφη τοῦ Χρησταρῆ στὸ σπίτι του. Μᾶλλον ὅμως κατὰ τὸ 1818 ἐπειδὴ «ἤμην ἤδη ὀρφανός, λέει ὁ ἴδιος, ὅτε συνέβησαν ὅσα θὰ διηγηθῶ (ὁ πατέρας του πέθανε στὸ Βοϊκοιφρέσι τὸ 1816 νέος) καὶ γιὰτὶ μεγάλη σφίξη γιὰ παρὰδες εἶχε ὁ Ἀλῆς αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ χρόνια γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τῆς Πάφρας, ἀπὸ τίς ἀρχές δηλ. τοῦ 1817, πὺν ὑπογράφτηκε ἡ μεταξὺ Πύλης καὶ Ἀγγλίας σχετικὴ σύμβαση, ὡς τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1819, πὺν ἐγινε ἡ παράδοση τῆς μαρτυρικῆς πόλης στοὺς Τούρκους. Τὸ δειλνὸ, καθὼς τὸ περιγράφει ὁ Κουτσ., ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς στὴν Ἱστορία του τοῦ Ἀλῆ Πασῖα (σελ. 496), ἄλλο δὲ παρόμοιαις λαμπρότητας μνημονεύει ὁ SMART HUGHES γενόμενον στὸ σπίτι τοῦ προεστοῦ Ἀλέξη Νούτσου τὴν 14.2.1914, ὅπου παρενφρέθηκε καὶ ὁ ἴδιος καλεσμένος ἀπὸ τὸν Ἀλῆ (δ.π. σελ. 491—5) καὶ τρίτο ὁ POUQUEVILLE «παρέχει ἡμῖν, (λέει πάλι ὁ Ἀραβ. δ.π. σελ. 497—8) ἀφήγησιν γένματος τινὸς ἐξοχικοῦ τοῦ Ἀλῆ.
- 5) Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ βιβλίου ἔχει ὡς ἐξῆς: «Στοιχειῶδες σύγγραμμα περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας. Μεταφρασθὲν ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν παρὰ τοῦ ἱατροῦ Μ. Χρησταρῆ. Τόμ. Α' ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας. Ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Ἰωάννου Βαρθολ. Τζβεκίου 1816 (εἰς 8ον σελ. κε + 192 + 4 ἁ.ἁ. Τῷ αὐτῷ ἔτει τόμ. Β' παρ. 1 ἁ.ἁ. + 170 + 2 ἁ.ἁ.). (Πρὸβλ. Γκίνη - Μέξα δ.π. ἀρ. 932 καὶ Βρεττοῦ ἀρ. 575).
- 6) Ὁ Κουτσαλέξης γράφει τὰ ἱστορήματά του σὲ προχωρημένη, ὡς γνωστόν, ἡλικία καὶ ἡ γεροντικὴ του μνήμη δὲν τὸν βοηθεῖ φαίνεται στὴν ὀρθὴ χρονικὴ τοποθέτηση τῶν γεγονότων. «Ἦκουσα, λέει, ἐκ στόματος τοῦ ἰδίου ἐν Τεργέστη... Καρατζᾶν». Ἀλλ' ὁ ἡγεμόνας Καρατζᾶς κατέφυγε ἀπὸ τὴ Βλαχία, ὅπου ἡγεμόνευε στὴν Ἰταλία τὸ 1818 (τὴν 30.10.1818 πρὸς Αὐστρίαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς Ἑλβετίαν), τότε δηλ. πὺν ὁ Κουτσ. ἦταν ἐννιά μόνον χρονῶν καὶ στὰ Γιάννινα βέβαια. Ἀλλῃ φορὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ τάειπε ὁ Χρησταρῆς καὶ ὄχι τότε.
- 7) Γιὰ τοὺς ἰδίους ἀκριβῶς λόγους οἱ Φιλικοὶ εἶχαν προτύτερα (1815) ἰδούσαι τὸ ἑλληνικὸ Θέατρο τῆς Ὀδησοῦ πρωτοστατούντων τῶν Δασκάλων τῆς ἐκεῖ Ἑλλήν. Ἐμπορικῆς Σχολῆς Λασσάνη, Βαρδαλάχου καὶ Γεννάδιου. Τὸν Αὐγούστο μάλιστα τοῦ 1817 ἐδίδαξαν ἀπὸ σκηνῆς τὴν πατριωτικὴν τραγωδίαν τοῦ ἀββᾶ - Μεταστάσιου «Θεμιστοκλῆς», πὺν εἶχε μεταφρασθῇ ἐλληνικὰ καὶ ἐκδόθηκε τὸ 1796 στὴ Βιέννη μετ' ἐξοδα τοῦ Ἡπειρώτη Πολιζῶν Λαμπαντισιώτη. (Πρὸβλ. Ν. Ἑστ. 1939 σελ. 89).
- 8) Τὸ ἔργο ὁμώνυμο τοῦ γνωστοῦ Ρωμαίου Δημοκράτη δολοφόνου τοῦ Καίσαρα, πὺν ὁ Βολταῖρος ἔγραψε τὸ 1730 μετὰ τὴν ἐξ Ἀγγλίας ἐπιστροφὴν του, φέρει, καθὼς διαβάσω, καταφανὴ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀγγλικοῦ θεάτρου, διοχετεύει δὲ σ' αὐτὸ ὁ δημιουργὸς του ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἐντὸς του σπέρματα τῶν ἐπαναστατικῶν ἀνέμων τοὺς ὁποίους θὰ ἐξαπολύσῃ ἐναντίον τῆς καθεστηκυίας τάξεως τῆς χώρας του.
- 9) Περὶ Κων)νου Κυριακοῦ Ἀριστῖα κυριώτερου δημιουργοῦ τῆς εἰς Ρουμανίαν ἑλληνικῆς καὶ ρουμανικῆς θεατρικῆς κίνησεως πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 Πρὸβλ. μελέτες: Ν. Βέη: Κων)τίνος Κυριακοῦ Ἀριστῖας καὶ Ἀνδρ. Κάλδος: Ν. Ἑστ. 1940 σελ. 13 κ.κ. καὶ Δ. Οἰκονομίδη: Κων. Κυρ. Ἀριστῖας, εἰς Ἀρχ. Θεατρ. λαογρ. καὶ

γλωσσ. Θεσανφου τόμ. 12' (1952) σελ. 147 κ.κ. τόμ. ΙΘ' και Κ' και 'Ελλ. Δημιουργία τόμ. 3, 4, 5 και 10.

- 10) 'Ο Οικονομίδης (Τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ 'Ελλ. Θέατρον ὁ.π. σελ. 173) σημειώνει, πὼς ὁ Βροῦτος τοῦ Βολταίρου ἐκδόθηκε στὸ Βουκουρέστι τὸ 1820 μὲ τὸν τίτλο: «Βροῦτος τραγωδία παρὰ Βολταίρου μεταφρασθεῖσα ἐλευθέρως διὰ στίχων λαμβικῶν ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ τυπογραφείου κατὰ τὸ 1820». 'Η τραγωδία αὐτὴ μαζί μὲ τὸ Φίλιππο Β' τῆς 'Ισπανίας καὶ 'Ορέστη τοῦ ALFIERI ἀποτελεῖ, λέει, τὸν πρῶτο τόμο τοῦ ἔργου «Συλλογὴ διαφόρων τραγωδιῶν, ὅσαι παρεστάθησαν εἰς τὸ θέατρον τοῦ Βουκουρεστίου, μεταφρασθεῖσαι εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν καὶ ἐκδοθεῖσαι διὰ συνδρομῆς τῶν φιλογενῶν καὶ φιλομούσων, τόμος πρῶτος ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτῳ τυπογραφείῳ 1820». 'Εκδόθηκε ὁμοῦς ὁ Βροῦτος καὶ ἰδιαίτερα, καθὼς εἶπαμε, τὸ ἴδιο ἔτος στὸ Βουκουρέστι (Πρὸβλ. καὶ Οἶκον. ὁ.π. σελ. 174 καὶ 176).
- 11) Σχετικὰ μὲ τὴ δεύτερη αὐτῇ μετάφραση τῆς Μερόπης τὴν ἔμμετρη, οἱ γνώμες τῶν μελετητῶν γιὰ τὴν πατρότητά της δίστανται. 'Ο τίτλος τοῦ δράματος, ποὺ ἐκδόθηκε στὰ 1820 καὶ ἀποτελέσκει τὸ Β' τόμο τῆς «Συλλογῆς διαφόρων τραγωδιῶν κλπ.», ποὺ ἀναφέραμε, εἶναι «Μερόπη. Τραγωδία. Μετάφρασις ἐλευθέρη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ εἰς τὸ νέον 'Ιαμβικόν. Παρεστάθη εἰς τὸ πεζὸν ἐν τῷ ἐνταῦθα θεάτρῳ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν 20 'Απριλίον τοῦ 1819 ἔτους ἐκ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ νεοσυστάτου τυπογραφείου 1820». 'Ο Οικονομίδης λέει (ὁ.π. σελ. 181) πὼς «πιθανόν ὁ Σερούιος μετέφρασε κατὰ πρῶτον ἐν τῷ πεζῷ καὶ κατόπιν μετέτρεψεν αὐτὴν εἰς λαμβικοὺς στίχους. Εἰκάζω παρὰ ταῦτα ἀπὸ τὴν παρακάτω πληροφορία, ποὺ κατεχώρησε ὁ ἐκδότης τῆς «Συλλογῆς διαφόρων Τραγωδιῶν κλπ.» (Χρ. Κρατερὺς) στὸν πρόλογό της σελ. ια' - ιβ', πὼς ἡ δεύτερη αὐτῇ μετάφραση τῆς Μερόπης ἢ ἔμμετρη εἶναι τοῦ Χρησταρῆ. Λέγει ἐκεῖ ὁ ἐκδότης: «'Ο δὲ φιλολογικὸς μεταφραστὴς τοῦ Βρούτου καὶ τῆς Μερόπης θέλων νὰ δώσῃ μίαν ἀπόπειραν αὐτοῦ τοῦ νέου μέτρου ὅχι ὡς δείγμα μιμήσεως ἀλλὰ προτροπῆς εἰς ἄλλους λογίους ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς τὰ τοιαῦτα διὰ νὰ σκεφθῶσι καὶ ἐπεξεργασθῶσι καλύτερα τοῦτο τὸ μέτρον, ἔκαμε καὶ μετάφρασίν του εἰς τὸ νέον λαμβικόν, ἥτις ἐχειροκροτήθη εἰς τὸ θέατρον καὶ ἐπηνέθη παρὰ πάντων διὰ τὸν ἰδιωτισμὸν τῆς γλώσσης καὶ τὴν εἰρηθυμίαν τῶν στίχων. 'Ακολούθησε φαίνεται τὸ παράδειγμα τινῶν ἑλληνιστῶν ὅσοι ἔγραψαν εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος». 'Ο μεταφραστὴς δηλ. τοῦ Βρούτου καὶ τῆς Μερόπης εἶναι ἔνας, ὁ Χρησταρῆς, ποὺ ξέρουμε πὼς μετέφρασε τὸ Βρούτο καὶ ὅχι ὁ Σερούιος, πρῶγμα ποὺ δὲν πρόσεξε ὁ Οικονομίδης (Πρὸβλ. καὶ 'Ελλ. Δημ. τόμ. Γ' σελ. 984 καὶ Δ' σελ. 52).
- 11α) Ὡς σημειωθῇ πὼς ὅταν ἀργότερα (1839) ὁ ἴδιος 'Αριστίας ἐπρότεινε στὸ Διευθυντὴ - ἔφορο τοῦ Θεάτρου Βουκουρεστίου Καρνέσκου ν' ἀνεβασθῇ ὁ Βροῦτος τοῦ Βολταίρου ἐκεῖνος ἀπέρριψε τὴν πρότασί του γιὰτὶ θεώρησε τὸ ἔργο ἐπαναστατικόν. (Πρὸβλ. 'Ελλ. Δημιουργ. Ε' σελ. 467).
- 11β) Γιὰ τὸ Γιαννιώτη φιλικὸ Κ. Πεντεδέκα ἐσημείωσα ἀρχετὰ στὴν περὶ Τσακάλωφ μελέτη μου ('Ηπ. 'Εστ. 1964 σελ. 932—3). Σ' ἐκεῖνα προσθέτω μὲ τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰ ἀκόλουθα: Εἰς ἐπιστολὴν του (πρὸς τὸ σημαίνοντα Ζακύνθιο εὐγενῆ καὶ φιλικὸ Διονύσιο Ρώμα, περιεχόμενῃ στὸ δημοσιευθὲν ἀπὸ τὸ Δ. Καμπούρογλου ὁμώνυμο ἱστορικὸν 'Αρχεῖο 'Αθ. 1901 Α' σελ. 802—4) ὁ Κ. Πεντεδέκας γνωστὸς του πρὸ χρόνων «ἐξ ἱεροῦ συστήματος καὶ συναισθήματος δεδεμένος σφιγκτὰ καὶ ἀχώριστα ὡς καὶ μετὰ θάνατον» καθὼς στὴν ἀρχὴ τοῦ γράφει, ἐκθέτει «συντόμως ὡς ἀνακουφισμὸν τῆς τεθλιμμένης του καρδίας» πρὸς τὸν ἐξέχοντα φίλον του περιστατικὰ τινὰ τῆς ζωῆς του ἀξιομνημόνευτα. «Κατὰ τὸ 1814 ἔπος ἐμνήσθην, λέει, εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας μυστήρια. Κατὰ τὸ 1817 ἐτιμήθην μὲ τὸ ἀποστολικὸν ἐπάγγελμα τοῦ ὁποίου τὰ ἐμπιστευθέντα μοι ὑπουργήματα ἐκτέλεσα μὲ ὅλην τὴν προθυμίαν καὶ ζῆλον, οὗ ἦττον καὶ μὲ κίνδυνον πολλάκις τῆς ζωῆς μου, ἕως τοῦ 1821 ἔτους. Τότε κατὰ διαταγὴν τοῦ

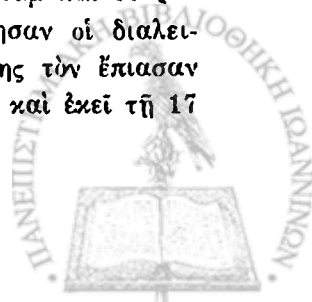

πρίγκηπος Ὑψηλάντου ἀπῆλθον εἰς Γαλάτσι ὅπου ἠρχίσασμεν τὴν κατὰ τῶν τυράννων μας ἀποστασίαν. Ἐντεῦθεν κομίσας εἰς Ἰάσι πρὸς τὸν πρίγκηπα τὴν ἀγγελίαν τοιαύτης ἐκτελέσεως ἐκεῖνος μὲν ἀπῆλθε μὲ τὸν στρατὸν του εἰς Βλαχίαν ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν διαταγὴν του ἔμεινα ἀρχηγὸς τῶν ἐκεῖ στρατιωτῶν Ἑλλήνων ἀγωνιζόμενος εἰς τὰ πολιτικὰ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Μετὰ τὸ τέλος ἐκείνης τῆς ἀτυχοῦς ἐκστρατείας μετελθὼν μετὰ τῶν διασωθέντων συστρατιωτῶν μου εἰς τὸ ἄσυλον τῆς Ρωσίας ἐφυλακίστην, ἐνῶ οἱ λοιποὶ συστρατιῶται μου ἀπληλευθρώθησαν, περίπου τέσσερες χρόνους καὶ ἔγινα θῦμα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων διὰ τὸ γένος. Τέλος πάντων ἀπελευθερωθεὶς καὶ ἐγὼ ἀπεδήμησα διὰ τῆς Ἄνω Γερμανίας, Ἑλβετίας, Μασσαλίας καὶ Λιθούρου καὶ ἐκεῖθεν κατήντησα εἰς Νεάπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς φαμίλιας μου ὅπου ἔμαθον ἐκτὸς μιᾶς ἀνεψιᾶς μου ἅπαντες ἀπέθανον ταλαιπωρούμενοι ἢ αἰχμαλωτισμένοι. Τώρα διερχόμενος ἐντεῦθεν διευθύνομαι πρὸς τὴν κλεινὴν Ἑλλάδα τὴν κοινὴν μητέρα μας καὶ πατρίδα μας διὰ νὰ ἐξοκολουθήσω τὰς πρὸς αὐτὴν ὀφειλομένας κατὰ τὸν δοθέντα ἱερὸν ὄρκον μου ἐκδουλεύσεις καὶ νὰ χύσω ἂν τὸ καλέση ἢ χρειᾶ προθύμως καὶ τὸ αἷμα μου...» καὶ ζητάει «ὁ πολυπαθὴς καὶ δυστυχὼν ἀδελφός... καθὼς ὑπογράφει, Κ. Πεντεδέκας νὰ τοῦ προμηθεύσῃ μιὰν ἀνάλογον τῶν ἀναγκῶν του χρηματικὴν ποσότητα τὴν ὁποίαν θέλει τοῦ ἐπιστρέψῃ εὐθὺς ὡς φθάσῃ στὴν Ἑλλάδα. Τέλος στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τὸν ἐπισυναπτόμενο στὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ (ἐκδ. 1837 σελ. 208) ἀναγράφεται μεταξὺ ἐκείνων τῶν Ἀθηνῶν καὶ μιὰ Εὐνίκη Κ. Πεντεδέκα, γυναῖκα ἢ κόρη τοῦ φιλικοῦ ἄγνωστο.

- 12) Πελοποννήσιος ἀπὸ τὸ Κορακοβοῦνι τῆς Κυνουρίας, ὅπου γεννήθηκε περὶ τὸ 1790 ὁ Π. Λεβέντης, ὑπηρετῶν ἀπὸ τὸ 1817 ὡς διερμηνέας στὸ Γενικὸ Πρόξενο τῆς Ρωσίας στὶς Ἡγεμονεῖες Ἀλεξ. Πίνη, μυσήθηκε στὴ Φιλ. Ἐταιρεία ἀπὸ τὸν Ν. Γαλάτη καὶ τελειοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Θ. Νέγρη λαβὼν τὸν βαθμὸ τοῦ ποιμένου καὶ χρησιμοποιοῦν ἐκτοτε τὰ ψευδώνυμα Λύσιπος, Λεονάρδος, Λαρσάκης καὶ Λαερτίου. «Ἦν δὲ ὁ Λεβέντης ἀνὴρ πολῦτιμος διὰ τὸν νοῖν τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ὁκνον ἐνέργειαν, ἑλληνικῶς ἐκμεταλλεόμενος ἐν πάσει περιστάσει τὴν ρωσικὴν ἐπιρροὴν δι' ἧς κατεῖχε θέσεως...». (Πρὸβλ. Φιλῆμ. Δοκίμ. Ἑλλ. Ἐπαν. Α' σελ. 6 καὶ 148 καὶ Ξάνθ. ὁ.π. σελ. 136).
- 13) Σὰν κατηχητὴς ὁ Χρησταρῆς δὲν φαίνεται νὰ παρουσίασε ἀξιόλογη δράση σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν συμπατριώτη καὶ κατηχητὴ του δαμιόνιο Πεντεδέκα. Στους γνωστοὺς καταλόγους φιλικῶν τῶν Φιλήμονος καὶ Σέκερη, πὺ μὲ προσοχὴ ἐρευνήσα, μόνον ὡς κατηχητὴς ἐνὸς Φιλίβα Κων. ἀγνώστου ἄλλων στοιχείων τὸ 1818 στὸ Βουκουρέστι ἀναφέρεται. (Πρὸβλ. Φιλῆμ. ὁ.π. σελ. 415 ἀριθμ. 649).
- 14) Χαρακτηριστικὸς εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλ. Σούτσου, πὺ συζητήθηκε τότε μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν καὶ τῶν ξένων εὐρύτατα εἰδήσεις. Σ' ἀνταπόκρισὴν του ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι μὲ ἡμερομηνία 14.4.1821 πρὸς τὸ συντάκτη τῆς ἐφημερίδος ALLGEMEINE ZEITUNG ὁ Κόρολος COLL γράφει: «Στὶς 8 Ἀπριλίου οἱ Ἑλληνες ἔλεγαν δημοσίᾳ ὅτι ὁ πρῶν ἡγεμόνας Ἀλ. Σούτσος, ὅταν μιὰ μέρα πὺ ἦταν στὸ Ἑλλ. Σχολεῖο ἐξήγησε ἓνα γλῶσσον καὶ νερὸ δηλητηριάσθηκε γιὰτὶ εἶχε ἀποκαλύψει στὴν Πύλη τὸ σχέδιο τῆς Φιλ. Ἐταιρείας». (Πρὸβλ. Γ. Λαῖου: Ἀνέκδ. ἔγγρ. τοῦ 1821 σελ. 84). Ὁ Σπηλιᾶδης (Ἀπομν. Α' σελ. 34) «ἐρρέθη, λέει, ὅτι τὸν ἐφαρμάκωσαν οἱ ἐταῖροι διὰ τοῦ ἰδιαίτερου τοῦ ἱατροῦ Κωνσταντινάκη· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχεται ἀληθείας, ἀπέθανε ἀπὸ ἐρυσίπελας». Ὁ δὲ Κανδῆλ. (Φιλ. Ἐτ. σελ. 399) γράφει: «Ὁ Βαλέτας (ἰδιαίτερος γραμματικὸς τοῦ ἡγεμόνα καὶ ἀργότερα ὑπουργὸς τῆς Παιδείας στὴν Ἑλλάδα - 1841) ὅμως καὶ ὁ Λεβέντης διαπιστοῦσι τὸ φυσικὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ (τοῦ Σούτσου δηλ.) καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι ἂν ὁ Ἀλ. Σούτσος ἤθελε νὰ πολεμήσῃ τὴν Φιλ. Ἐταιρείαν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ἀνέκαθεν, ἐνῶ δὲ δὲν ἐνέκρινε βίαια κατὰ τῆς Πύλης μέτρα ἐν τούτοις δὲν ἐσκέφθη ποτὲ νὰ προβῇ εἰς ἐξιχνιάσεις μυ-

στικοῦ ὅπερ ἦτο ἐν Βλαχία πάγκοινον. Ἡ ἱστορία ὀφείλει τῷ Ἀλ. Σούτσῳ, καταλήγει ὁ Κανδελ., τὴν ἀλήθειαν ταύτην...». Τέλος ὁ Βλάχος ἱερωμένος Ν. Ραμνισεάνου, ἐχθρικά πρὸς τοὺς φιλικούς διαφεύμενος στὸ σύγχρονο χρονικό του ποὺ εἶδε τελευταία τὸ φῶς λέει «πὼς ὁ θάνατος τὸν ἀφήρασεν (τὸν Ἀλέξο Βόδαν) ἐξ ἀτελοῦς τῆς ἐλπίδος τῇ 18 Ἰανουαρίου 1821 ἀπενήσαντα πρὸ δύο μηνῶν νοσήματι ἐρυσιπελικοῦ» (Περ. Ἀθηνᾶ 1956 σελ. 85).

- 15) Γι' αὐτὸ τὸ βεβιασμένο τῆς διάβασης τοῦ Προϋθου καὶ τῆς σὲ συνέχεια κήρυξης ἀπὸ τὸν Ὑψηλ. τῆς Ἐπαναστάσεως στίς Ἡγεμονεῖς ὁ Σπηλιάδης (δ.π. σελ. 36) γράφει: «Δὲν περιέμενε τὴν 25 Μαρτίου διότι ὡς λέγεται ἐδιάσθη νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ ρωσικά σύνορα εἰδοποιηθεὶς ἀπὸ φίλον του τῆς Πετροπόλεως, ὅτι ἔμελε νὰ κρατηθῇ ἐδιάσθη καὶ ἀπὸ τὸ συμβάν εἰς τὸν Ἀριστείδην (τὸν Ἀρ. Παππᾶν Θεσσαλὸ ἐταῖρο ἀπεσταλμένον του στὴ Σερβία ποὺ πιάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ σκοτώθηκε) δυστύχημα σπεύσας νὰ προλάβῃ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐνδεχόμενα, ὅτι συνήγετο ὅτι εἶχον μεσολαβηθῇ τὰ ἔγγραφα του καὶ ἀνεκαλύφθησαν τὰ τῆς ἀποστολῆς του εἰς Σερβίαν, τέλος ἐδιάσθη ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Βλαδημιρέσκου ἐπελπίζων τὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰ πολεμικά του σχέδια...». (Προβλ. καὶ Φιλ. Φιλ. Ἐταιρ. σελ. 299 κ.κ.).
- 16) Σχετικὰ μὲ τὴν ἰδρυση καὶ ὀργάνωση τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ὁ Σπηλιάδης (δ.π. σελ. 40—41) γράφει: «Τὴν α' Μαρτίου ἔφθασεν (ὁ Ὑψηλ.) εἰς Φωξάνη (πόλη στὰ σύνορα Μολδαβίας καὶ Βλαχίας) τὴν δὲ δεκάτην συνέρχονται οἱ περὶ αὐτὸν (Λασάνης, Γρηγ. Σούτζος, Ἀλέξ. Ρίζος, Ἰω. Σκανδῆλης, Ἀμβροσιάδης, Κωτόσταυλος, Ζαχαριάδης καὶ ἄλλοι (τὸ ὄνομα τοῦ Χρησταρῆ δὲν ἀναφέρεται) ὁμοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ του Νικόλαος καὶ Γεώργιος ὡς καὶ ὁ Γεώργ. Κατακουζηνὸς καὶ συσταίνεται ὁ Ἱερὸς Λόχος, ὅστις συνέκειτο ἤδη ἀπὸ τετρακοσίους ἐνενήκοντα τέσσερας στρατιώτας καὶ ἀπ' αὐτῶν διεκρίθησαν ἔξ ἑκατόνταρχοι ὁ Δρακούλης Ἰθακήσιος, ὁ Δημ. Σούτσος, ὁ Λουκάς Βαλαμάκης Κεφαλλῆν, ὁ Ἀνδρόνικος Πελοποννήσιος, ὁ Ρίζος Ἰωαννίτης καὶ ὁ Χῖος Ἰωάννης Κρόκιος τὸν δὲ λόχον τοῦτον διοικεὶ ὁ καὶ γυμνάζων αὐτὸν Γ. Κατακουζηνός...».
- 17) Στὸ Βουκουρέστι ὁ Γεννάδιος προσκλήθηκε μαζὶ μὲ τοὺς Κ. Βαρδαλάχο (δίδασκαν τότε στὴν Ὁδησόσῃ στὴν ἐκεῖ ἐλλ. ἐμπορικὴ Σχολή της) ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξ. Σούτσο τὸ 1819 μὲ σκοπὸ τὸ ἀνοίγμα τῆς Ἀθηνετικῆς Σχολῆς. Ὁ μετ' αὐτοῦ δὲ (τοῦ Γενν.) κατὰ τὸν Ἀγῶνα συγκινδυνεύσας Παν. Σούτσος «ρητῶς λέγει περὶ Γενναδίου (ἐν Ἠλίῳ 16. 10. 1865) ὅτι ὑπῆρξε θερμὸς ἐταιριστὴς καὶ συνεργὸς τοῦ Γ. Λεβέντου καὶ Μιχαὴλ Χρησταρῆ εἰς τὰ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Σημειῶνω ἀκόμα, πὼς ὁ Ὑψηλ. εἶχε στείλει τὸ Γεννάδιο «τὶς Τρανσυλβανίαν πρὸς στρατολογίαν καὶ συλλογὴν ἐφοδίων καὶ συνδρομῶν. Περὶ ταύτην δὲ τὴν ἐπιμέλειαν ὄντος αὐτοῦ, ἐπῆλθε ἡ ἐν Δακίᾳ καταστροφή... προσέφυγεν δὲ (κατόπι) μετ' ἄλλων πολλῶν εἰς Ρωσσίαν...». (Προβλ. Ξ. Ἀναστ. δ. π. σελ. 17—21).
- 18) Ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ ὅσα περὶ τῆς μεταστροφῆς, σύλληψης καὶ σὲ συνέχεια ἐκτέλεσης τοῦ Θ. Βλαδημιρέσκου γράφει στὸ γνωστὸ χρονικό του (Περ. Ἀθηνᾶ δ.π. σελ. 96 κ.κ.) ὁ Ναοὺμ Ραμνισεάνου: Οἱ παραμενιάντες, λέει, «ἄνευ φαιλιῶν» στὸ Βουκουρέστι Ἀρχοντες Βλάχοι μετὰ τοῦ ἐπίσης Βλάχου μητροπολίτου του (Δ. Λούπου) καὶ μάλιστα οἱ βόρικοι Γρ. Παλιάνος, Γεώργ. Σλατινιάνος καὶ λογοθέτης Ἀλέξ. Φιλίππεσκος «ἐγνώθησαν ὁλοφύχως νὰ κατορθώσωσι τὸ νὰ ἀποσπάσωσι τὸν Θεόδωρον ἀπὸ τὴν μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἔνωση καὶ νὰ φέρωσιν ἀμφοτέρους εἰς ἀλληλομαχίαν ὥστε ἢ ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος νὰ χαθῇ ἢ καὶ οἱ δύο ὁμοῦ καὶ νὰ διασωθῇ ἡ Βλαχία... τὸ ὁποῖον συνεργεῖα τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ... ἐν ὀλίγοις ἡμέραις καὶ τὸ ἐκατόρθωσαν... 17. 3. 1821 ἦλθε ὁ Θεόδωρος εἰς Βουκουρέστι μὲ τὸ πανδουρικό του στράτευμα καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Κοτροτζενίου ὁποῦ καὶ τὸν ἐπεσκέφθησαν οἱ διαλειφθέντες καὶ ἄρχισαν νὰ τὸν ἐξυπνήσουν... Ὁ Γεωργάκης καὶ Φαρμάκης τὸν ἔπιασαν (τὸν Βλαδην.) εἰς τὸ Πιτέστι, τὸν ἔστειλαν δέσμιον εἰς τὸ Τυργόβιστον καὶ ἐκεῖ τῇ 17

Μαΐου ὁ Ὑψηλάντης τὸν ἐθυσίασε νομίμως (ὑπογράμ. δική μου) ὡς ἐπιορκίσαντα εἰς τὴν ἐταιρείαν τοῦ ληστροικοῦ ἔργου...».

- 19) Δάσκαλος καὶ λόγιος ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι ὁ Κ. Πολυχροσιάδης, συνομίληκος τοῦ Χρησταρῆ, γνωστὸς δὲ κατόπι στοὺς πατριωτικοὺς κύκλους τῆς ἐποχῆς του καὶ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμο Κ. Φερῆς, ἐδίδαξε τὴν ἑλλ. γλῶσσα σὲ Σχολεῖα καὶ ἀρχοντικά τῆς Πόλης καὶ τοῦ Βουκουρεστίου. Φίλος ἀφοσιωμένος τῶν Ἰγνατίου Οὐγγροβλαχίας καὶ Κοραῆ καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ τελευταίου θερμὸς θιασώτης διετέλεσε κατὰ τὸ βραχὺ μεταξὺ 1821—1822 διάστημα τῆς παραμονῆς του στὸ Παρίσι μαζί με τὸν Ἀλ. Βογορίδη, Χρ. Κλωνάρη καὶ Ν. Πίζοιο μέλος τοῦ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ Διευθυντηρίου γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἑλλ. Ἀγώνα ἐκδώσας ἀνώνυμα σὲ γλῶσσες γαλλικὴ καὶ εἰδικὸ διαφωτιστικὸ φυλλάδιον με τίτλο: «*Considérations sur la guerre actuelle entre les Grecs et les Turcs, par un Grec.* Paris F. Didot 1821». Τέλος τοῦ 1822 ἔρχεται στὴν Πίζα, ὅπου συνεχίζει ὑπὸ τὸν Ἰγνατίου τὴ δράση του ὑπὲρ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων, ἕως τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1824 ὁπότε κατέρχεται στὴν Ἑλλάδα συστημένος πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο ὡς καλὸς καὶ ἱκανὸς νὰ ὁμιλήσῃ καὶ νὰ γράψῃ με σκοπὸ τὴν ἔκδοση ἐφημερίδας πολιτικῆς τῆς ὁποίας ὑπόθεσις καὶ σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι κρίσις ὅλων τῶν γενομένων, ἔπαινος τῶν καλῶν, ἐπανόρθωσις λογικὴ καὶ ἡμερος τῶν κακῶν». Πέθανε στὸ Ναύπλιο τὸ θέρος τοῦ 1826. (Πρὸβλ. Μνημ. Ἑλλ. Ἱστορ. Δ' τευχ. α' σελ. 107 κ.έ. καὶ Α. Δασκαλάκη: ὁ Κοραῆς καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων σελ. 297 κ.έ.).
- 20) Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Συρακοκαλαριτινῶν ὑπὸ τοὺς Κολέτη καὶ Τούρτουρη καὶ τὴν σὲ συνέχεια καταστολὴ τῆς καὶ καταστροφῆ τῶν δύο ἀνθουσῶν τότε κομπούλεων τῆς Πίνδου (10.7.1821), ὅπου «ἦσαν ἀποταμειωμένα ὅλα τὰ πλοῦτη τῶν Ἰωαννίνων», οἱ ἐκεῖ καταφυγούσες Γιαννιώτικες οἰκογένειες καὶ ἀνάμεσά τους ἡ τοῦ Κουτσαλέξη καὶ τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Χρησταρῆ «ἀδελφικῶς συζῶσαι» κατῴρθωσαν νὰ σωθοῦν, μετὰ σκληρὴ δὲ πολὺήμερη καὶ γεμάτη ἀπὸ στερήσεις καὶ κακουχίες ὁδοιπορία (ἀκολουθώντας τὸ δρομολόγιον Μαρσούζι, Θεοδώριαν, Βουλγαρέλι, Σύντεκνο, Ρίγανη, Λεπενού, Στιμνά, Κρονονέρι) ἔφθασαν στὸ Μεσολόγγι, ὅπου «τοὺς ἐπισκέφθησαν διάφορα πρόσωπα ἐν οἷς καὶ ὁ μεγαλοπρεπέστατος Ἀλέξιος Νοῦτσος» καὶ τοὺς περιέβαλψαν. Ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἐπλευσαν μέσω Ἰθάκης καὶ Παξῶν στὴν Κέρκυρα, ὅπου μὴ γενόμενες δεκτὲς ἀπὸ τὸν ἀρμοστή Μαΐτλανδ ἐγύρισαν πίσω στὴν Ἀκαρνανίαν καὶ ἀποδιδάστηκαν στὸ Δραγαμέστο ἰδιαίτερη πατρίδα τῶν προεστῶν Μαγγιναίων στὰ σπίτια τῶν ὁποίων καὶ στεγάστηκαν. (Πρὸβλ. Κουτσαλ. ὁ.π. σελ. 245 κ.έ.). Ἐκεῖ διέμειναν πιθανότατα ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Χρησταρῆς ζητοῖσε νὰ πληροφορηθῇ γιὰ τὴν τύχη τους ἀπὸ τὸν Πρατῆν.
- 21) Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὅσα ὁ Ἰγνατίος σὲ ἔγγραφόν του τῆς 26.10.21, ἀναφερόμενο σὲ σύσταση Ἑθνικῆς Διοικήσεως ἀπὸ Πίζα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Κουντουριώτη ἔγραφε: «Νὰ φυλάξωμεν, ἔλεγε, τὰ παλαιὰ σχήματα τοῦ Ἑθνους καὶ νὰ ἀποφύγωμεν ἐπιμελῶς ὅσα μᾶς παρουσιάζουν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ὡς ὄργανα τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐταιρειῶν...». (Πρὸβλ. Ἀθηνᾶ τόμ. Ξ (1956) σελ. 161).
- 22) Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου ἔχει ὡς ἐξῆς: «Κατήχησις τῶν κυριωτέρων κοινωνικῶν καθηκόντων, ἥτοι ἀνάπτυξις τῶν κυριωτέρων τοῦ κοινωνικοῦ δικαιώματος καὶ χρέους. Σινταχθεῖσα ὑπὸ Μιχ. Χρησταρῆ. Πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῆς νεολαίας. Ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἰ. Ἡλιάδου 1831 — εἰς 8ον σελ. 209». (Πρὸβλ. Βιβλιογρ. Γκίνη - Μέξα ἀριθμ. 2086).

ΣΤΕΛΙΟΥ Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Διζηγόρου

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*

(167 π. Χ.)

Η'

ΛΕΥΚΙΟΣ ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ

Επιβάλλεται νὰ παρουσιάσουμε τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο ποὺ τῶρα μπαίνει στὴ ζωὴ τῆς Ἠπειροῦ, καὶ στὸν ὁποῖον, ὀφείλει πολλὰ ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἡ πατρίδα του, καὶ τὴ μεγαλύτερη καταστροφὴ τῆς Ἱστορίας τῆς ἡ Ἠπειρος. Ἄν καὶ ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενο ἰδιαίτερης μελέτης, θὰ προσπαθήσουμε νὰ τὸν σκιαγραφήσουμε ἐδῶ μὲ ἀδρὲς γραμμές, ἀνάλογες μὲ τὰ γεγονότα μέσα στὰ ὁποῖα κινήθηκε.

Δὲν ξέρομε ἂν ἡ ὀπτικὴ μας γωνία θὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ ἢ ὄχι. Κάθε τί τὸ σχετικὸ μ' αὐτὸν γράφτηκε ὅταν ὁ ἥρωάς μας εἶχε περάσει στὸ πάνθεο τῶν ἀθανάτων τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἦταν κοσμοκράτειρα τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἔγραψαν καὶ ἔζησαν οἱ ἱστορικοὶ μας. Συνεπῶς κι ἀπὸ μὴ ρωμαϊκὴ σκοπιὰ ὅταν τὸν βλέπουμε, εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ θάμπωμα ἀπ' τὸν τεχνητὸ φωτιστέφανο τῆς παράδοσης δὲν μᾶς ἀφίνει νὰ ἰδοῦμε τὰ ἀληθινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἰκόνας.

« Αἰ μ υ λ ί α λό γ ο υ »

Τὸ γένος τῶν Αἰμιλίων, ἦταν αἱ τὰ παλαιοτέρα τῆς Ρώμης κι' οἱ ρίζες του χάνονταν οὐτοὺς αἰῶνες τῆς Ἰδρυσης τῆς Πόλης. Γενάρχης του θεωροῦνταν, κατὰ τὴν παράδοση ποὺ μᾶς διέσωσε ὁ Πλούταρχος, ὁ Μάμερκος, γιὸς τοῦ σοφοῦ Ἑλληνα Πυθαγόρα, ὁ ὁποῖος, εἶχε ἀναλάβει τὴν ἐκπαίδευση τῶν γιῶν τοῦ βασιλῆα τῆς Ρώμης Νουμᾶ. Ὁ Μάμερκος τοῦτος, ὠνομάσθηκε «Αἰμύλιος» γιὰ τὴν «αἰμυλίαν λόγου καὶ χάριν»⁵³, δηλαδὴ γιὰ τὴ γλυκύτητα καὶ τὴ χάρη τοῦ λόγου του. Ἄλλοι ἱστορικοὶ, ρωμαῖοι, φιλοτιμήθηκαν νὰ τραβήξουν τὶς ρίζες του βαθύτερα στὸ χρόνο καὶ ψηλότερα στὴν ὑπόληψη τῆς κοινῆς: Ἄλλοι λέν ὅτι γενάρχης του ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Νουμᾶς, καὶ ἄλλοι ὁ Ἀσκάνιος. Ἡ περίπτωση μᾶς θυμίζει τοὺς βιογράφους τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων: Ὅλοι τους, μὲ λίγη βοήθεια τῆς φαντα-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 917.

53) Πλούτ. δ.π. ἀν. στὴν ἀρχὴ τῆς βιογραφίας τοῦ Αἰμ. Παύλου. Σημειώσαμε ὅτι βιογραφία τοῦ ἥρωά μας δὲν βοήθαμε ποτε νὰ ζι' ἔτσι βασικὴ πηγὴ μας παραμένει ὁ Πλούταρχος. Ὅσα στοιχεῖα βοήθαμε σὲ ἄλλους συγγραφεῖς τὰ παραθέτουμε, ἐφ' ὅσον συντελοῦν στὴ φωτοσκίαση τῆς προσωπικότητάς του.

σίας, τραβοῦσαν τὴν καταγωγὴ τῶν εἰδώλων τους ἢ ἀπὸ τοὺς Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἢ ἀπ' τὸν Καρλομάγνο!

“Ὅλες οἱ παραπάνω παραδόσεις κατὰ τὸν Ἱταλὸ ἱστορικὸ Μπόνκι ἀνάγουν τὴν καταγωγὴ τοῦ γένους αὐτοῦ σὲ ρίζα Τρωϊκὴ ἢ Ἀλβανικὴ (τῆς Ἀλβας)⁵⁴.

Ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς παραπάνω μυθικὲς καὶ αὐθαίρετες δοξασίες, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ πατέρας του, Λεύκιος Αἰμίλιος κι' αὐτός, ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς δύο ὑπάτους τῆς μεγάλης μάχης τῶν Καννῶν. Ἀφοῦ ἐναντιώθηκε ἔντονα στὴ διεξαγωγὴ τῆς μάχης αὐτῆς μὲ τὸν Ἀννίβα, γιὰ λόγους τακτικῆς καὶ στρατηγικῆς, θεωρώντας τὴν προκαταβολικὰ χαμένη, στὸ τέλος, μπροστὰ στὴ μεγάλη ἐπιμονὴ τοῦ συνάρχοντά του Φάβιου Μάξιμου καὶ στὴ γενικὴ κατακραυγὴ, ἀναγκάσθηκε νὰ δεχθεῖ τὴ μάχη γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ λιποτάκτης ἢ προδότης. Πολέμησε ἥρωικὰ καὶ σκοτώθηκε ἐκεῖ, ἐνῶ ὁ Φάβιος, ὁ ὑπαίτιος τῆς μεγάλης καταστροφῆς, σώθηκε μὲ τὴ φυγὴ. Ἄλλοι, μεταγενέστεροι, κρῖκοι τῆς μεγάλης αὐτῆς φάρας, εἶναι οἱ δυὸ Σκιπίωνες, καὶ οἱ δυὸ Γράγχοι. Ὅπως βλέπομε, ἡ μεγάλη τούτη οἰκογένεια, ἦταν καὶ μόνη τῆς σὲ θέσῃ νὰ δημιουργήσῃ τὴν «παλῆα» λαμπρὴ παράδοση τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας, ποὺ δὲν ξαναγύρισε.

Ἀπὸ νέος, ὁ Λεύκιος, ἔλαβε μιὰ ἄρτια μόρφωση, κυρίως ἐλληνικὴ, ἣ ὁποία συνδυάσθηκε μὲ σοβαρότητα χαρακτήρα καὶ αὐστηρότητα ἥθους.

Ἀπέφευγε τὶς συναναστροφές καὶ τὰ γλέντια, ἀκόμα καὶ τὴν ἀκρόαση τῶν δικοστηρίων, γιατί ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦν ἀνεπιθύμητες σχέσεις ἢ ἐπαφές, κι' ὁ νεαρὸς Λεύκιος δὲν τὶς ἐπέτρεπε στὸν ἑαυτό του.

Ἄν σ' αὐτὰ προστεθεῖ καὶ μιὰ ἔντονη θρησκευτικὴ ἰσχύς, ἔχομε μπροστὰ μας ἕναν ἄνθρωπο στρυφνὸ, σκληρό, ἀπομονωτικὸ. Γιὰ γυναῖκα του διάλεξε τὴν Παπυρία, κόρη τοῦ ἄρχοντα Μάσωνα, ἣ ὁποία τοῦ γέννησε τέσσερα παιδιά. Ἐζῆσαν πολλὰ χρόνια μαζί, ἀλλὰ στὸ τέλος τὴ χώρισε. Οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ ὄχι καὶ τόσο συνηθισμένου διαζυγίου δὲν μαθεύτηκαν ποτέ. Τοὺς σκέπασε ἡ δόξα τοῦ Λεύκιου Αἰμιλίου, οἱ φῆμες πάντως ἔδιναν καὶ ἔπαιρναν, κι' ὁ Πλούταρχος, ποὺ δὲν ἀποδίδει καμμιά κατηγορία γιὰ κανένα πράγμα στὸν ἥρωά του, χωρὶς νὰ θίγει καὶ τὴν ἔντιμη ματρώνα, ἀφίνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἀφορμὴ ἦταν οἱ μικρὲς ἀλλὰ συχνὲς φαγωμάρες τοῦ ἀνδρόγυνου⁵⁵. Ἐνας ἀπ' τοὺς γιούς του ἦταν ὁ Σκιπίωνας ὁ Ἀφρικανός, ὁ νεώτερος, εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ πατέρα του, αὐτὸς ποὺ κατέσκαψε ἀργότερα τὴν Καρχηδόνα μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ φίλου του, ἱστορικοῦ Πολύβιου. Τοῦτον, τὸν εἶχε υἱοθετήσῃ ὁ μέγας Σκιπίωνας ὁ Ἀφρικανός, μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ πατέρα του. Τὸν ἄλλο του γιό, τὸ Φάβιο Μάξιμο τὸν υἱοθέτησε ὁ συνώνυμός του Φάβιος Μάξιμος, ἀπὸ μεγάλο τζάκι καὶ πέντε φορές ὑπάτος. Ἀπ' τὶς κόρες του, τὴ μιὰ τὴν πῆρε ὁ γιὸς τοῦ Κάτωνος τοῦ πρεσβύτερου, Κάτωνας κι' αὐτός, τὴ δὲ ἄλλη κάποιος τίμιος φουκαρᾶς, ποὺ λέγονταν Αἴλιος Τουβέρων (TUBERO). Αὐτὸς ζοῦσε μὲ τὴν πολυμελὴ οἰκογένεια τοῦ πατέρα του, μαζί μὲ ἄλλους δέκα ἑξ(!!) συγγενεῖς του, σὲ μιὰ καλύβα. Ἐκεῖ μέσα πῆρε καὶ τὴν κόρη τοῦ ἄρ-

54) R. Bonghi: Storia di Roma, ἐκδ. 1888, Milano 3a impressione Vol I (I Re e la Repubblica) p. 489. Ὁ ἴδιος ὁμως ἱστορικὸς παρατηρεῖ: «ma il cognome, secondo Festo era Osco, secondo Varrone Sabino». Ὁ Μπόνκι ἀτυχῶς ἀφιερώνει πολὺ λίγα λόγια γιὰ τὴ μεγάλη τούτη οἰκογένεια, γι' αὐτὰ ἀφοροῦν μόνο τὴν καταγωγὴ τῆς.

55) Πλούταρχ. Αἰμ. Παῦλος V, I.

χοντα Αιμίλιου, πού δὲν τρέπονταν νὰ ζεῖ στὴν (οἰκογενειακὴ) καλύβα τοῦ πεθεροῦ της καὶ νὰ καλλιεργεῖ τὸ οἰκογενειακὸ χωράφι. Τούτη ἡ δέσποινα, πού τὸ ὄνομά της ἦταν Τέρτια Αἰμίλια πέρασε στὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία σὰν λαμπρὸ ὑπόδειγμα εὐγένειας, σεμνότητος καὶ γυναικείου ἥθους. Ἀπὸ τὴ δεύτερη γυναῖκα του, πού δὲν σώθηκε τὸ ὄνομά της, εἶχε δυὸ γιούς, πού πέθαναν σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία, μάλιστα τοῦ ἑνὸς δὲν σώθηκε οὔτε τὸ ὄνομα, ἀλλὰ οὔτε καὶ τοῦ ἄλλου ἀξίζει νὰ τὸ ἀναφέρουμε. Παρὰ ταῦτα, γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ ἄσημα παιδάκια, θὰ ξαναγράψουμε παρακάτω.

Στὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του εἶχε δώσει μεγάλη προσοχή. Ὁ Πλούταρχος ἀφιερώνει πολλὰ σχόλια γιὰ τὴν προσπάθεια τοῦ πατέρα νὰ μορφώσει τὰ παιδιά του, ἀκόμα καὶ στὴν ἐλληνικὴ παιδεία. Εἶχε μαζέψει στὸ σπίτι του, ὄχι μόνον γραμματικούς καὶ ρήτορες καὶ σοφιστές, ἀλλὰ καὶ γλύπτες καὶ ζωγράφους καὶ ἐπιστάτες ζώων, ἀκόμα καὶ σκύλων, καὶ δασκάλους τοῦ... κυνηγιοῦ, ὅλους αὐτοὺς "Ἕλληνες, «φιλοτεκνότατος Ρωμαίων γενόμενος».

Θεωρήσαμε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐμφανίσουμε τὸν ἄνθρωπο ὄχι μόνο στὸ δημόσιο βίο του. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρχίσαμε ἀπὸ μιὰ πολὺ ἀδρὴ παρουσίασή του στὸ σπίτι του. Τὸ συμπέρασμα, ἀπ' τὴν οἰκογενειακὴ τούτη βραχυγραφία, ἀπαλλαγμένη κατὰ τὸ δυνατόν ἀπ' τὰ μυθικὰ παραδοσιακὰ στοιχεῖα, εἶναι ὅτι ὁ ἀποτυχημένος, πιθανὸν ἐξ αἰτίας τοῦ στριφνοῦ καὶ χολερικοῦ του χαρακτήρα, σύζυγος, ὑπῆρξε ὑποδειγματικὸς πατέρας, καὶ ἡ Ἱστορία, ὁμολογουμένως, στὰ πρόσωπα τῶν παιδιῶν του, δικαίωσε τοὺς μόχθους του.

Ἡ καταγωγή του ἀπὸ μεγάλο τῆζακι, κι' οἱ ἀναμφισβήτητες ἱκανότητές του, τοῦ ἐξασφάλισαν μιὰ γρήγορη καὶ λαμπρὴ σταδιοδρομία. Ἀρχισε τὴν πολιτικὴν του καριέρα (τὸ περίφημο CURSUS HONORUM τῶν Ρωμαίων) σὰν ἀγορανόμος (AEDILIS) τὸ 193 π.Χ.⁵⁶. Ἀπ' τὸν Τίτο Λίβιο μαθαίνουμε ὅτι ἐκλέχθηκε μαζὺ μὲ τὸν Μάρκο Αἰμίλιο Λέπιδο, καὶ ἀσκήσανε τὴν ἐξουσία τους μὲ αὐστηρότητα⁵⁷. Στὸ διάστημα τῆς AEDILITAS αὐτῶν τῶν δύο κατασκευάσθηκε καὶ ἡ περίφημη πέτρινη γέφυρα τοῦ Τίβερη σὲ ἀντικατάσταση μιᾶς ἄλλης πού ἦταν φτιαγμένη μέ... ξυλόπροκες!⁵⁸

Ἐνα χρόνο πρίν, εἶχε ἐκlegeῖ, ἰδιώτης ἀκόμα ἀπ' τὴ Σύγκλητο σὰν μέλος μιᾶς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς. Πῆγε στὸν Κρότωνα τῆς Μ. Ἑλλάδας καὶ κήρυξε «μὲ τὴ συγκατάθεση» τῶν Ἑλλήνων κατοίκων του, τὴν πόλη ρωμαϊκὴ ἀποικία⁵⁹. Ἀπ' τίς πηγές δὲν ἔχομε πληροφορίες γιὰ τὴ στρατιωτικὴ του δράση στὴ νεότητά του, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀόριστη κατὰ τὰ λοιπά, συγκεκριμένη ὅμως γιὰ τὴ σκληρότητά του, πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου «...Ὁμοιον δὲ καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐθῶν τε καὶ πατριῶν ἐξεταστὴν καὶ φύλακα παρεῖχεν ἑαυτόν... φοβερὸς ὢν τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ παραβαίνουσι»⁶⁰.

56) Πλούταρχος Αἰμ. Παῦλος III, I.

57) Tit. Liv. XXV, 10. Μέχρι καὶ τὸ 380 βιβλίο τῆς Ἱστορίας τοῦ Τίτου Λίβιου χρησιμοποιήσαμε τὴν ἔκδοση Λειψίας (B. G. Teubneri (MDCCCXXIX). Ἀπ' αὐτὸ καὶ μετὰ, τὴ Λατινο-Ἀγγλικὴ ἔκδοση Loeb. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ παραπομπές μας ἔχουν διάφορη ἀρίθμηση (σήμανση).

58) Πλουτ. Νουμάς: IX, 4 «συγγεγομφῶσθαι διὰ τῶν ξύλων».

59) Tit. Liv. XXXIV. XLV. Κλασσικὴ περίπτωση Χιτλερικοῦ «Ἀνσλους».

60) Tit. Liv. XXXV, XXIV.

Ἀδυσώπητος Πραίτωρας στήν Ἰσπανία

Τὸ 192 π.Χ., μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ Ἀντιοχικοῦ πολέμου, ἐκλέχθηκε ἀνάμεσα στοὺς 6 πραίτωρες τῆς χρονιᾶς ἐκείνης, καὶ τοῦ ἔλαχε ἡ ἄσκηση στρατηγίας στήν Ἰσπανία, μετὰ ἐντολὴ νὰ καταπνίξει μιὰ ἀπὸ τὶς ἄπειρες ἐπαναστάσεις τῶν Ἰσπανῶν, ποὺ θέλησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπ' τὴ σοβαρὴ ἀπασχόληση τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων μετὰ τὸν Ἀντίοχο στήν Ἀνατολή⁶¹.

Στάλθηκε λοιπὸν στήν HISPANIA ULTERIOR δηλαδὴ στήν «ἀπώτερη Ἰσπανία»⁶² ποὺ περιελάμβανε τὴ βόρεια Ἰσπανία καὶ τὴ σημερινὴ Πορτογαλία. Ὁ Πλούταρχος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι σὰν σύμβολο τῆς ἐξουσίας του ἐκεῖ τοῦ ἔδωσαν ὄχι ἕξ πελέκεις, ὅσους δηλαδὴ εἶχαν οἱ στρατηγοὶ τῆς πραιτωρικής σειρᾶς, ὅπως αὐτός, ἀλλὰ δώδεκα, ὅσους εἶχαν οἱ ὑπατοί, «ὥστε τῆς ἀρχῆς ὑπατικὸν γενέσθαι τὸ ἀξίωμα», πράγμα ποὺ γιὰ τὸ στρατηγὸ ποὺ ἔφερε τοὺς δώδεκα ραβδούχους μετὰ τὰ τσεκούρια, αὐτὰ ποὺ ἔγιναν στίς μέρες μας τὸ Μουσσολινικὸ FASCIO, ἐσήμαινε ὄχι μόνον τιμητικὴ διάκριση, ἀλλὰ καὶ παραχώρηση ἔκτατης δικαιοδοσίας.

Ἐκεῖ συγκεκριμένα ἀποτελέσματα δὲν ἔφερε, οὔτε τὴν ἐπανάσταση κατάρθρωσε νὰ καταπνίξει. Οἱ «βάρβαροι» καὶ πολιτικὰ ἀνοργάνωτοι Ἰσπανοὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀπασχολήσουν τοὺς Ρωμαίους γιὰ πολλὰς ἀκόμη δεκαετίες μετὰ ἐπίμονο καὶ ἐξαντλητικὸ κλεφτοπόλεμο, ἀντίθετα μετὰ τοὺς Ἕλληνες μετὰ τὴν παλαιὰ πολεμικὴ παράδοση, καὶ ὁλόκληρὴ τὴν πολιτισμένη, ἀχανῆ καὶ πολιτικὰ ὁργανωμένη καὶ μετὰ μακραίωνη ἐπίσης πολεμικὴ παράδοση Ἀνατολή, ποὺ οὐρθηκαν σὰν πτώματα στὰ πόδια τῆς Ρώμης μετὰ ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς ὅλο - ὅλο μάχες.

Εἶναι ἀναντίρρητο ὅτι στήν Ἰσπανία εἶχε ὠρισμένες ἐπιτυχίες, τὶς ὁποῖες οἱ ἱστορικοὶ ἐκτιμοῦν διαφορετικὰ. Κατὰ τὸν Πλούταρχο μετὰ δύο μόνον μάχες «εἰρήνευσε» τὴν ἐπαρχία, ἀφοῦ σκότωσε περίπου 30.000 ἐχθροὺς καὶ κατέλαβε ... 200 (!!) πόλεις, ποὺ τοῦ ἄνοιξαν τὶς πύλες «θεληματικά»⁶³. Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο ὅμως ὁ πραίτωρας Λιμίλιος Παῦλος «σκότωσε 18.000 ἐνόπλους καὶ αἰχμαλώτισε 2.300 καὶ κατέλαβε φρούρια»⁶⁴ — ἔτσι ἀόριστα —. Ὁ ἀναγνώστης διαλέγει καὶ παίρνει...

Ἄν ὅμως μπορεῖ κανένας νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ βαθμὸ τῆς στρατιωτικῆς του ἐπιτυχίας στήν Ἰσπανία, δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν προσωπικὴ του τιμότητα στὴ διαχείριση τῆς λείας τοῦ πολέμου. Ὁ Πλούταρχος βεβαιώνει ὅτι γύρισε στὴ Ρώμη «οὐδεμιᾶ δραχμῇ γενόμενος πλουσιώτερος ἀπὸ τῆς στρατείας»⁶⁵. Ἐχομε κάθε λόγο νὰ τὸ πιστέψουμε αὐτό, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος ἀργότερα, ἂν καὶ ἔγινε κάτοχος τῶν ἀμύθητων θησαυρῶν τοῦ βασιλεῖς Περσέας, δὲν καταδέχθηκε νὰ ἀπλώσῃ τὸ χέρι του ἀπάνω τους, νὰ πάρῃ κάτι, ἔστω γιὰ ἐνθύμιο, καὶ στὸ τέλος, ἐπισηραγίζοντας μιὰ σταδιοδρομίαν ἀνώτερη χρημάτων καὶ ἀνεπίληπτη, πέθανε σχεδὸν φτωχός.

Τὸ 185 ἐμφανίζεται ὑποψήφιος μαζὺ μετὰ ἄλλους τρεῖς, γιὰ τὸ ὑπατικὸ ἀξίωμα. Ὁ Τίτος Λίβιος ποὺ ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματά τους, τοὺς χαρακτηρίζει,

61) Πλούταρχ.: Αἰμ. Παῦλος: IV, 1.

62) Tit. Liv. XXXVI, 2.

63) Πλούταρχος Αἰμ. Παῦλ. IV, 2.

64) Tit. Liv. XXXVII, LVII, «Caesa decem octomilia armatorum duomilia trecenti capti et castra expugnata».

65) Πλούτ., Αἰμ. Παῦλος, IV, 2.

μὲ ἐξαίρεση κάποιον ἄλλον, τὸν Πούμπλιο Κλαύδιο, σὰν «παλαίμαχους ὑποψηφίους» — «VETERES CANDIDATOS». Ὁ χαρακτηρισμὸς εἶναι ὁπωσδήποτε εἰρωνικὸς καὶ ἐπεξηγεῖται μὲ τὴν πληροφορία ὅτι καὶ ἄλλοτε οἱ ὑποψήφιοι αὐτοὶ εἶχαν ὑποστεῖ ἐκλογικὲς ἡττες καὶ πῆγαιναν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποια μέρα, «ἐπὶ τέλους» — «TANTEM ALIQUANDO» θὰ κερδίσουν τὴν ἐκλογή⁶⁶.

Ἀλλὰ καὶ τὴ φορά αὐτὴ ἀπέτυχε. Ἡ τύχη τοῦ ὅμως, ὕστερα ἀπὸ δύο χρόνια τοῦ χαριογέλασε, κι' ὁ φιλόδοξος Λεύκιος κέρδισε τὴ λαϊκὴ ἐμπιστοσύνη.

Πρῶτη ὑπατεία - Λιγυρικὸς πόλεμος

Τὴν ἄνοιξη τοῦ 183 ἐκλέγεται ἐπὶ τέλους ὕπατος, πέντε ὁλόκληρα χρόνια μετὰ τὴν ὑπατεία τοῦ Λέπιδου, ὅπως παραιτηρεῖ ὁ Τίτος Λίβιος⁶⁷· δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού εἶχε ἀναστατώσει τὴ Σύγκλητο καὶ τὴ Ρώμη, ἀμφισβητώντας στὸ Λεύκιο Μάνλιο τὸ δικαίωμα τοῦ θριάμβου, μὲ τὴ σοβαρὴ κατηγορία ὅτι παρεβίασε τὸ Δίκαιο τῶν Ἑθνῶν, καὶ κατέστρεψε τοὺς Γαλάτες τῆς Μ. Ἀσίας, χωρὶς κήρυξη πολέμου, ὅπως θάκανε ὁ ἴδιος ὕστερα ἀπὸ 16 χρόνια στὴν Ἡπειρο. Συνάρχοντάς του ἐκλέχτηκε ὁ Γναῖος Μπαίμπιος Τάμφιλος. Δὲν ἔγινε ἡ συνηθισμένη κλήρωση τῶν ἐπαρχιῶν μεταξὺ τῶν ὑπάτων γιατί ὁ ἀτελείωτος πόλεμος τῆς Ρώμης μὲ τοὺς Λίγυες, μία φυλὴ πειρατῶν καὶ ὀρεσίβειων ληστῶν, πού κατοικοῦσε στοὺς πρόποδες τῶν Ἀλπεων στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Γένοβας, ἀπαιτοῦσε τὴν παρουσία καὶ τῶν δύο ὑπάτων ἐκεῖ. Πολλὰς φορές, αὐτοὶ οἱ Λίγυες ἢ Λίγυρες, ἔφεραν τὴ Σύγκλητο σὲ δύσκολη θέση, καὶ ἄρκετοὶ ὕπατοι ἔχασαν στὰ βράχια τοὺς σίγουρες ἀπὸ πρὶν δάφνες. Ἡ ὑπατεία τῶν δύο συναρχόντων πέρασε χωρὶς κανένα σπουδαῖο ἀποτέλεσμα. Μετὰ τὴν λήξη της, ἡ Σύγκλητος τοὺς παρέτεινε τὴν ἐξουσία (IMPERIUM) ὅχι πιά σὰν ὑπάτων, ἀλλὰ σὰν στρατηγῶν, πού εἶχαν προηγουμένως ὑπατεύσει (ἔφεραν δηλαδὴ ὁ τιμητικὸν ἀξίωμα τοῦ EX COUSUL). Ὁ EX COUSUL λοιπὸν Αἰμίλιος, διατάχθηκε τὴν ἄνοιξη τοῦ 181, νὰ εἰσβάλλει στὴν περιοχὴ τῆς Λιγυρικῆς φυλῆς τῶν Ἰγγαύνων⁶⁸. Μόλις ὅμως στρατοπέδευσε στὴ χώρα τοὺς βρέθηκε χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει στενὰ περικυκλωμένος. Ὁ Τίτος Λίβιος ἀποδίδει αὐτὸ τὸ φιάσκο σὲ δόλιο τέχνασμα τῶν ἐχθρῶν, κατὰ τὴ διάρκειά διαπραγματεύσεων γιὰ τὴν εἰρήνη. Οἱ ἀπελπισμένους ἐκκλήσεις του γιὰ βοήθεια συνετάραξαν τὴ Ρώμη, καὶ ἡ Σύγκλητος βάλθηκε μὲ τὴν συνηθισμένη της δραστηριότητα νὰ συγκεντρώσει δυνάμεις, ἀλλὰ οἱ μέρες περνοῦσαν κι' ὁ στρατηγὸς ἦταν φυσικὸ νὰ υποθέσει πῶς οἱ ἀγγελιαφόροι του δὲν ἔφθασαν στὸν προορισμὸ τους. Ὁργάνωσε λοιπὸν κι' αὐτὸς μία ἀπελπισμένη ἔξοδο τῶν λεγεῶνων του κι' ἀπ' τὴς 4 πῦλες τοῦ τυπικῆς ρωμαϊκῆς μορφῆς στρατοπέδου του. Τὴν ἀριστοτεχνικὴ ὁργάνωση αὐτῆς τῆς ἐξόδου καὶ τὸ σύντομο λόγο του στοὺς στρατιῶτες πού δὲν ἐνέπνεε καθόλου αἰσιοδοξία, θὰ τὸν βρῇ ὁ ἀναγνώστης στὸ 40ὸ βιβλίο τῆς ἱστορίας τοῦ Τίτου Λίβιου⁶⁹.

Ὁ πρῶτος ὕπατος εἶχε παρατηρήσει ὅτι οἱ πολιορκητὲς εἶχαν ἀποδιοργανωθεῖ, ἀπὸ τὴ βεβαιότητα ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δὲν θὰ τολμοῦσαν νὰ ξεμυτῇσουν. Ἐνα πρωῒ, μιὰ κραυγὴ ἀπὸ χιλιάδες στόματα ὑψώθηκε ἀπ' τὸ ρωμαϊκὸ στρατόπεδο, κι' οἱ λεγεῶνες μὲ τὰ ξίφη στὰ χέρια ὥρμησαν στὴς πῦλες. Οἱ Λίγυες

66) Tit. Liv. XXXIX, XXXII, 6.

67) Tit. Liv. XXXIX, LVF, 4.

68) Tit. Liv. XL, XXXV, 1 «in Liguribus Ingaunis exercitum introduxit».

69) XL, XXVII.

αἰφνιδιάσθηκαν καὶ σύντομα ἡ μάχη μετεβλήθηκε σὲ σφαγὴ τῶν ἄλλοτε πολι-
ορκητῶν ποὺ ἔτρεχαν νὰ σωθοῦν σὲ κάθε κατεύθυνση.

Κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο⁷⁰ ἐκείνη τὴν ἡμέρα 15.000 Λίγυες σφάχτηκαν καὶ 2.
300 πιάστηκαν αἰχμάλωτοι. Σὲ τρεῖς μέρες ὁλόκληρη ἡ φυλὴ τῶν Ἰγγαύνων
παραδόθηκε.

Ὁ νικητὴς ἔστελλε δύο ἐπίσημους ἀγγελιαφόρους στὴ Ρώμη, νὰ ἀναγ-
γείλουν τὴ μεγάλη νίκη καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ φέρει πίσω
τοὺς στρατιῶτες καὶ σὲ συνέχεια νὰ τοὺς ἀπολύσει. Ὁ ἀναγνώστης ποὺ ἔχει
κάποια ἐξοικείωση μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία, εἶναι εὐκολο νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ
πρόταση τοῦ στρατηγοῦ ἔκρυβε καὶ κάποια ἀγαθὴ ὑστεροβουλία: "Ἦθελε νὰ
προκαλέσῃ νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ κάνει θρίαμβο! Ποιὸ εὐκολο θὰ πετύχαινε
τὴν ἔγκρισή τῆς Συγκλήτου ἂν κατέκλυζαν τοὺς δρόμους τῆς Ρώμης οἱ «ἐ-
πίστρατοι» τοῦ πολέμου...

Ἐν τῷ μεταξύ, γιὰ νὰ μὴ κάθεται ἀργός, σκέπτονταν νὰ διατάξῃ γενικὴ
σφαγὴ τῆς Λιγυρικῆς φυλῆς τῶν Ἰγγαύνων. Ἡ Σύγκλητος ὅμως δὲν θέλησε
«παντάπασιν ἐκκόσῃ τὸ Λιγύρων ἔθνος», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πλούταρ-
χος⁷¹. Φαίνεται πὺς ἐπεκράτησε ἡ σοφὴ γνώμη νὰ τὸ κρατήσῃ γιὰ ἀσπίδα στὶς
Γαλατικὰς ἐπιδρομές.

Πάντως γιὰ νὰ ἡσυχάσουν οἱ Ρωμαῖοι ἀπ' τοὺς Λίγυρες, τὸν ἄλλο χρόνο,
χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ποὺ εἶχε κάνει ἐν τῷ μεταξύ τὸ
θρίαμβό του, διέταξαν τὴ μεταφορὰ 12000 ἀπ' αὐτοὺς, στὴν καρδιὰ τῆς Ἰτα-
λίας, σὲ δημόσια γῆ, ποὺ ἀνῆκε ἄλλοτε στοὺς Σαμνῖτες, τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ
τραγικοὺς αὐτοὺς Σουλιῶτες τῆς Ἰταλίας. Ἔτσι ἀποκαταστάθηκε ἡ ὀριστικὴ
εἰρήνη μ' αὐτούς⁷². Ἀναφέρουμε τὴν «τελικὴ λύση» τοῦ Λιγυρικοῦ προβλή-
ματος, παρ' ὅτι εἶναι θέμα ξένο πρὸς τὸ δικό μας, ὅχι ἀπὸ πολυπραγμοσύνη,
ἀλλὰ γιὰτὶ ἔγινε προσπάθεια νὰ σχετισθεῖ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἡρώα μας. Ὁ
Ἄγγλος ἱστορικὸς Μ. Carr στὴ «Ρωμαϊκὴ Ἱστορία» του⁷³ ἀφίνει νὰ ἐννο-
ηθεῖ ὅτι τὴ βίαση αὐτὴ μεταφορὰ τὴν ἔκανε ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος. Κάτι
τέτοιο δὲν βεβαιώνεται ἀπὸ πουθενά, ἀντίθετα, ἀπ' τὸν Πλίνιο μαθαίνουμε ὅτι
αὐτοὶ οἱ Λίγυρες ὠνομάσθηκαν CORNELIANI καὶ BAEBIANI⁷⁴, ἀπὸ τὰ ὀνό-
ματα τῶν ὑπátων (BUBLIUS CORNELIUS καὶ MARCUS BAEBIUS), οἱ ὁ-
ποῖοι ἔχουν τὴν τιμὴ αὐτῆς τῆς μεταφορᾶς στὴ Σαμνίτιδα, καὶ γιὰ τὴν ὁποία
ἄλλωστε ἔκαναν καὶ θρίαμβο!

Μετὰ τὴ λήξη τῆς πρώτης του τούτης ὑπατείας, ὕστερα ἀπὸ χρόνια, ἔ-
βαλε καὶ πάλι ὑποψηφιότητα γιὰ τὸ ὑπατικὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ ἀπέτυχε⁷⁵. Ξανα-
γύρισε λοιπὸν κι' αὐτὸς στὰ παιδιὰ του καὶ στὸ ἱερατεῖο.

Ξεχάσαμε νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἀπὸ πολὺ νωρὶς εἶχε γίνει ἱερέας τῶν Ἀ-
ουγούρων (AUGURI), ποὺ ἦταν μάντιες τῆς ὀρνιθοσκοπίας καὶ τῶν διοση-
μειῶν, κι' ὅτι αὐτὴ τὴν ιδιότητα, τὴν κράτησε μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ἀ-
σκῶντας τὸ ἱερατικὸ αὐτὸ λειτούργημα παράλληλα μὲ τὴν πολιτική.

70) XL, XXVIII 16.

71) Πλουτ. Αἰμ. Παῦλος VI, 3.

72) Tit. Liv. XL, XXXIV, 12 «Pax in Liguribus fuit».

73) Μετάφρ. Ν. Σαρρῆ, τόμ. Α' σελ. 243, ἔκδοση Μινώας - Ἀθήνα 1960.

74) H.N. III, 106.

75) Πλουτ. VI, 4.

Μέχρι τώρα ἡ σταδιοδρομία του ἦταν ἡ κλασσικὴ καὶ τυπικὴ σταδιοδρομία τοῦ Ρωμαίου εὐπατρίδη. Ἦταν ἀπὸ πολλὰ χρόνια συγκλητικός, εἶχε πάρει μέρος σὲ ὑπερπόντιες καὶ ἐσωτερικὲς ἀποστολὲς ἐμπιστοσύνης πού δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ, εἶχε διατελέσει ἀγερανόμος, πραιτώρας καὶ ὑπαίους, εἶχε κάνει καὶ ἕναν θρίαμβο γυρίζοντας ἀπ' τὴν Ἰσπανία. Ἡ πολιτικὴ του καρριέρα μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶχε ὀλοκληρωθεῖ, ἄλλωστε εἶχε παιήσει κιόλας τὰ ἐξήντα του, καὶ στὴν ἡλικία αὐτὴ ὁ μέσος ἄνθρωπος θεωρεῖται ἀπέδωσε στὸν ἑαυτό του καὶ στὴν κοινωνία ὅ,τι τὸ καλύτερο μποροῦσε.

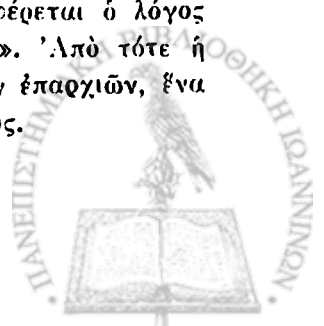
Ὁ πόλεμος μὲ τὸν Περοέα τὸν βρῆκε ιδιώτη.

ΠΑΤΡΩΝΑΣ ΤΩΝ ΙΣΠΑΝΩΝ

Τὸ 171 π.Χ. ἐνῶ ὁ πόλεμος μὲ τὸν Περοέα συνεχίζονταν, τελματωμένος, ἐμφανίσθηκαν οἱ Σύγκλητο ἀντιπρόσωποι ἀπὸ διάφορες Ἰσπανικὲς φυλὲς πού εἶχαν ὑποταθεῖ στοὺς Ρωμαίους καὶ παραπονέθηκαν γιὰ τὴν πλεονεξία καὶ τὴν ἀλαζονεία τῶν Ρωμαίων ἀξιωματοῦχων στὴ χώρα τους, οἱ ὅποιοι τοὺς λήστευαν σὰν νὰ ἦταν ἐχθρικὴ χώρα. Ἐπειδὴ τὰ παράπονα ἦταν σοβαρὰ καὶ ἀφοροῦσαν συγκεκριμένα περιστατικὰ ἐκβιαστικοῦ χρηματισμοῦ, ὁ πραιτώρας τῆς Ἰσπανίας διετάχθηκε νὰ ὀρίσει πέντε συγκλητικούς σὰν δικαστὲς γιὰ κάθε κατηγορούμενο ἀξιωματοῦχο. Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ Ἰσπανοὶ διετάχθηκαν νὰ ὀρίσουν «πάτρωνες», δηλαδὴ προστάτες, οἱ ὅποιοι θὰ ὑπεστήριζαν τὴν ὑπόθεσή τους σιὸ συγκλητικὸ αὐτὸ δικαστήριον, καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ διάλεξαν ἰέσσερες συγκλητικούς, τοὺς ὁποίους κρίνομε ἀναγκαῖο νὰ ἀναφέρουμε, γιὰ νὰ ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Λεύκιου Αἰμ. Παύλου κατεῖχε τιμητικὴ θέση πρὶν ἀκόμα κερδίσει τὸν πόλεμον μὲ τὸν Περοέα στὴ σειρὰ τῶν ἀσπιλῶν πολιτικῶν τῆς Ρώμης: Τὸν μεγάλον πολιτικὸ καὶ ἀκαταγώνιστον ρήτορα Μάρκιον Πόπλιον Κάτωνα, πού θεωροῦνταν ἡ προσωποποίηση τῆς ρωμαϊκῆς ἀρετῆς. Τὸν Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα, τὸν ἐπιλεγόμενο Ἀφρικανόν, τὸ Γάϊον Γκάλλο, καὶ τὸν ἡρώα μας. Ὅλοι τους εἶχαν διατελέσει πραιτῶρες ἢ στρατηγοὶ στὴν Ἰσπανία, καὶ εἶναι φανερό ὅτι γιὰ νὰ ἐκλεγοῦν ἀπὸ τοὺς δυναστευόμενους γιὰ προστάτες τους στὴ Σύγκλητον, θὰ πεῖ πὼς ἄφισαν καλὸ ὄνομα στὴν ἐπαρχία ἢ τουλάχιστον δὲν τὴν ἔκλεψαν. Ὁ Αἰμ. Παῦλος κυβέρνησε ὅπως εἶδαμε τὴν Ἰσπανία 20 χρόνια πρὶν, καὶ μάλιστα μὲ αὐστηρότητα καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι δὲν ἔγινε πλουσιώτερος οὔτε κατὰ μιὰ δραχμὴ ἀπὸ τὴ «στρατεία». Εἶναι φανερό ὅτι δικαστικοὶ πληρεξούσιοι σὰν τὸν Κάτωνα, τὸν Σκιπίωνα, καὶ τὸ Λεύκιον, παρεῖχαν ὅλα τὰ ἐχέγγυα ὅτι θὰ προστάτευαν ἀποτελεσματικὰ τοὺς Ἰσπανοὺς ἀπὸ τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς ἄρπαγες.

Εἶναι φυσικὸ νὰ διερωτηθοῦμε: Βρῆκαν τὸ δίκην τους οἱ Ἰσπανοί; Φαίνεται ναί. Ἀπὸ τὸν Τίτον Λίβιον πληροφορούμαστε ὅτι ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς κατηγορουμένους ἀθωώθηκε καὶ οἱ ἄλλοι δύο, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διεσώθηκαν (ὅπως καὶ τοῦ ἀθώου) προτίμησαν νὰ αὐτοεξορισθοῦν γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς σοβαρὲς ποινὲς πού τοὺς περιέμεναν⁷⁶.

76) Tit. Liv. XLII, II, 5 καὶ 10. Πιστεύοιμε ὅτι στὶς δίκες αὐτὲς ἀναφέρεται ὁ λόγος τοῦ Κάτωνα πού διεσώθηκε μὲ τὸν τίτλον: «pro hispanis de frumento». Ἀπὸ τότε ἡ Σύγκλητος πῆρε μέτρα περιοριστικὰ τῆς ἀνθαιρεσίας τῶν Διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶδαμε παραπάνω νὰ ἐφαρμόζεται σὲ Ἡπειρώτες ἐμπόρους.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΥΠΑΤΕΙΑ - ΛΕΥΚΙΟΣ Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ (168 π. Χ.)

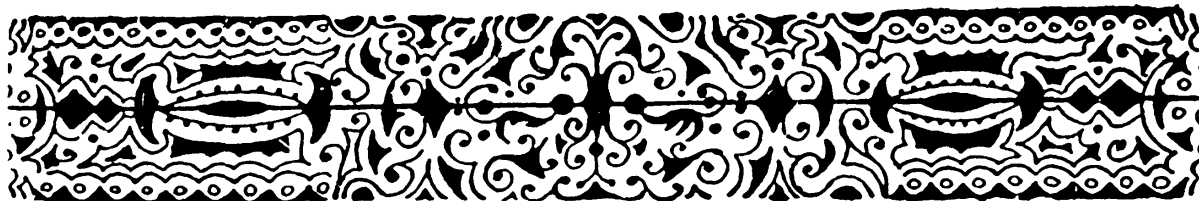
Μόλις ἄρχισε τὴ μοιραία τούτη ὑπατεία του, ἔβγαλε τὸν καθιερωμένο λόγο του πρὸς τὴ λαϊκὴ συνέλευση, καὶ κάλεσε τοὺς συμπολίτες του, μὲ ἓνα λόγο γεμᾶτο θρασύτητα, νὰ μὴ παριστάνουν τοὺς στρατηγούς τῶν καφενείων, οὔτε νὰ κόβουν λόγια παχειά, ἀλλὰ νὰ ἐκτελοῦν χωρὶς σχόλια ἐκεῖνα ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ ἀνάγκες τοῦ πολέμου, γιὰ νὰ μὴ δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι θέλουν νὰ κυβερνήσουν τὸν κυβερνήτη, γιὰ νὰ μὴ ἐξευτελισθοῦν ἀκόμα περισσότερο σὺν ἐκστρατεῖες. Τοῦτα ὅμως δὲν εἶναι τίποτε μπροστὰ σὲ κείνα ποὺ ἄκουσαν ἀπ' τὸ στόμα του οἱ Ῥωμαῖοι ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, ὅταν ξεκίνησε γιὰ τὴ Μακεδονία, ἀφοῦ καθυστέρησε ἐπικίνδυνα στὴ Ῥώμη, ἀναστατώνοντάς τὴν μὲ πολιτειακές, οἰκονομικές καὶ στρατιωτικές μεταβολές, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἐνδιαφέρουν σοβαρὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἱστορικούς. Τὸν ἀποχαιρετιστήριο τοῦτο λόγο του μᾶς τὸν διέσωσε ὁ Τίτος Λίβιος, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ μακρὺς, ἀλλὰ γλαφυρὸς καὶ νευρώδης, καὶ δείχνει ἓνα χαρακτήρα, στυγνὸ, ἀνηλέητο, δεσποτικόν. Θὰ παραθέσουμε ἐλάχιστα χαρακτηριστικὰ του ἀποσπάσματα, σὲ μετάφραση, ἀπ' τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατό νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ προσωπικότητα ἐκείνου, πού, ἄθελά του ἢ ὄχι, μπῆκε, καὶ μάλιστα μὲ μαῦρα γράμματα, στὴν ἱστορία τῆς Ἡπείρου. Πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ παράθεση τῶν βιογραφικῶν στοιχείων, δηλαδὴ τῶν στοιχείων τῆς προσωπικότητος τοῦ δράστη μιᾶς μεγάλης καταστροφῆς, ἢ ἔστω καὶ ἐνὸς κοινοῦ ἐγκλήματος, εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἀκριβῆ, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἀπ' τὰ πράγματα, εἰκόνα τῆς πράξης του, ἀσχετὰ ἂν τοῦ καταλογίζουμε νομικὴ ἢ μόνον ἱστορικὴ εὐθύνη.

Τίτος Λίβιος XLIV, XXII «... Σεῖς νὰ πιστεύετε σὺν ἀναφορὰς μου πρὸς τὴ Σύγκλητο καὶ σὲ σᾶς, καὶ νὰ ἀποφεύγετε νὰ θρέφετε τὴν εὐπιστία σας μὲ ψιθύρους τῶν ὁποίων οἱ κατασκευαστὲς δὲν πρόκειται νὰ ἐμφανισθοῦν (γιὰ νὰ τοὺς ἐπιβεβαιώσουν). Σὲ ὅλα τὰ πανηγύρια καὶ τὰ καπηλεῖα ὑπάρχουν οἱ «εἰδικοί» ποὺ «ὀδηγοῦν» τὶς στρατιές, ποὺ «ξέρουν» ποῦ πρέπει νὰ στηθοῦν τὰ στρατόπεδα, ποιὲς διαβάσεις πρέπει νὰ φρουρήσουμε, ἀπὸ ποῦ θὰ εἰσβάλλουμε στὴ Μακεδονία κλπ., κλπ.... δὲν εἶμαι ἀπὸ κείνους ποὺ πιστεύουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ δίνονται συμβουλές στὸν ἀρχηγό..... ἂν ὑπάρχει κανένας ποὺ μπορεῖ νὰ μὲ συμβουλέψει γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Πολιτείας στὴν ἐκστρατεία τούτη, ἂς μὴ ἀρνηθεῖ τὶς ὑπηρεσίες του, ἀλλὰ ἂς ἔρθῃ μαζί μου στὴν (...) Μακεδονία»(!!!!). Τοῦτο μᾶς θυμίζει τὴν Ἑλληνικὴ παροιμιώδη προτροπὴ «Ἴδου ἡ Ῥόδος ἰδοὺ καὶ τὸ πῆδημα». Καὶ συνεχίζει ὁ παράξενος τοῦτος ὑπατος πρὸς τὸ ἄναυδο ἀκροατήριό του: «Θὰ τὸν ἐφοδιάσω μὲ ναυτικὸ φυλλάδιο μὲ ἄλογο, σκηνή, καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ ταξιδιοῦ». Τὰ «καρφωτὰ» τοῦτα λόγια, ποὺ μπαίνουν βαθειὰ στὴν ψυχὴ τοῦ κάθε ἀκροατή, μᾶς ἔβαλαν σὲ σκέψεις: Ἔχουν μιὰ σατανικὰ διαφοροῦμενη ἔννοια καὶ ἐπιδέχονται διάφορη ἐκτίμησι. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ ἀποπνέουν ἔντονο ὀρθολογισμό, ἀπ' τὴν ἄλλη, ἀποτελοῦν προειδοποίησι γιὰ τοὺς λοιποὺς συγκλητικούς, καί, σὲ περίπτωσι ἀποτυχίας του, πιθανοὺς «ἐκ τῶν ὑστέρων» κατηγοροῦς του, ὅτι μπορούσαν νὰ τοῦ δώσουν, ὅταν χρειάζονταν, τὰ φῶτα τους.

Ὅπως κι' ἂν ἔχει τὸ πράγμα, ἔχομε πλέον μπροστὰ μας τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖο ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα θὰ συναντᾶμε σὲ κάθε μας βῆμα.

77) Πλούταρχος «Αἰμ. Παῦλος» XI, 1, 2 «εἰ δὲ πιστεύουσι αὐτῷ, μὴ παραστρατηγεῖν μηδὲ λογοποιεῖν, ἀλλ' ὑπουργεῖον σιωπῇ τὰ δέοντα πρὸς τὸν πόλεμον, ὥς, ἐάν ἄρχοντος ἄρχειν ζητῶσι, ἔτι μᾶλλον ἢ νῦν καταγελάστοις ἐν ταῖς στρατείαις ἐσομένους».

WILLIAM MARTIN LEAKE

ΟΡΕΙΒΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΠΙΝΔΟ

(Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ Λήκ
« Ταξίδια στὴν Βόρειο Ἑλλάδα »)

Μετάφραση ΠΑΝ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΥ

Ὁ Οὐίλλιαμ Μάρτιν Λήκ, Ἀγγλος στρατιωτικός, τοπογράφος καὶ ἱστοριοδίφης, γεννήθηκε στὸ Λονδίνο τὸ 1777. Ἐκπαιδεύτηκε στὴν Βασιλικὴ Στρατιωτικὴ Ἀκαδημία καὶ κατατάχθηκε στὸ πυροβολικό. Τὸ 1799 στάλθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη ὡς ἐκπαιδευτὴς Τούρκων ἀξιωματικῶν. Ταξίδεψε στὴν Ἑλλάδα, στὴν Μ. Ἀσία καὶ στὴν Αἴγυπτο. Τὸ 1804 ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας του τοῦ ἀνέθεσε νὰ περιηγηθῇ καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀλβανίας καὶ νὰ ἀποτυπώσῃ τὰς περιοχὰς σὲ τοπογραφικοὺς χάρτες, γιὰ στρατιωτικούς, ὅπως εἶναι εὐνόητο, σκοπούς. Τὸ 1809—10 ὑπηρέτησε ὡς διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς χώρας του στὰ Γιάννινα. Ταξιδεύοντας γιὰ τὴν Ἀγγλίαν μὲ τὸ ἴδιον πλοῖον ποὺ μετέφερε τὰ Ἑλγίνεια μάρμαρα ἔχασε ὅλους τοὺς χάρτες του σὲ τρικυμία κοντὰ στὰ Κύθηρα. Ἐγράψε: « Ταξίδια στὸν Μωριά », (1830), « Ταξίδια στὴν Βόρειο Ἑλλάδα », (1835), « Ἑλληνικὰ νομίσματα », (1854) κ.ἄ. Τὸ 1815 ἀποστρατεύτηκε μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἀφοσιώθηκε στὴν συγγραφὴ μέχρι τὸν θάνατό του (1860). Τὰ ἔργα του διακρίνονται γιὰ τὴν μεγάλη παρατηρητικότητά καὶ ἀποτελοῦν πολύτιμες πηγὲς πληροφοριῶν γιὰ τὴν ἐποχὴ. Ὁ Λήκ ἦταν κάτοχος πλουσίας ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς ποὺ μετὰ τὸν θάνατό του δωρήθηκε στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖον τοῦ Λονδίνου καὶ στὸ Μουσεῖον Φίτζγουϊλ-λιαμ τοῦ Καίμπριτζ.

Π. Κ.

12 Αὐγ. 1805. Στις 4,30' τὸ ἀπόγευμα ξεκίνησα μὲ παρέα τοὺς κυρίους Τζὼν καὶ Ντέιβιντ Μόριερ μὲ σκοπὸ ν' ἀνεβοῦμε στὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Πίνδος ποὺ λέγεται Κακαρδίτσα ἢ Κακαρδίστα. Βρίσκεται νοτιοανατολικά ἀπὸ τοὺς Καλαρύτες καὶ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ πρὸ ψηλὸ σημεῖον ὅλης τῆς ὀροσειρᾶς. Κατεβαίνοντας τὴν χαράδρα τοῦ χειμάρρου Βιλιτζά, τὸν περνᾶμε στὸ σημεῖον ὅπου ὑπάρχουν μερικοὶ νερόμυλοι, λίγο πρὶν κάτω ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Χώρα, δηλ. τὰ ἑρείπια ποὺ ἔχω περιγράψει. Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μύλους εἶναι γιὰ καλαμπόκι καὶ ὁ ἄλλος γιὰ τὸ « γένωμα » τοῦ σκουτιοῦ ἢ τοῦ ὑφάσματος ποὺ κάνουν τὰ ἐπανωφόρια ποὺ τὰ λένε « κάπαις », τὸ κύριον βιομηχανικὸν προϊόν των Βλάχων. Ὁ χειμάρρος, ἢ γέφυρα, καὶ τὰ κτίσματα ποὺ κρέμονται στοὺς γκρεμοὺς σχηματίζουν ἓνα ὡραῖον κομμάτι ὄρεινῆς σκηνογραφίας. Περνᾶμε τὴν ράχην ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ ποτάμι Βιλιτζά καὶ τὸ Ματσούκι καὶ ὑστερὰ ἀπὸ μιὰ βαρετὴ καγκελωτὴ ἀνάβαση καὶ κατάβαση φτάνουμε σὲ 1,45' ἀπ' τοὺς Καλαρύτες στὸ Ματσούκι ποὺ βρίσκεται σ' ἓνα βαθύλωμα ἀκριβῶς στοὺς πρόποδες τῆς Κακαρδίτσας, ὅπου ἕνας χειμάρρος ποὺ μαζεύει τὰ νερὰ ἀπὸ τὰς μεγάλας βουνοκορφὰς τριγύρω, κυλάει μὲ θόρυβο κατὰ μῆκος τῆς χαράδρας καὶ προχωρεῖ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὰ ρέματα ἀπὸ τὰ Βιλιτζά, τοὺς Καλαρύτες καὶ τὸ Συράκο.

Στὸ πίσω μέρος τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὰ βορειοανατολικά, ὑψώνεται ἡ ἀπότομη ράχη πού ἐνώνει τὴν Κακαρδίστα μὲ τὶς κορυφές πρὸς τὸ Μέτσοβο πού λέγονται Περιστέρι καὶ Τοικουρέλα. Ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες κορυφές εἶναι κι αὐτὴ μιὰ λευκὴ γυμνὴ μάζα ἀπὸ ἄσβεστόλιθο. Τὰ σπίτια στὸ Ματσούκι ἀνήκουν κυρίως σὲ ἀνθρώπους πού διατηροῦν καταστήματα πού πωλοῦν κάπες καὶ μερικὰ ἄλλα προϊόντα τῆς Ἑλλάδος, στὰ νησιά τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Ἰονίου ἢ στὶς παραθαλάσσιες πόλεις τῆς Ἰταλίας. Οἱ δυὸ πλουσιώτεροι ἔμποροί του εἶναι ἐγκατεστημένοι στὴν Κέρκυρα. Ἀπ' τοὺς ἄντρες πολὺ λίγοι βρίσκονται τώρα στὸ χωριό. Αὐτοὶ πού μένουν καταγίνονται μὲ τὸ φτιάξιμο τῆς κάπας καὶ εἴτε δουλεύουν ὡς ἀγωγιάτες μὲ τὰ μουλάρια τους εἴτε καλλιεργοῦν λίγα χωράφια ἢ καλαμποκοχώραφα στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ, εἴτε φυλάινε πρόβατα ἢ γίδια. Ο ἄνθρωπος ἀπ' τὸν ὁποῖο ἀγώγιασα ἓνα μουλάρι γιὰ τὴν ἐκδρομὴ, πού τὸ ἔφερε στοὺς Καλαρύτες καὶ μὲ συνόδεψε πεζός, διατηροῦσε κατάστημα γιὰ κάπες καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα γιὰ ἑπτὰ χρόνια στὸ Γκαντιζ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐπὶ ἄλλα τρία χρόνια στὸ Λιβόρνο. Βρίσκονταν στὴ Ρώμη ὅταν οἱ Γάλλοι μπῆκαν ἐκεῖ τὴν πρώτη φορά. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεῖς, μιλοῦν Ἰταλικά. Τὰ ἐρείπια τῆς πόλης τους τὰ ἀποδίδουν σὲ τμῆμα Ἀλβανῶν στρατιωτῶν μιὰ καὶ τὸ μέρος ἦταν περισσότερο ἔκθετο σ' αὐτὴ τὴν καταστροφὴ παρὰ οἱ Καλαρύτες καὶ τὸ Συράκο. Οἱ ἐτήσιες εἰσφορές τοῦ χωριοῦ φτάνουν στὶς 9.000 πιάστρες ἀπ' τὶς ὁποῖες οἱ 6.000 πληρώνονται στὸν Ἀλῆ Πασᾶ, οἱ 500 στὸν Τοῦρκο Σούμπαση γιὰ νὰ μὴ βρίσκεται στὸ χωριὸ καὶ τὸ ὑπόλοιπο γιὰ τόκο χρημάτων πού δανεῖζεται τὸ χωριὸ καὶ γιὰ ἄλλες τοπικὲς εἰσφορές. Τὸ οἰκονομικὸ βάρος κάθε σπιτιοῦ μεγαλώνει μὲ τὴν ἐλάττωση τοῦ πληθυσμοῦ τόσο ὥστε ἓνας ἀπ' τοὺς ἀγωγιάτες τῶν μουλαριῶν μας πλήρωσε τὸ χρόνο αὐτὸ ὡς ἀρχηγὸς οἰκογενείας 110 ἰσπανικὰ δολλάρια, δηλ. περισσότερα ἀπὸ δυὸ φορές ἀπ' ὅτι πληρώνουν μερικοὶ ἀπ' τοὺς μεγαλύτερους νοικοκύρηδες στοὺς Καλαρύτες καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ δανειστῇ τὰ χρήματα στὰ Γιάννινα μὲ τόκο 20%. Ὁ Μπελδάνης πού ἔγινε δάσκαλος τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης, κατάγονταν ἀπὸ τὸ Ματσούκι. Ἦταν φτωχὸς ἔμπορος στὸ Λιβόρνο, ὅταν ὁ Ἀλέξης Ὁρλώφ τὸν προσέλαβε στὴν ὑπηρεσία του καὶ τὸν ἔστειλε στὴν Πετρούπολη. Οἱ οἰκοδεσπότες τοῦ φτωχικοῦ ἀγροτόσπιτου στὸ ὁποῖο μένουμε, ὑπερηφανευόμενοι ὅτι εἶναι «μεσόφραγχοι» ἢ μισοὶ Φράγχοι στοὺς τρόπους τους, καταβάλλουν προσπάθειες νὰ τὸ ἀποδείξουν στρώνοντάς μας γεμάτο βραδυνὸ τραπέζι, μὲ πιάτα, μαχαίρια καὶ πηρούνια. Στὶς 2 τὸ πρωὶ ξεκινήσαμε ν' ἀνεβοῦμε τὸ βουνό.

13 Αὐγούστου. Ἐπειδὴ ἡ ἀνάβαση ἦταν πολὺ δύσκολη, προχωρούσαμε ἀργά. Ὁ δρόμος περνᾷ πολλοὺς χειμάρρους πού χύνονται πρὸς τὰ δεξιὰ σ' ἓνα φαράγγι πού βρίσκεται ἀνάμεσα ἀπ' αὐτὸ τὸ βουνὸ καὶ ἀπὸ τὴν σκεπασμένη μὲ πεῦκα κορυφὴ πού φαίνεται ἀπὸ τοὺς Καλαρύτες καὶ πού ἐνώνει στὸ πρὸ νότιο σημεῖο τῆς τῆς Κακαρδίστα μὲ τὰ Τζουμέρκα. Στὶς 4,30' κι ἐπειδὴ ὁ δρόμος δὲν εἶναι πιά βατὸς στὰ μουλάρια, ἀνεβαίνουμε μὲ τὰ πόδια, γιὰ μιὰ ἄλλη ὥρα, ἀπὸ μιὰ πολὺ ἀνηφορικὴ ἀνάβαση ὅπου πέτρες καὶ χώματα ἢ χορτάρια πού σιάζουν πρωϊνὴ δροσιά, μεταφέρουν τὰ πόδια κατὰ τὴν μισὴ ἀπόσταση πρὸς τὰ πίσω σὲ κάθε βῆμα. Πρὸς τὴν κορυφὴ ὑπάρχουν μερικὲς παχειὲς μπολωματιᾶς χιονιοῦ καὶ μιὰ γκριζόλευκη πάχνη πάνω στὴ χλόη. Λίγα λεπτὰ μετὰ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, φτάνουμε στὸ πρὸ ψηλὸ σημεῖο.

Πρὸς ἀνατολὰς ἡ θέα εἶναι θαμπὴ ἐπεὶδὴ ὁ ἥλιος βρίσκεται πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα δὲν εἶναι ἐντελῶς καθαρὴ. Παρόμοια καταχνιὰ ἀπλώνεται καὶ πάνω ἀπ' τὴν θάλασσα πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρά, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ἡ κανονικὴ κατὰστασις τῆς ἀτμόσφαιρας τῆς Ἑλλάδος στὰ μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ μιὰ καθαρὴ μέρα τοῦ χειμῶνα εἶναι περισσότερο εὐνοϊκὴ γιὰ νὰ ἰδῇ κανεὶς μακρινὰ ἀντικείμενα. Παρ' ὅλα αὐτά, διακρίνουμε τὴν Κέρκυρα, τὴν Κεφαλονιά καὶ τὸ ὄρος Βοϊδιὰ στὸν Μωριά. Πρὸς βορρὰν φαίνεται τὸ ὄρος Τοιόρι καὶ οἱ κορυφές ἀνάμεσά του καὶ τῆς Μπιτόλιας καὶ ἰδιαίτερα μιὰ κορυφὴ μεταξὺ Καστοριάς καὶ Φλώρινας, στὰ δεξιὰ τῆς ὁποίας βρίσκονται οἱ ἀνατολικώτερες κορυφές πρὸς τὰ Βοδενὰ καὶ τὴν Βέροια. Ἡ ἀψίδα τοῦ ὀρίζοντα μεταξὺ τοῦ βορειοανατολικοῦ καὶ τοῦ νοτίου σημείου ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, τὴν Ὀσσα, τὸ Πήλιο, τὴν Ὀθρυ καὶ τὰ ὄρη τῆς Αἰτωλίας. Οἱ κορυφές ποὺ λέγονται Βελούχι καὶ Βιένα εἶναι οἱ πλέον εὐδιάκριτες. Τὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο σημεῖο ποὺ μπορῶ ν' ἀναγνωρίσω εἶναι ἡ Βοϊδιὰ ἢ Παναχαϊκὸ στὸν Μωριά, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπ' εὐθείας ἀπόστασις εἶναι περὶ τὰ 100 γεωγραφικὰ μίλια. Οἱ κορυφές κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν ἀπὸ τὸ Ξηρόμερο στὴν Χειμάρρα εἶναι, φυσικά, περισσότερο εὐδιάκριτες. Στὰ βορειοδυτικὰ ὀρίζεται καθαρὰ ὁ χῶρος τῆς κοιλάδας τοῦ Ἄνω Ἀώου στὴν ὁποία βρίσκονται τὸ Ἀργυρόκαστρο, τὸ Τεπελένι, ἡ Πρεμετὴ καὶ ἡ Κόνιτσα, ἂν καὶ κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ μέρη δὲν εἶναι εὐδιάκριτο. Ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ μᾶς, πρὸς ἀνατολὰς, ἐκτείνονται τὰ βουνὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου, μιὰ συγκεχυμένη μάζα ποὺ μοιάζει μὲ τὰ κύματα ταραγμένης θάλασσας, καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, ἐκτείνονται τὰ βουνὰ τῶν Ἀγράφων. Ἡ ψηλότερη κορυφὴ τῶν βουνῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου εἶναι σχεδὸν στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὸ Πήλιο. Ὁ Ὀλυμπος φαίνεται πὼς εἶναι τὸ ψηλότερο ὄρατὸ σημεῖο. Καμιά ἀπ' τὴς κορυφές τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Πίνδου δὲν φαίνεται πὼς μπορεῖ νὰ παραβληθῇ μὲ τὴν Κακαρδίστα, ἐκτὸς ἀπ' τὴν κορυφὴ ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴ Σαμαρίνα. Τὸ ὕψος τῆς πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης εἶναι πιθανῶς γύρω στὶς 7.000 πόδια.

Ἐνα μεγάλο τμήμα τῆς πορείας τοῦ Ἀσπρου ἢ Ἀχελῶου μπορεῖ νὰ τὸ παρακολουθήσῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν Κακαρδίστα, ἂν καὶ τὸ ποτάμι δὲν μπορεῖ νὰ διακριθῇ ἐξ αἰτίας τοῦ βάθους τῶν κοιλάδων ἀπ' τὴς ὁποῖες περιορίζεται ἢ ἐξ αἰτίας τῆς θαμπῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ κρέμεται ἀπὸ πάνω τους. Ὑπολογίζεται ὅτι οἱ πηγές του βρίσκονται στὸ Χαλίκι, ἓνα βλάχικο χωριὸ μὲ 200 σπίτια ποὺ εἶναι χτισμένο ἀνάμεσα στὸ Μέισοβο καὶ τοὺς Καλαρύτες, ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους Τσικουρέλα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἶναι ὄρατὸ ἀπὸ ἐδῶ. Τὸ ὄνομα Χαλίκι ποὺ εἶναι κοινὸ στὴν Ἑλλάδα, εἶναι γενικῶς παραφθορὰ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως Χαλκίς καὶ ἐδῶ δηλώνει τὴν πρώην ὑπαρξὴ μιᾶς Χαλκίδος στὸ ἴδιο μέρος, πράγμα ποὺ βοηθᾷ στὴν παροῦσα περίπτωση στὸ νὰ διασαφηνισθῇ ἓνα μέχρι τώρα ἀνεξήγητο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Διονύσιον τὸν Γεωγράφο, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας προφανῶς ἐννοοῦσε ὅτι ὁ Ἀχελῶος πηγάζει κοντὰ στὴν Χαλκίδα¹. Ἀφοῦ μαζέψῃ ἄρκετὰ ρέματα ἀπὸ τὰ βουνὰ γύρω στὸ Χαλίκι, ὁ ποταμὸς ἀκολουθεῖ τὰ στενὰ φαράγγια ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα στὶς κορυφές τῆς περιοχῆς Ἀσπροποτάμου καὶ τὰ ρέματα τῆς Κακαρδίστας, τῶν Τζουμέρκων καὶ τοῦ Ραντοβιζιοῦ. Στὴν πλαγιά τοῦ

1) ...ὅσας τ' ἀπὸ Χαλκίδος ἔρπων

δίνης ἀργυρῆς Ἀχελῳῆος ἀμφὶς ἐλίσσει.

Διονυσίου Περιηγήσεις, 496

τελευταίου βουνού, στην περιοχή της "Αρτας, φαίνονται τὰ χωράφια τῆς Βρεστενίτσας πάνω ἀπὸ τὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ Κοράκου, πὺν βρίσκεται στὸν δρόμο ἀπὸ τὴν "Αρτα πρὸς τὰ Τρίκαλα, διὰ μέσου τῶν Ἀγράφων. Ἀπὸ ἐδῶ ὁ "Ασπρος τρέχει γιὰ 20 μίλια περίπου ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ περιοχή στὴν ὁποία οἱ μεγάλες κορυφές ὅσο προχωρεῖ ὁ ποταμός ἀπομακρύνονται μεταξύ τους καὶ ἀπὸ τὶς πλευρές τοῦ ποταμοῦ μετὰ τὶς ὁποῖες πάλι παρακάμπτει τοὺς πρόποδες τῶν ψηλῶν βράχων τῆς ἀλυσίδας τῶν Τζουμέρκων πὺν λέγεται «Καλάνα» καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὴν Πρέβεζα. Ἐδῶ πάλι ὑπάρχει μιὰ γέφυρα πὺν ὀνομάζεται τῆς «Τατάρνας», μὲ ἓνα μοναστήρι στ' ἀριστερά. Λίγα μίλια παρακάτω τὸ ποτάμι ἐνώνεται μὲ τὸν κύριο παραπόταμό του. Τὸ ἐνωμένο ρεῦμα τότε περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ κάθετους βράχους σὲ μιὰ περιοχή μὲ δασωμένα ὑψώματα χαμηλωτέρου ἐπιπέδου καὶ μετὰ χύνεται κοντὰ στὰ ἐρείπια τοῦ Στράτου, στὴν μεγάλη Αἰτωλικὴ πεδιάδα. Σχεδὸν πρὸς κάθε κατεύθυνση τὰ ὄρη κρύβουν τὶς κοιλάδες. Ἡ Κακαρδίστα βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ πλέον ὀρεινοῦ τμήματος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ μόνη πεδιάδα πὺν φαίνεται εἶναι τῶν Ἰωαννίνων καθὼς καὶ ἓνα μικρὸ τμήμα τῆς πεδιάδος τῶν Τρικάλων. Τὰ Γιάννινα εἶναι ἡ μόνη πόλη πὺν εἶναι ὀρατὴ. Οἱ πελώριοι γκρεμοὶ τῶν Τζουμέρκων ἐμφανίζονται πολὺ κάτω ἀπὸ μᾶς. Κρύβουν τὴν "Αρτα καὶ τὸν κόλπο ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μικρὸ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου κοντὰ στὸ Μακρυνόρος πὺν κάνει τὴν ἐμφάνισή του μεταξύ Τζουμέρκων καὶ Σακαρέτζι, ὅπως λέγεται τὸ ὄρος Ραντοβίτζι.

Ἡ Κακαρδίστα εἶναι ἐντελῶς γυμνὴ ἀπὸ δένδρα ἢ θάμνους, ἀλλὰ ὥς τὴν κορυφὴ τῆς φυτρώνει μιὰ θαυμάσια κοντὴ χλόη. Μιὰ κοφτερὴ βραχώδης κορυφογραμμὴ πὺν τὴν ἐνώνει μὲ τὴν κορυφὴ τοῦ Περιστεριοῦ χωρίζει τὴν κατεύθυνση τῶν ὑδάτων πὺν χύνονται ἀντιστοίχως πρὸς τὴν "Αρτα καὶ τὸν "Ασπρο καὶ διαιρεῖ τὴν περιοχή τοῦ Μαλακασίου ἀπὸ τὴν περιοχή τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Ἀσπροποτάμου τῶν Τρικάλων. Ἡ τελευταία περιοχή ἐκτείνεται 50 μίλια πρὸς τὸ ποτάμι ἀπὸ τὶς πηγές του, συμπεριλαμβάνοντας τὶς δύο πλευρές τοῦ γειτονικοῦ ὄρους καὶ χωρίζει πρῶτα τὴν περιοχή τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὕστερα τῆς "Αρτας ἀπὸ τὰ Ἀγγραφα. Τὸ δικαίωμα βοσκῆς εἶναι τόσο ἐπακριβῶς ὀρισμένο μεταξύ Ἰωαννίνων καὶ Ἀσπροποτάμου ὥστε στὰ κοπάδια τῆς μιᾶς περιοχῆς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μποῦν στὴν ἄλλη. Ἡ ἴδια ἡ Κακαρδίστα πέφτει ἀπότομα σὲ μιὰ βαθειὰ χαράδρα ἡ ὁποία βρίσκεται μεταξύ τῆς καὶ μιᾶς ἄλλης χαμηλότερης ἀλλὰ ἀπότομης καὶ βραχώδους κορυφῆς πὺν καταλήγει στὸν "Ασπρο. Κατεβαίνουμε σ' ἓνα μαντρὶ ἢ στάνη ἔχοντας τὴν βοήθεια ἐνὸς ἀπὸ τὰ παλληκάρια πὺν μᾶς συνόδευσαν ἀπὸ τοὺς Καλαρύτες καὶ πὺν παρ' ὅλο ὅτι ἦταν φορτωμένοι μὲ μαχαίρια καὶ πιστόλες στὰ σελάχια τους καὶ εἶχαν ἀπὸ ἓνα τουφέκι ριγμένο πάνω στοὺς ὤμους τους, ποτὲ δὲν παραπάτησαν ἂν καὶ βαστοῦσαν τὸ βάρος ἐνὸς ἄλλου ἀτόμου. Λίγο γιδόγαλο μὲ ψωμὶ πὺν φέραμε μαζί μας ἀποτελεῖ τὸ πρόγευμά μας. Τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα μιᾶς προβατίνας στὰ βουνὰ αὐτὰ ὑπολογίζεται ὡς ἑξῆς: δυὸ πιάστρες γιὰ τὸ τυρὶ καὶ τὸ γάλα, τέσσερις πιάστρες γιὰ τὸ ἄρνι καὶ μισὴ πιάστρα γιὰ τὰ μαλλιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καθαρὸ κέρδος πέντε πιάστρες. Ἀπὸ τὸ μαντρὶ φτάνουμε στὸ Ματσούκι σὲ δυὸ ὥρες, τὸ ἀφήνουμε σὲ 5 μ.μ. καὶ σὲ 2½ ὥρες ἐπιστρέφουμε στοὺς Καλαρύτες. Τόσο ἀπότομη εἶναι ἡ βόρεια πλευρὰ τοῦ λόφου τοῦ Ματσουκιοῦ ὥστε μᾶς παίρνει περισσότερον χρόνον νὰ κατεβοῦμε παρὰ ἀπ' ὅσον χρόνον χρειαστήκαμε χθὲς νὰ ἀνεβοῦμε. Οἱ τοσπάνηδες τῶν βουνῶν αὐτῶν καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πὺν φυλᾷνε τὰ κοπάδια τους γύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα παίζουν αὐλὸ, (στὰ

έλληνικά φλογέρα, στα άλβανικά fuol) που μοιάζει με εἰνον που περιγράφει ὁ Θεόκριτος στο ὅτι ἔχει ἑννιά τρύπες ἀπ' τὴ μία μεριά καὶ εἶναι κλεισμένος λίγο καὶ ἀπὸ τὴς δυὸ ἄκρες μὲ κερί". Ἀλλὰ μερικὲς ἀπὸ τὴς φλογέρες πού χρησιμοποιοῦν τώρα στὴν Ἡπειρο ἔχουν μιὰ ἀσυνήθιστη κατασκευὴ πού δὲν ἔχει παρατηρηθῇ ἀπὸ κανένα συγγραφέα: γίνονται ἀπὸ τὰ κόκκαλα τῶν ποδιῶν ὄρνιου ἢ ἀαετοῦ, πού εἶναι μεγάλης ἀντοχῆς καὶ μεγέθους καὶ μπορεῖ νὰ μετατραποῦν σὲ τσοπάνικη φλογέρα. Τὸ ὑλικὸ αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι περισσότερο κοινὸ τώρα παρὰ στοὺς ἀρχαίους καιροὺς διότι τὸ μπαρούτι ἔχει δώσει στοὺς ἀνθρώπους τὴν δύναμη νὰ σκοτώνουν τέτοια πτηνὰ εὐκολώτερα ἀπ' ὅτι θὰ τὰ σκότωναν τότε μὲ τὰ βέλη. Στὰ ὄρεινὰ λιβάδια, σὲ κάθε μέρος τῆς Ἑλλάδος, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκούσῃ τὸν μελωδικὸ τόνο τῆς φλογέρας τῶν τσοπάνηδων, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς περιγράφει, ἀνάμεικτο μὲ τὸ μουρμούρισμα τῶν νερῶν καὶ τὸ ψιθύρισμα τῶν ἀνέμων ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δένδρα. Ὁ Θεόκριτος, ἀναφερόμενος εἰδικὰ στοῦ πεῦκο, λέγει ὅτι παράγει αὐτὸν τὸν ἦχο". Καὶ τὸ πεῦκο εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ πιὸ ψιθυριστικὸ δέντρο. Εἶναι ὅμως ἀπορίας ἄξιον ὅτι ὁ Θεόκριτος δὲν παρατήρησε ἐπίσης καὶ τὴν ἀρωματικὴ μυρωδιὰ πού βγάζει τὸ πεῦκο τὸ καλοκαίρι.

2) ...σύριγγ' ἔχω ἑννεάφωνον

λευκὸν καρὸν ἔχοισαν ἴσον κάτω, ἴσον ἄνωθεν

Θεοκρίτου Εἰδύλλια 8, 18, 21

3) 'Αδύ τι τὸ ψιθύρισμα, καὶ ἡ πίτυς, αἰπόλε, τήνα,
ἃ ποτὶ ταῖς παγαῖσι μελίσσεται, ἀδὴ δὲ καὶ τὸ
συρίσδες.

Θεοκρίτου Εἰδύλλια 1, 1

DONALD M. NICOL

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

τοῦ Λονδίνου

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ

Καθηγητοῦ Ἀγγλικῆς

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 7

ΜΙΧΑΗΛ Β. ΑΓΓΕΛΟΣ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1230 - 43

Ἐνῶ ὁ Μανουὴλ σχεδίαζε νὰ διατηρήσῃ τὴ θέσῃ του στὴ Θεσσαλονίκη, τὸ Δεσποτάτο ἀναζωογονήθηκε στὴν Ἡπειρο κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχηγία ἐνὸς ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, καὶ γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἡ βόρεια Ἑλλάδα ἦταν χωρισμένη ἀνάμεσα στὶς χωριστὲς κυβερνήσεις ἐνὸς Δεσπότη στὴν Ἀρτα καὶ ἐνὸς Αὐτοκράτορα στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Μιχαὴλ Β΄ Ἀγγελος, γιὸς τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ Δεσποτάτου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Θεοδώρου, εἶχε γυρίσει νὰ διεκδικήσῃ τὴν κληρονομιά του καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ἑαυτοῦ σὰν ἡγεμόνα τῆς χώρας ποὺ ὁ πατέρας του εἶχε διαφυλάξῃ ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῶν Σταυροφόρων.

Οἱ μόνες πηγὲς γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ Μιχαὴλ Β΄ εἶναι ἡ εὐσεβῆς ἀλλὰ συγκεχυμένη ἀγιογραφία τῆς γυναίκας του Ἀγίας Θεοδώρας τῆς Ἀρτας ποὺ ἔγινε τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἰώβ, καὶ τὸ τόσο ζωντανὸ ἀλλὰ παρόμοιο συγκεχυμένο Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδίου ποὺ γράφτηκε τὸ 1703. Καὶ τὰ δυὸ ντοκουμέντα βασίζονται σὲ ἀντιφατικὲς καὶ συχνὰ ἀνακριβεῖς παραδόσεις, καὶ ἡ πρωταρχικὴ τους ἀξία βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι παρουσιάζουν δυὸ ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς Ἱστορίας τοῦ Δεσποτάτου σὰν ξεχωριστὲς προσωπικότητες παρὰ σὰν πιόνια στὴν Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας. Ἐνῶ ξεχάστηκαν ὅλα τὰ περιστατικὰ τοῦ Δεσποτάτου στὴν Ἡπειρο, ἡ μνήμη τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Θεοδώρας ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ. Τὴ διαιωρίζουν οἱ ἐκκλησίες, μετὰ τὶς ὁποῖες ὁ Μιχαὴλ καὶ ἡ οἰκογένειά του κόσμησαν τὴν πόλιν τῆς Ἀρτας, καὶ ἡ καθιέρωσις τῆς γιορτῆς τῆς ἁγίας γυναίκας του ποὺ πανηγυρίζεται κάθε 11 Μαρτίου¹.

Κατὰ τὸν Ἰώβ, ὁ Μιχαὴλ ξέφυγε μὲ τὴ μητέρα του στὸ Μωριά ὅταν ἡ δολοφονία τοῦ πατέρα του εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ Θεόδωρο τὸ 1215. Ὁ Μιχαὴλ ἦταν ἀκόμη παιδί τότε, καὶ φαίνεται πῶς ὁ Θεόδωρος συνωμότησε νὰ τοῦ στερήσῃ τὴν πατρικὴ κληρονομιά. Μετὰ τὴν ἥττα καὶ τὴ σύλληψιν τοῦ Θεοδώρου στὴ Βουλγαρία ἐπέστρεψε «τώρα στὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας» προφανῶς μὲ πρόσκλησιν τοῦ θείου τοῦ Μανουὴλ καὶ ἀνέλαβε τὴ διοίκησιν τῆς περιοχῆς στὴν Ἡπειρο ποὺ ἀνῆκε προτιήτερα στὸν πατέρα του. Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀγγελος, ποὺ χρημάτισε ἀδιαφιλονίκητος κυρί-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 897.

αρχος τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας γιὰ καμμιά δεκαπενταριά χρόνια, ἀποσύρθηκε στὴν Αὐλὴ τοῦ Μανουὴλ εἴτε μὲ τὴ θέλησή του εἴτε μὲ διαταγή, καὶ ὁ Μιχαὴλ χωρὶς ἀμφιβολία δέχτηκε μιὰ θερμὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ κείνους ποὺ θυμοῦνταν τὴ διοίκησιν τοῦ πατέρα του καὶ λίγα εἶχαν νὰ περιμένουν σὰν προστασία καὶ καθοδήγησιν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη».

Ἦταν ἴσως μετὰ τὴν ὑποβολὴ τοῦ σεβασμοῦ του στὴν Αὐλὴ τῆς Θεσσαλονίκης ποὺ ὁ Μιχαὴλ ἐπισκέφθηκε τὰ Σέρβια στὴ βόρειο Θεσσαλία. Ἐδῶ ἦταν ποὺ ἀντάμωσε τὴν ὁμορφὴ Θεοδώρα, κόρη τοῦ τελευταίου Σεβαστοκράτορα Ἰωάννου Πετραλεῖφα, ποὺ κάποτε ἦταν κυβερνήτης τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Οἱ ἀδελφοὶ τῆς εἶχαν ἀναλάβει τὴν προστασία τῆς ἀπὸ τότε ποὺ πέθανε ὁ πατέρας τους, καὶ ζοῦσε στὰ Σέρβια ἴσως κάτω ἀπὸ τὴ φροντίδα τῆς θείας τῆς Μαρίας Πετραλεῖφα, γυναίκας τοῦ Θεοδώρου. Ἦταν ξακουστὴ γιὰ τὴν ὁμορφιά τῆς καὶ τὴν ἀρετὴ τῆς, καὶ ὁ Μιχαὴλ αἰχμαλωτίστηκε πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὰ κάλλη τῆς. Πλησίασε τοὺς ἀδελφούς τῆς καὶ τοὺς παρακάλεσε νὰ τὴν ἀφήσουν νὰ γίνῃ γυναίκα του. Ἐκεῖνοι ἔδωσαν τὴ συγκατάθεσή τους καὶ τὸ νεαρὸ ζευγάρι στεφανώθηκε. Ἀπὸ τὰ Σέρβια ξεκίνησαν «ἐν λαμπρότητι» γιὰ τὴν Ἡπειρὸ καὶ στὴν Ἄρτα, τὴν πρωτεύουσα τοῦ πατέρα του, ἦταν ποὺ ὁ Μιχαὴλ ἐγκατέστησε τὸν ἑαυτὸν του σὰν Δεσπότη».

Στὰ πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας του ὁ Μιχαὴλ ἀφοσιώθηκε στὴν εὐημερία καὶ τὴν προστασία τῶν ὑπηκόων του, ἐνῶ ἡ ἐνάρετη Θεοδώρα, ἂν καὶ εἶχεν ἀνεβῇ σὲ τόσον ὑψηλὴ κοινωνικὴ θέσιν, ἐξακολουθοῦσε νὰ συμπεριφέρεται μὲ ταπεινοφροσύνη καὶ χωρὶς ἐπίδειξιν. Οὔτε περηφανεύονταν μὰ οὔτε καὶ παρασύρονταν ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς τῆς πολυτέλειας, παρ' ὅλα τὰ νειάτα τῆς. «Μᾶλλον ἔκλινε περισσότερο πρὸς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἐγκρατὴ βίον, περικλείουσα ταπεινότητα καρδίας, χαλιναγωγοῦσα τὰ πάθη τῆς, οὐδενὸς ὑστεροῦσα ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἀγάπης, τῆς πραότητος, τῆς συμπαθείας, καὶ τῆς εὐσπλαχνίας, καὶ ἐν παντὶ τρόπῳ ὑπηρετοῦσα τὸν Θεὸν μεθ' ὅλης τῆς καρδίας τῆς».

Ἀλλὰ ἡ γαλήνη καὶ ἡ εὐτυχία τῆς ἑγγαμῆς ζωῆς τους γρήγορα διακόπηκε, γιὰτὶ ὁ Μιχαὴλ μπλέχτηκε στὰ δίχτυα μιᾶς ἀριστοκρατικῆς ἐταίρας τῆς Ἄρτας ποὺ δυστυχῶς λέγονταν Γαγγρηνή. Ὁ Ἰωβ ἐξιοτορεῖ γραφικῶτα τὰ θλιβερά γεγονότα ποὺ ἔβαλαν στὴ μεγαλύτερη δοκιμασία τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἀγάπην τῆς γυναίκας τοῦ Μιχαήλ. Ὁ Διάβολος, γράφει, γρήγορα ζήλεψε τὸ εὐτυχισμένο νιόπαντρο ζευγάρι, καὶ ἐπειδὴ δὲ μπορούσε νὰ διαφθείρῃ τὴν ἀγιότητα ἢ νὰ λυγίσῃ τὸ ἀδαμάντινο πνεῦμα τῆς Θεοδώρας, στράφηκε στὸ Μιχαὴλ καὶ φώλιασε μέσα του, τὸ φλογερὸ πόθο τῆς μοιχείας. Ἡ Γαγγρηνή, ποὺ ἡ ἴδια ὑπηρετοῦσε τὸν Διάβολο, χρησιμοποίησε ὅλες τὶς σατανικὲς τῆς δυνάμεις γιὰ νὰ μαγέψῃ τὸν Μιχαήλ, καὶ ἔσπειρε στὴν καρδιά του φοβερὸ μῖσος γιὰ τὴν γυναίκα του. Ἡ Θεοδώρα, ποὺ ἦταν πάντα πολὺ ὑπομονετικὴ, δὲν ἔδειξε μνησικακίαν, ἀλλὰ περίμενε ἡσυχὰ τὴ θεία ἐπέμβαση ποὺ ζητοῦσε πάντα στὶς προσευχάς τῆς κατὰ τὶς ἀγρυπνίες τῆς. Καὶ ὁ Μιχαήλ, ὅλο καὶ μὲ περισσότερη ἀπερίσκεψία παραδόθηκε στὸ ποταπὸ τοῦ πάθος καὶ χώρισε ἀπὸ τὴ νόμιμη γυναίκα του. Τὴν ἔδιωξε ἀπὸ κονιά του καὶ τὴν ἔστειλε ἐξορία. Ἐκδόθηκε διαταγμὰ ἡ Αὐλὴ του καὶ οἱ ὑπῆκοοί του νὰ πᾶσουν νὰ θυμοῦνται τὴ Θεοδώρα, τὸ ὄνομά τῆς νὰ μὴν ἀναφέρεται πουθενά, καὶ νὰ σέβωνται στὴ θέσιν τῆς τὴν ὠραία καὶ «εὐγενῆ» Γαγγρηνή.

Κανεῖς δὲν τολμοῦσε νὰ ὑψώσῃ φωνὴ διαμαρτυρίας, καὶ ἡ Θεοδώρα ἔρημη καὶ ἀπροσπάτευτη δὲν ἤξερε ποῦ νὰ ζητήσῃ καταφύγιον. Μόλις σὲ λίγους μῆνες θὰ ἔρχονταν στὸν κόσμον ὁ πρῶτος καρπὸς τοῦ γάμου τῆς. Ἀλλὰ ἡ καρδιά τοῦ

Μιχαήλ είχε γίνει άτοάλι. Είχεν έξοριστη από τις άνέσεις τοῦ σπιτιοῦ της, καὶ γιὰ πέντε όλόκληρα χρόνια υπέφερε όλες τις άθλιότητες της φτώχιας, της πείνας καὶ της άτιμασμένης άγάπης. Έξοριστη καὶ άγνωστη περιπλανιώταν στην ύπαιθρο «μὲ μόνα τὰ ὄμορφα πουλιά γιὰ συντροφιά», αλλά οὔτε μιὰ φορά δὲν ξέφυγε από τὰ χείλη της ή παραμικρή άσέβεια ή παράπονο γιὰ τὸν άντρα της. Δὲν προσεύχονταν ν' άπαλλαγῇ αλλά νὰ βρῇ δύναμη ν' άντέξῃ καὶ καλωσύνη νὰ συγχωρήσῃ, καὶ άφησε τις έλπίδες της μὲ άδιάκοπες προσευχές στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ.

Στὸ μεταξὺ έφερε σιὸν κόσμο τὸ παιδί της. Καὶ ένῳ περιπλανιώταν μὲ τὸ γυιὸ στην άγκαλιά της, τὸ διάδοχο τοῦ άντρα της ποὺ τὴν είχε περιφρονήσει, έφτασε μιὰ μέρα στὸ χωριὸ Πρενίστα σὲς πλαγιές τῶν Τζουμέρκων. Ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ έφτασε πάνω στην ὥρα ποὺ μάζευε ρίζες έκεῖ κοντὰ σ' ένα χωράφι, καὶ βλέποντας τὴν άξιολύπητη κατάστασή της τὴν παρακάλεσε νὰ έμπιστευθῇ σ' αὐτόν. Ἡ Θεοδώρα, μὲ δάκρυα καὶ κάτω από ὄρκο μυστικότητας, τοῦ εἶπε ποιά ἦταν. Μετὰ από αὐτὸ ὁ παπὰς τὴν πῆρε άμέσως στὸ σπίτι του μαζί μὲ τὸ παιδί της, καὶ τὴν έκρυψε έκεῖ μὲ κάθε φροντίδα καὶ προσοχή γιὰ τὸν υπόλοιπο χρόνο της έξορίας της'.

Μετὰ από πέντε χρόνια ὁ Μιχαήλ άρχισε νὰ βαριέται τὴν άνήθικη ζωὴ του. Ἡ ψυχὴ του ταράζονταν, καὶ έβλεπε ὄνειρα πὼς ή έκδίκηση τοῦ Θεοῦ θὰ τὸν χτυπήσῃ άν δὲ μετανόήσῃ. Ἡ Αὐλή του καὶ οἱ υπήκοοί του δὲν ἦταν πὰ σιωπηλοὶ στην άποδοκιμασία τους γιὰ τὴ συμπεριφορά του. Ἀνέλαβαν τὸ ζήτημα στὰ χέρια τους. Μιὰ μέρα ποὺ έλειπε ὁ Μιχαήλ από τὸ παλάτι του μερικοὶ εὐγενεῖς της Αὐλῆς ξέσπασαν πάνω στὴ μοιχαλίδα Γαγγρηνὴ βρίζοντάς τὴν μὲ μανία σὰν άποπλανήτρια καὶ μάγισσα. Ὁ Μιχαήλ γύρισε καὶ βρῆκε πὼς έκείνη εἶχεν ὁμολογήσει πέρα γιὰ πέρα τὴν άχρειότητά της καὶ τις μαγικές δυνάμεις ποὺ εἶχε χρησιμοποιήσει γιὰ νὰ τὸν διαφθείρῃ. Ἡ άποκάλυψη τὸν ξανάφερε στὰ λογικά του. Ἐγινε έρευνα καὶ ή Θεοδώρα βρέθηκε καὶ ὁ μετανοιωμένος άντρας της τὴν κάλεσε πάλι κοντά του από τὸ καταφύγιό της στην Πρενίστα.

Γεμάτος από τις τύψεις της συνειδήσεώς του καὶ γνωρίζοντας πὼς εἶχε μαγευτῇ από έναν πράκτορα τοῦ Διαβόλου ὁ Μιχαήλ άποφάσισε νὰ τιμωρήσῃ παραδειγματικά τὴν έρωμένη του. Θὰ τὴν έβαζαν πάνω σ' ένα γαῖδούρι, θὰ τὴ χτυποῦσαν, θὰ τὴν έβρίζαν, καὶ τέλος θὰ τὴν έσερναν καὶ θὰ τὴν κοιμάτιαζαν. Τὰ κοιμάτια τοῦ σώματός της θὰ τὰ έρρικναν στὰ σκυλιά. Ἀλλά ή ἴδια ή Θεοδώρα μεσολάβησε γιὰ νὰ μὴ γίνῃ τέτοια άγριότητα. Ἡ άνθρωπιστικὴ καὶ θεία επίδρασή της μαλάκωσε τὸ θυμὸ τοῦ συζύγου της, καὶ ή μάγισσα έξορίστηκε χωρὶς άλλη τιμωρία.

Ἀπὸ τότε ὁ Μιχαήλ καὶ ή Θεοδώρα έζησαν μὲ ὁμόνοια καὶ άγάπη μεγάλωνοντας οἰκογένεια μὲ τρεῖς γυιούς καὶ τρεῖς κόρες. Ἡ εὐσέβεια της Θεοδώρας καὶ ή ροπή γιὰ τὸ καλὸ ἦταν σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ ποὺ ὁ Μιχαήλ άλλαξε τελείως καὶ έγινε άλλος άνθρωπος. Καὶ γιὰ νὰ έξιλεωθῇ γιὰ τις άνομίες του καὶ νὰ κάνῃ εὐχαριστήρια γιὰ τὴν άπαλλαγὴ του από τὰ δίχτυα τοῦ Διαβόλου έχτισε δυὸ Μοναστήρια, ένα στὸ Γαλαξειδί καὶ τὸ άλλο, κοινῶς γνωστὸν ὡς ή Κάτω Παναγιά, κοντὰ στην ἹΑρτα ποὺ λειτουργεῖ μέχρι σήμερα'.

Ἐκτὸς από αὐτὴ τὴν εὐσεβῇ διήγηση πολὺ λίγα ή τίποτε δὲν εἶναι γνωστὸ γιὰ τὰ πρῶτα χρόνια της καριέρας τοῦ Μιχαήλ καὶ της άναγεννήσεως τοῦ Δεσποτάτου. Ἀλλά ή παράδοση πὼς γύρισε στην ἹΗπειρο άμέσως μετὰ τὴν ἡττά τοῦ Θεοδώρου τὸ 1230 κατὰ ένα μέρος έπαληθεύεται. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1231 δυὸ άπεσταλμένοι από τὴ Γένουα, ὁ Νικόλαος Ἐμβριάγγο καὶ ὁ Γουῖδος;

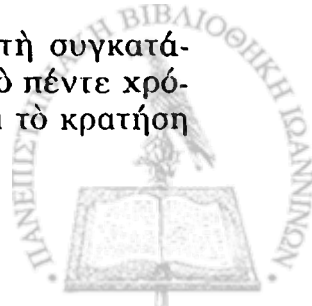
Πολιτσίνο, απέσταλθαν με πολεμικό πλοίο να κάμουν διαπραγματεύσεις με τὸν Ἰωάννη Βατάτζη καὶ με τὸ «Δεσπότη Μιχαὴλ Κορμηνδὸ» (ἀντὶ Κορμηνός). Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο πῶς, ἀνάμεσα στοὺς κυριωτέρους ἐχθροὺς τοῦ Ἰωάννου Βριέννιου μεταξὺ 1231 καὶ 1235, ὁ χρονογράφος Φίλιππος Μουσκήs ἀναφέρει ἰδιαίτερα τὸ Μιχαὴλ. Ἀλλὰ στὰ πρῶτα πέντε χρόνια τῆς διακυβερνήσεώς του τὸ Δεσποτᾶτο ὑπάγονταν τουλάχιστον τυπικὰ στὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ Θεοδώρα, πού θὰ ἔκανε ἀρκετὲς προσπάθειες ἀργότερα γιὰ νὰ ἐπέλθῃ κάποια κατανόηση ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου καὶ τοὺς Ἕλληνες τῆς Νικαίας, ἦταν ἐξορία, καὶ ὁ Μιχαὴλ φαίνεται πῶς ἐνδιαφέρονταν μόνον μετὰ τίς τοπικὲς ὑποθέσεις⁶.

Ἡ πολιτικὴ τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε τὶς ἐπιπτώσεις της καὶ στὴν Ἠπειρο. Οἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Μανουὴλ μετὰ τὸν Πατριάρχη Νικαίας τὸ 1232 διεξήχθησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Δεσποτάτου σὰν Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλὰ στὰ χρόνια πού ἀκολούθησαν ὁ Μιχαὴλ ἦταν σὲ θέσῃ ὅλο καὶ περισσότερο νὰ διεκδικήσῃ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Μανουὴλ καὶ τῶν διαδόχων του. Τὸ ἀναγεννημένο Δεσποτᾶτο ἀνθοῦσε καθὼς τὸ Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης μαράζωνε. Ὁ Πατριάρχης Νικαίας ὅμως ἦταν ἀποφασισμένος νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἠπείρου νὰ ἀψηφίσῃ ξανὰ τὴν ἐξουσία του. Οἱ Ἐπίσκοποί της ἔπρεπε νὰ διορίζωνται καὶ οἱ ὑποθέσεις της νὰ διευθύνωνται εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πατριάρχη ἢ ἀπὸ τοὺς Ἐξάρχους του. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου στὴ Ναύπακτο Νικήτας Χωνιάτης, ἀνεψιὸς τοῦ προηγουμένου Μητροπολίτη Ἀθηνῶν, διορίστηκε ἀπὸ τὴ Νίκαια χωρὶς ἀναφορὰ στὸ Μιχαὴλ ἢ στὸ Μανουήλ· καὶ ὁ Ἐξάρχος Χριστόφορος καταπιάστηκε δραστήρια μετὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν θεσμῶν τῶν Μοναστηριῶν τῆς Ἐπισκοπῆς Ναυπάκτου.

Ἀλλὰ ὁ κίνδυνος μιᾶς δευτέρας «ἐπαναστάσεως» τοῦ κλήρου τῆς Ἠπείρου πρέπει νὰ ἔγινε αἰσθητὸς καθὼς αὐξάνονταν ἡ δύναμις τοῦ Μιχαὴλ. Γιατὶ λίγα χρόνια ἀργότερα, γύρω στὸ 1238, ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς ἔδειξε τὴν ἐπιρροή του μετὰ τὸν πῶς ἀσυμβίβαστο τρόπο κάνοντας μιὰ προσωπικὴν ἐπίσκεψιν στὴν Ἄρτα γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ τὴν ἐξουσία του μιὰ γιὰ πάντα. Λείψανα μετὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς τελευταίας διεκδικήσεως τῶν Πατριαρχικῶν προνομίων, καὶ μιὰ ἐπιγραφή οἰοῦν τοίχους μιᾶς ἐκκλησίας κοντὰ στὴν Ἄρτα, θυμίζουν τὸ γεγονός τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πατριάρχου. Τὸ ἔργο πού ἄρχισε τὸ 1232 ὁ Ἐξάρχος του τὸ ἐτελείωσεν ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης, καὶ παρὰ τίς πολιτικὲς διαφορὰς πού ὅλο καὶ μεγάλωναν ἀνάμεσα στὴν Ἠπειρο καὶ τὴ Νίκαια, ὁ Κλῆρος τοῦ Δεσποτάτου ποτὲ πιά δὲν ἀμφισβήτησε τὴν ὀντωρότητα τοῦ Πατριάρχου Νικαίας⁷.

Οἱ σχέσεις τοῦ Μιχαὴλ μετὰ τὸν θεῖο του Μανουὴλ τῆς Θεσσαλονίκης φαίνεται πῶς ἦταν φιλικές. Αὐτὸς ἦταν ἱκανοποιημένος στὴν ἀρχὴ νὰ κυβερνᾷ τὴ χώρα πού κρατοῦσε πρῶτα ὁ πατέρας του, καὶ ὁ Μανουήλ, κυκλωμένος ἀσφυκτικὰ ἀπὸ τίς μηχανορραφίες τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Νικαίας, θὰ πρέπει νὰ τοῦ χρωστοῦσε εὐγνωμοσύνη γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του στὴν προστασία τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀργὸ ἡλιοβασίλεμα τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Μιχαὴλ κυβερνοῦσε τὸ Δεσποτᾶτον ἐν ὀνόματί του καὶ ὄχι σὰν ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ του, καὶ ἐξέδιδε διατάγματα μετὰ τὴ σφραγίδα του χωρὶς ἀναφορὰ σὲ καμμιά ἀνώτερη ἐξουσία.

Κατὰ τὸ 1236 εἶχεν ἀποκτήσει τὸν ἔλεγχο τῆς Κερκύρας μετὰ τὴ συγκατάθεση ἢ καὶ χωρὶς τὴ συγκατάθεση τοῦ Μανουὴλ, πού μόλις πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια εἶχεν ἀναθέσει τὴν κατοχὴ τοῦ νησιοῦ στὴν ἀδελφή του γιὰ νὰ τὸ κρατήσῃ

στον οικογενειακό κύκλο. "Ενας ιστορικός αναφέρει πώς ο Μιχαήλ έκαμε την Κέρκυρα έδρα του Δεσποτάτου του και όχύρωσε τó κάστρο του Βουθρωτού στην απέναντι σπεία. Τό ότι την έκαμε πρωτεύουσά του δέν είναι αλήθεια, αλλά δέν υπάρχει άμφιβολία πώς ο Μιχαήλ, όπως και οί προκάτοχοί του, αντίληφθηκε τή μεγάλη οπουδαιότητα και φρόντισε νά καλλιεργήση την πίστη των Κερκυραίων. Τό Δεκέμβριο του 1236 ο Μιχαήλ επικύρωσε με χρυσόβουλλο τά προνόμια πού τους είχαν παραχωρηθῆ άρχικά από τόν 'Ισαάκ Β', και είχαν ανανεωθῆ από τόν Μιχαήλ Α' και τόν Μανουήλ. 'Από τότε οί κάτοικοι τῆς πόλεως (άστοί) θά άπαλλάσσονταν τελείως από τους φόρους καθώς και οί χωρικοί πού καλλιεργοῦσαν τά χωράφια τους ("Αγραφοί) και ἡ περιουσία τους θά προστατεύονταν από τήν οίκιοποίηση των Βλάχων πού παρουσιάζονταν παντού. Αὐτοί πού ζούσαν έξω από τήν πόλη ('Εξωκαστρινοί) θά άπαλλάσσονταν από τους τελωνειακούς δασμούς⁹.

"Ενα χρόνο άργότερα, τόν 'Οκτώβριο του 1237, ο Μιχαήλ συνῆψε μιá σπουδαία έμπορικῆ συμφωνία με τους έμπόρους τῆς Ραγούζας. Τά προνόμια πού τους παραχώρησε ἦταν πολὺ πιδ σημαντικά από κείνα πού περιλαμβάνονταν στο διάταγμα του πατέρα του Μιχαήλ Α', στο όποϊον αναφέρεται. Θά επιτρέπονταν νά μπαίνουν έλεύθερα σέ όλα τά λιμάνια τῆς 'Ηπείρου και νά έμπορεύονται με τους ίδιους όρους όπως και οί "Ελληνες. 'Ο Μιχαήλ έγγυήθηκε τήν άκεραιότητα όλων των κατοίκων τῆς Ραγούζας και τῆς περιουσίας τους στο 'Ηπειρωτικόν έδαφος, καθώς και του φορτίου κάθε πλοίου τους πού θά ναυαγούσε στις 'Ηπειρωτικές άκτές. Καμμιά μνεία δέν έγινε για τήν παρόμοια συμφωνία του Μανουήλ με τή Ραγούζα πού είχε υπογραφῆ μόλις πριν από τρία χρόνια, και ἡ παράλειψη ἦταν σκόπιμη χωρίς άμφιβολία. 'Ο Μιχαήλ ἤθελε νά τονίση πώς αὐτός ἦταν ο νόμιμος κληρονόμος του Δεσποτάτου τῆς 'Ηπείρου, και ακολουθοῦσε άπλως τήν πολιτική πού είχε καθιερώσει ο πατέρας του. 'Η Ραγούζα ἦταν τότε και πάλιν ύποτελής στη Βενετία. Οί έμπορικὲς σχέσεις ανάμεσα στη Βενετία και τήν "Ηπειρο, πού είχαν διακοπῆ τó 1228, θά πρέπει νά είχαν άποκατασταθῆ ως τότε, αφού οί κάτοικοι τῆς Ραγούζας είχαν τά ίδια πολιτικά δικαιώματα με τους Κερκυραίους και τους είχαν παραχωρηθῆ ιδιαίτερα έμπορικὰ προνόμια στο νησί⁹.

"Ετσι κατά τó 1236 ἡ Βόρεια 'Ελλάδα χωρίστηκε στις δυό ξεχωριστές ἡγεμονίες τῆς 'Ηπείρου και τῆς Θεσσαλονίκης. 'Η συμμαχία του 'Ιωάννου Βατάτζη με τόν 'Ιωάννη 'Ασάν τó 1235 είχεν έξασθενήσει άκόμη περισσότερο τήν έξουσία του Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, και ο Μιχαήλ άρχισε νά θεωρῆ τόν έαυτό του διεκδικητῆ με τά ίδια τουλάχιστον δικαιώματα τῆς Αὐτοκρατορικῆς θέσεως πού είχε σφετερισθῆ ο Θεόδωρος "Αγγελος. Στις σφραγίδες πού έβαλε στους καταστατικούς χάρτες για τήν Κέρκυρα και τή Ραγούζα τó 1236 και 1237 εμφανίζονταν με στέμμα και με όλα τά Αὐτοκρατορικά έμβλήματα, με τήν ύδρόγειο και τó σκῆπτρο στα χέρια του και τó πρῶτο ἦταν ένα χρυσόβουλλο πού έφερε υπογραφή με κόκκινη μελάνη κατά απομίμηση του Αὐτοκράτορα. 'Η Θεσσαλονίκη μπορεί νά καταντούσε άνδρείκελο - βασίλειο τῆς Νικαίας και τῆς Βουλγαρίας, αλλά ἡ ἡγεμονία των 'Ελλήνων τῆς Δύσεως θά διατηροῦνταν στην "Ηπειρο¹⁰.

Τ 1237 όμως ἡ κατάσταση άλλαξε με τήν ξαφνική επανεμφάνιση του Θεοδώρου. 'Ο Βούλγαρος Βασιλιάς είχεν έρωτευθῆ τήν κόρη του Θεοδώρου Ειρήνη, πού είχε κληρονομήσει κάτι από τά κάλλη τῆς οικογενείας Πετραλείφα. Αὐτός είχε χηρέψει τελευταία και έψαχνε για μιá δεύτερη γυναίκα. Είχε διαλύσει προσωρινά τή συμμαχία του με τή Νίκαια μετά τó θάνατο του 'Ιωάννου

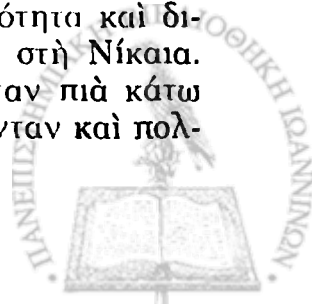

Βριέννιου, καὶ δὲν εἶχεν ἐνδοιασμοὺς νὰ συνδεθῇ μὲ τὴν ἡγετικὴ οἰκογένεια τοῦ ἀντιπάλου Βασιλείου. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε κιόλας συγγένεια μὲ τὸ Θεόδωρο ἀπὸ τὸ γάμο τῆς κόρης του Μαρίας Μπελοσλάβα μὲ τὸ Μανουὴλ ἀγνοήθηκε. Ἡ Εἰρήνη ἔγινε γυναῖκα τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν. Αὐτὸς ὁ διακανονισμὸς ἦταν πολὺ καλὸς ἰδιαίτερα γιὰ τὸ Θεόδωρο. Τὸ νὰ ἐκμεταλλευτῇ τὰ κάλλη τῆς μόνης ἐλεύθερης ἀδελφῆς του γιὰ νὰ κερδίσῃ τὴν εὐνοία τοῦ νικητῆ του φαίνεται χαρακτηριστικὸ τῆς πανουργίας τοῦ Θεοδώρου. Πῆρε τὴν ἀνταμοιβή του ἀμέσως μόλις ἔγινε ὁ γάμος. Τὸ 1237 ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὸν καινούργιο του γαμπρὸ καὶ τοῦ δόθηκε τὸ ἐλεύθερο (*carte blanche*) νὰ προχωρήσῃ στὴν ἀνακατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν παλιῶν κτήσεών του ποὺ εἶχαν ἀπομείνει. Ἐὰν φαντάζονταν ὁ Ἀσάν πὼς ἡ τυφλότητα καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφτάχρονης αἰχμαλωσίας θὰ ἀποτελοῦσαν σοβαρὸν ἐμπόδιο σὲ μιὰ ἀκόρεστη φιλοδοξία ὑποτιμοῦσε πολὺ τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν ἐφευρετικότητα τοῦ Θεοδώρου¹¹.

Μόλις ἀπελευθερώθηκε ὁ Θεόδωρος ξεκίνησε κατευθεῖσαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Ἀσάν δὲν τοῦ εἶχε δώσει παρὰ μιὰ μικρὴ σωματοφυλακὴ καὶ δύσκολα μποροῦσε νὰ ἐλπίζῃ πὼς θὰ καταλάβῃ τὰ τεῖχη. Ἀλλὰ εἶχε πολλοὺς φίλους μέσα στὴν πόλη, καὶ πολλοὺς ἄλλους ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι σ' ἐκεῖνον γιὰ παλιές του εὐεργεσίες καὶ βασιζόνταν στὴν ὑποστήριξή τους. Μεταμφιέστηκε μὲ κουρέλια, γλύστρησε ἀπὸ τὶς πύλες ἀπαρατήρητος, καὶ γρήγορα διέδωσε τὴν ἐπιστροφὴ του. Ἐγινε μιὰ συνωμοσία καὶ ὁ Μανουὴλ ἐκθρονίστηκε καὶ φυλακίστηκε. Ὁ Θεόδωρος ἔγινε καὶ πάλι κύριος τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπειδὴ ἦταν τυφλὸς ἀρνήθηκε νὰ φορέσῃ ὁ ἴδιος τὸ στέμμα. Ἀντὶ αὐτοῦ περιέβαλε τὸ γυιό του Ἰωάννη μὲ ὅλα τὰ βασιλικά ἐμβλήματα, δένοντας στὰ πόδια του τὰ κατακόκκινα σανδάλια, καὶ ἀναθέτοντάς του νὰ ὑπογράψῃ τὰ ἔγγραφα του μὲ τὴν κόκκινη Αὐτοκρατορικὴ μελάνη καὶ νὰ κυβερνᾷ τὴ χώρα του σὰν Βασιλιάς. Τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης ἔμπαινε σὲ μιὰ καινούργια φάση, ἀλλὰ ἡ τελετὴ στέψεως δὲν ξανάγινε ποτέ. Ὁ Θεόδωρος ἦταν ἡ δύναμη πίσω ἀπὸ τὸ θρόνο, καὶ τὸ στέμμα ποὺ τοῦ ἀνῆκε δικαιοματικὰ γιὰ τὴν κατάκτησή του κάθονταν ἄβολα πάνω στὸ κεφάλι τοῦ νεαροῦ καὶ ἀγαθοῦ παιδιοῦ του.

Ὁ ἀτυχὴς Μανουὴλ ἐξορίστηκε στὴν Ἀττάλια στὰ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Στὰ ταξίδια του συνοδεύονταν ἀπὸ φρουρὰ γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξῃ πορεία. Ἡ γυναῖκα του Μαρία ἐστάλη πίσω στὴ Βουλγαρία γιὰ νὰ τὴ φροντίσῃ ὁ πατέρας τῆς Ἰωάννης Ἀσάν, πρᾶγμα ποὺ ἔκανε τὸ Βούλγαρο Βασίλειον νὰ ἐκτιμῇ πολὺ τὸ Θεόδωρο. Γιατί, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἀκροπολίτη, «ὁ Ἀσάν ἀγαποῦσε περισσότερο τὸν πεθερό του Θεόδωρο ἀπὸ τὸ γαμπρὸ του Μανουήλ. Ἐνῶ τὰ αἰσθήματα ποὺ ἔνοιωθε γιὰ τὴ γυναῖκα του Εἰρήνη μποροῦν νὰ παραβληθοῦν μόνο μὲ τὸν ἔρωτα τοῦ Ἀντωνίου γιὰ τὴν Κλεοπάτρα».

Ἀλλὰ ὁ Μανουὴλ διψοῦσε γιὰ ἐκδίκηση. Στὴν Ἀττάλια ἔπεισε τὶς τουρκικὲς ἀρχές νὰ τοῦ χορηγήσουν μέσον καὶ νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ταξιδέψῃ ἐλεύθερα ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ χώρα τους γιὰ τὴν Αὐλὴ τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη στὴ Νίκαια. Ὁ Βατάτζης τὸν δέχτηκε μὲ ἐγκαρδιότητα καὶ κατὰ τρόπο ποὺ ταίριαζε μὲ τὴν ἀξιοπρέπειά του, καὶ πρὶν περάσῃ πολὺς καιρὸς τοῦ παραχώρησε ἕξι πλοῖα καὶ ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ γυρίσῃ στὴν Ἑλλάδα. Σὰν ἀνταμοιβὴ τῆς γενναιοδωρίας του ὁ Βατάτζης, «μὲ τὴ συνηθισμένη του διορατικότητά καὶ διαίσθηση», ὑποχρέωσε τὸ Μανουὴλ νὰ δώσῃ ἱερὸν ὄρκο πίστεως στὴ Νίκαια. Ἄν πετύχαινε ἡ ἐπιχείρησις τότε ἡ Θεσσαλονίκη θὰ περιέρχονταν πρὸς κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Νικαίας. Ἄν πάλι ἀποτύχαινε δὲν θὰ χάνονταν καὶ πολ-

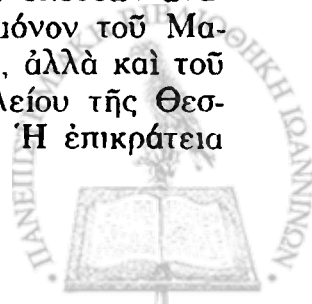
λά πράγματα.

Στις αρχές του 1239 ο Μανουήλ διαπεραιώθηκε από τη Μ. Ἀσία και ἄρραξε στὸν Παγασητικὸ Κόλπο. Μὲ τὴν ὑποστήριξη ἴσως τοῦ Κωνσταντίνου Μελισσηνοῦ, τοῦ τοπικοῦ κυβερνήτη, ἔστησε τὸ ἀρχηγεῖο του στὴν περιοχή τῆς Δημητριάδας. Πολὺ λίγη δυσκολία συνάντησε νὰ συγκεντρώσῃ λίγο στρατὸ εἴτε μὲ πληρωμὴ εἴτε μὲ ὑποσχέσεις· καὶ πολὺ γρήγορα ἐξουσίαζε τὰ Φάρσαλα, τὴ Λάρισα καὶ τὸν Πλαταμῶνα στὴν κεντρικὴ Θεσσαλία.

Αὐτὴ ἡ ἀπροσδόκητη μεταβολὴ τῶν γεγονότων ἀνέτρεψε τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Θεόδωρου. Τώρα ἔπρεπε ἢ νὰ ἀρχίσῃ ἕναν ἐμφύλιο πόλεμο μὲ τὸν ἀδελφὸ του ἢ νὰ τὸν καθυσυχάσῃ μὲ κάποια σημαντικὴ παραχώρηση. Τελικὰ ὁ Μανουήλ ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία νὰ προχωρήσῃ σὲ διαπραγματεύσεις. Ὑπογράφηκε μιὰ συνθήκη, καὶ ὁ Θεόδωρος, ὁ Μανουήλ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔκαμαν συνασπισμό. Ὁ Μανουήλ πείστηκε, ἂν δὲν ὑποχρεώθηκε, ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του νὰ παραβῇ τὸν ὄρκο πίστεως στὴ Νίκαια, καὶ ἡ διοίκηση τῆς χώρας μοιράστηκε ἔτσι πὺ νὰ ἱκανοποιῇ καὶ τοὺς τρεῖς. Ὁ Μανουήλ διατήρησε τὴν ἐξουσία τῆς Θεσσαλίας, ἴσως μαζὶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο, καὶ ὁ Θεόδωρος ἀρκέστηκε μὲ τὰ ἀχυρὰ Βοδενὰ ἢ Ἔδεσσα Σταρίδολα καὶ Ὁστροβον δυτικὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔτσι οἱ ἐλπίδες τοῦ Μανουήλ νὰ ἐκδικηθῇ ματαιώθηκαν, καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ πλοῖα πὺ εἶχε φέρει ἀπὸ τὴ Νίκαια χρησιμοποιήθηκαν ἐπωφελῶς γιὰ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος ἐξακολουθοῦσε νὰ φέρῃ τὸν τίτλο ἂν ὄχι τὴν ἐξουσία τοῦ Βασιλιᾶ, ἐκτελώντας τὶς ἐπιθυμίες τοῦ πατέρα του μὲ ὅση δύναμη μποροῦσε· καὶ σὰν μέτρα ἀσφαλείας ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Μανουήλ ἔκλεισαν συμμαχία μὲ τὸν Βιλλαρδουῖνο τοῦ Μωριᾶ, πὺ ὁ Μανουήλ εἶχε κιόλας ἀναγνωρίσει τὴν κυριαρχία του, καὶ μὲ τοὺς Ἑνετοὺς κυβερνήτες τῆς Εὐβοίας. Αὐτὴ ἦταν μιὰ ἐνέργεια γεμάτη λεπτότητα, μιὰ καὶ ἕνας ἀπὸ τὴν τριαρχία τῆς Εὐβοίας, ὁ Γουλιέλμος τῆς Βερῶνας, εἶχεν ἀποκτήσει μιὰ διεκδίκηση στὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ γάμο του μὲ τὴν Ἑλένη, ἀνεψιὰ τοῦ τελευταίου Βασιλιᾶ Δημητρίου Μομφερρατικοῦ, μιὰ διεκδίκηση πὺ ἀναγνωρίστηκε σὰν δικαίωμά του ἀπὸ τὸν Λατῖνο Αὐτοκράτορα ἀλλὰ δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Ὁ συνασπισμὸς ἀποσκοποῦσε στὴ συμφωνία μόνο τῶν διεκδικητῶν τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλίας. Δὲν περιλάμβανε τὸ Μιχαὴλ τῆς Ἠπείρου. Ὁ Μιχαὴλ συνέχιζε νὰ ἀκολουθῇ τὴν δική του πολιτική, καὶ ἐνῶ οἱ θεῖοι του παζάρευαν μεταξύ τους καὶ ἔκαναν συμμαχίες μὲ τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἑνετούς, αὐτὸς ἀνανέωνε τὴ φιλία τῆς Ἠπείρου μὲ ἕνα δυναμικὸ ἐχθρὸ τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1239 ἔστειλεν ἀπεσταλμένους στὴν Αὐλὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Φρειδερίκου Β' στὴν Ἰταλία. Οἱ ἄλλες ὑποχρεώσεις τοῦ Φρειδερίκου τὸν εἶχαν ἀναγκάσει νὰ ἐγκαταλείψῃ κάθε ἰδέα πὺ μπορεῖ νὰ εἶχε γιὰ ἱμπεριαλιστικὴν ἐπέκταση στὴν Ἀνατολὴ καὶ τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου εἶχε παραχωρήσει τελικὰ πάλι στὴν οἰκογένεια Μομφερρατικοῦ τὸν τίτλο του γιὰ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ σκοπὸς τῆς πρεσβείας τοῦ Μιχαὴλ πὺ ἔστειλε στὸ Φρειδερίκο δὲν εἶναι γνωστός, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ συμπεράνῃ κανεὶς πὺς ὁ Μιχαὴλ ἀναζητοῦσε ὑποστήριξη ἐναντίον τῶν συμμάχων πὺ εἶχεν ἐξασφαλίσει ἢ Θεσσαλονίκη¹².

Τὸ ἔτος 1241 σημειώνει μιὰ κρίσιμη καμπὴ στὴν ἱστορία τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Νίκαια, γιὰτὶ εἶδε τὸ θάνατο ὄχι μόνον τοῦ Μανουήλ, πὺ ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε νὰ μείνῃ πιστὸς στὸν Βατάτζη, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν, πὺ ἦταν οὐσιαστικὰ ὁ προστάτης τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὁ πιὸ σημαντικὸς ὑποστηρικτῆς τοῦ Θεόδωρου. Ἡ ἐπικράτεια

τοῦ Μανουὴλ στὴ Θεσσαλία πέρασε ἀμέσως στὰ χέρια τοῦ Μιχαὴλ Β'. Δὲν ὑπάρχει ἔνδειξη πὼς ὁ Μανουὴλ τὴν κληροδότησε στὸν ἀνεψιό του, καὶ εὐλογα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ υποθέσῃ πὼς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος τὴ διεκδικοῦσε γρηγορώτερα. Ὁ Μιχαὴλ φαίνεται ἀπλῶς πὼς ἄρπαξε τὴν εὐκαιρία νὰ βαδίσῃ ἐναντίον τῆς Θεσσαλίας καὶ νὰ γίνῃ κύριος τῆς περιοχῆς πρὶν προλάβουν νὰ τὸν ἐμποδίσουν εἴτε ὁ Θεόδωρος εἴτε ὁ Κωνσταντῖνος. Ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος παρέμεινε σὰν ἡγεμόνας ἐνὸς ἀκόμη μικροτέρου Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν ἔφερε στὸ Βουλγαρικὸ θρόνο τὸν γιό του Καλιμάν, ποὺ ἦταν μόλις ἐπὶ τὰ ἔτιῳ. Ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Καλιμάν ἦταν νὰ υποβάλῃ τὰ σέβη του στὸν Ἰωάννη Βατάτζη. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία εἶχε περάσει τὸ 1240 στὸν Βαλδουῖνο Β', ἕνα μονάρχη κάπως μεγαλύτερον ἀλλὰ ὄχι πολὺ πιο ἱκανὸν ἀπὸ τὸν Καλιμάν, ποὺ γρήγορα ὑποχρεώθηκε νὰ πουλήσῃ ὅ,τι εἶχε καὶ δὲν εἶχε γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν ἐπισφαλῆ του θέση πίσω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οὔτε οἱ Βούλγαροι οὔτε οἱ Λατῖνοι μπορούσαν νὰ προκαλέσουν τὴν ἡγεμονία τῆς Νικαίας ἢ νὰ ἀναμετρηθοῦν μὲ τὴν ἱκανότητα τοῦ Αὐτοκράτορά της. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ μὲ τὶς δικές του προσπάθειες καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὶς κακοτυχίες τῶν ἄλλων ὁ Ἰωάννης Βατάτζης εἶχε ἀνεβῆ σὲ μιὰ θέση περιωπῆς. Ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Βυζαντίου φαίνονταν πάλι πολὺ κοντά. Ἀλλὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ διευθετηθοῦν οἱ ἀντίζηλες διεκδικήσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Νικαίας. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δυὸ ἀνεξαρτήτων χωρῶν, ποὺ εἶχε περιοριστῇ ὡς τότε σὲ λόγια, τώρα ξέσπασε σὲ ἀνοιχτὸ πόλεμο, καὶ τώρα ἀκριβῶς ἦταν ποὺ ἄρχισαν οἱ ἀλεπάλληλες ἐκστρατεῖες τῆς Νικαίας πρῶτα κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μετὰ κατὰ τῆς Ἡπείρου. Ἐκστρατεῖες ποὺ ὑπονόμευσαν τοὺς πόρους καὶ ἐξάντλησαν τὴν ἐνεργητικότητα τῶν διηρημένων Ἑλληνικῶν χωρῶν ὥσπου ὁ ἴδιος ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεώς τους φαίνονταν ξεχασμένος¹³.

Τὴν πρωτοβουλία τὴν πῆρε ὁ Βατάτζης. Ὁ χρόνος φαίνονταν κατὰλληλος γιὰ νὰ θέσῃ τέρμα σὲς ἀξιώσεις τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἦταν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ προλάβῃ κάθε προσπάθεια ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων τῆς Δύσεως νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες τῆς Βουλγαρίας ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅσον καιρὸ κρατοῦσε τὸ θρόνο ὁ Μανουὴλ Ἀγγελος εἶχε ἐπέλθει κάποια κατανόηση ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Νίκαια. Ἀλλὰ ὁ ἀνεψιός του καὶ διάδοχος Ἰωάννης εἶχε πιο μεγάλες ιδέες γιὰ τὴ θέση του στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος ἦταν ἄνθρωπος μὲ φλογερὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα ποὺ ἀφοσιώθηκε στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔτρεφε τὴν ἐπιθυμία νὰ μῇ σὲ Μοναστήρι, ἀλλὰ ὁ πατέρας του Θεόδωρος, ποὺ τὸν εἶχε βάλει στὸ θρόνο, κολάκευε τὸ θρησκευτικὸ του ζῆλο ἐνθαρρύνοντάς τον νὰ σκέφτεται τὸ στέμμα του σὰν δῶρο τοῦ Θεοῦ στὸν μόνον ἀληθινὸ Αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης ἦταν μυστικιστὴς καὶ ὄχι στρατιώτης, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ του ὅπως καὶ οἱ φιλοδοξίες του, κατευθύνονταν ἀπὸ τὸν πατέρα του, ποὺ οἱ στρατιωτικὲς του ἱκανότητες ἦταν τόσο καλὰ γνωστὲς ὥστε νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἀγνοηθοῦν. Κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Θεοδώρου τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης ἀποτελοῦσε ἐνόχληση καθὼς καὶ κίνδυνος γιὰ τὴ Νίκαια. Ἄν μπορούσε νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ πατέρας του ἀπὸ τὴ σκηνὴ ξανά, ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος εὐκόλα θὰ μπορούσε νὰ κατεβῇ σὲ μιὰ κατώτερη θέση. Ὁ Βατάτζης ἀποφάσισε νὰ πετύχῃ αὐτὸ μὲ μιὰ πανουργία ποὺ ταίριαζε στὸν ἴδιο τὸ Θεόδωρο. Τὸ 1241 ὁ Θεόδωρος πῆρε μιὰ ἐγκάρδια πρόσκληση νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Αὐλὴ τῆς Νικαίας. Δὲ φαίνονταν πιθανὸν νὰ πέσῃ τόσο εὐκόλα στὴν παγίδα, ἀλλὰ

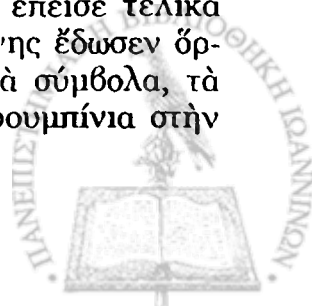

δέχτηκε. Ὁ Αὐτοκράτορας ἦταν πολὺ εὐχαριστημένος νὰ φιλοξενήσῃ ἕνα τόσο ὑψηλὸν ἐπισκέπτη, ἀλλὰ ἀπρόθυμος νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ φύγῃ. Περιποιοῦνταν τὸ Θεόδωρο ἀποκαλώντας τὸν θεῖο καὶ διασκεδάζοντάς τὸν στὸ δικό του τραπέζι ὥσπου συμπληρώθηκαν οἱ προετοιμασίες γιὰ μιὰ ἐπιχείρησιν ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης¹⁴.

Ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1242 ὅλα ἦταν ἔτοιμα. Τὴν ἄνοιξη ὁ Βατάτζης πέρασε τὸν Ἑλλησπόντο παίρνοντας τὸ Θεόδωρο μαζί του. Ἡ ἐκστρατεία εἶχε σχεδιαστῇ προσεκτικά, καὶ τὸ στρατό του, ποὺ εἶχεν αὐξηθῇ μὲ ἕνα ἀπόσπασμα τῶν ἀγρίων Κουρμάνων ποὺ τελευταῖα εἶχε καταφέρει νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Λατίνων, τὸν διοικοῦσαν ἀρκετὲς σημαντικὲς προσωπικότητες τῆς Αὐλῆς τῆς Νικαίας. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ διακρίνονταν ἀργότερα στὶς ἄκαρπες ἐκστρατεῖες στὴ Μακεδονία ποὺ συνεχίστηκαν περιοδικὰ τὰ ἐπόμενα εἴκοσι χρόνια. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν ὁ Δημήτριος Τορνίκης, ἀνώτερος διοικητικὸς ὑπάλληλος τότε, ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, ὁ Μέγας Δομέστιχος καὶ ὑποδιοικητής, ὁ Ἀλέξιος Ραοῦλ ὁ Πρωτοβεστιάριος, ὁ Νικηφρος Ταρχανιώτης καὶ ὁ Ἰωάννης Πετραλείφας. Ὁ στόλος μὲ διοικητὴ τὸν Μανουὴλ Κοντοφρὲ ἐπλεε κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ἐνῶ ὁ στρατὸς βάδιζε ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀντίσταση, περνώντας μέσα ἀπὸ τὴν Καβάλα καὶ φτάνοντας μέχρι τὴν κοιλάδα τοῦ Στρυμῶνα. Τὸ ὄχυρό τῆς Ρεντίνας ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ τὸ κρατοῦσε ἕνα στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου. Ἀλλὰ ἡ φρουρὰ ἐγκατέλειπε τὴ θέση τῆς καὶ ἔφυγε χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ τῆς ἐπιτεθοῦν. Ὁ δρόμος γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη ἦταν ἀνοιχτός, καὶ ὁ Βατάτζης βάδιζε γιὰ τὰ κράσπεδα τῆς πόλεως. Ὁ στρατὸς του δὲν ἦταν ἀρκετὰ ἰσχυρὸς νὰ παραβιάσῃ τὴν εἴσοδο καὶ στρατοπέδευσε σ' ἕναν ὀπωρῶνα ἐκεῖ κοντά, δίνοντας τὴν ἄδεια στὸ στρατό του νὰ λεηλατήσουν τὴ γύρω περιοχὴ, μιὰ ἐπιχείρησιν στὴν ὁποία διέπρεψαν οἱ Κουρμάνοι. Οἱ ὑπερασπιστὲς τοὺς ἀπέκρουσαν μὲ ἐπιτυχία μὲ μιὰ σειρὰ ἀντεπιθέσεων.

Ἡ Θεσσαλονίκη θὰ ὑποχρεώνονταν μὲ ἀποκλεισμὸ νὰ παραδοθῇ. Ἀλλὰ μόλις λίγες μέρες μετὰ τὴν ἄφιξή του ὁ Βατάτζης πῆρε εἰδήσεις γιὰ ἕναν καινούργιο καὶ σοβαρὸ κίνδυνο πολὺ κοντὰ στὴ χώρα του. Οἱ Μογγόλοι εἶχαν εἰσβάλει στὴ Μ. Ἀσία καὶ ἀναφέρονταν πὺς ἐπιτίθενται ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ Σουλτανάτου τοῦ Ἰκονίου. Ἡ ἀπειλὴ γιὰ τὴ Νίκαια φαίνονταν ἄμεση, καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Αὐτοκράτορα ἦταν ἐπιτακτικὴ. Τὸ ζήτημα τῆς Θεσσαλονίκης ἔπρεπε νὰ κλείσῃ βιαστικά. Ὁ Βατάτζης ἀποφάσισε νὰ συνθηκολογήσῃ, καὶ ἔστειλε τὸ Θεόδωρο σὰν ἀπεσταλμένο του νὰ κάμῃ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Ἰωάννη Ἀγγελο. Ἀλλὰ κράτησε τὰ νέα ἀπὸ τὴ Νίκαια μυστικά ἔτσι ποὺ οὔτε ὁ Θεόδωρος οὔτε ὁ Ἰωάννης θὰ γνώριζαν πὺς ὁ στρατὸς του σκόπευε νὰ ἀποσυρθῇ.

Κάτω ἀπὸ τὶς περιστάσεις αὐτὲς ἦταν ἀδύνατον γιὰ τὸ Βατάτζη νὰ ἀξιῶσιν τὴν ὀλοκληρωτικὴ παράδοση τῆς Θεσσαλονίκης· ἀλλὰ θὰ ἦταν ἱκανοποιημένος ἂν ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος παραιτοῦνταν ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα καὶ δέχονταν τὸν τίτλο τοῦ Δεσπότη. Ὁ Ἰωάννης, ποὺ λίγο ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου, μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση θὰ ἄνοιγε τὶς πύλες τῆς πόλεως του μὲ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἂν ἀφήνονταν στὴν δική του κρίση. Ἀλλὰ ὁ πατέρας του Θεόδωρος, μετὰ ἀπὸ μεγάλη συζήτηση, τὸν ἔπεισε τελικὰ νὰ μὴν παραδώσῃ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἦταν ἀνάγκη. Ὁ Ἰωάννης ἔδωκεν ὄρκο πίστεως στὴ Νίκαια καὶ ἄφησε στὴν ἄκρῃ τὰ Αὐτοκρατορικὰ σύμβολα, τὰ κατακόκκινα σανδάλια καὶ τὴ μαργαριταρένια πυραμίδα μὲ τὰ ρουμπίνια στὴν

κορυφή, παίρνοντας σὺν ἀντάλλαγμα τὸν τίτλο καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δεσπότη, καὶ ὁμολογώντας ἀφοσίωση στὸν Αὐτοκράτορα Βατάτζη.

Μὲ τὴν ἐνέργειαν αὐτὴ τὸ Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης ταπεινώθηκε δεκαοκτὼ χρόνια μετὰ τὴν ἴδρυσή του. Ὁ Ἰωάννης Βατάτζης, ἀφοῦ ἔδωσε πλούσια δῶρα στὸν τελευταῖο του ἐχθρό, γύρισε βιαστικὰ πίσω στὴν Ἀνατολὴ τὸ χειμῶνα τοῦ 1242 πιστεύοντας πῶς εἶχε πετύχει τὸ σκοπὸ του. Τὸ ὅτι ἀποστέρησε ἕναν Αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν τίτλο του ἦταν μεγάλη ἠθικὴ νίκη, καὶ δὲν ὑπῆρχε πιά ἀντίπαλος διεκδικητὴς γιὰ τὴν κληρονομιά τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ τὸ Δεσποτᾶτο δὲν ἔχασε οὔτε δύναμη οὔτε ἔδαφος, καὶ ἂν ὁ Βατάτζης εἶχε καιρὸ καὶ πεποίθησι νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ προσαρτήσῃ τὴ Θεσσαλονίκη σὺν ἑνα μέρος τοῦ Βασιλείου του, θὰ εἶχεν ἀπαλλάξει καὶ τὸν ἑαυτοῦ καὶ τοὺς διαδόχους του ἀπὸ ἀρκετὲς πολυδάπανες ἐκστρατείες. Γιατὶ οἱ παλιὲς φιλοδοξίες τῶν Δεσποτῶν δὲν εἶχαν ματαιωθῇ καθόλου. Καὶ ὁ Θεόδωρος, ποὺ ἀσυλλόγιστα ἄφησε ὁ Βατάτζης πίσω του στὴ Θεσσαλονίκη, καθὼς καὶ ὁ Μιχαὴλ Β' τῆς Ἡπείρου, πολὺ γρήγορα θὰ ἀπέδεικναν πῶς ἡ ἐπιτυχία τους δὲν ἐξαρτῶνταν μόνον ἀπὸ ἕνα τίτλο¹⁵.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Ἰωὴ Μοναχός, «Life of St. Theodora of Arta» ἔκδ. Mustoxidi, Hellenomnemon (1843), σελ. 42—7· ἔκδ. Migne, P.G. τόμ. 127, σελ. 903—8· ἔκδ. Buchon, «Nouvelles Recherches», τόμ. II, σελ. 401—6. «Χρονικὸν Γαλαξειδίου» ἔκδ. Σάθας, σελ. 197—200· ἔκδ. Γ. Βαλέτας (Ἀθήναι 1944), σελ. 110—14.
- 2) Ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν ὁπωσδήποτε στὴν Ἀκαρνανία τὸ 1229 (ιδὲ D. Nicol «The Despotate of Epiros», σελ. 72, σημ. 32 γιὰ τὶς εὐεργεσίες του στὴ Μονὴ Βαρνάκοβας), ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται ξανά μέχρι τὸ 1240, ὅποτε συνδέθηκε μὲ τὴ Θεσσαλονίκη (Ἀκροπολίτης 65, ιδὲ σελ. 135).
- 3) Ἀπὸ τὶς ἄλλες κόρες τοῦ Ἰωάννου Πετραλεῖφα, μία (Μαρία) παντρεύτηκε τὸν Σφραντζῆ (Φραντσέσκο), γιὸ τοῦ Μαῖο Orsini, ἡ ἄλλη παντρεύτηκε τὸν Ἀλέξιο Σλάβο, τὸν Βούλγαρο Δεσπότη τοῦ Μελενίκου. Ἕνας γιὸς, ὁ Θεόδωρος, παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Δημητρίου Τορνίκη, Μέγα Λογοθέτη τοῦ Θεοδώρου Α' Λάσκαρη στὴ Νίκαια. Ἀκροπολίτης 39, 90, 140. Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», Appendix, Ἡ οἰκογένεια Πετραλεῖφα, σελ. 215.
- 4) Ὁ μεγαλύτερος γιὸς τῆς Θεοδώρας ἦταν ὁ Νικηφόρος. Ὁ Μιχαὴλ εἶχε δυὸ νόθους γιουὺς μὲ τὴ Γαγγενή, τὸ Θεόδωρο καὶ τὸν Ἰωάννη. Ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὴν Πρενίστα θεωρεῖται κατὰ τὴν παράδοση τὸ μέρος ποὺ βρῆκε καταφύγιον ἡ Θεοδώρα, καὶ ἡ βασιλικὴ πέτρα ποὺ χρησίμευε γιὰ κρεβάτι της διακρίνεται. Ἰδὲ Σεραφεῖμ, «Δοκίμιον Ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς... Ἀρχῆς...», σελ. 17.
- 5) Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», κεφ. 12, σελ. 199—201.
- 6) Bartholomaeus Scriba (M.G.H. XVIII), σελ. 177. Annales Januenses di Caffaro, ἔκδ. C. Imperiale, «Fonti per la Storia d' Italia», τόμ. III, σελ. 57. Philip Mouskes 29039—43: «Vatace et li rois Ausens, Li Micalis et li Coumain...».
- 7) Ἐγγραφο ποὺ ἀναφέρεται στὴν Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Μιχαὴλ στὸ χωριὸ Πτέρη καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν V. Laurent, op. cit. «Revue des Etudes byzantines», XII (1954), σελ. 108, καὶ σελ. 112—13. Γιὰ τὴν ἐπιγραφή στὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τοῦ Μπρινώνη ιδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», κεφ. 12, σελ. 198—9.
- 8) Αὐτὸ τὸ χρυσόβουλλο περιγράφεται σ' ἕνα δίπλωμα τοῦ Καρόλου Γ' τοῦ Δυρραχίου

- (1382), ἀπὸ τὸν N. Barone, «Notizie storiche di Re Carlo III di Durazzo», Apendix, σελ. 61—4. Ἰδὲ καὶ P. Lemerle, «Trois Actes du Despote d' Epire Michel II concernant Corfu», «Ἑλληνικά», 4 (Θεσσαλονίκη 1953), ἀριθ. 1, σελ. 414—18. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Μιχαὴλ στὸ Μανουὴλ σὺν «*peramabilis nostri patris (=patru) despoti domini Manuelli ducis...*» θὰ φαίνονταν πὼς δηλώνει ὅτι ὑπῆρχε κάποια κατανόηση γιὰ τὴν κατοχὴ τοῦ πάνω στὴν Κέρκυρα.
- 9) Miklosich καὶ Müller, III, ἀριθ. 15, σελ. 67. M. Markovic, «Byzantine sources in the Archives of Dubrovnik», «Sbornik Radova» (XXI), «Vizantoloski Institut», I (Belgrade 1952), ἀριθ. II, σελ. 220—4, καὶ Πλάκες 3 καὶ 4. Ἡ συμφωνία αὐτὴ μὲ τὴ Ραγούζα ἀνανεώθηκε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ τὸ 1266 (ἢ 1251). Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 193. Minotto, «Acta et Diplomata e Tabulario Veneto», I, i, σελ. 20. P. Lemerle, op. cit., «Ἑλληνικά», 4 (1953), ἀριθ. 9, σελ. 411—12 καὶ παραπομπές. K. Jireček, «Eine Urkunde von 1238—1240 zur Geschichte von Corfu», B.Z., I (1891), σελ. 336—7 (ἀπ' ὅπου φαίνεται πὼς ἡ Κέρκυρα διοικούνταν τότε ἀπὸ δυὸ κυβερνήτες, τὸν Καλογιάννη Κομνηνὸ καὶ τὸν Βατάτζη, ἂν καὶ τὸ κείμενο εἶναι πολὺ σκοτεινόν).
 - 10) Ἰδὲ T. Bertelé, «Una Moneta dei Despoti di Epiro», B.Z., 44 (1951), σελ. 25—6. Markovic, op. cit., σελ. 220—4. P. Lemerle, op. cit., σελ. 417—18. Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 210—11.
 - 11) Ἀκροπολίτης 60. Ὁ Ἀσάν ἔκαμε τρία παιδιά μὲ τὴν Εἰρήνη: τὸ Μιχαὴλ, διάδοχον τοῦ Βουλγαρικοῦ θρόνου, τὴ Μαρία, καὶ τὴ Θεοδώρα (ἢ Ἄννα). Ἰδὲ Ἐφραίμ 8390.
 - 12) Ἀκροπολίτης 60—2. Ἐφραίμ 8351—72. Longnon, «l' Empire latin», σελ. 176—7. Τὰ Σταρίδολα ταυτίζονται ἀπὸ τὸν Leake (Travels in Northern Greece) μὲ τὸ ἔλος Σαργικὸλ στὰ βόρεια τῆς Κοζάνης. Ὁ Μηλιαράκης (σελ. 332, σημ. 1) κατηγορεῖ τὸν Ἀκροπολίτη ὅτι συγχέει τὸν Κωνσταντῖνο μὲ τὸ Μιχαὴλ Β'. Ἀλλὰ ὁ Ἀκροπολίτης ξεχωρίζει τὸν Κωνσταντῖνον αὐτὸν μὲ σαφήνεια ἀποκαλώντας τὸν ἀδελφὸ τοῦ Θεοδώρου καὶ θεῖο τοῦ Μιχαὴλ Β'. Αὐτὸς δὲν ἀκούγεται ξανά μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ χρονολογία. Γιὰ τὴν πρεσβεΐα τοῦ Μιχαὴλ στὸ Φρειδερίκο Β', ἰδὲ Huillard - Bréholles, «Historia Diplomatica Friderici Secundi», τόμ. V, σελ. 586, 630. Ἰδὲ καὶ San Georgio (R.I.S. XXIII), «Historia Montisferratis», σελ. 383—5. S. Borsari, «Federico II e l' Oriente bizantino», «Rivista Storic Italiana», 63 (1951), σελ. 283. Ὁ Hopf, «Geschichte Griechchenlands», σελ. 258, λέγει πὼς καὶ ὁ Ἀσάν καὶ ὁ Βατάτζης ἔστειλαν πρεσβεΐες στὸ Φρειδερίκο τὸν ἴδιο χρόνο. Ἰδὲ Norden, «Papsttum und Byzanz», σελ. 332.
 - 13) Ἀκροπολίτης 64. Ἐφραίμ 8384—93. Alberic of Trois Fontaines 950. Ἰδὲ Μηλιαράκης, σελ. 333. Longnon, «l' Empire latin», σελ. 182.
 - 14) Τὰ νομίσματα ποὺ ἔκοψε ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος στὴ Θεσσαλονίκη ρίχνουν φῶς στὴν ἀντίληψη ποὺ εἶχε γιὰ τὸν ἑαυτό του ὡς διορισμένον Αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸ Θεό. Ἰδὲ T. Bertelé, «L' Imperatore alato nella Numismatica Bizantina», «Collana di Studi Numismatici», Rome 1951. Ἰδὲ καὶ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», κεφ. 12, σελ. 206—8.
 - 15) Ἀκροπολίτης 65—7, 70—1. Ἐφραίμ 8407—54, 8471—4. Γρηγοράς, I, 37.

ΠΑΝΟΥ ΓΡΙΣΠΟΥ, Δασολόγου

ΔΑΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ*

Τ.

Τάεθανος καὶ ντάθανος (ὁ) ἔντομον αἰμοβόρον ἀπομυζοῦν τὸ αἷμα τῶν χονδρῶν ζώων, ἵππων, ἡμιόνων, βοῶν κλπ. (ἰταλ. tafano). Παρακολουθεῖ τὰ ζῶα ἱπτάμενον παρ' αὐτὰ κατὰ τὴν πορείαν των καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν μαλακῶν περιοχῶν τοῦ σώματός των καὶ ἰδίως τῆς κοιλίας καὶ τοῦ ὑπογαστρίου αἱ ὁποῖαι ὀλιγώτερον προστατεύονται διὰ τῆς οὐρᾶς τοῦ ζώου, τὸ ὅποιον πολλάκις ἀναγκάζεται νὰ ἀμυνθῇ διὰ τοῦ στόματος. Τὸ δῆγμα τοῦ ἐντόμου καθίσταται ἐνίστε ἐπικίνδυνον διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅταν τὰ ζῶα εἶναι ἐμβολιασμένα ἐναντίον τοῦ ἀνθρακος. Χάριν προφυλάξεως ἀπὸ τοῦ κινδύνου αὐτοῦ, οἱ χωρικοὶ ἐπαλείφουν τὰ γυμνά μέρη (χεῖρας, πρόσωπον) μὲ ὕξος.

Τάβλα (ἡ) ἰταλ. tavola, ἡ σανὶς καὶ κατ' ἐπέκτασιν ἡ τράπεζα. «Τραγούδια τῆς τάβλας» (Κρήτη) ἀδόμενα κατὰ τὴν συνεστίασιν, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ὀρχηστικά.

Ταγάρι (τὸ) ἄλλως ντουρβάς, τὸ γνωστὸν ὑφαντὸν σακκίδιον, συχνὰ ἀναρτώμενον ἀπὸ τοῦ ὄμου καὶ χρησιμεῖον εἰς μεταφορὰν μικρῶν ποσοτήτων τροφίμων καὶ ἄλλων εἰδῶν, ἀμέσου ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ χρήσεως. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια τοῦ ταγαριοῦ διακοσμεῖται μὲ σχέδια καὶ σχήματα ἀνήκοντα εἰς τὴν λαϊκὴν καλλιτεχνικὴν χειροτεχνίαν, δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς λαϊκῆς εἰκονογραφίας. Ὅπωςδὴποτε δέ, μαζὶ μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, τὴν λαϊκὴν μουσικὴν, τὸν χορὸν, τὴν ζωγραφικὴν, ξυλογλυπτικὴν καὶ κεντητικὴν, ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῆς λαϊκῆς καλλιτεχνίας. Τὰ μοτίβα τὰ ὅποια ἐκ παραδόσεως ἀπαντῶσιν εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τοῦ ταγαριοῦ, εἶναι ἐνδιαφέροντα ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐκφραστικότητά των, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα των καλλιτεχνικὰ χαρίσματα, τὴν κίνησιν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀφέλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἱστορικὸν περιεχόμενον τῶν ἀπεικονίσεων. Ἀπὸ χρωματολογικῆς ἀπόψεως εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν εἰκονιστικὴν τοῦ ταγαριοῦ, ἐπικρατεῖ τὸ μαῦρο ἐπὶ ἐδάφους (φόντο) λευκοῦ ἢ ὑπολεύκου, ἀπὸ θεματογραφικῆς δὲ τὸ ἀπλοῦν καὶ τὸ σοβαρὸν. Σύνηδες μοτίβον τὸ διῆστιον τύπου γαλέρας, μὲ τετράγωνον ἢ ὀρθογώνιον ἰστίαν, ἀναπεπταμένα ἢ περιτυλιγμένα καὶ μὲ σημαίαν εἰς τὸν προραῖον ἰστὸν ἢ καὶ εἰς ἀμφοτέρους. Ἐκ τῶν φυτῶν σύνηδες μοτίβο εἶναι τὸ ὀρθόγωνον κυπαρίσσι, συνήθεις εἶναι ἐπίσης καὶ ἀνθρώπιναι μορφαί.

Ταμπάνι (τὸ) δοκὸς ἐκ πελεκητοῦ ξύλου, ἀπὸ δρυὸν ἢ καστανιὰν ἢ καὶ ἄλλο δασοβοτανικὸν εἶδος, χρησιμοποιοῦμενον εἰς οἰκοδομικὰς κατασκευάς. Αἱ συνήθεις διαστάσεις του εἶναι μῆκος 4—4,5 μ. μὲ πλάτος 0,14 μ. καὶ πάχ. 0,08 μ. Τὸ ἡμίσεος μῆκος ταμπάνι, μισοτάμπανο, τὸ διπλασίον μῆκος, διπλοτάμπανο (ἢ λ. ἀθησ.).

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 932.

Τάξις τὸ δασικὸν δένδρον *Taxus baccata* L. εἶδος κωνοφόρον μὴ σχηματίζον συστάδας ἀλλ' ἀπαντῶμενον μεμονωμένον ἐντὸς δασῶν ἐλάτης, ὄρ. πεύκης, ὄξυᾶς, τῆς ὑψηλῆς ζώνης ἐπὶ τῶν ὄρέων καθ' ὅλην τὴν χώραν. Φέρεται ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. Ἰταμος (Ἄγραφα), Ἀρτιτήρι (Κορινθία) καὶ Φλαμπουρίτσα (Πίνδος, Πιέρια). Τὸ φύλλωμά του ἀπὸ πεπλατυσμένας βελόνας, ἀρχόμενον σχεδὸν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, εἶναι πρόσφορον εἰς τὴν βοσκήν, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἶναι μαλακὸν καὶ τρώγεται εὐχαρίστως ἀπὸ τὰ χοιροφάγα ζῶα. Πλήν διὰ τὸν ἵππον καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι δηλητηριώδες. Τὸ ξύλον του εἶναι ὑπερῶρον, ἰσχυρότατον, ὁμοιογενὲς καὶ περιζήτητον εἰς τὴν ξυλογλυπτικὴν, τορνευτικὴν καὶ λεπτοξυλουργικὴν. Σχηματίζει χονδρὸν κορμόν, τὸ ὕψος του ὅμως δὲν ὑπερβαίνει τὰ 13—14 μ.

Τοπωνύμια. Ὅρος Ἰταμος εἰς τὰ ὄρια τῶν νομῶν Καρδίτσης καὶ Εὐρυτανίας. Τοποθεσία Φλαμπουρίτσα εἰς τὴν περιφέρειαν Τριζάλων Κορινθίας (δάσος ἐλάτης Ἑσλιν). Φλάμπουρον ἡ ὑψηλότερα κορυφὴ τῶν Πιερίων ὑπεράνω τοῦ Καταφυγίου.

Ταπὶ (τὸ) Ἀπόδειξις καταβολῆς φόρου καὶ ἀποδεικτικὸν (τίτλος) ἐξουσιάζουσας (τεσσαροῦς) ἀγροτικοῦ ἢ ἀστικοῦ ἀκινήτου, ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Τὸ ταπὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς τίτλος ἰδιοκτησίας ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ Δημοσίου, τὸ ὁποῖον προκειμένου περὶ δασῶν, διετήρησε συνιδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ 1)5 τοῦ ἀκινήτου, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς «νέας» χώρας. τὰς προσαρτηθεῖσας μετὰ τὸ 1912.

Τεζάκι (τὸ) ἡ τεζιάς (ὁ), ξυλίνη κατασκευὴ εἰς τὸ Νεροπρίονον, εἶδος φορεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου φέρονται τὰ πρὸς πρῶσιν κορμοτεμάχια. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀρθογώνιον πλαίσιον μήκους 4—5 μ. καὶ πλάτους ἐνὸς μ. εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν ἀνὰ ἓνα ξύλινον «μαξιλάρι» ἐπὶ ἐκάστου δὲ τούτων στερεοῦνται τὸ κορμοτεμάχιον. Τὸ φορεῖον ἡ τεζάκι κυλίνεται κατὰ μῆκος στενῆς σιδηροτροχιᾶς ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ Νεροπρίονου εἰς τὸν καταρράκτην, τουτέστιν εἰς ὀρθογώνιον πλαίσιον τὸ ὁποῖον φέρει τὰ πρίονια καὶ κινεῖται κατὰ κατακόρυφον ἔννοιαν, ἐντὸς ἀντάκων, τῶν ντερέξε, ὅπως εἶδαμεν εἰς τὰ οἰκεία λήμματα. Καὶ τὸ μὲν πλαίσιον μὲ τὰ πρίονια κινεῖται ταχύτατα μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς κατακόρυφου, τὸ δὲ τεζάκι μὲ τὸ κορμοτεμάχιον, βραδύτατα, ἀλλὰ εἰς χρόνους συντονισμένους ὥστε νὰ παράγεται ὠφέλιμον ἔργον μὲ τελικὸν ἀποτέλεσμα τὴν πρῶσιν τοῦ κορμοτεμαχίου.

Τελάριον (τὸ) καὶ κολλάρι (τό). Πλάσιον κατασκευασμένον ἀπὸ δύο κατακόρυφους καὶ δύο ὀριζοντίους δοκούς, ὀρθογώνιον διατομῆς ἐκ ξύλου κωνοφόρου (ἐλάτης, πεύκης) κατὰ τοιοῦτον τρόπον συνδεδεμένους ὥστε νὰ σχηματίζεται ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμον διαστάσεων 1,6X1,4 μ. Τὸ τελάριον εἶναι ἐξάρτημα τοῦ νεροπρίονου, ἔχον προορισμὸν νὰ φέρῃ τὰ λεπίδια ἢ ἐλασμασειδῆ πρίονια, τὰ ὁποῖα διατείνονται (τεντώνονται) μετὰ τῶν ὀριζοντίων δοκῶν μὲ τὴν βοήθειαν συσφυκτήρων, καλουμένων *ζυγκίων*. Ἐκ τούτων τὸ ἄνω ζυγκίον εἶναι σιδηροῦν καὶ ὅμοιον πρὸς τὸ ζυγκίον τοῦ χρησιμοποιούμενον εἰς τοὺς κοινούς χειροπρίονους τοὺς χρησιμεύοντας εἰς παραγωγὴν πριστῆς ξυλείας, τὸ δὲ κάτω ζυγκίον εἶναι κατασκευασμένον ἀπὸ μονοκόμματον ξύλον καρυδιάς δι' εἰδικούς λόγους. Τὸ λεπίδιον (ἢ λάμα τοῦ πρίονου), μήκους 1,5 μ. πλάτους 15—20 ἐκ. καὶ πάχους 3 χλστ. φέρει εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα του ζεύγη ὀπῶν αἵτινες ἀντιστοιχοῦν εἰς ἄλλα ζεύγη ὀπῶν τοῦ κάτω ζυγκίου καὶ διὰ μέσου τῶν ὀπῶν τούτων στερεοῦνται τὸ κάτω μέρος τοῦ πρίονου εἰς τὸ ζυγκίον διὰ στρογγύλων ἡλῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον στερεοῦνται ὁ πρίονος καὶ εἰς τὸ ἄνω ζυγκίον, καταβάλλεται ὅμως μεγίστη προσοχὴ ὥστε ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἐπιτευχθῇ

μεγίστη διάτασις τοῦ πρίονος, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ εὗρεθῇ οὗτος ἐπὶ κατακορύφου ἐπιπέδου καὶ συγχρόνως νὰ λάβῃ τὴν δέουσαν κλίσιν πρὸς τὴν κατακόρυφον. Ταῦτα πάντα ἐπιτυγχάνονται τὸ μὲν διὰ προθερμάνσεως τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ πρίονος κατὰ τὴν ἐνσφήνωσίν του εἰς τὸ κάτω ζυγί, ἔνθα κατ' ὄν χρόνον τὸ λεπίδιον εἶναι εἰσέτι θερμόν, παρεμβάλλονται μεταξὺ τοῦ ἄνω μέρους τῆς ἄνω δοκοῦ καὶ τῆς ράχεως τοῦ ἄνω ζυγίου ξύλινοι σφήνες ὑπὸ συνεχῇ δοκιμὴν πρὸς ἐπίτευξιν κατακορύφου διατάσεως διὰ τοῦ νήματος τῆς στάθμης. Ψυχομένου δὲ τοῦ λεπιδίου αὐτομάτως ἀποκτᾷ τοῦτο καὶ τὴν ἀναγκαίαν τάσιν χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἀποφεύγονται οἱ πλευρικοὶ κραδασμοὶ καὶ ἡ πριστικὴ ἐπιφάνεια ἐπιτυγχάνεται καθαρά ἀπὸ τὰς γνωστάς γραμμώσεις αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν μειονέκτημα διὰ τὴν τεχνικὴν ξυλείαν συναπαγόμενον ἀπώλειαν ὕλικου καὶ δυσχέρειαν πλανίσεως.

Τερζεκούκι (τὸ) θαμινῶδες φυτὸν τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ὑπὸ δύο εἶδη, τὰ *Thymelaea Tartontaira* καὶ *hirsuta* Endl. (βλ. καὶ *Ξεθαλιάζω* ἐν «Ἡπ. Ἑστία», τεῖχ. 225 σ. 76). Εὐδοκιμεῖ ἐν Ἡείρῳ κατ' ὅλας τὰς κλιματικὰς ζώνας ἀπὸ τῆς παραλίου μέχρι τῆς ὑπαλπιζῆς. Γνωστὸν καὶ μὲ τὸ δημῶδες ὄνομα **Σοῦρπέλι**, ἀπὸ δασοπονικῆς καὶ κτηνοτροφικῆς ἀπόψεως μικροῦ λόγου ἄξια.

Τίλιο (τὸ) δασικὸν δένδρον πολλοῦ λόγου ἄξιον *Tilia argentea* L. Λέγεται καὶ *Φλαμουριά*, *Λίπα* καὶ *Λιπανθιά*, κατὰ παραφθορὰν *Λιπιά* καὶ *Φιλουριά*. Εἶδος μεγάλης ὕλοχρηστικῆς σημασίας διὰ τὴν ξυλείαν του, τὰ φύλλα του καὶ τὰ ἄνθη του. Εὐδοκιμεῖ ἐν Ἡείρῳ εἰς τὴν ζώνην τῶν δρυμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ζώνην τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου τοῦ *Ζαγορίου* σχηματίζει ὠραίας πρεμνοφυεῖς συστάδας, ἰδίᾳ κατὰ τὴν κοινότητα *Νεγάδων*. (Ἡπειρ. Ἑστία τεῖχ. 219—220 σ. 462).

Τερπεντίνη καὶ **τρεμεντίνη** (ἡ) τὸ τερεβινθέλαιον λαμβανόμενον ἐξ ἀποστάξεως τῆς ρητίνης ἐν θερμῷ. Κατὰ τὴν ἀπόστασιν διαχωρίζεται τὸ τερεβινθέλαιον, ὑγρὸν ἄχρουν, μὴ διαλυόμενον εἰς τὸ ὕδωρ, ἔχον τὴν ἱκανότητα νὰ διαλύῃ τὰ ἐλαιοχρώματα καὶ ἀποτελοῦν τὸ 1/10 τοῦ βάρους τῶν προϊόντων τῆς ἀποστάξεως. Τὰ 9/10 ἀποτελοῦν τὸ στερεὸν ὑπόλειμμα, τὸ κολοφώνιον. Ἡ ρητίνη εἶναι προῖον τῆς χαλεπίου πεύκης ἡ ὁποία σχηματίζει δάση ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Βορ. Σποράδες, ἀνὰ τὴν παραλίον Φθιώτιδα, ἐν Ἀττικῇ, Μεγαρίδι, Β.Α. Κορινθίᾳ, Ἠλείᾳ καὶ Ζακύνθῳ. Ἡ ἐξαγωγή τῆς ρητίνης ἀποτελεῖ δασοπονικὴν βιοτεχνίαν τῆς ὁποίας ἡ τεχνικὴ ἔχει λαϊκὴν προέλευσιν καὶ ἐξ ἥς ἀποζοῦν χιλιάδες ἀγροτῶν. Ἀποτελεῖ δὲ καὶ τὴν πρώτην ὕλην διὰ τὴν βιομηχανίαν τῆς ἀποστάξεως τῆς ὁποίας ἔδρα εἶναι ἐν Ἐλευσίνῃ, Ἀθήναις καὶ ἄλλαχοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας ἀπόσταξις ρητίνης δὲν ἐλάμβανε χώραν, ἐπραγματοποιεῖτο ὅμως παραγωγή ρητίνης ἡ ὁποία ἔδωκε ἀφορμὴν νὰ διαμορφωθῇ τὸ σύστημα διαχειρίσεως τῶν ρητινοκαλλιεργούμενων πευκοδασῶν περὶ τὸν ΙΕ' αἰῶνα καὶ τὰ διάφορα συστήματα ρητινοκαλλιέργειας (κουντουριώτικον, σοφικίτικον) ἔχοντα σήμερον ἰδιαίτερον λαογραφικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ παραγομένη ἐπὶ τουρκοκρατίας ρητίνη ἐξήγετο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅπου ἐλάμβανε χώραν ἡ κατεργασία της. Γνωστὴ εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ «τερπεντίνη τῆς Βενετιᾶς» ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν φαρμακευτικὴν καὶ χρωματουργίαν. Μικρὰ ποσότης ρητίνης ἐχρησιμοποιεῖτο ἐπιτοπίως εἰς τὴν οἶνοποιάν' ἔκτοτε δὲ χρονολογεῖται τὸ εἶδος «ρετσίνα» ἢ «ρετσινᾶτο».

Τιρνάκι (τὸ) εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ κυπέλλου τοῦ καρποῦ τῆς βαλανιδιάς (τῆς βαλάνου) λέπια, τὰ ὁποῖα μετὰ τοῦ κυπέλου ἀποτελοῦν τὸ βαλανίδι. Τὸ τιρνάκι ἔχει μεγάλην ἀξίαν ὥς βυρσοδεψικὸν ὕλικὸν λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ ποσοστοῦ ταννίνης ποῦ περιέχουν. (Βλ. *Βαλανιδιά*).

Τιστίκι (τό). Ἡ ἐπὶ τῆς ἀδείας ὑλοτομίας διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ τουρκοκρατίας μετεφέροντο τὰ ὑλοτομηθέντα δασικὰ προϊόντα, γινομένη θεώρησις χάριν ἐλέγχου τοῦ ποσοῦ τῶν μεταφερομένων διὰ φορηγῶν ζώων προϊόντων. Ἡ θεώρησις ἐγίνετο συνήθως ὑπὸ τοῦ τσαοῦσι (λοχίου) τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ οἰκείου στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν μεταφορᾶς φυλακίου, συνεπαγομένη καὶ τὴν καταβολὴν σχετικοῦ φιλοδωρήματος, διότι τὰ μεταφερόμενα προϊόντα, ἦσαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τουλάχιστον, λαθραίας προελεύσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν φιλοδωρημάτων οἱ ὑλοτόμοι ἐπλαστογραφοῦσαν τὴν θεώρησιν πρᾶγμα διὰ τὸ ὅποιον ἦτο ἀπαραίτητος ἡ γνῶσις τῆς τουρκικῆς γραφῆς. Κατὰ παράδοσιν ἐκ Μηλιᾶς Μετσόβου, χωρίου τοῦ ὁποίου πάντες οἱ κάτοικοι εἶναι ὑλοτόμοι, οὗτοι στέλλοντες τὰ παιδιά των εἰς τὸ σχολεῖον εἰς τὸ ὅποιον ἦτο ὑποχρεωτικὴ ἡ διδασκαλία τῆς τουρκικῆς, παρήγγειλον εἰς τὸ δάσκαλον νὰ μάθῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του τόσα τούρκικα ὅσα ἦσαν ἐπαρκῆ διὰ «νὰ μπορούν νὰ σιάζουν τὸ τιστίκι».

Το πόλι (τὸ) δασοβοτανικὸν εἶδος *Populus tremula* L. μὴ σχηματίζον δάση ἀλλὰ μόνον συνδεδριάς ἢ μικροσυστάδας ἢ μεμονωμένως ἀπαντῶν καθ' ὅλην τὴν χώραν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα ἀγριολεύκα. Πολλὰ τοπωνύμια ὡς ἐν Εὐρυτανίᾳ κοιν. Τοπόλια, ἐν Πελοποννήσῳ ἢ διασπορὰ τῶν ὁποίων δεικνύει τὴν πορείαν τῶν σλάβων ἐπιδρομῶν ἀπὸ Ὀλύμπου μέχρι Τενάρου.

Το ρὸς καὶ ντο ρὸς (ὁ) τὸ ἵχνο, τὸ ἀχνάρι, ἡ πατημασιά. Λέγουσιν: — «Βρῆκαν τὸν τορὸ του, ἢ πῆραν τὸν τορὸ», ἤτοι ἠκολούθησαν τὰ ἵχνη. Πρμ. «Τὸ λύκο βλέπουμε καὶ τὸν τορὸ του γυρεύουμε».

Το ὕρλα (ἡ) ἡ ἀποστρογγυλωμένης μορφῆς κορυφὴ ὑψώματος, ὅχι ἡ ὀξύλητος.

Τπν. «Τοῦρλα Μπίστη» ὁ λόφος τοῦ Μπίστη. — «Τοῦρλα Ἐγκλιὰτ» κ.ἄ. (ἀλβανοφώνως).

Φράσις: «Στὴν τοῦρλα τοῦ Σαββάτου» ἤτοι παρακαίρως: «Μοῦρθε καὶ σὺ στὴν τοῦρλα τοῦ Σαββάτου».

Τοῦρλα λέγεται γενικῶς τὸ κωδονοειδὲς σχῆμα. Καὶ ἐπίθ. τουρλωτός.

Τοιυρλί (τὸ) τὸ ὕψωμα τῆς ἀνθρακοκαμίνου ἡμιπαραβολοειδοῦς σχήματος. Τὸ ὅλον δὲ κατασκεύασμα τῆς ἀνθρακοκαμίνου λέγεται **τοιυρλούκι** (τὸ) βλ. καρβουνοκάμινος (τ. 213—214 σ. 66 Ἠπ. Ἑστία).

Τοιυρτούρα (ἡ). Τὸ ἀκανθῶδες δασοβοτανικὸν εἶδος *Atractylis gummifera* L. Ἄνευ δασοπονικῆς σημασίας. (Κεράσοβον Κονίτης).

Τοῦφα (ἡ). Γενικῶς κάθε φουντωμένο κλαρὶ δένδρον ἢ θάμνος. Τὸ σύνολον τῶν πρεμνοβλαστημάτων τὰ ὁποῖα ἐκφύονται ἀπὸ τινος ρίζης ἢ πρέμνου, ἄλλως πατουλιά. Εἰδικῶς ἡ ποώδης βλάστησις τῶν λιθαδίων ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὄρεων χάρις εἰς τὴν ὁποίαν διατηροῦνται πράσινα τὰ ὄρεινὰ λιθάδια τῆς ὑπαλκιᾶς ζώνης. — «Σὰν τρίχες τραγομαλλίσες ξεπροβάλλει ἡ τοῦφα ἀπὸ τῆ γῆ. Ποτὲ δὲν ξεπατώνεται ὅσο κα' ἂν τὴ βοσκήσουν τὰ πρόβατα. Εἶναι σὰν τὰ μαλλιά ποὺ ὅσο τὰ κόβεις τόσο ξαναγίνονται. Εἶναι καὶ δυνατὴ πολὺ. Τὴν τραβᾷ καὶ δὲν μπορείς νὰ τὴν ξεριζώσης». (Δ. Λουκόπουλος). Εἶναι τόσον βαθύρριζος καὶ ἰσχυρῶς πακτωμένη εἰς τὸ ἔδαφος ὥστε ὁ τυχὸν ὀλισθήσας εἰς κακοτοπιὰν καὶ κινδυνεύων νὰ κατακρημνισθῇ, δύναται νὰ σωθῇ ἂν πιασθῇ ἀπὸ τοῦφαν. Εἶδος πολὺτιμον δι' ἀναχλοάσεις καὶ προσωρινὰς στερεώσεις καταρρεόντων ἔδαφιν συνεπεῖα διαβρώσεως.

Τρόξα (ή) τὸ ξάφνιασμα, τὸ πρόγνιγμα, λέγεται κυρίως ἐπὶ ζώων. — «Τὸ μουλάρι πῆρε τρόξα μὲ τὸν ἴσκιό του» ἐπρόγνιξε. Ἡ «τὸ μουλάρι μπορεῖ νὰ πάρη τρόξα καὶ νὰ ρίξῃ τὸν ἄνθρωπο κάτω» (τὸν ἀναβάτην). Ὅταν ἀγωνιάζουν ζῶον γιὰ καβάλλα φροντίζουν «νὰ μὴν παίρνει τρόξα». Ἡ λέξις ἀκούγεται καὶ εἰς τὰ θεσσαλικά Ἀγραφα καὶ ἐν Εὐρυτανίᾳ.

Τρούπα (ή) καὶ τρούπα. Νοοῦνται α) ὁπὴ διανοιγμένη εἴτε ὑπὸ τῆς φύσεως, εἴτε ὑπὸ ζῶον, εἴτε ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Δύναται νὰ εἶναι ἄνευ πυθμένος, διαπερατὴ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον, μὲ εἴσοδον καὶ ἐξόδον. Ὅποτε ἔχομεν τιν. τρούπια σπηλιά, τρούπιο λιθάρι, ὅπου συνήθως ἐνεργεῖται «τρυποπέρασμα». β) κοίλωμα περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον βαθὺ ἐντὸς βράχου ἢ ἐπὶ τῆς γῆς, ἄνευ ἐξόδου. Τοιαῦτα κοιλώματα ὅταν χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ ἀγνώστους δυνάμεις, ὁ λαὸς ὀνομάζει δρακότρουπες ἢ δρακοσπηλιές, φανταζόμενος ὅτι κατοικοῦνται ἀπὸ δράκους, φανταστικά καὶ ταῦτα ὄντα. Ὅταν κατοικοῦνται ἀπὸ ζῶα, λιγότρουπες, ἀλεπότρουπες κλπ. Ὅταν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀναλόγως τῆς χρήσεως, ἔχομεν γιδότρουπα, χρησιμεύουσα ὡς μαντρὶ ἢ βορὸς αἰγῶν. Μπαρουτότρουπες ἐνθα ἀποθηκεύεται μπαρούτη. Μπαρουτότρουπες ἐπὶ τοῦ Ταυγέτου (σπηλιές τῆς Στροντζᾶς) ὄχι διότι ἐχρησίμευον εἰς ἐναποθήκευσιν μπαρούτης, ἀλλὰ διότι παρεῖχον νιτρικὸν ὀξύ λαμβανόμενον ἀπὸ τὴν κοτυλιές τῶν ἀναρίθμητων νυκτερίδων οἱ ὁποῖες ἐφώλιαζον ἐν αὐταῖς. (Τὸ γκουανὸ τῆς Ἑλλάδος).

Ἐν Ἠπείρῳ πολλαχοῦ δρακότρουπες, γνωστὴ δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Παντζᾶ ὑπεράνω τοῦ χωρίου Καντζᾶ παρὰ τὴν Σκάλαν τοῦ Λούρου, δρακότρουπα, μὲ τὴν παράδοσιν τοῦ δράκου ὁ ὁποῖος ἐφώλιαζε εἰς τὴν τρούπαν αὐτὴν καὶ τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ἡ Ἀγ. Παρασκευή. Κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου κατήλθον τὴν ἐποχὴν τῆς μετακινήσεως Ἀλβανῶν ἐξ Ἠπείρου καὶ ἔκτισαν ἐν Ἀττικῇ τὸ χωρίον Καντζᾶ, νῦν Παλλήνη μετέφερον δὲ καὶ τὴν παράδοσιν περὶ δράκου καὶ δρακότρουπας ἐπὶ τοῦ Ὑμητοῦ ἐνθα τὸ σπήλαιον τοῦ λιονταριοῦ, ἀντικαταστήσαντες τὸν δράκον διὰ λέοντος ἐπειδὴ ἔτυχε ἐκεῖ πού νὰ εὗρεθῇ μαρμαρίνος λέων, τὴν δὲ Ἀγ. Παρασκευὴν διὰ τοῦ Ἀγ. Νικολάου, διότι ναῖσχος τοῦ Ἀγ. Νικολάου εὗρίσκεται ἐπὶ τοῦ Ὑμητοῦ παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ λιονταριοῦ. (Βιβλίον. Ἠπειρ. Χρονικά, τόμ. Δ' τεύχη Α—Β σ. 157—8. Παράδοσις περὶ δράκοντος κλπ. ὑπὸ Π. Παλασπύρου. Καὶ Δημ. Καμπούρογλου «Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων» τόμ. Α' σ. 253—4 «Ὁ λέων τοῦ Ὑμητοῦ» ἐκδ. 1969).

Τσαῖ τοῦ βουνοῦ. Τρία ἢ τέσσαρα εἶδη τοῦ γένους *Sideritis* ἦτοι τὰ εἶδη α) *S. purpurea* L. ὅπερ ἀπαντᾷ ἀπὸ Ἀλβανίας μέχρι Μεσσηνίας καὶ ὅπερ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀργυροκάστρου φέρει τὸ ὄνομα Ἀσφάκα (Χωτζίς). β) *S. romana* L. μὲ τὴν αὐτὴν ἐξάπλωσιν ὡς τὸ προηγούμενον κοινῶς, βλάχικο τσαῖ καὶ μετόνικα. γ) *S. montana* L. ἀπαντῶμενον εἰς ξηροὺς ἀγόνους καὶ πετρώδεις τόπους τῆς Β.Δ. Ἑλλάδος μέχρι Πηλίου κοινῶς βλάχικο τσαῖ. Καὶ δ) *S. scardia* Griseb. ἀπαντῶμενον ὁμοίως εἰς βραχώδεις θέσεις τῆς ὑπαλπιτικῆς ζώνης τῆς βορειοηπειρωτικῆς Ἑλλάδος, κοινῶς τσαῖ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Καλόγερου τὸ χόρτο.

Ἐξ ἄλλων εἶδη Σιδερίτιδος, ἀπαντοῦν νοτιώτερον ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι Κρήτης (Τσαῖ τοῦ Δέλφι, τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Βελουχιοῦ, τοῦ Μαλεβοῦ, Μαλοθήρα) καὶ δὲν ἀναφέρονται ἐνταῦθα.

Τὸ ἐγγώριον τοῦτο τσαῖ χρησιμοποιούμενον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἠπείρου ὡς προῖνόν ῥόφημα ἔχει μεγάλην διάδοσιν καὶ προτίμησιν διὰ τὸ εὐγεστον αὐτοῦ καὶ τὸ λεπτὸν ἄρωμα καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πολὺς λαὸς ἀγνοεῖ τὰς πολυτίμους φαρμακευτικὰς καὶ κατ' ἀκολουθίαν θεραπευτικὰς ιδιότητας κατὰ τῶν παθήσεων τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων καὶ τῆς καρδίας, χάρις εἰς τὰς εἰς αὐτὰ περιεχομένας φλαβονοειδεῖς οὐ-

σίας. Εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου συλλέγονται κατ' ἔτος μεγάλαι ποσότητες τοῦ φυτοῦ ἐν ἀνθήσει αἱ ὁποῖαι εἴτε χρησιμοποιοῦνται ἐπιτοπίως εἴτε ἐξάγονται εἰς τὰ μεγάλα ὄστικα κέντρα τῆς χώρας. Δυστυχῶς ἡ συλλογὴ γίνεται ἐσπευσμένως, πρὸ τῆς ὠριμάνσεως καὶ διαδόσεως τῶν σπερμάτων, πράγμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὸν κίνδυνον ἐξαφανίσεως τοῦ φυτοῦ λόγῳ μὴ ἀνανεώσεως καὶ ἀναγεννήσεως τῶν διαφορῶν εἰδῶν τοῦ ἐπὶ τῶν συγκομιζομένων ἐκτάσεων.

Τ σ ά κ ν ο (τὸ) λεπτὸν ὑλικόν, ξηρὸν ἢ ἡμίξηρον χρησιμοποιούμενον ὡς προσάναμμα καὶ προερχόμενον συνήθως ἐκ θάμνων ἢ θαμνίων, ἢ κομμένων κλάδων ἢ ὑπελειμμαμάτων ἐν γένει ὑλοτομίας. Ἀκόμη ἢ ὑπὸ τῆς δασικῆς νομοθεσίας χαρακτηριζομένη «καύσιμος ὕλη» ἢ χρησιμοποιουμένη εἰς καῦσιν ἀσβεστοκαμίνων, κεραμοκαμίνων, πλινθοποιείων κλπ. Κατ' ἐπέκτασιν δὲ τὰ δασικά εἶδη τὰ κατάλληλα δασοπονικῶς πρὸς τοιαύτην χρῆσιν. Τοιαῦτα εἶδη εἶναι διάφοροι ἀκανθοφόροι θάμνοι, ὅσον, Παλίουρος, Ἀκακία τριάκανθα, κοράταιγος ὀξυάκανθος, *Poterium spinosum*, *Genista acanthoclada*, *Acanthothamnus*, *Euphorbia spinosa* κ.ἄ. Ὀνομάζονται καὶ τ σ α λ ι ά (βλ. λ.) καὶ ξερόνια ἢ ξερονάτσα εἰς τὸ παλαιὸν ἐκλείψαν ἤδη ἀθηναϊκὸν ἰδίωμα. Ἀπαντᾷ καὶ εἰς σύνθετα ὡς τσακνομελᾶς (βλ. λ.).

Καθαρογλώσσημα, τσάκνα καρακατσότσακνα (Θεσσαλία).

Τ σ α κ ν ο μ ε λ ᾶ ς (ὁ) τὸ ἡμιπαράσιτον εἶδος *Loranthus europaeus* παρασιτοῦν ἐπὶ πλατυφύλλων δασικῶν καὶ δενδροκομικῶν εἰδῶν, ὡς Δροῦς Καστανιάς, Μηλιάς, Ἀπιδιάς κ.ἄ. Ὀνομάζεται οὕτω εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν κυρίως Μελάν, ἢ Μελιόν, εἶδος παράσιτον τῶν κωνοφόρων καὶ ἰδίως τῆς Ἑλάτης. Τὸ τελευταῖον ἔχει κανονικὴν δικρανώδη διακλάδωσιν, ἐνῶ τὸ πρῶτον ἔχει διακλάδωσιν ἀκανόνιστον.

Τ σ α λ ι (τὸ) ἐκ τοῦ τουρκ. τσάλ σημαῖνον κλαρί, θάμνος, τσάκνον. Τπν. Τσάλνταγκ τὸ ὑπερχείμενον τῆς πόλεως Ξάνθης βουνὸν ἀποτελοῦν ἀντέρισμα τῆς Ροδόπης.

Πρμ. «Ἡ αὐλὴ 'πε τὰ τσαλιά κι' ἡ θύρα τσιμτσιρόνια» (ἢ μὲ εὐτελεῖ ὑλικά περιπεφραγμένη αὐλὴ εἶχε θύραν ἀπὸ πολύτιμον ξύλον). Παροιμία λεγομένη ἐπὶ ἀνοήτων ἐπιδείξεων καὶ ἀταίριαστων συνδυασμῶν, ἀνάλογος πρὸς τὸν φερετζὲν τῆς Μαριοῦ καὶ τὸν ἄνδρα τῆς κοσκινούς.

Τ σ ά μ ι (τὸ) ἐκ τοῦ τουρκ. τσάμ, ἢ ὄρεινὴ πεύκη *Pinus nigra* Arn. *Pinus laricio* Poir. *P. pallasiana*. Τὸ γνωστὸν κωνοφόρον εἶδος τὸ ὁποῖον σχηματίζει ἐκτεταμένα ὠραῖα δάση ἐπὶ τῆς Πίνδου, ἐνίοτε μιστὰ μετὰ Λευκοδέρομον πεύκης (Ρόμπολο). Εἶδος πολύτιμον ἀπὸ ὑλοχρηστικῆς ἀπόψεως καὶ μεγάλης δασοπονικῆς σημασίας εἰς τοῦ ὁποῖου τὴν ἐκμετάλλευσιν ἀπασχολοῦνται ἑκατοντάδες χωρικῶν οἰκογενειῶν. Ἀποτελεῖ μετὰ τῆς Ἑλάτης τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ἐλληνικῆς δασοπονίας.

Τ σ α μ τ σ α κ ί σ ι (τό). Τὸ κολοφώνιον, τὸ ἕτερον τῶν προϊόντων τῆς ἀποστάξεως τῆς ρητίνης (βλ. τερπεντίνα). Ἡ λέξις ἀπαντᾷ εἰς τὴν διάλεκτον τῶν καλαντζήδων τῶν ὁποίων ἡ τάξις εἶναι πολυάριθμος ἐν Ἠπείρῳ.

Τ σ α π ρ ά κ ω μ α κ. τσαπράζωμα (τὸ) ρ. τσαπρακώνω ἢ τσαπραζώνω. Σημαντικὴ λεπτομέρεια εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ ποιονᾶ, τοῦ ὁποῖου ὁ πρίων πρέπει νὰ εἶναι ἐπιμελῶς τροχισμένος διὰ νὰ ἐργάζεται ἀποδοτικῶς. Διὰ τοῦτο ὁ ποιονὰς ὑλοτόμος ἀπασχολεῖται σοβαρῶς μὲ τὸ τσαπράζωμα. Δι' αὐτοῦ οἱ ὀδόντες τοῦ πρίωνος καθίστανται περισσότερο διεστῶτες, ὥστε νὰ δημιουργεῖται πλατεία κατὰ πάχος ἐντομὴ καὶ ἔτσι νὰ μὴν «κολλάει» ἡ κόφτρα ἢ σάρα κατὰ τὴν πρῶσιν ἐντὸς τοῦ κορμοῦ, ὁ ὁποῖος κορμὸς τοῦ ἵσταμένου ἀκόμη δένδρου, ἀποκλίνων λόγῳ τοῦ ἰδίου του βάρους

πρὸς τὴν τομὴν «δαγκώνει» τὴν κόφτραν καὶ τὴν ἀκίνητοποιεῖ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πρέμνου.

Μὲ τὸ τσαπράκωμα γίνεται ἐπίσης εὐκολώτερον τὸ τρόχισμα τῶν ὀδόντων διὰ λίμας. ἐνῶ τὸ τσαπράκωμα γίνεται μὲ τὸ τσαπράκι ἢ τσαπράζι καὶ δι' αὐτοῦ διευθετοῦνται οἱ ὀδόντες ἐκατέρωθεν τῆς ράχως τῆς λάμας τοῦ πρίονος, εἰς τρόπον ὥστε αἱ κορυφαὶ τῶν αἰχμῶν δὲν κεῖνται ἐπὶ μιᾷ γραμμῇ, ἀλλὰ ἐπὶ δύο ἐναλλάξ. Ἡ μεταξὺ τούτων ἀπόστασις ἀποτελεῖ τὸ εὖρος τῆς τομῆς (κοψιᾶς). Τὸ εὖρος τοῦτο δὲν πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μεγάλο διότι τότε ἔχομεν ἀπώλειαν ξύλου (πολὺ πριονίδι) οὔτε πολὺ στενὸν διὰ νὰ μὴν κολλάει ὁ πρίων, ἀλλὰ νὰ κινεῖται ἀνέτως ἐντὸς τῆς τομῆς καὶ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν εἰσαγωγὴν σφηνὸς ἐντὸς αὐτῆς πρὸς διατήρησιν ἀνοικτῆς τῆς τομῆς. Σπανίως, παρὰ ταῦτα ἀπεφεύγεται τὸ κόλλημα τῆς κόφτρας (ἢ δάγκωμα ὑπὸ τοῦ κορμοῦ) πρᾶγμα δυσχεραίνον τὴν ὑλοτομίαν (ριψιν).

Τσαρδάκι (τό). Καλύβη, πρόχειρος στεγαστικὴ κατασκευὴ εἰς τὴν ὑπαιθρον πρὸς στέγασιν ἀνθρώπων (δραγάσια, πογιάτα) ἢ ζώων (σταλὸς ἐνίοτε ὑπερυψωμένον πρὸς εὐρυτέραν ἐποπτείαν τῶν πέριξ, ὡς προκειμένου περὶ ἀμπελοφυλάκων, πυροφυλάκων κλπ. Πολλαχοῦ παρέμεινε ὡς τοπωνύμιον.

Τσαρπόλι (τό). Ἐπὶ δένδρῳ, ξύλῳ ἢ βέργᾳ ἀπολιγούσης εἰς διζωνώδη διακλάδωσιν, ἐκάτερον τῶν σκελῶν τῆς διακλαδώσεως. Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ γιδοκουρεύτρα καταλήγει εἰς δύο τσαρπόλια τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς τὸ ἄκρον τῶν ἀνὰ μίαν ὁπλῆν. Διὰ τούτων διέρχεται βέργα κατ' ὀριζοντίαν ἔννοιαν, χάριν στερεώσεως τῶν τσαρπολίων. Ἐντὸς τοῦ οὔτω σχηματιζομένου τριγώνου εἰσέρχεται ἡ κεφαλὴ τοῦ κουρευομένου ζώου τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀκίνητοποιεῖται. (βλ. ψαλίδα).

Τσασίτι (τὸ) ἡ ἀναλογία, τὸ ποσοστὸν, κατὰ τὴν μῆξιν διαφόρων κατηγοριῶν ἢ ποιότητων τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Ἐπὶ ξυλείας, ἡ ἀναλογία ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις, μήκους, πλάτους, πάχους, ἐξ ὧν προέρχεται μία κατηγορία ξυλείας, τὰ μαδερικά, τὰ σανιδικά, τὰ καθρονικά, τὰ στρογγύλα. Ἄλλο τσασίτι προκύπτει ἀπὸ κατηγορίας ξυλείας ὡς πρὸς τὸν τρόπον κατεργασίας τῆς: πριστῆ, πελεκητῆ, σχιστῆ, στρογγύλῃ. Ὁ ξυλέμπορος ἐνδιαφέρεται νὰ διαθέτῃ ταυτοχρόνως εἰς τὴν ἀποθήκην του τσασίτι ἐξ ὅλων τῶν κατηγοριῶν, διότι τοῦτο διευκολύνει τὴν διάθεσιν τοῦ ἐμπορεύματος.

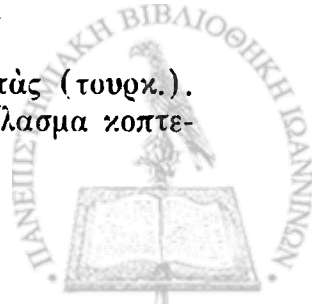
—«Δὲν ἔχω τσασίτι» παραπονεῖται ὁ ξυλέμπορος. —«Μοῦ λείπει τὸ τσασίτι» (καὶ δι' αὐτὸ δὲν κινεῖται τὸ ἐμπόρευμα).

Τσατάλι (τό). Τμήμα πλαγίου κλάδου τοῦ δένδρου τὸ ὁποῖον ἀπομένει εἰς τὸν κορμόν, μετὰ τὴν ἀποκοπὴν τοῦ κλάδου, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν γίνεται σύρριζα πρὸς τὸν κορμόν. Κατ' ἐπέκτασιν καὶ αὐτὸς ὁ κλάδος: —«Ἡ Λεῖκα ἔχει τὰ τσατάλια τῆς κολλητὰ στὸν κορμό». (Ἡ πυραμιδοειδὴς ποικιλία κοινῶς καβάκι).

Ἴδου ἡ περιγραφὴ κατασκευῆς αὐτοσχεδίου γεφύρου ἐπὶ ποταμοῦ ἢ μᾶλλον χειμάρρου ἀνὰ τὰ ὄρεϊνά: —«Στεριώνουν (οἱ κάτοικοι) ἓνα ξύλο (δηλ. ἀτόφιον κορμόν δένδρου) μὲ πολλὰ τσατάλια. Ἡ κορφὴ του ἀκουμπάει στὰ χεῖλια ἀπὸ (τὸν ἀντικρὸν) βράχο (πέρα ἀπὸ τὸ ρέμα) κι' ἡ ἀποκουρά του (τὸ κάτω ἄκρον τοῦ κορμοῦ) στὴν ἄκρῃ τοῦ ποτάμι. Τότε πατώντας ἀπὸ τσατάλι σὲ τσατάλι ἀνεβαίνεις καὶ πᾶς στὴ δουλειά σου». Ἔτσι μπορεῖ κανεὶς νὰ περιοδεύσῃ στ' Ἄγραφα.

Τσάφαρο (τό). Εἶδος μεταλλίνου κώδωνος γιὰ μικρὰ ποιμενικὰ ζῶα (αἰγοπρόβατα). Τσαφαρώνω - ξετσαφαρώνω, ἀναρτῶ - ἀφαιρῶ τὸ τσάφαρον.

Τσεκούρι (τὸ) καὶ τσεκούρα (ἡ), ὁ πέλεκυς, ἡ πελέκα, μπαλτάς (τουρκ.). Ἐν Κρήτῃ μαναρέ. Ὑλοτομικὸν ἐργαλεῖον αποτελούμενον ἀπὸ πλατὺ ἔλασμα κοπτε-

ρόν, μεγαλυτέρου μήκους καὶ πλάτους πρὸς τὴν μίαν ἄκραν, μικροτέρων διαστάσεων πρὸς τὴν ἄλλην ἄκραν ὅχι πάντοτε κοπιεράν. Πρὸς χοῆσιν στερεώνεται ἀπὸ τοῦ μέσου ἐπὶ στειλεοῦ (μανίκι) ἐκ ξύλου σκληροῦ, ὀνομαζομένου στειλιάρι.

Τσεκουρώνω, τσεκουροκόβω, τέμνω διὰ τοῦ πελέκεως. Σκοπὸς τῆς πράξεως εἶναι ἡ ρήσις ἱσταμένων δένδρων (κυρίως ὑλοτομία), ὁ τεμαχισμὸς ὑλοτομηθέντων δένδρων (κούριασμα) τὸ σχίσιμον τῶν κορυμῶν καὶ ὁ κατατεμαχισμὸς εἰς μικρὰ τεμάχια (ταλιάρισμα), ἡ κατεργασία διὰ τοῦ πελέκεως χονδροδιαμορφωμένων κορμοτεμαχίων (πελέχημα) κλπ.

Τσεκουριάδες, οἱ ξυλοκόποι, πελεκᾶνοι, μπαλτατζήδες.

Τσεκουριά, τὸ κτύπημα μὲ τσεκούρι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως.

Τσεκουράτο (ἐπίρ.) κατηγορηματικῶς, ὀρθὰ - κοφτά, ἀποστομοτικῶς. Καὶ μτφ. τσεκουρώνω, ἀποστομώνω.

Παροιμ. — «Ἄν χάσαμε τὸ τσεκούρι, μᾶς μένει τὸ στειλιάρι» διὰ τὸν ἱκανοποιούμενον μὲ εὐτελῇ ἔναντι πολυτιμωτέρων.

— «Πλέει σὰν τσεκούρι» εἰρωνικῶς λεγομένη.

— «Μὲ μιὰ τσεκουριά τὸ δέντρο δὲν κόβεται» (μὲ μιὰ μαναρὲ κλπ.).

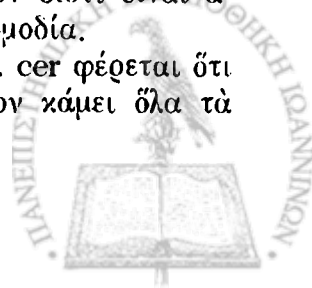
Διὰ τὴν καταλήξιν τις εἰς ἐπιτυχίαν χρειάζεται προσπάθεια.

Τ σ έ λ ι γ γ α ς καὶ Τ σ ε λ ι γ γ ᾶ τ ο (τό). Ὁ ποιμὴν καὶ ἰδιοκτῆτης ποιμνίων, διαθέτων δὲ καὶ βοσκότοπον (λιθάδι) δι' ἐκμισθώσεως συνήθως ἢ κατὰ πάντα ἄλλον τρόπον. Τὰ ποιμνία προκειμένου περὶ τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικρὰ ζῶα (αἰγοπρόβατα) καὶ εἰς σεβαστὸν ἀριθμὸν κεφαλῶν ὥστε νὰ εἶναι βίοςιμος ἡ κτηνοτροφικὴ ἐπιχείρησις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν 1500 κεφαλῶν, ἐξ ὧν τὸ 1) 3 αἶγες καὶ τὰ 2) 3 πρόβατα εἶναι ἓνας καλὸς μέσος ὅρος.

Ἡ κτηνοτροφικὴ αὕτη ἐπιχείρησις, περιλαμβάνουσα ἐκτὸς τῶν ποιμνίων καὶ τῶν βοσκοτόπων, καὶ μονίμους ἢ προσωρινὰς ἐγκαταστάσεις, ἐργαλεῖα καὶ σκεύη τῆς κτηνοτροφίας, γαλακτοκομικὰ ἢ τυροκομικὰ κλπ. πιστικὸς ἦτοι ποιμένας, ὑπηρέτας καὶ ἄλλα πρόσωπα (ἀκόμη καὶ οἱ κουμπάροι εἰς τὰ διάφορα χωριά ὑπεισέρχονται εἰς τὴν κτηνοτροφικὴν ὀργάνωσιν) ποιμενικὸς κύνες, πολεμικὰ ὅπλα κ.ἄ. εἶδη, ἀποτελεῖ τὸ τσελιγγᾶτον. Τοῦτον προΐσταται ὁ ἀρχιτσελιγγας, ὁ ἀρχιποιμὴν εἰς τὸν ὅποιον ὑπακούουν οἱ μικρότεροι τσελιγγάδες (οἱ ἔχοντες μικρότερον ἀριθμὸν ζώων) οἱ ὅποιοι συνεταιρίζονται μετ' αὐτοῦ διὰ νὰ καταστήσουν βίοςιμον τὴν μικράν των κτηνοτροφίαν. Οἱ συνεταιῖροι οὗτοι ὀνομάζονται σμῖκτες καὶ οἱ δεσμοὶ των πρὸς τὸν ἀρχιτσελιγγαν δύνανται νὰ εἶναι κατὰ περιστάσεις στενότεροι ἢ χαλαρότεροι. Σήμερον τὰ τσελιγγᾶτα τείνουν εἰς διάλυσιν διότι ἡ μορφή τῆς κτηνοτροφίας μεταβάλλεται ριζικά. Ἡ παλαιὰ μορφή ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ θέμα τῶν τσελιγγάτων γίνεται ἀντικείμενον τῆς ποιμενικῆς λαογραφίας. Θέμα μεγάλο ποὺ χρειάζεται ἐκτενὴ περιγραφὴν.

Τ σ έ ρ ν ο καὶ τσερνόκι (τὸ) καὶ Τ σ έ ρ ο ς (ὁ) τὸ δασικὸν δένδρον *Quercus cerris* L. ἡ Ἄσπρις καὶ Ἀλίφλοιος, τῶν ἀρχαίων, ἡ Λοιδοριά, τῶν χριστιανικῶν παραδόσεων. Εἶδος τοῦ φυλλοβόλου δρυμοῦ δὲν σχηματίζει δάση, ἀλλ' ἀπαντᾷ κατὰ συνδενδρίας ἢ λόχμας καὶ μεμονωμένα ἄτομα, ἐντὸς τῶν δασῶν τῶν ἄλλων εἰδῶν δρυῶν. Ὀνομα σλαβικὸν σημαίνει μαῦρος καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ μαῦρον χρῶμα τὸ ὅποιον λαμβάνουν τὰ τσερνόξυλα εἰς τὴν ἐστίαν, ὅπου μετὰ δυσκολίας καίονται, μαυρίζουν ἀπὸ τὴν καπνίαν ποὺ ἀναδίδουν καὶ σβήνουν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀνὰ τὰ ὄρη ξυλευόμενοι ἀποφεύγουν νὰ ἀποκομίσουν τσερνόξυλα μὲ τὴν ζαλίκαν των διότι εἶναι ἀχρηστα, ὅπως ἡ ξυλεῖα του, ἡ ὁποία πρὸς οὐδεμίαν χρῆσιν εἶναι ἀρμόδια.

Εἰς τὴν χριστιανικὴν μυθολογίαν ὁ Τσέρρος ἐπίσης ἐκ τοῦ σλαβ. *cer* φέρεται ὅτι προσέφερε ἐκουσίως καὶ κατὰ παράβασιν τῆς συμφωνίας ποὺ εἶχον κάμει ὅλα τὰ

δένδρα νὰ ἀρνηθοῦν τὴν παροχὴν ξυλείας πρὸς κατασκευὴν τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἐπαυλαμβάνω, προσέφερε τὸ ξύλον του εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν καὶ οὕτω ἐπέσυρε τὴν θεῖαν κατάραν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τὸ ἄχρηστον αὐτοῦ. Τὸ δὲ ὑπέρυθρον χρῶμα τοῦ ξύλου του ὀφείλεται, κατὰ τὴν αὐτὴν παράδοσιν εἰς σταγόνας ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου αἱ ὁποῖαι ἔσταξαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Τσέρος ἀπέβαλε πᾶσαν χρησιμότητα διὰ τὸν ἄνθρωπον ἣς ἐπωφελεῖται διὰ νὰ παραμένη ἀνυλοτόμητος εἰς τὰ δάση πρὸς τὸν φιλοξενοῦν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα τείνει νὰ κυριαρχήσῃ λόγῳ τῆς ὑλοτομίας τῶν ἄλλων, τῶν χρησίμων εἰδῶν. Τῷ ἀπεδόθη δὲ καὶ τὸ ὄνομα Λοιδοριά, διότι ἐλοιδορήθη ἀπὸ τὰ ἄλλα δένδρα, λόγῳ τῆς ἀπιστίας του καὶ τῆς μὴ τηρήσεως τῆς συμφωνίας, ὡς εἴπωμεν.

Τοπων. πολλαχοῦ. Τσέρα, Τσέρνα, Τσερνόρραχι, Τσερνέσι, συνοικ. τῆς κοινότητος Ἐλατοχωρίου Ζαγορίου, Τσερνάς, χωρ. τοῦ νομοῦ Ἄρτης. Τσέρος, συνοικ. τῆς κοιν. Ξεχωρὸν Θεσπρωτίας.

Τὸ φυτόνομα Λοιδοριά ἔχει μεταφερθῇ στοματικῶς καὶ εἰς ἄλλα δασικὰ δένδρα τινὰ μάλιστα τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ἀποδώσουν ξυλείαν, ὅπως ἡ Κουτσουπιά ἢ Ἀγριοκυδωνιά καὶ συνεπῶς ἀναιτίως φέρουν αὐτὸ τὸ μὴ τιμητικὸν ὄνομα.

Τσιγρέκι (τὸ) προσωρινὸν γρέκι (ποιμενικὴ στέγη) χρησιμοποιούμενον ὑπὸ τῶν σκηνιτῶν ποιμένων (νομάδων) ἐπὶ μίαν ἢ δύο ἡμέρας, πολλάκις διὰ μίαν νύκτα μόνον, κατὰ τὰς μετακινήσεις των ἀπὸ τὰ θερινὰ λιβάδια πρὸς τὰ χειμαδιά. Σταθμὸς ἀναπαύσεως ἀνθρώπων καὶ ζώων, μάλιστα εἰς περίπτωσιν κακοκαιρίας.

Τσιμσίρι (τό). Λέγεται καὶ Πυξάρι. Τὸ θαμνῶδες δασικὸν εἶδος Πύξος *Buxus sempervirens*. Φύεται εἰς ὑψηλοὺς προαλπίους τόπους ἐντὸς δασῶν Ἐλάτης, Μ. Πεύκης, Ὁξυᾶς κλπ. Πολλαχοῦ ἐπὶ τῆς Πίνδου, ιδίως δὲ ἐπὶ τοῦ Λάκμωτος κατὰ τὴν περιφέρειαν Μαλακασίου, Ἀνηλίου Μετσόδου, Φλαμπουραρίου καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Βωβοῦσαν κλπ. Πολύτιμον εἶδος διὰ τὸ ξύλον τοῦ κοντοῦ ἀλλὰ ἰσχυροῦ κορμοῦ του, χρησιμοποιούμενον εἰς τὴν ξυλογλυπτικὴν, ἐπιπλοποιίαν καὶ ἄλλας χρήσεις. Διὰ τὴν σκληρότητα αὐτοῦ κατασκευάζονται πλάκες χρησιμοποιούμεναι εἰς τὴν χαρακτικὴν (ξυλογραφίαν).

Τσιράς (ὁ) τὸ ἐγκάρδιον ξύλον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σομφόν, τὸ ὁποῖον λέγεται συκιά. Λέγουν «τσιραλίδικο ξύλο» τὸ ὁποῖον εἰς τὰ Σφακιά Κρήτης ὀνομάζουν «ξερακιένιο». Τσιραλίζια δέ, τὰ μὴ ἀνθρακοποιηθέντα ξύλα ἐν ἀνθρακοκαμίνῳ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπέμεινε μόνον τὸ ἐγκάρδιον ξύλον, τὸ σομφόν, ὁ φλοιὸς καὶ οἱ χυμοὶ ἐξηφανίσθησαν διὰ τῆς ἀτελοῦς καίσεως. Ταῦτα χρησιμεύουν ὡς προσάναμμα, καιόμενα ὡς दादी.

Τσίτσα καὶ τσότρα (ἡ) ξύλινον μικρὸν δοχεῖον περιεκτικότητος 2—3 κιλῶν ὕδατος ἢ οἶνου) κατασκευαζόμενον μὲ δοῦγες, συχνάκις ἐκ κέδρου. Σχήματος στρογγύλου, μὲ δύο ἡμισφαιρικὰς ἐπιφανείας διακοσμημένας ἀπὸ ἐγχάρακτα μονόχρωμα ἢ πολυχρόμα σχεδιάσματα καὶ μὲ χαλκίνοις πλατυκεφάλους ἢ λους ἐπίσης διακοσμητικῆς σημασίας. Δύναται νὰ τοποθετεῖται ὀρθίαν στηριζόμενον εἰς μικρὰ ὑποστηρίγματα (ποδαράκια) φέρει ὅμως εἰς τὰ πλάγια μέσα ἀναρτήσεως διὰ δερματίνων ἱμάντων. Ἡ ὅλη καλλιτεχνικὴ δομὴ τοῦ ἀντικειμένου τούτου καὶ αἱ διακοσμήσεις μὲ λαϊκὰ μοτίβα, ἔχει ἤδη κατατάξῃ τοῦτο εἰς τὰ εἶδη τῆς λαϊκῆς ξυλοτεχνίας ὡς τουριστικὸν εἶδος. Αἱ Ἡπειρωτικοὺ ρυθμοὺ τσίτσαι ἢ τσότρα ἔχουν σχῆμα ὀλιγώτερον στρογγύλον καὶ μᾶλλον ὠοειδὲς τὰ δὲ ἐγχάρακτα διακοσμήματα εἶναι ἐπίσης Ἡπειρωτικῶν μοτίβων. Κύριαί πηγαὶ προελεύσεως εἶναι ἡ Βυτῖνα ἐν Γορτυνίᾳ καὶ τὸ Μέτσοβον ἐν Ἡπείρῳ. Ἀπὸ δασοπονικῆς ἀπόψεως ἡ βιοτεχνία αὕτη

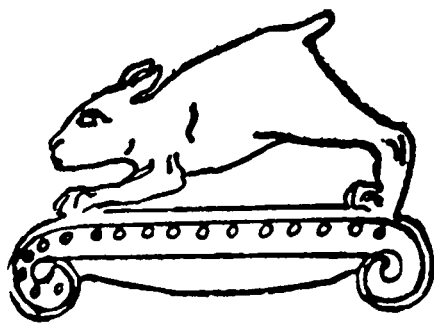
εἶναι ἀσήμανοις διότι καὶ τὸ εἶδος τῆς ξυλείας καὶ αἱ ποσότητες αἱ καταναλισκόμεναι εἶναι ἀσήμαντοι καὶ οἱ εἰς ταύτην ἀπασχολούμενοι ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν.

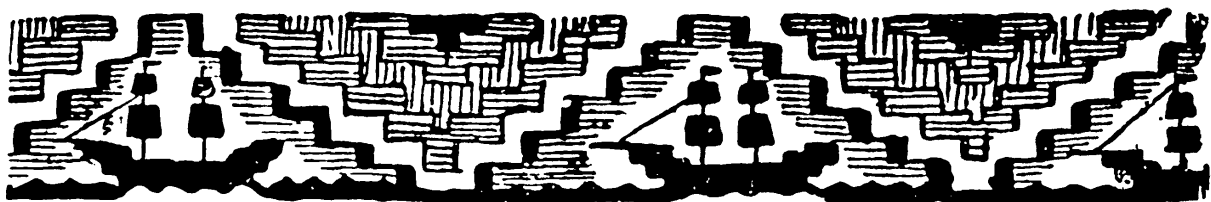
Τσου(γ)ένι (τὸ) τὸ θαμνώδες φασοβοτανικὸν εἶδος *Saponaria officinalis* L. Φυτόν πολυετές με εὐρείαν ἐξάπλωσιν ἐν Ἠπείρῳ, ὡς καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, γνωστὸν ὡς Σαπουνόχορτο, διότι ὑπὸ τὸ ὄνομα τσουνένι φέρονται μᾶλλον αἱ ρίζαι τοῦ φυτοῦ. Χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν φαρμακευτικὴν καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν ἀπορρυπαντικὴν πρὸς πλῆσιν μαλλίνων καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων. Διότι ὅλα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ, ἰδίᾳ ὅμως αἱ ρίζαι περιέχουν «σαπωνίνην», οὐσίαν διαλυτὴν εἰς τὸ νερὸ καὶ ἡ ὁποία παράγει σαπωνώδη ἀφρόν.

Τσοῦκα (ἡ) καρυφή, ὕψωμα ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *zucca* καὶ ὑποκ. τσουνκαρέλλα. Ὡς γεωγραφικὸς ὅρος ἀπαντᾷ εἰς ὅλην τὴν χώραν, πολλαχοῦ τοπωνύμια. Ὑψωμα πρὸ τῆς Λαίστης. Μεγάλῃ Τσοῦκα ἀποτελοῦσα τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς παλαιᾶς ὀχυρωματικῆς γραμμῆς Μπιζανίου. Μία τῶν κορυφῶν τοῦ Σμόλικα. Τσοῦκα καὶ Τσουνκαρέλλα συνοριακὰ ὑψώματα μεταξὺ Ἀργιθέας καὶ τ.δ. Κοθωνίων — Αἰθέρων.

Τσουμπάλι (τό). Εἶδος ἀγριοτριανταφυλλιάς *Rosa canina* L. var. species. Τὸ φυτόνομα ἐπιχωριάζει κατὰ τὴν Ἑπαρχίαν Κονίτης μέχρι Ἀργυροκάστρου (Χώτζης) πιθανῶς καὶ βορειότερον.

Τσοῦτσουρος (ὁ). Μικρὸς σωρὸς ἀπὸ πέτρες κτισμένες εἰς κῶνον, ξηρολιθία. Κατασκευάζονται ἀπὸ τοὺς ποιμένας ὡς ὁρόσημα τῆς περιοχῆς κάθε στάνης. Ἐνίοτε, ὅταν ὑπάρχει ἡ δυνατότης, οἱ τσοῦτσουροι ἀσβεστοχρίονται ὥστε νὰ εἶναι μακρόθεν ὁρατοί. Λέγονται καὶ κούκουροι, ἐν Πελοποννήσῳ κουνκούγεροι, ἐν Αἰτωλίᾳ ἰδέλια (βλ. λ.).

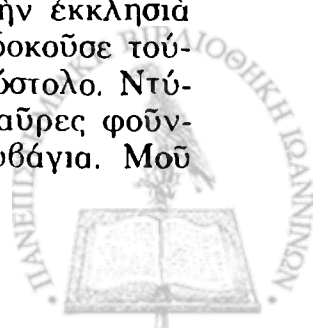
ΔΗΜΟΣΘ. ΝΑΣΟΥΛΗ

ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΕΣ

(Χριστουγεννιάτικο διήγημα)

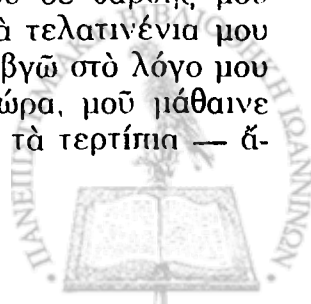
Χριστούγεννα... Νύχτα, παράωρα, λάλησε απ' τὸ ψηλὸ καμπαναριὸ τ' Ἀρχαγγέλου ἡ καμπάνα. Σηκώθηκε ὁ πατέρας, σύμπασε στὴ γωνιά τὴν ἀκοίμητη φωτιά, τὴ λαμπάδιασε καλὰ - καλὰ μὲ πουρναρίσιες τοῦφες καὶ σκούνησε χαρούμενος ὅλους νὰ ξυπνήσουμε. Σηκωθῆτε, φώναξε, καιρὸς τῆς ἐκκλησίας, σηκωθῆτε... Ξύπνησαν οἱ ἀδερφές. Πετάχτηκε λαφιασμένη ἡ μάνα μου. "Αναψε τὴν τενεκεδένια λάμπα μας. "Ανοιξε τὴν κασέλα τῆς μανίτσας. Μοσκοδόλησε κυδῶνι ἡ κάμαρα καὶ χαρούμενη ἔβγαλε ἓνα - ἓνα τὰ γιορτινὰ ροῦχα τῆς φαμίλιας. Ντύθηκε ὁ πατέρας. Φόρεσε τὸ σιαλβάρι του, τὰ τουζλούκια του καὶ τὸ σταυρωτὸ τὸ σιαγιακένιο σιαμεϊντάνι του τὸ γαμπρικιάτικο. Φόρεσε τὴ βαριὰ φλοκάτα του καὶ τὸ κασκέτο του — Ρωμειῖκο τώρα πιά, πάει τὸ κόκκινο φέσι τῆς τουρκιᾶς, τόσκισε μὲ τὰ δόντια του τὴ μέρα ποῦρθε ἡ λευτεριά — ἔστρωσε καὶ τὰ μουστάκια του σεμνὰ - σεμνὰ κι' ἔτοιμος, κάθησε στὴν παρασιὰ φχαριστημένος καὶ περίμενε.

Ντύθηκαν ὕστερα καὶ ἡ μάνα μου μὲ τὶς ἀδερφάδες μου. Φόρεσαν τὰ τσουρέπια τους μὲ τὰ πολύχρωμα πλειμά, τοὺς ἀλατζάδες, τὶς ποδιές τὶς κεντητὲς καὶ τὶς ζῶνες π' ἀγόρασαν στὴν Παλιουρή. Καρφίτωσαν στὴ μέση τους οἱ τσιούπρες, τὶς μυγδαλωτὲς τοκάδες τὶς φλουροκαπνισμένες. Φόρεσαν τὰ σεγκούνια τους τὰ γαϊτανορραμμένα καὶ τὰ κόκκινα μακρομύτικα τσαρούχια τὰ τελατινένια. Χτένισαν κι' ἔρριξαν πσιώπλata τὶς φρεσκολουσμένες μ' ἀμάραντο μακρυὲς κοισίδες τους μὲ τὰ κορδελλάκια. "Ἐδεσαν καὶ στὸ κεφάλι τους τὶς μαῦρες κεντητὲς ὀμπόλιες τους καὶ χαρούμενες, καλοντυμένες, κύταζε ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ κρυφοκαμάρωναν. Δόξα νάχη ὁ Κύριος. "Αξίες δυχατέρες μούδωκε, εἶπε ὁ πατέρας μου μουρμουρίζοντας κι' ὅλο τὶς κοίταζε καὶ τὶς ξανακοίταζε περήφανος. Κοίταζε καὶ τὴ μάνα μου μὲ τ' ἄσπρο της μακρὸν ρουτὶ μὲ τὰ πλατιά σειράδια, τὸ νυφιάτικο κι' ἀναθίβανε γλυκὰ τοῦ γάμου του τὴ μέρα. Πῶς πῆγε μὲ τὸ ψίκι του στὸ κοντινὸ χωριό, μὲ τὸ μπαϊράκι του καὶ τοὺς λαλητάδες καὶ πῶς τὴν ἔφερε στὸ πατρικὸ καμαρωτὴ κι' ἀγνὴ νυφούλα στὸ γρίβα του καθάλα κι' ἄλαιπε σὰν ἥλιος τότε, σὰν ἀστρὶ μὲ τ' ἄσπροσέγκουνα καὶ τὰ κεμέρια της καὶ μὲ τὸ κόκκινο τὸ φέσι της τ' ἀσημοκεντημένον πιά στὰ πλεγμένα της ξανθὰ μαλλιά. "Ομορφοι καιροί, ἀναστέναξε, πῶς πέρασαν καὶ χάθηκαν γοργά... Μὰ δόξα νάχη ὁ Κύριος ὅπου γεννιέται ἀπόψε, ὅλα τὰ ἔργα του καλὰ, εἶπε καὶ στύλωσε τὰ μάτια του ἀπάνω μου, ὥσάν νὰ μούλεγε ἐπιταχτικά: Κάμε παιδί μου γρήγορα κι' ὁ δάσκαλος στὴν ἐκκλησιὰ σὲ καρτερεῖ νὰ ψάλης τὸν ἀπόστολο. Τὴν ἤθελε πολὺ, τὴν προσδοκοῦσε τοῦτη τὴ χαρὰ ὁ πατέρας νὰ μὲ δῇ καὶ νὰ μ' ἀκούσῃ νὰ λέω τὸ ἀπόστολο. Ντύθηκα δίχως ἄργητα... Φόρεσα καὶ τὰ τσαρουχάκια μου μὲ τὶς μαῦρες φοῦντες καὶ τὸ σχολικὸ μου καπελάκι μὲ τὴν ξεθωριασμένη κουκουβάγια. Μοῦ

κρέμασε κι' ἡ μάννα μου, κατάσαρκα, στήν καρδιά μου ἀπάνω, διπλὸ ἓνα φυλαχτὸ ἀπὸ μιάτι, τ' ἀσημῶμένο φιδοκέρατο καὶ τὸ ποδάρι τοῦ χαμόραγκα. Πῆρα κάνοντας τὸ σταυρό μου εὐλαβικὰ καὶ τὸν ἀπόστολο ποὺ θάλεγα πρώτη φορὰ τούτην τὴν ὁμορφη χρονιάρα μέρα. Στολιστήκαμε ὅλοι μας καλὰ - καλὰ καὶ ξεκινήσαμε γιὰ τὴν ἐκκλησιά. "Αἴντε εἶπε ὁ πατέρας καὶ σταυροκοπήθηκε. Πάμετε κι' ἀργήσαμε. Τράβηξε τὴν ξύλινη ἀμπάρα, σήκωσε τὸ μάνταλο τῆς πόρτας καὶ βγήκαμε ὅλοι στήν αὐλή. "Εξω ξαστεριά, χαρὰ Θεοῦ. Τ' ἄστρο φρεσκοπλυμένα ἀπ' τὴς πολλὲς βροχάδες λαμπύριζαν ἀπὸ ψηλὰ γλυκὰ καὶ καθαρεψίζονταν στίς λοῦτσες καὶ τὰ κουτσολάκια τοῦ χωριοῦ. Ξαστέρειψε, εἶπε ὁ πατέρας κι' εἶν' ὅλα ἀπόψε ὁμορφα! Προσκυνῶ Τ', ὁ 'Αρχάγγελος τᾶκαμε ὅλα ὁμορφα εἶπε ἡ μάννα μου καὶ σταυροκοπήθηκε. Νὰ καὶ τ' ἄστρο, Λεμονιά, τὸ λαμπερὸ ποὺ ὠδήγησε τοὺς Μάγους στὴ σπηλιά, εἶπε ὁ πατέρας... Εἶχε τελειώσει τὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο ὁ πατέρας κι' ἤξερε καλὰ τὴν ἱστορίαν τούτην με τοὺς Μάγους καὶ τ' ἀστέρι. Προσκυνῶ Τ', εἶπε ἡ μάννα μου. Χρυσοκάντηλο πάν' ἀπ' τὸν 'Αρχάγγελο κρεμάστηκε, χαρούμενο καὶ λαμπερό. Ναί. Πάν' ἀπ' τὸν 'Αρχάγγελο, γιατί γεννιέται ἀπόψε ὁ Θεός, ὁ ἀληθινὸς Θεός. Τῆς φτώχειας τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης ὁ Θεός, ἀπάντησε ὁ πατέρας. Προσκυνῶ, Τ', ἔκαμε πάλι ἡ μάννα μου, ἀνοίγοντας τὰ δυὸ της χέρια τὰ ροζιάρικα κατὰ τὴν ἐκκλησιά, σὰ νᾶθελε νὰ καλοδεχτῇ τὸ νεογέννητο Θεό της. Γειτονιά με τὸν 'Αρχάγγελο. Μιὰ δρασκειλιά καὶ φτάσαμε στήν ἐκκλησιά. 'Απ' τὸ ψηλὸ καμπαναριὸ λάλαγε ξανὰ ἡ καμπάνα κι' οἱ χωριανοὶ σὺν δυὸ - σὺν τρεῖς, σὺν πέντε, τυλιγμένοι στίς ζεστὲς φλοκάτες τους, ἔφταναν στήν ἐκκλησιά. Τσαμπὶ σταφύλι κρέμονταν στὸ καμπανόσκοινο τὰ χωριανόπουλα κι' ἡ χήρα ἡ Μήτηρ τρινα ἔζωνε τὸν 'Αρχάγγελο τρεῖς δίπλες με κερὶ, τάμα στὸν ἅγιο γιὰ τὸν ξενητεμένο Μῆτρο της, νὰ δώκη ἡ χάρη Του ναρθῇ ἀπ' τὴν 'Αραπιά στὴ φτωχικὴ πατρίδα του, στὸ πατρικὸ του, νὰ τὸν ἰδῇ καὶ κείνη ἡ ὀρφανὴ νὰ τὸν χαρῇ. Τί νὰ σᾶς πῶ. Θρῆσκο σὰν τὸ δικό μας τὸ χωριὸ κανένα στὸ ντουνια καὶ σὰν τὴν ἐκκλησιά μας, τὴν ἐκκλησιά τ' 'Αρχαγγέλου, ἄλλη καμιά δὲν εἶναι σᾶς τὸ λέω. Τὴ χτίσανε οἱ πρόγονοί μας, στοῦ χωριοῦ μας τὴν ψηλότερη κορφή, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ φτάνη ἡ χάρη της, σ' ὅλο τρογύρω τὸ χωριό. Πλεμὰ - πλεμὰ τὴ χτίσανε με κόκκινα κι' ἄσπρα μάρμαρα, φερμένα ἀπ' τὸ Βαρκό. Τὸ τέμπλο της ξυλόγλυπτο καὶ χρυσοῦμένο κι' οἱ θόλοι της γεμάτοι ζωγραφιές. "Αἱιοι ζωγράφοι ἱστόρισαν ἐκεῖ με εἰκόνες, ὅλο τὸ βίον τοῦ Χριστοῦ. Μπαίνοντας στὴν ἐκκλησιά θαρρεῖς κι' οἱ ἅγιοι πῶς σὲ κοιτοῦν κατάματα, μὴ ἀγάπη καὶ συμπόνια. Ὁ Χριστὸς με τὸν "Αἱ - Γιάννη πλάϊ του, κατάφατσα στὸ τέμπλο τους κι' ἡ Παναγιά με τ' "Αἱιο Βρέφος της στὴν ἀγκαλιά, με πόση καλωσύνη Θε μου σὲ θωροῦν!... Λὲς καὶ θὰ σοῦ μιλήσουν. Ξέρουν, μεγάλη ἡ χάρη τους Αὐτοί, πολὺ καλὰ ἀπὸ βάσανα κι' ἀνθρώπινους καημούς. Μονάχα ὁ Παντοκράτορας ἀπὸ τὸ θόλο του ψηλὰ κι' ὁ 'Αρχάγγελος πλάϊ στὴν Παναγιά με τὴ ρομφαία του τὴ φοβερή, νιώθεις νὰ σὲ θωροῦν ἀμίλητοι καὶ σκυθρωποὶ τόσο, ποὺ σὲ πιάνει σύγκρυο, σὰν ἄθελα τοὺς βλεμματίσης.

— «Δόξα σοι τῷ δεῖξαντι τὸ φῶς» ἀντήχησε γλυκεῖα ἡ φωνὴ τοῦ δασκάλου τοῦ Μάνθου — Θεὸς σχωρέστον — ὡς μπήκαμε στήν ἐκκλησιά. "Ωρα τοῦ δοξαστικοῦ. Δόξα σοι ὁ Θεός, ψιθύρισε καὶ ὁ Σχολάρχης μου ὁ Δῆμος. — ὦρα του καλὴ — ποὺ με περίμενε νὰ φτάσω γρήγορα, σὰν μ' εἶδε ν' ἀνεβαίνω στ' ἀναλόϊ πλάϊ του με τὸν ἀπόστολο ἀγκαλιά. Εἶπα παιδί μου δὲ θαρρῆς μοῦ εἶπε καὶ με χαῖδεψε ἀπαλά. Νιτράπηκα καὶ κοκκίνησα σὰν τὰ τελατινένια μου τσαρούχια, με τὴ σκέψη μου καὶ μόνον πῶς μπορούσε νὰ μὴ βγῶ στὸ λόγο μου καὶ νὰ γελάσω τὸν καλὸ μου δάσκαλο, ποὺ μιὰ βδομάδα τώρα, μοῦ μάθαινε τοῦτο τὸν ἀπόστολο καὶ μοῦ τὸν τερέριζε μὴ ὅλα τῆς τέχνης τὰ τερτίπια — ἅ-

ξιος ψάλτης — γιὰ νὰ τὸν πῶ καὶ ν' ἀπορέσῃ τὸ χωριό, τούτῃ τὴν ἅγια μέρα. Ψέλναν οἱ ψάλτες τὸ δοξαστικὸ τόσο γλυκὰ πὺν χαίρουν νὰ τὰ ἀκούς... Καὶ τί δὲν ψέλναν τούτῃ τῇ βραδυᾷ; Νὰ «ἡ γέννησί σου Χριστέ» νὰ τὸ «ἡ Παρθένος σήμερον» νὰ τὸ «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε», ἀνάπνα δὲν ἔπαιρναν οἱ ἄνθρωποι. Ἐβγαίνει κι' ὁ Παπαγιάννης στὴν ὠραία Πύλη καὶ θυμιάτιζε κι' αὐτὸς κι' ὅλο μονολογοῦσε ἀπαλὰ - ἀπαλὰ καὶ μυστικόπαθα εἰς προσευχάς του καὶ θαρροῦσες, πὺς μὲ τὰ σύγνεφα τοῦ λιθανιοῦ π' ἀνέβαιναν ψηλὰ - ψηλὰ ὡς τὸν Παντοκράτορα, ἀνέβαιναν κι' οἱ προσευχές του μὲ τὸ θυμίαμα ἀγκαλιά. Οἱ ψαλμωδίες οἱ χαρούμενες, τῶν πολυελαίων ἢ φωτοπλημύρα, τὸ γλυκολάλημα τῆς βαρεῖας καρπύνας, τὸ θυμιατήρι πὺν κρατοῦσε μὲ τ' ἀσημένια κρικανέλια του τὸν ἴσο στοὺς ψαλτάδες καὶ συννέφιαζε καὶ φλόμωνε τὴν ἐκκλησιὰ μὲ τοὺς καπνοὺς τοῦ μοσκολίβανου, μᾶς ἀναβαν τὸν πυρετὸ τῆς πίστεως μας καὶ τὴν ἐλπίδα μας στὸν νεογέννητο Θεό μας. Ὅλοι οἱ χωριανοὶ μὲ τὰ κεφάλια μας γυρτά, σταυροκοπιόμασταν αὐτοῦ κι' αὐτοῦ κι' ὅλοι μας προσμέναμε τὴν ἅγια χάρι Του, γιὰ νὰ σωθοῦμε. Πόση χαρούλα νιώθαμε οἱ ἁμαρτωλοί, ἀλλὰ κι' οἱ ἅγιοι στὸ τέμπλο τους ἀράδα - ἀράδα, πόσο χαρούμενοι κι' αὐτοί. Μὲ τί μεγαλοσύνη καὶ χαρά, μᾶς λόγιαζε τώρα ἀπὸ ψηλὰ κι' ὁ Παντοκράτορας τούτῃ τῇ βραδιᾷ μὲ πόση καλωσύνη... Κι' ὁ Ἀρχάγγελος τὸ ἴδιο. Πόσο ἤμερος κι' αὐτὸς καὶ πόσο γελαστὸς μᾶς φαίνονταν ἀπόψε, πόσο καλωσυνάτος... Κανένα Χριστιανό, μὴ γέρο, μὴδὲ νιό, δὲ μάτιαζε ἀπὸ τὸ τέμπλο του ψηλά. Θάφινε νὰ χαροῦμε ἡσυχοὶ οἱ θνητοὶ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Λυτρωτῆ. Ὅλοι μας ἀπόψε, τὴν ἴδια νιώθαμε χαρά, ἁμαρτωλοὶ καὶ ἅγιοι, πλούσιοι καὶ φτωχοὶ κι' οἱ γύφτοι πὺν δὲν εἶχανε ψωμί κι' αὐτοὶ πὺν εἶχαν, χαρὰ καὶ ἐλπίδα ὅλων μας ἡ ἅγια νύχτα... Γύριζα τὰ μάτια μου καὶ κοίταζα παντοῦ. Κοίταζα τοὺς ἁγίους στὴ σειρά, στοὺς θόλους καὶ στὸ τέμπλο τους ἀράδα - ἀράδα καὶ ἐνιωθα τὴν ἅγια χάρι τους ἀπάνω μου δροσιὰ καὶ ἀγαλλίαση. Κοίταζα καὶ τὸν Ἀη - Πρόδρομο καὶ Βαπτιστὴ καὶ πὺς μοῦ φαίνονταν ἀλήθεια, σὰν νᾶλεγε στὸ γύφτο τὸ Τζινέλα, πὺν τὸν παρακαλοῦσε διπλογόνατος: Πίστεψε γύφτε... Πίστευε πολὺ. Τὸ μόνο πὺν θὰ σώσῃ τὴν ψυχὴ σου, ἡ πίστις... Πιστέψετε ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ἂν θέλητε νὰ πᾶτε στὴν Παράδεισο... Βλέπετε πὺς ἐγὼ καὶ τὸ κεφάλι μου πρόσφερα γιὰ σᾶς, γιὰ νὰ σᾶς κάμω νὰ πιστέψετε... Πιστέψετε καὶ θὰ σωθῆτε... Κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι τῇ μεριᾷ σὰ νᾶλεγε κι' ὁ γύφτος κρατώντας τὸ στομάχι του: Ἀη - Γιάννη μ' Πρόδρομε καὶ Βαπτιστὴ πιστεύουμε... Τοῦ λόγου μας ἡμεῖς οἱ γύφτοι, δὲ λέω ψέματα, πολὺ πιστεύουμε κι' ἄς μᾶς θαροῦνε παρακατιανούς. Μόνο Ἀη - Γιάννη μ' Πρόδρομε καὶ Βαπτιστὴ, τοῦ λόγου σου πὺν ξέρεις ἀπὸ φτώχεια, ἄς δώκῃ ἡ χάρι Σου λίγο ψωμί, λίγο περισσότερο ψωμί, νὰ μὴν πεινᾶνε τὰ γυφτόπουλα, νὰ μὴν πεινᾶμε... Κοίταζα τὸ γύφτο πὺν προσεύχονταν, κοίταζα καὶ τὸν Ἀη - Πρόδρομο τὸ Βαπτιστὴ. Κοίταζα καὶ τοὺς ἄλλους χωριανούς, τὸ ἴδιο... Πρόσωπα πελιδνά, ἰσχνά, σκελετωμένα, ζωντανεμένες ἅγιες μορφές...

—Νέεε... Δύναμις... Ἀκούστηκε δυνατὴ μελωδικὴ τοῦ Σχολάρχου μου ἢ φωνή. Σύνθημα τὸ δυναμικόν. Κατέβηκα ἀπ' τ' ἀναλόϊ βιαστικὸς καὶ στάθηκα κάτω ἀπ' τὸ μεγάλο πολυέλαιο τοῦ Παντοκράτορα καὶ περίμενα μὲ τὸν ἀποστολὸ ἀνοιχτό. Τί τόλμη ἀλήθεια... Σὰν τελείωσε τὸ δυναμικόν, πῆρα τὸ ἴσο τοῦ δασκάλου κι' ἄρχισα. «Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν Σοι καὶ ψαλάτωσάν Σοι... Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ... Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς Παύλου τὸ ἀνάγνωσμα...» «Σοφία πρόσχομεν» ἀκούστηκε κι' ὁ Παπαγιάννης βγαίνοντας στὴν ὠραία Πύλη. Μεγάλῃ δοκησιᾷ. Ἐτρεμαν τὰ χέρια μου, τὰ πόδια μου καὶ ταῦτά μου βούϊζαν. Εὐγε, μοῦ ψιθύρισε ὁ Σχολάρχης μου. Τὸν ἄκουσα. Μούδωκε θάρρος. Δυνάμωσα τώρα τῇ φωνῇ μου καὶ προχώρησα.

«Ότε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ
 «Ότε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ...
 Αἰσθησὴ στὸ ἐκκλησίασμα... Τοῦτο δὲν ξανάγινε ποτέ, νὰ λήξῃ ἓνα μαθητοῦδι
 τὸν ἀπόστολο τόσο γλυκά... Μὲ θάμαξε ὁ κόσμος. Σὰν τέλειωσα τερερίζον-
 τας τὸν ἀπόστολο καὶ προσκύνῃσα καὶ φίλησα τὸ χέρι τοῦ παπᾶ καὶ τέλειωσα
 μὲ τὸ καλὸ κι ἡ λειτουργία καὶ βγήκαμε στὰ χαγιάτια, ὅλοι οἱ χωριανοὶ μου
 μὲ συγχάρηκαν καὶ πρώτη καὶ καλύτερη ἢ κάκω μου ἡ Τσεργιάνω. «Ἄ! μόρα
 σγούρι μ', μοῦ εἶπε, πότι μιγάλουςις κι διαβάξεις κι τσ' ἱκκλησιᾶς τὰ γράμ-
 ματα! Φτούσου, μάτια μου, φτούσου μανάρι μ', νὰ μὴ βασκαθῇς. Νὰ τῆς ζήσης
 τῆς καφερῆς τῆς Λεμονιᾶς. Πέντε σερνικὰ χωμάτισε ἡ φτωχὴ κι ὅλα ἀπὸ μάτι.
 Νὰ τῆς ζήσης σγούρι μ' φτούσου...».

Μὲ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησιᾶς εἶχε καλοφέξει πιά κι' ὁ Θεὸς τὴ μέρα
 του κι ἓνας ζεστός, γαλάζιος ἥλιος ἀνέβαινε πάνω ἀπ' τὴν Παλιούρη κι' ἔκανε
 τὶς μουσκλησμένες στέγες τῶν σπιτιῶν ν' ἀχνίζουν καὶ νὰ μουλιάζῃ τὸ κρου-
 σταλλιασμένο χῶμα. Βγῆκαν ἀπ' τὴν ἐκκλησιὰ οἱ χωριανοὶ σὰ μουνδιασμένοι
 μέρμυγκες, ποὺ βγαίνουν μὲ τ' ἀπόβροχο κι ἔπιασαν τὸ προσῆλιο στὸν αὐλό-
 γυρο τῆς ἐκκλησιᾶς κι' ἀλλάζανε εὐχές. Χρόνια πολλὰ εἶπε ὁ γέρο Γιώτης,
 ποὺ κάθονταν μὲ τ' ἀσπροσέγκουνα σὰν ἀσπρογέρακας σ' ἓνα πεζούλι τοῦ καμ-
 παναριοῦ, σκυμμένος στὸ ραβδί του, σ' ἄλλα δύο τρία γεροντάκια ποὺ τρεμο-
 χουχούλιαζαν τριγύρω. Χί... Χί... ἔκαμαν τὰ γεροντάκια, σκουπίζοντας μὲ
 τὴ παλάμη ἀνάστροφα, τὴν πρωῒνὴ δροσιὰ ἀπ' τὰ κρεμαστὰ μουστάκια τους.
 «Ἀς χαροῦμε λίγο τὸν ἥλιο, τώρα ποὺ τὸν γλέπουμε, νὰ ξεδώσουνε τὰ κόκκα-
 λά μας κι' ἀπὸ σπολάτι, πάει πιά, σκολάσαμε τοῦ λόγου μας. Χρόνια πολλὰ
 γερόντοι, εὐχήθηκε στοὺς σοφοὺς γερόντους κι' ὁ πατέρας μου. Τὴν εὐχή σας
 νᾶχουμε. Τὴν εὐχή μας Γιώργη, ἀπάντησαν μὲ μιὰ φωνὴ τὰ γεροντάκια. Χρό-
 νια πολλὰ καὶ πιὸ πολλὰ σ' αὐτὸ τὸ μαθητοῦδι, νὰ τὰ ἀζιώσῃ ὁ Θεὸς νὰ γίνῃ
 κανὰς μέγας καὶ τρανὸς παπὰς ἢ ψάλτης στὸν Ἀρχάγγελο, νὰ ψέλνῃ καὶ σὲ
 μᾶς κανὰ τρισάγιο, σὰν τελέψουμε καμμιά φορὰ καὶ κλείσωμε τὰ μάτια μας.
 Ἄξιο καὶ καλὸ παιδί, νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παληκαράκι καὶ φτούσου, ξεφουσήξαν
 μιὰ τὰ γεροντάκια κατ' ἀπάνω μου. Εἶχα συνηθίσει πιά κι' εἶχα μεθύσει ἀπὸ
 τοῦ εἶδους τὰ παινέματα τοῦτο τὸ πρωῒ.

Ὡς ποὺ ν' ἀλλάξῃ ὁ πατέρας μὲ τοὺς χωριανοὺς εὐχές, ἡ μάνα μου ἔ-
 φτασε στὸ σπῖτι κι ἔστρωσε τὴν τάβλα γιὰ νὰ φᾶμε. Εἶχαμε τηγανίτες μὲ κα-
 ρύδια στὸ ταψί. Ἔψησε καὶ λειψὴ κουλούρα ἀπὸ ρουσιὰ ἡ μάνα μου στὴ γά-
 στρα. Ἐφερε καὶ ζάχαρη ἀπ' τὰ «Γιάννα» ὁ πατέρας καὶ τσίμες καὶ πράσα ἓνα
 δεμάτι καὶ ἄλας καὶ πιπέρι κόκκινο, μιὰ καράφα λάδι ἀπ' τὴν Παραμυθιά κι
 ἔξι χουλιάρια ἀκόμα ξύλινα, καινούρα ἀπὸ πιξάρι καὶ γέμσε τὸ σπῖτι μας κα-
 λούδια. Τοῦτα τὰ Χριστούγεννα εἶχε παράδες ὁ πατέρας. Μιὰ βδομάδα ἔχτιζε
 καὶ μάντρωνε τ' ἀμπέλι τοῦ κυρ' πρόεδρου καὶ πῆρε πληρωμὴ σαράντα φράγ-
 κα. Λίγα εἶναι κύρ Πρόεδρε εἶπε ὁ πατέρας. Τόσες μέρες ἔσπασα τὰ χέρια
 μου, ἀδικία δὲν εἶναι τόσα λίγα; Δὲν ἔχεις δίκιο εἶπε ὁ Πρόεδρος, ἔβαλες κα-
 λὰ μὲ τὸ νοῦ σου, πὼς ἔν δὲν σ' ἔπαιρνα στὴ δούλεψή μου θὰ πεινοῦσες;

—Τὸ σκέφτομαι, δὲ λέω, πὼς ἂν δὲ μ' ἔπαιρνες στὴ δούλεψή σου... Ἄλ-
 λὰ κύρ Πρόεδρε τοῦ λόγου σου, λὲς πὼς εἶσαι δίκιος ἄνθρωπος. Λές, πὼς εἶσαι
 πλάτανος καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο σου, σταλίζουμε τὰ χίλια πρόβατα οἱ χωρια-
 νοί σου. Ντροπῆς δὲν εἶναι ἓνας τέτοιος πρόεδρος νὰ τρώῃ τὸ δίκιο τοῦ φτω-
 χοῦ, Χρονιάρεις μέρες; Αὐτὰ εἶναι, εἶπε ὁ Πρόεδρος κοφτά... Τὰ παίρνεις,
 ἢ τὰ δίνω σ' ἄλλον δουλευτὴ μου. Προτίμησα τοῦ λόγου σου ποὺ εἶσαι φα-

μιλίτης κακομοίρη... Πάρτα. "Απλώσε τὸ χέρι ὁ πατέρας, τὰ πῆρε 'Απ' τὸ χυμένο, μαζεμένο, εἶπε; Τί νὰ κάμω; Χριστούγεννα ἔρχονταν... Πρὸ παραμονή, παράωρα, φόρτωσε καὶ τὸ γαζέλι ξύλα ὅπὸ τὸ Μεγαλόγγο καὶ ξημέρωσε στὰ «Γιάννα». Τὰ πούλησε, πῆρε ὅ,τι τοῦ δώσανε καὶ σὰν γύρισε τὸ βράδι μὲ τὰ ψώνια, γέμισε τὸ σπίτι μας χαρά. "Αναψε τρανὴ φωτιά στὸ παραγώνι ἢ μάννα, ἔβαλε τὴν πυροστιά κι' ἀπάνωθιό της τὴ μαυρόπλακα. Κουρκούτιασε καὶ στὸ κακάβι μας καθάριο ἀλεύρι ἀπὸ τὸ Μούλκι, πὺ τὸ φύλαγε γι' αὐτὴ τὴ μέρα, τὸρριχνε μὲ τὴ μεγάλη ξύλινη κουτάλλα, στὴν πυρωμένη τὴ μαυρόπλακα, τ' ἀπλωνε μιὰ δῶ μιὰ κεῖ μὲ τὸ βεργὶ πάνω στὴν ἴσια πλάκα κι' ὥς ὅπου νὰ καλοδῆς, ἢ τηγανίτα ἦταν ἔτοιμη. Τὴ γύριζε μὲ τὴν ξύστρα μιὰ ἀνάποδα, τὴν ἔψηνε κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριά κι ὕστερα τὴν ἀπλωνε στὴ μεγάλη τὴν κανίστρα. Αὐτὰ εἶναι προσκυνῶ τ' Τοῦ Χριστοῦ τὰ σπάργανα εἶπε ἢ μάννα κι εὐχήθηκε ν᾿μαστε καλά, νὰ ξανακάνουμε. Κι ἔξω ἄγρια νύχτα, χειμωνιάτικη κι ἔρριχνε χιονόνερο καὶ μεῖς γύρω - τρογύρω στὴ φωτιά, πόσο χαρούμενοι κι εὐτυχισμένοι νιώθαμε...

Τὴν ἄλλη μέρα, ἔστρωσε τὶς τηγανίτες μὲ καρύδια στὸ ταψί, ἢ μάννα κι ὕστερα τὶς ζαχάρωσε μὲ μπόλικο σιρόπι κι ἦταν ἔτοιμες γιὰ τὴ χρονιὰ μέρα. "Ετοιμη καὶ ἢ λειψὴ κουλούρα. Τὴν εἶχε τρίψει στὸ κακάβι καὶ τὴ ζαχάρωσε κι αὐτὴ σὰν γύρισε ἀπ' τὴν ἐκκλησιά. "Ετοιμες κι οἱ τοῖμες μὲ τὰ πράσα καὶ τὸ κόκκινο πιπέρι. Τρία ταψιά ξηρόψησε στὸ φούρνο ἢ μάννα καὶ ροδοκοκκίνησαν. Δοξασιμένο τ' ὄνομά σου, Ἀρχάγγελέ μου εἶπε, πὺ βοήθησες καὶ ἔγιναν ὅλα αἴντε, μιὰ χαρὰ ἐφέτος. Σὰν φτάσαμε καὶ μεῖς στὸ σπίτι, καθήσαμε στὴν τάβλα ἕνα γύρω κι ἢ μάννα ἀπόθεσε μπροστά μας τὸ κακάβι μὲ τὴν σιροπιασμένη τὴν κουλούρα. Φέρε τὰ καινούρια τὰ χουλιάρια εἶπε ὁ πατέρας. Χρονιὰ μέρα σήμερα, νὰ φῶμε κι ἐμεῖς ἀρχοντικά. Τᾶφερε ἢ μάννα γρήγορα καὶ τὰ κοιτάζαμε χαρούμενοι ὥς πὺ ν' ἀρχίσουμε. Εὐλογημένο τὸ ὄνομα Κυρίου καὶ χρόνια πολλά, εἶπε ὁ πατέρας. "Εκαμε τὸ σταυρὸ του καὶ γεύτηκε πρῶτος τὴ ζαχαρωμένη χριστουγεννιάτικη κουλούρα μας. Χρόνια πολλά εἶπαμε ὅλοι βιαστικοὶ κι' ἀρχίσαμε νὰ τρῶμε λαίμαργα. Μπαινόβγαιναν τὰ χουλιάρια στὸ κακάβι κροτάλαγε τὸ ἕνα τ' ἄλλο, μπερδεύονταν καὶ πάλι ξεμπερδεύονταν, λὲς καὶ κονταροχτυπιόμασταν, ὥς πὺ τὸ κακάβι ᾄδειασε καὶ μείναμε μὲ τὰ σύνεργα στὸ χέρι ἄπραγοι, νὰ πάρουμε ἀνάσα. Μπράβο Λεμονιά, καὶ τοῦ χρόνου ν᾿μαστε καλά, γειὰ στὰ χέρια σου, εἶπε ὁ πατέρας. "Αἴντε τσοῦπρες, φέρτε τώρα καὶ τὶς τοῖμες. "Ετρεξε ἢ ἀδελφὴ κι ἀπόθεσε στὴ τάβλα ἕνα ταψὶ μὲ τοῖμες ροδοκόκκινες κι ἢ ἄλλη ἔκοψε φέτες τὸ ψωμί καὶ πέσαμε πάλι στὸ φαῖ χαρούμενοι. Νόστιμα νὰ τρῶτε εἶπε ἢ μάννα, μιὰ τοῖμα δυὸ μπουκιές, εἴμαστε καὶ νηστεμένοι καὶ μπορεῖ νὰ βλάψουν. Φέρε τσοῦπρα καὶ τὸ κοκκινέλι εἶπε ὁ πατέρας καὶ τᾶφερε ἢ ἀδελφὴ κι ἦπие ὁ πατέρας καὶ εἶπε μὲ τὴν ψυχὴ του εὐχὲς σὲ ὅλους. Εὐχομαι παιδί μου εἶπε καὶ σὲ μέ, μάτι κακὸ νὰ μὴ σὲ δῇ. Ν' ἀσπρίσης νὰ γεράσης. Νὰ μάθης γράμματα πολλὰ καὶ στὸ φτωχὸ σπιτάκι μας πάντα χαρὰ νὰ φέρνης. Γύρισε ἢ μάννα καὶ μὲ κοίταξε κατάματα. Κάτι θυμήθηκε καὶ βούρκωσαν τὰ μάτια της. Μὲ χαίδεψε ἀπαλά, ἔκαμε τὸ σταυρὸ της κι ἀργοσηκώθηκε σκουπίζοντας κρυφὰ ἕνα δάκρυ.

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΑΠΟ ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ ΤΟΥ ΓΕΡΟ - ΦΛΩΡΟΥ

Ο μεγάλος σοφός ANDRE MAUROIS έχει γράψει κάποτε τα εξής: «Πόσο δύσκολο πράγμα είναι να λησμονηθεί κανένας! Ύστερα από χρόνια, καμιά φορά ύστερα από αιώνες, οι γραπτές μαρτυρίες δεν παύουν να υφίστανται. Σάν τις νεκρές πολιτείες που ξεπροβάλλουν μέσα από το χώμα, αναδύονται μέσα από τις παλιές κασέλες οι κιτρινωμένες επιστολές. Και έτσι οι μεταγενέστεροι οδηγούνται να ξαναπλάθουν φυσιογνωμίες από καιρό πιά σκελετωμένες...».

Πόση αλήθεια περιζκλίνουν οι παραπάνω γραμμές το καταλαβαίνουμε όλοι μας. Άφθονα στοιχεία, κατά κύριο λόγο ιστορικά, έχουν φέρει σέ φως κιτρινωμένα και μισοχαλασμένα χαρτιά που έτυχε να βρεθούν στο βάθος από παλιές κασέλες, σέ χαλασμένα ντουλάπια, ακόμα και σέ χαραμάδες τοίχων και σέ νταβάνια μισογκρεμισμένων σπιτιών. Γραμμένα στα χαρτιά αυτά διάφορα πράγματα από περασμένα χρόνια, είτε σάν επιστολές, είτε και για άλλο σκοπό, πολλές φορές ζωντανεύουν σέ μās παλιότερες εποχές, που χωρίς τὰ στοιχεία αυτά θα μās ήταν δύσκολο να καταλάβουμε και να εξηγήσουμε σημερινές καταστάσεις και σύγχρονα γεγονότα. Μήπως δέν αναγνωρίζεται απ' όλους πόσο πολύτιμα στοιχεία έχουν χαράξει με τις λίγες γνώσεις τους διάφορα ιερωμένα πρόσωπα περασμένων εποχών στα περιθώρια και στα παράφυλλα των παλιών εκκλησιαστικών βιβλίων σάν ένθυμσεις;

Δυστυχώς δέ δόθηκε ή προσοχή που πρέπει στα γραπτά αυτά κείμενα που περιλαμβάνουν τὰ καπνισμένα και μουχλιασμένα απ' την πολυκαιρία χαρτιά. Πολλές φορές μάλιστα αυτά παίρνουν τὸ δρόμο τῆς καταστροφῆς, χωρίς καν να διαβαστούν από κανέναν. Μπαίνοντας πάνω σ' αυτά ή από έσφαλμένη προκατάληψη σφραγίδα τῆς αδιαφορίας και περιφρόνησης χάνονται για πάντα, παίρνοντας μαζί τους πολύτιμα ιστορικά στοιχεία. Παρά πολλά από τὰ παλιά αυτά χαρτιά είναι χρησιμώτατα. Ξέρουμε πόση αφθονία από πολύτιμα ιστορικά, λαογραφικά κ.λ.π. στοιχεία έφεραν σέ φως τὰ τέτοια χαρτιά που δημοσιεύτηκαν στα προπολεμικά χρόνια από τὸ περιοδικό «Ἑπειρωτικά Χρονικά» και τώρα τελευταία από τὸ περιοδικό «Ἑπειρωτική Έστία». Μήπως είναι μικρῆς σημασίας τὰ στοιχεία που περιλαμβάνει από ιστορική άποψη ως προς τὴν Ἑπειρό μας τὸ «σημειωματάριο τοῦ Γέρο - Καλαμένιου» που έχει δημοσιεύσει ὁ Κ. Κουστάλλης στα πεζογραφήματά του;

Κάμποσα τέτοια παλιά χαρτιά έχουν ξεπέσει στα χέρια μου που είναι γραμμένα από έναν Κουκονιλιώτη που, όταν πιά είχε γηράσει, ήταν γνωστός κατά τὰ τέλη τοῦ περασμένου αιώνα με τὸ ὄνομα «γέρο Πέτρος Φλώρος». Μερικά από τὰ παλιά αυτά χαρτιά τοῦ μακαρίτη Πέτρου Φλώρου είδαν από μένα τὸ φῶς τῆς δημοσιότη-
τας στα περασμένα χρόνια. Τὰ χαρτιά όμως που άφισεν αυτός είναι πολλά. Θεωρώ καθήκον μου στίς παρακάτω γραμμές να παρουσιάσω ένα από τὰ σημειώματά του που έχει σχέση με τὰ ρούχα που φορούσαν οί άντρες στο Ζαγόρι κατά τὰ παλιά χρόνια, ήτοι πριν από τὸ 1850. Έννοείται εκείνοι που δέν είχαν ταξιδέψει, παρά έμεναν στο χωριό. Όσοι είχαν ταξιδέψει, αναγκαστικά φορούσαν φράγκικα. Πριν

ὁμως νὰ παραθέσω τὸ σχετικὸ σημεῖωμα θεωρῶ σκόπιμο νὰ δώσω στοὺς ἀναγνώστες μερικὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Πέτρο Φλώρο:

Ὁ Πέτρος Φλώρος τοῦ Νικολάου γεννήθηκε στὸ Κουκούλι στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, ἤτοι κατὰ τὸ 1804—1805, γιὰτὶ ἀπὸ σχετικὴ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Κουκουλιώτη καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας Δημήτριο Στροῦμπο γίνε-ται φανερὸ πὼς οἱ δυὸ αὐτοὶ ἦταν συνομήλικες. (Ὁ Δημ. Στροῦμπος εἶχε γεννηθεῖ στὰ 1804). Ὁ Πέτρος Φλώρος ἔμαθε τὰ γράμματά του μόνο στὸ σχολεῖο τοῦ Κουκουλίου. Ἀπὸ τὰ γραψίματά του γίνεται φανερὸ πὼς εἶχε σχετικὰ πολὺ καλὴ γραμματικὴ κατάρτιση μόνο μὲ τὰ ὅσα ἔμαθε στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μας. Ἦταν λίγο κουτσὸς καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν δὲν ταξιδεύτηκε, ὅπως ἔκαναν τότε κατὰ γενικὸ κανόνα ὅλοι οἱ ἀρσενικοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ. Ἐξαίρεση ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀποτελοῦσαν οἱ σακάτηδες. Παρέμεινε αὐτὸς στὸ χωριό, ὅπου ἔμαθε κάποια χειρωνακτικὴ τέχνη γιὰ νὰ ζήσει ἀπὸ κεῖνες ποὶ εἶχαν τὰ χρόνια ἐκεῖνα κάποια πέραση. Ὁ Πέτρος Φλώρος λοιπὸν ἔγινε ράφτης. Ἐρραβε ἀρχικὰ στὸ χωριὸ τὰ ροῦχα (ἀντρικά καὶ γυναικεῖα) ποὺ φοροῦσαν στὸ Ζαγόρι. Ἀργότερα ὁμως κατὰ τὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ 1850—1855 χρόνια ἐγκατέλειψε τὴ ραπτικὴ τέχνη καὶ κατὰ διάφορα χρονικά διαστήματα παρουσιάζεται νάχει μαγαζί (μπαζάλικο) στὸ χωριό. Φαίνεται πὼς παράτησε τὴν τέχνη αὐτὴ (ραπτικὴ), γιὰτὶ εἶχαν ἀρχίσει οἱ ἄνθρωποι νὰ παρατοῦν τὸ παλιὸ ντύσιμο. Δὲν παντρεύτηκε, γιὰτὶ ἦταν σακάτης. Πέθανε στὸ χωριὸ κατὰ τὸ 1892 ἀπὸ γεράματα.

Ὁ Πέτρος Φλώρος εἶχε τὴ μανία νὰ γράφει. Πάντοτε σημείωνε καὶ κρατοῦσε λογαριασμοὺς ἰδιαίτερα γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ του καὶ γύρω ἀπὸ τὶς ἀσχολίες του τὶς ἐπαγγελματικὰ καὶ τὶς ἐμπορικὰς. Βρέθηκαν πολλὰ τέτοια χαρτιά του. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα εἶναι καὶ ἓνα σημειωματάριο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο παίρνω τὰ στοιχεῖα ποὺ δημοσιεύονται παρακάτω. Καθὼς σημείωσα καὶ παραπάνω τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μᾶς κατατοπίζουν γιὰ τὰ ἀντρικά φορέματα τῶν Ζαγορίσιων τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Το σημειωματάριο ποὺ περιέχει τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἔχει μικρὸ σχῆμα καὶ γράφει ἂν' ἔξω τὰ ἑξῆς:

«Ἰδιόχειρον

σημειωτάριον (δὲν γράφει «σημειωματάριον») Πέτρου Ν. Φλώρου
τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1842. Κουκούλιον».

Παρακάτω δὲ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴ καὶ ἓνα μικρὸ πρόχειρο σχεδιάσμα δικό του σημειώνει τὰ ἑξῆς ποὺ ἀναφέρονται σὲ κάποιο ταξίδι του ποὺ ἔκανε στὴν Ἑλλάδα τότε. Δὲν εἶναι γνωστὸ γιὰ ποῖο σκοπὸ ἔκανε τὸ ταξίδι αὐτὸ ποὺ κράτησε ἀκριβῶς 11 μῆνες.

«Τῇ 13 ὀκτωβρίου τοῦ 1842 σαββάτῳ εἰς τὰς
ἑνδεκα ὥρας τὸ ἑσπέρας ἐκίνησα ἀπὸ Ἰωάννινα
διὰ Ἑλλάδα μέσον Ἀρτης -
τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1843: παρασκευὴ γεῦμα ἐ-
πέστρεψα ἀπὸ Ἑλλάδα μέσον Θεσσαλίας.

Ἐν χωρίῳ Κουκουλίῳ»

Σὲ ἄλλῃ δὲ σελίδα ἀπὸ τὸ σημειωματάριο αὐτὸ μᾶς δίνει τὶς σχετικὰς πληροφορίες γιὰ τὶς ἀντρικές Ζαγορίσιες φορεσιὰς γράφοντας τὰ ἑξῆς:

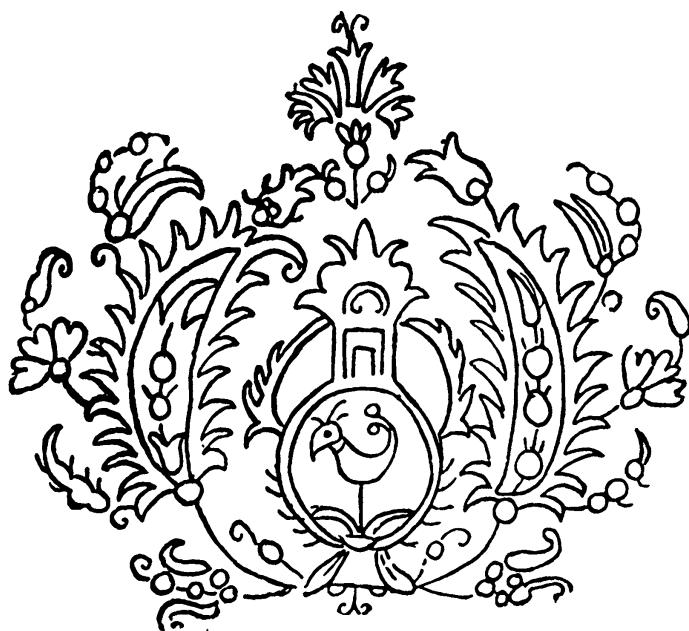

«ὄσα ράπτω τοῦ θείου μου κυρίου Ἰωάννου
Δ. Φλώρου τοῦ Μπαρμπαγιάννη διὰ τὰ
ὁποῖα δὲν τοῦ ἐζήτησα ἰδιαιτέραν
πληρωμήν.

Ἐν Ἀθήναις τοῦ 1843 ἔτους

- 1: ἐν πεσλὶ ρούχινο νησιώτικο.
- 1: ἐν ἀντερὶ ὅμοιον ὁσμανλίτικο κοντό.
- 1: ἐν ἐπάνω βρακὶ ποδονάρια καὶ σούφραις
- 1: ἐν ἀντερὶ ὁσμανλίτικο πέλο κοντό.
- 1: ἐν ὅμοιον σιαμάλαντσα.
- 1: ἐν γελέκι ὅμοιον.
- 1: ἐν μηντάνι ρούχινο νησιώτικο ἕτερο.
- 1: μία φέρμελή του ρούχινη νησιώτι-
κη διόρθωμα.
- 2: δύο γελέκια του ἄσπρα πανίτικα.

Στὰ παραπάνω ἀναγραφόμενα ὀνόματα ρούχων ὑπάρχουν καὶ μερικά, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν μπόρεσε κανένας στὸ χωριό μου νὰ μοῦ δώσει σχετικὲς πληροφορίες καὶ ἐξηγήσεις (σιαμάλαντσα, μηντάνι, φέρμελη κλπ.). Πάντως ἀπὸ τὴ σημείωση αὐτὴ γίνεται σὲ μᾶς γνωστὸ πὼς οἱ παλιοὶ Ζαγορίσιοι φοροῦσαν πεσλιὰ νησιώτικα, ἀντερὰ ὁσμανλίδικα κλπ. Μὲ τὴν ὀνομασίαν «ἐπάνω βρακὶ» πρέπει νὰ ἐννοεῖ τὸ παντελόνι. Τὸ σημειωματάριο ὅμως αὐτὸ τοῦ Γέρο - Φλώρου μᾶς δίνει κι' ἄλλες πληροφορίες χρήσιμες καὶ γι' αὐτὸ μὲ τὸ σημειωματάριο τοῦτο πρέπει νὰ ἀσχοληθοῦμε καὶ ἄλλη φορὰ.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

“ BYZANTINOS ΕΛΕΓΟΣ ”

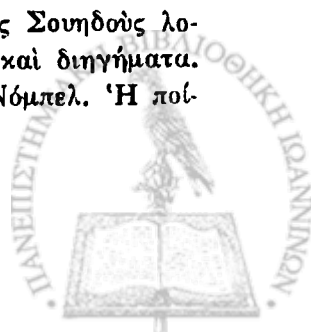
“Ένα πεύκινο σήμαντρο,
μιά ξερολιθιά, ένα άβάφτιστο Καθολικό,
ή ίδια εικόνα της εγκατάλειψης·
«δέν υπάρχει τόπος,
νά κρύψεις τόν Ίσκιο σου!»
Στὸ ἐργόχειρο τοῦ ἀνοιξιάτικου ἀπόβροχου,
ή προσμονή μιῆς γαλάζιας ρανίδας
ἀπ' τὸ αἷμα τοῦ οὐρανοῦ!...
Κάποτε αὐτὰ τὰ γονατισμένα σφενδάμνια,
κεντοῦσαν τὸ στῆθος
τῆς αὐτοκρατορικῆς ἄμαξας,
μὲ ρόδακες, ἀνθέμια καὶ στεφάνους,
κομίζοντας ζύμη θρύλων
γιὰ τὰ κοντάκια μεταξόφυλλων συναξαριῶν
Τραχὺ μεσημέρι. ἀπαίσιο λυκόφως,
νύχτα παγκάκιστη,
γιατὶ ἐμποδίζετε τὸν ὕμνο τῆς ἐλπίδας,
νά δροσίσει τὸν κάματο
ἐκείνων ποὺ κολπύνουν στὸ παρελθὸν
τὸν αἴσιο πλοῦ τῶν ὀνείρων,
δένοντας τὸν δρόμωνα τῆς ἀπολύτρωσης,
σ' ἓνα ἀκίνδυνο βυζαντινὸ παραμῦθι;
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΡΔΑΡΗΣ

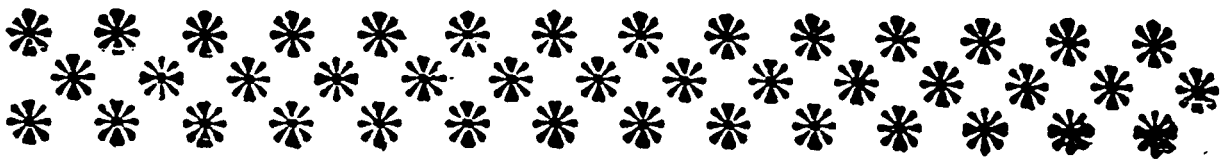
PÄR LAGERKVIST
(1891 —)

ΕΣΥ ΠΟΥ ΥΠΗΡΧΕΣ ΠΡΙΝ ΑΠ' ΤΑ ΒΟΥΝΑ

Ἐσὺ ποὺ ὑπῆρχες πρὶν ἀπ' τὰ βουνὰ κι' ἀπ' τὰ σύγνεφα,
πρὶν ἀπ' τὴν θάλασσα καὶ πρὶν ἀπ' τοὺς ἀνέμους,
ἔσὺ ποὺ ἡ ἀρχὴ σου εἶναι πρὶν ἀπ' τὴν ἀρχὴ κάθε πράγματος
καὶ ποὺ σὲ σένα χαρὰ καὶ λύπη εἶναι παλιότερα κι' ἀπ' τ' ἀστέρια,
ἔσὺ, ποὺ αἰώνια νέος, περιφέρεσαι πάνω ἀπ' τοὺς γαλαξίες
κι' ἀνάμεσα στὰ μεγάλα σκοτάδια τοῦ σύμπαντος,
ἔσὺ ποὺ ἦσουν μόνος πρὶν ἀπ' τὴν ἐρημιὰ
καὶ ποὺ ἡ καρδιά σου ἦταν χωρὶς ἀγωνία
πολὺ πρὶν ἀπ' τῶν ἀνθρώπων τὴν καρδιά,
μὴ μὲ ξεχάσης.
Ἄλλὰ πῶς θὰ μπορούσες νὰ μὲ θυμηθῇς;
Πῶς θὰ μπορούσε ἡ θάλασσα νὰ θυμηθῇ τὸ κοχύλι
ποὺ μέσα του κάποια φορὰ μουρμούρισε;
Ἀπόδοση: ΠΑΝ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

Ὁ Πέο Λάγκερκβιστ θεωρεῖται ἓνας ἀπ' τοὺς πρὶν σπουδαίους σύγχρονους Σουηδοὺς λογοτέχνες. Ἐγράψε πολλὰ μυθιστορήματα, ποιήματα, θεατρικὰ ἔργα, δοκίμια καὶ διηγήματα. Εἶναι μέλος τῆς Σουηδικῆς Ἀκαδημίας καὶ τὸ 1951 τιμήθηκε μὲ τὸ βραβεῖο Νόμπελ. Ἡ ποιησὴ του ταλαντεύεται ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰ εἰλικρινῆ πίστη καὶ μιὰ ἀβεβαιότητα.

ΣΠ. Δ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

ΠΕΡΙ ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΑΣ

«Ὁ Ἕλληνας δὲ συχωρνᾷ σὺν συμπολίτῃ του καμὴν προκοπὴν. Ὅποιος τὸν ξεπεράσῃ, ὁ Ἕλληνας τὸν φθονεῖ μὲ πάθος· κί' ἂν εἶναι σὺν χέρι του νὰ τὸν γκρεμίσῃ ἀπὸ κεῖ ποῦ ἀνέβηκε, θὰ τὸ κἀνῃ»¹. Ὁ ἐθνικὸς αὐτὸς χαρακτηρισμὸς ἔχει ἡλικίαν δύο χιλιάδων ἐτῶν.

Χαρακτηρίζει ὅμως τὸν Ἕλληνα μόνον ἢ τὸν ὁποιονδήποτε, ὅταν δὲν εἶναι ὑπερήφανος; Μήπως εἶναι φυσικὸν νὰ συκοφαντοῦν, ὅσοι σχηματίζουν διὰ τὴν ὑπαρξίν των μίαν ιδέαν, ἢ ὁποία δὲν δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν πραγμάτων; Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ παρακαταθήκη καὶ ὅσον μικροτέρα ἡ πραγματικὴ ἀξία, τόσον περισσότερον ἰσοφαρίζουν οἱ ἐπίγονοι τὸ ἔλλειμμα διὰ παντὸς μέσου καὶ τρόπου; Συμβαίνει πράγματι ὁ συκοφάντης νὰ ἔχῃ γενικῶς ἔνδοξον παρελθόν, ἔναντι τοῦ ὁποίου φοβεῖται, ὅτι δὲν εἶναι ἀντάξιός. Τὸν ἀνησυχεῖ διὰ τοῦτο κατὰ βάθος, μήπως εἰς τὴν σύγκρισίν του πρὸς ὅσους τὸν συναγωνίζονται, ἀποδειχθῇ δημοσίᾳ, ὅτι διεπίστωσεν ὁ ἴδιος. Ἀγωνίζεται διὰ τὸν λόγον αὐτὸν νὰ νομίσουν οἱ ἄλλοι, ὅτι ὁ ἀντίπαλός του — ὁποιοσδήποτε συγκρίνεται μαζί του — εἶναι ἀνάξιός λόγου καὶ μάλιστα ἐπικίνδυνος εἰς ὅσους τὸν ἀναστρέφονται. Δὲν ἐπιτίθεται ἀπ' εὐθείας ἐναντίον του, διὰ νὰ τὸν ἐκμηδενίσῃ κατὰ μέτωπον, ἀλλ' ἀναθέτει τὸ ἐγχείρημα εἰς τοὺς τρίτους, οἱ ὅποιοι κρίνουν καὶ ἀξιολογοῦν τὰ πράγματα. «Δὲν τοῦ ἀρέσει», λέγει ὁ Μενέτιος Ἄπιος, «ἡ χοντροκομμένη δολοφονία στοὺς διαδρόμους τοῦ Παλατίου, ἀλλ' ἡ λεπτοκαμωμένη συκοφαντία, ἓνα εἶδος ἀναιμάκτου ἠθικοῦ φόνου, ἐνὸς φόνου διακριτικωτέρου καὶ ἐντελεστέρου, ποῦ ἀφήνει τοῦ δολοφονημένου τὴν σάρκα σχεδὸν ἀνέπαφη νὰ περιφέρῃ τὴν ἀτίμωση καὶ τὴ γύμνια τῆς στοὺς δρόμους καὶ στῆς πλατεῖες»².

Τί ἀκριβῶς εἶναι ὅμως ἡ συκοφαντία; Ἡ παραποίησις τῆς ξένης συμπεριφορᾶς, οὕτως ὥστε νὰ φανῇ, ὅτι προσβάλλει τὴν ἠθικὴν τάξιν. Διὰ τῆς ἀντικοινωνικῆς αὐτῆς ἐνέργειας δὲν ἐπιχειρεῖται μόνον ἡ διαστρέβλωσις τῆς πραγματικότητος, ὅποτε θὰ ἐπρόκειτο περὶ ψεύδους, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ καταδίκη ἐνὸς ἀνθρώπου ἐξ ὀνόματος τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μιᾶς ἠθικῶς ἀπαραδέκτου ἰδιωτικῆς προθέσεως. Ἡ ἐσφαλμένη πληροφορία περὶ τῆς διαγωγῆς ἐνὸς προσώπου δὲν περιορίζεται λοιπὸν μόνον εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν ἐντυπώσεων χάριν ἐνὸς συγκεκριμένου ἀτομικοῦ σκοποῦ, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ τὴν γενικὴν ἄ-

1) Μενέτιος Ἄπιος: Ὁξυρρόγγυλοι πάντες, μεταφ. Κ. Τσάτσου, Ἀφορισμοὶ καὶ διαλόγισμοι, Ἀθήναι 1968, σ. 254.

2) Ὡς ἂν. σ. 255.

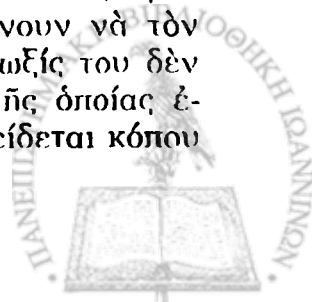

ποψιν καὶ παρουσιάζει ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος τὴν ἀναπτύσσει καὶ κατ' ἐπέκτασιν αὐτόν, ὁ ὁποῖος τὴν υἰοθετεῖ, ὡς ὑπερασπιστὴν τῶν κοινωνικῶν αἰτημάτων. Ἡ συκοφαντία κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἡ ἀντιθέσις τῆς ὑποκειμένης πρὸς τὴν ἀληθείαν. Τὸ πρόβλημα τῆς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν γνῶσιν, ἀλλ' εἰς τὴν σχέσιν τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τῶν. Δὲν τὴν χαρακτηρίζει ἀπλῶς ἡ κακὴ παρουσίασις τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὁ σφετερισμὸς τῶν θεσμῶν τῆς κοινότητος χάριν τῆς ιδιοτελείας.

Ὅ,τι θὰ πρέπει νὰ τονιοθῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, εἶναι ἡ δὲ μα γ ω γ ι κ ἡ δ ι ἄ θ ε σ ι ς, ὅσων παραποιοῦν τὸν ξένον τρόπον ἐκφράσεως. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ συκοφάντης πιστεύει καὶ μάλιστα ἐπιδεικτικῶς εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον ὅμως ἐξυμηρετεῖ τὰ σχέδιά του. Οὐσιαστικῶς δηλαδὴ ἐκμεταλλεῖται τὴν πίστιν εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν κανόνων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἔπρεπε νὰ ὀρίζουν τὴν συνύπαρξιν τῶν ἀνθρώπων. Τὸν ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ κοινωνικὴ εὐαισθησίς τῶν ἄλλων καὶ διὰ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐρεθίσῃ διὰ τῆς ἐξογκώσεως τῶν πραγμάτων. Ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀνεκτικότης ἐνώπιον τῆς ιδιοτροπίας, τόσον προκλητικώτερος γίνεται κατὰ συνέπειαν ὁ συκοφάντης. Ἴδου πῶς συμβαίνει, ὅσοι χρειάζονται τοὺς ἄλλους, διὰ νὰ σπιλώσουν τὴν τιμὴν ἐνὸς ἀνθρώπου, νὰ τοὺς κατηγοροῦν διὰ τὴν ἠθικὴν των ὀλιγωρίαν.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον, ὅσοι καταφεύγουν εἰς τὴν συκοφαντίαν, εὐρίσκονται συνήθως εἰς μίαν τεταμένην σχέσιν πρὸς ἐκείνους ἀκριβῶς, τοὺς ὁποῖους ἔχουν ἀνάγκην. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι περίεργον, διότι κλονίζουν τελικῶς τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἄλλων καὶ τοὺς θεωροῦν — ἔνεκα τῆς κριτικῆς τῶν στάσεως ἀπέναντί των — ὡς συνενόχους εἰς τὴν πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν στιγματίζουν. Ἡ ἔντασις αὕτη δὲν δημιουργεῖται βεβαίως εἰς τὴν μεμονωμένην συκοφαντίαν, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ δὲν ἐπαναλαμβάνεται, νὰ ἐκληφθῇ ὡς πολύτιμος εἶδησις καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὡς ἐκφρασις τῆς φροντίδος διὰ τὸ σύνολον. Ὁ συκοφάντης ὅμως σπανίως δυσφημίζει τὴν ξένην διαγωγὴν μίαν καὶ μόνην φοράν. Ὅ,τι τὸν ἀπασχολεῖ, δὲν εἶναι τόσον ἡ συγκεκριμένη ἐνέργεια τῶν ἄλλων, ὅσον ἡ ἀτομικὴ του ὑπαρξίς, ἡ ὁποία δὲν παρουσιάζεται πρὸς τὰ ἔξω, ὅπως θὰ τὴν ἤθελεν. Ἡ συμπεριφορὰ ἐπομένως ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εὐδοκιμοῦν κοινωνικῶς, εἶναι ἡ ἀφορμὴ, διὰ νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸν τρόπον τῆς ἰδικῆς του ζωῆς, τὸν ὁποῖον κατὰ βάθος ἀποδοκιμᾷ. Αὐτὸς ἀντιθέτως ὁ ὁποῖος ἔχει συναίσθησιν τῆς ἀξίας του, δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποτιμῇ τοὺς ἄλλους, διὰ νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ.

Ὅσοι ὅμως δὲν ἐθεμελίωσαν τὴν προσωπικὴν των αὐτοπεποίθησιν, κλονίζονται, ὅταν βλέπουν τοὺς ἄλλους νὰ ἐπιτυχάνουν, ὅ,τι δὲν κατῴρθωσαν οἱ ἴδιοι. Ἐὰν ἐπιχειροῦν νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ξένην ἐπίδοσιν διὰ τῆς ἀποδείξεώς της ὡς ἀποτελέσματος ἀνεντίμων προϋποθέσεων ἢ ἐσφαλμένης ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων ἐκ μέρους τῆς κοινῆς γνώμης, ἐὰν σκηνοθετοῦν μίαν κακεντρεχὴ διήγησιν, διὰ νὰ παρουσιάσουν τὸν τιμώμενον ἄνθρωπον ὡς δραστην ἀπαραδέκτων ἐνεργειῶν, τὸ πράττουν, διὰ νὰ συγκαλύψουν τὴν εὐτέλειαν τῆς ἰδικῆς των ὑπόθεσεως. Ὁ συκοφάντης ἀγωνίζεται νὰ πιστέψῃ, ὅτι ἀξίζει τοῦλάχιστον περισσότερο τῶν ἀνθρώπων τοῦ κύκλου του καὶ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ γεγονότος προσπαθεῖ νὰ ἐξευτελίσῃ, ὅσους τείνουν νὰ τὸν φθάσουν καὶ ἰδίως ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἴδον ὑπερβάλλουν. Ἡ ἐπιδίωξις του δὲν εἶναι ἄρα μία δευτερεύουσα ὑπόθεσις, ἀλλ' ἡ προσπάθεια ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶ τὴν δικαίωσιν τῆς ζωῆς του. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν δὲν φεῖδεται κόπου

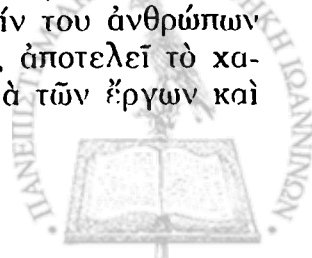

καὶ χρόνου, ἀλλ' ἀσχολεῖται μὲ τὰ ζητήματα τῶν ἄλλων, ὡς ἐὰν ᾔσαν προσωπικά του θέματα. Καθὼς μάλιστα ἡ ὅλη ἐπίθεσις συνδυάζεται μὲ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἀρετῆς, ἐμφανίζεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὡς ἥρωϊς τῆς δικαιοσύνης.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ συκοφάντης ἀντιπολιτεύεται, ὅσους ἐπικρατοῦν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκπροσωποῦν τὴν ἠθικὴν, ὅπως ἐκεῖνος. Ἰδίως ὅταν ὑπερισχύουν οἱ ἄνθρωποι, πρὸς τοὺς ὁποῖους αἰσθάνεται συγγένειαν ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ προτερήματα ἢ τὴν ἰδεολογικὴν του κατεύθυνσιν, νομίζει, ὅτι τοῦ ἀφαιροῦν κεκτημένα δικαιώματα. Οἱ πραγματικοὶ του ἐχθροὶ δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν παράταξιν τῶν ἀσκέτων ἢ ἀνιθέτων πρὸς τὴν κοινωνικὴν του τοποθέτησιν, ἀλλ' εἶναι αὐτοὶ πρὸ πάντων, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἀφαιροῦν τὴν πρωτοπορίαν. Δὲν διστάζει διὰ τὸν λόγον αὐτὸν νὰ συμβιβασθῇ ἀκόμη καὶ πρὸς ὅσους ἀντιμετωπίζουν τὸν κόσμον κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ᾔσαν ἐχθροὶ του, ἀρκεῖ νὰ διαπιστώσῃ, ὅτι δὲν τὸν θέτουν διὰ τῆς προσωπικότητός των εἰς κίνδυνον. Ὅταν μάλιστα συνδεθῇ ἐνώπιον ἐνὸς κοινοῦ κίνδυνου πρὸς ἀνθρώπους τῆς ἰδικῆς του ἀνεπαρκειᾶς, τοὺς ἐκθειάζει ὡς φίλους. ἔστω καὶ ἂν ἡ σκέψις καὶ ἡ πρᾶξις των ἔχουν ἀκριβῶς τὸν ἀντίθετον τῶν ἰδικῶν του ἀπαιτήσεων στόχον. Ἡ φιλία βεβαίως αὕτη ἀποτελεῖ κατὰ βάσιν συνωμοσίαν ἐναντίον τρίτων, τοῦ παρέχει ὅμως ἄλλοθι ἐναντίον τῆς μομφῆς, ὅτι οὐσιαστικῶς στερεῖται κοινωνικότητος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολεμικῶν αὐτῶν συνδέσμων ὁ συκοφάντης ζῇ πάντως τὴν ἐορταστικὴν περίοδον τῆς ζωῆς του, ἐφ' ὅσον ἡ σύμπραξις τοῦ συναδέλφου εἰς τὴν ἔνδειαν τοῦ προσφέρει τὴν δικαιολογίαν, ὅτι ἀγωνίζεται ὑπὲρ μιᾶς ἐκ μέρους καὶ ἄλλων ὡς δικαίας ἀναγνωριζομένης ὑποθέσεως.

Ἡ διάρκεια τῆς ἱερᾶς αὐτῆς συμμαχίας εἶναι ἀσφαλῶς ἀνάλογος τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει. Ἐὰν ἐκεῖνος ἐπιτευχθῇ, κυρίως ὅμως ὅταν φανῇ ἀκατόρθωτος, θὰ καθῇ καὶ ἡ σκοπιμότης τοῦ κοινοῦ μετώπου. Ἡ ἀντίθεσις τότε τῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ συμπολεμιστῶν θὰ μεγαλώσῃ καὶ ὁ συκοφάντης θὰ ζητήσῃ ἐκ νέου τὴν κάλυψιν τῆς γενικῆς στάσεως, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς αὐθεντικός της ἐκπρόσωπος. Μέχρις ὅτου προβάλῃ ὁ ἐπόμενος προσωπικός του κίνδυνος, θὰ συνεχίσῃ διὰ τοῦτο τὴν ἀντιπολίτευσιν ἐξ ὀνόματος τῶν ἠθικῶν ἰδεωδῶν. Θὰ προβληθῇ καὶ πάλιν ὡς πρόμαχος τῶν κοινωνικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ὑποτίθεται, ὅτι βιάζονται ὑπὸ τῶν κυρίων τῆς πραγματικότητος. Οἱ λόγοι του θὰ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῶν ἀγνώστων ἀδικουμένων καὶ θὰ παρουσιάζουν τοὺς συγκεκριμένους ἀνθρώπους, ἐφ' ὅσον δὲν διαμαρτύρονται, ὅπως ἐκεῖνος, ὡς ἀντιθέτους, πρὸς ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύῃ. Ὁ συκοφάντης ζῇ τότε τὴν ἀγίαν περίοδον τῆς ζωῆς του καὶ θέλει νὰ θεωρῇται αὐτοπροσώπως ὡς θῦμα τῆς αὐθαιρεσίας. Ὁ τίτλος αὐτὸς εἶναι δυνατόν νὰ τὸν συγκινήσῃ τόσον πολύ, ὥστε νὰ ἐξορκίσῃ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα νὰ τὸν ἐπαληθεύσουν. Ἐὰν μάλιστα κατορθώσῃ νὰ ἐπισύρῃ τὴν ὀργὴν τῶν θιγομένων ἐναντίον του, ἐξασφαλίζει τὴν ἠθικὴν του δικαίωσιν. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐκδικήσεως, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν, ἀποκτᾷ ἡ ζωὴ του μαρτυρικὸν χαρακτῆρα. Ἐκεῖνος ὑπέστη ἀντιπροσωπευτικῶς, διότι ἔθεσε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πολλῶν, τὸ πλῆγμα τῆς βίας, τὴν ὁποίαν προσεπάθησεν, ὅσον καιρὸν εἶχε τὴν δυνατότητα, νὰ καυτηριάσῃ διὰ τῶν πράξεων καὶ τῶν λόγων.

Ἐὰν ἡ κοινωνικὴ αὐστηρότης τὸν ἐμποδίσῃ νὰ ἐκδηλωθῇ ἐμπράκτως, ἐναπομένουν διὰ τὸν συκοφάντην οἱ λόγοι. Αὕτη ἄλλωστε εἶναι ἡ δύναμίς του. Ἡ τέχνη τῆς παρουσιάσεως τῶν ἐπικινδύνων διὰ τὴν ὑπαρξίν του ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐκείνης, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἐβλαπτεν ἠθικῶς, ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν του γνῶρισμα. Ὅσοι βεβαίως τὸν ἐνοχλοῦν διὰ τῶν ἔργων καὶ

τῆς ἐκτιμήσεώς των, δὲν προσφέρουν πάντοτε λαβὴν διὰ τὴν ἐπέμβασίν του. Μία διὰ τοῦτο σοβαρὰ καὶ σαφὴς μομφὴ ἐναντίον των θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐλεγχθῇ χωρὶς δυσκολίαν, ὅτι στερεῖται βάσεως. Ὁ συκοφάντης μεταχειρίζεται ὡς ἐκ τούτου διὰ τὴν κατάρριψιν τοῦ ἠθικοῦ των κύρους ἄλλην μέθοδον. Παρουσιάζει τὰ γεγονότα ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει καὶ μάλιστα προκαλεῖ τὴν ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὰ ἠθικά των κίνητρα. Ὁ Μενένιος "Απιοσ εἶχεν ἐπίγνωσιν τοῦ πράγματος: «Ἡ γέχνη εἶναι νὰ συκοφαντῇ, χωρὶς νὰ ἐνσωματώνεις πούθεν ὀλόκληρην τὴν συκοφαντίαν, μόνο νὰ τὴν ἀφήνεις νὰ τὴ συνάγουν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα καὶ ἔτσι ἀσυνείδητα νὰ υποβάλλεται σὲ ὅποιον τὴν ἀκούει»¹. Κάποτε ὁ συκοφάντης διαστρέφει ἐπιδεικτικῶς τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους φθονεῖ, διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν θυμῆδιαν καὶ ζητεῖ ἐν συνεχείᾳ συγγνώμην διὰ τὴν παρεξήγησιν, διότι δὲν ἀντελήφθη δῆθεν περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἄλλοτε πάλιν ἀνακαλεῖ συνειρμικῶς ἀπίθανα πράγματα εἰς τὴν μνήμην τῶν συνομιλητῶν του, διὰ νὰ καλύψῃ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν, ὅσοι τὸν σκανδαλίζουν. Εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐξουδετερώσῃ, ὅ,τι δὲν ἀνέχεται, παραποιεῖ τὴν γλῶσσαν καὶ κατασκευάζει σαρκαστικά λογοπαίγνια ἢ διηγεῖται ἀνέκδοτα, διὰ νὰ γελάσουν, ὅσοι τὸν ἀκούουν, εἰς βάρος ἐκείνων, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὁποίων ἐλέγχθησαν. «Διὸ καὶ εὐτράπελοι· ἡ γὰρ εὐτραπελία πεπαιδευμένη ὕβρις ἐστίν»².

Ὁ συκοφάντης ἔχει γενικῶς τὴν τάσιν νὰ εἰρωνεύεται, ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσβάλῃ κατ' ἄλλον τρόπον. Ἐὰν ὅμως εἰς τὴν κλασσικὴν τῆς μορφῆς ἢ εἰρωνείᾳ ἔχῃ κυρίως ὡς θέμα τὸ ὑποκείμενόν της, ἐὰν ἀποτελῇ μίαν προσπάθειαν ἐξουδετερώσεως ἐνὸς δραματικοῦ γεγονότος διὰ τῆς παρουσιάσεώς του ὡς φαιδρᾶς ὑποθέσεως, ἐὰν βασικῶς προϋποθέτῃ τὴν ἀπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς του, τὴν τραγικότητα τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖ νὰ ὑπερπηδήσῃ διὰ τοῦ σκωπτικοῦ λόγου, τὸν συκοφάντην δὲν ἀπασχολεῖ, ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀπασχολήσῃ, τὸ προσωπικόν του πρόβλημα, ὁ τρόπος τῆς ἰδικῆς του ὑπάρξεως, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐκάστοτε, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀποδεικνύει τὴν μικρότητά του. Ἡ συκοφαντία εἶναι διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ ὅταν ἀκόμη ἐκφράζεται ὡς σαρκασμός, μία ψυχολογικὴ μηχανὴ ἐναντίον τῆς αὐτοσυνειδησίας. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσπάθειαν τῆς συγκαλύψεως τοῦ τραγικοῦ χαρακτῆρος τῆς ὑπάρξεως ἐξυπηρετεῖ ὁ δηκτικὸς λόγος, ὅσων ἀγωνίζονται νὰ ἐπιβάλουν τὸ φάσμα τῆς ἀξίας των εἰς τοὺς ἄλλους διὰ τῆς συστηματικῆς δυσφημίσεως, ὅσων ὑπερτεροῦν.

Ἡ συκοφαντία προέρχεται ἐκ τοῦ ρήγματος μεταξὺ τῆς ιδέας, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισεν ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τῶν πραγματικῶν του δυνατοτήτων. Χαρακτηρίζει κυρίως ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐγνώρισαν τὸν κόσμον ἐντὸς μιᾶς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἐπεχείρησε νὰ γονῶσῃ τὴν προσωπικότητά των διὰ τοῦ ἀνεπιφυλάκτου θαυμασμοῦ καὶ τῶν παραμικρῶν των προσπαθειῶν ἢ διὰ τῆς καθοδηγήσεώς των εἰς τὰ ἴχνη ἐνὸς ἐξαιρετικοῦ συγγενοῦς προσώπου. Συμβαίνει τότε ὁ νέος ἄνθρωπος νὰ νομίζῃ, ὅτι διὰ τῶν ἱκανοτήτων του ὑπερέχει τῶν συνομηλίκων ἢ διὰ τῆς ἐπιδόσεώς του ὑπερκαλύπτει τὴν ἀπόστασιν ἐναντι τοῦ προτύπου παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας. Τόσον εἰς τὴν πρώτην ὅσον καὶ εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν παραγνωρίζει τὰ ὅριά του καὶ πιστεύει ἔνεκα τῶν ἐκ συστήματος ἐπαίνων καὶ τῆς ὑποθετικῆς του τοποθετήσεως εἰς

1) Ὡς ἀν. σ. 255.

2) Ἀριστοτέλους: Ρητορικῆς Β' 12 (p 1389 b 10—12).

τὸ ὕψος τοῦ ἐκτάκτου ἀνθρώπου, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ πρᾶξις του ἔχουν μίαν τιμήν, ἢ ἀναγνώρισις τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ δι' ὅλους ἠθικὴν ὑποχρέωσιν. Τὸ βάρος μὲ ἄλλους λόγους τῆς ὑπάρξεώς του τοποθετεῖται εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ὑπερνικήσεως ἀγνώστων ἢ συγκεκριμένων ἀντιπάλων. "Οπου ἡ σύγκρισις — λόγου χάριν κατὰ τὴν φοίτησιν εἰς τὸ σχολεῖον — ἀποτυχάνει, τὸ πρᾶγμα δικαιολογεῖται γενικῶς διὰ τῆς ἀνεπαρκοῦς μελέτης τοῦ φερέλπιδος, χωρὶς νὰ θίγεται ὁ μῦθος τῆς διανοητικῆς του ὑπεροχῆς.

Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους ἐτοιμάζεται ὁ αὐριανὸς ἐκπρόσωπος τῆς οἰκογενείας διὰ μίαν μάχην διαρκείας χωρὶς ἄλλα ἐφόδια πλὴν τῆς ἀπαιτήσεως νὰ τοῦ ἀποτίουν οἱ ἄλλοι φόρον τιμῆς. Ἡ σύγκρουσις ἐπομένως πρὸς ὅσους θὰ τὸν σταθμίσουν χωρὶς προκατάληψιν καὶ ἡ μνησικακία του ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ προσβάλουν τὴν πλασματικὴν του ἀνωτερότητα, θὰ συμβοῦν κατὰ φυσικὴν συνέπειαν. Ἡ συκοφαντικὴ διάθεσις θὰ δημιουργηθῇ ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ διατηρηθῇ πάσῃ θυσίᾳ ἡ παιδικὴ ψευδαίσθησις ὡς μόνη αὐτογνωσία ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς οἰκογενειακῆς φροντίδος δὲν ἐγνώρισε τὰ πραγματικά του ὅρια, δὲν ἔμαθε κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐκτιμᾷ τὰ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός του, χωρὶς νὰ τὰ συγκρίνῃ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ ἔχῃ ἄλλον τρόπον δικαιολογίας τῆς ὑπάρξεώς του πλὴν τῆς ὑποτιμήσεως ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπιτυχάνουν τὰ ἰδικά του σχέδια.

Ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως ἡ ἐκμηδενιστικὴ αὐτὴ ἀγωνία εἶναι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον συνειδητῇ. "Οσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ προσωπικὴ αὐταπάτη καὶ ἰδίως ὅσον περισσότερον ὁ οἰκογενειακὸς ζῆλος ἔχει ἐξασφαλίσαι τὸν ἄνθρωπον ἐπαγγελματικῶς ἀσχέτως τῶν ἀληθινῶν του προσόντων, τόσον βαθύτερον τὸν τραυματίζουν τὰ ξένα ἐπιτεύγματα, τόσον βεβαιότερος εἶναι, ὅτι κακῶς προοδεύουν οἱ ἄλλοι, ὥστε νὰ ἔχῃ ὡς καθῆκον νὰ δείξῃ, πόσον ἐπλανήθησαν, ὅσοι τοὺς ἐκτιμοῦν. Εἰς τὴν περίπτωσιν βεβαίως αὐτὴν ἡ συκοφαντία εἶναι τὸ τελευταῖον ὄπλον τῶν ἠθικῶς ἀνισορρόπων ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς ἐκ τῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθετήθησαν, τὴν δύναμιν νὰ ἐμποδίζουν ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐξέλιξιν, ὥσων διὰ τῆς προσωπικῆς των ἐργασίας τοὺς πλησιάζουν ἢ τοὺς ὑπερνικοῦν. Ἡ δυσφήμισις διὰ τοῦτο χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν δραστικώτερα μέσα. Ἀντιθέτως ἡ πρόθεσις τῆς ἠθικῆς μειώσεως ὠρισιμένων ἀνθρώπων διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς ἐκείνους ἐπιληψίμων ἐνεργειῶν χαρακτηρίζει τοὺς κοινωνικῶς ἀδυνάτους, οἱ ὅποιοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκδικοῦνται, ὅσους δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ βλάψουν δι' ἄλλων μεθόδων.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ὁ συκοφάντης ἀποδίδει ἐπανειλημμένως εἰς τοὺς ἄλλους, ὅ,τι θὰ ἔπραττεν εἰς τὴν θέσιν των ὁ ἴδιος. "Οπου π.χ. τὸ ἦθος ἀστυνομεύεται διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν γειτόνων, χωρὶς νὰ βασίζεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πειθαρχίαν, ἢ ἔλλειψις τῆς ἐπιτηρήσεως ἀρκεῖ διὰ τὴν παράβασιν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ δεσμευόμενοι ἐκ τῶν ἔξω προσγράφουν εἰς τοὺς πρὸς στιγμὴν ἢ ἐκ τῶν μεταβαλλομένων συνθηκῶν ἀπελευθέρους, ὅ,τι ἐπρόκειτο νὰ ἐπιχειρήσουν οἱ ἴδιοι, ἐὰν προσεφέρετο καὶ εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία. Ἡ συκοφαντία τῆς περιπτώσεως αὐτῆς παρουσιάζεται ὡς ἀνομολόγητος θαυμασμὸς αὐτῶν, οἱ ὅποιοι καταδικάζονται καὶ ταυτοχρόνως ὡς ἠθικὴ αὐτοπροσωπογραφία ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τὴν διαδίδουν.

Ὡς ἔκφρασις κοινωνικῆς ἀδυναμίας ἡ δυσφημιστικὴ διάθεσις χαρακτηρίζει ἐπίσης, ὅσους δὲν ἔχουν οὐσιαστικῶς διαφοροποιήσει τὴν ὑπαρξίν των. "Οσοι φοβοῦνται, ὅτι ἔχουν συμπέσει μεταξύ των, ἀγωνίζονται νὰ διακριθοῦν διὰ τῶν ἐπιφάσεων καὶ ὅταν ἡ πλασματικὴ διαφορὰ δὲν ἀρκῇ, διὰ τῆς κατα-

κρίσεως τῶν ἄλλων. Κλασσικὴν ἔκφρασιν τῆς περιπτώσεως αὐτῆς ἀπετέλεσεν εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς χρόνους τὸ «κουτισομπολιό», ἡ μεταξὺ γυναικῶν μυθική ἀνακοίνωσις φανταστικῶν ἀτοπημάτων εἰς βάρος ἄλλων γυναικῶν. Ἡ ἐφευρετικότης εἰς τὴν ἀλληλομορφίην ὑπῆρξε ταυτοχρόνως πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐνδυμασίας ἢ κυρία μέθοδος διαφοροποιήσεως τοῦ «ἀσθενοῦς φύλου» τὴν ἐποχὴν τῆς κοινωνικῆς του κηδεμονίας ἐκ μέρους τῶν ἀνδρῶν λόγῳ τῆς ἀγριότητος τοῦ βίου, ἢ ὅποια δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀντιμετώπισιν ἐκτάκτων καταστάσεων καὶ τὴν μόρφωσιν, τοὺς ὅρους τῆς δημιουργίας ἀτομικοῦ χαρακτῆρος καὶ πνευματικῆς ἀσφαλείας. Ὅπου ὅμως ἡ συκοφαντία λέγεται μεταξὺ ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ταλαιπωρεῖ κυρίως τὸ πρόβλημα τῆς συμπτώσεώς των εἰς τὰ βασικά των χαρακτηριστικά, ὑποβάλλεται οὐσιαστικῶς ἐκ μέρους ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τὴν ἀκούει. Τότε ἰδίως ὁ μνησικάκος λόγος διαδίδεται μὲ ἀστραπιαίαν ταχύτητα χωρὶς πατρότητα καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀδέσποτος καὶ ἀνεξέλεγκτος, ἐφ' ὅσον οὐσιαστικῶς προκαλεῖται ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν του.

Εἰς τὴν διάδοσιν αὐτὴν συμβάλλει καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἐναντίον ὧσιν ἐπικρατοῦν παρακάμπτοντες τὰ θέσμια εἰς τὴν σκιὰν τῶν ἐπισήμων γεγονότων εἴτε ἀναφανδὸν καὶ ἀπροκαλύπτως ὑπὸ τὴν ἰδεολογικὴν κάλυψιν τῆς παραδόσεως. Μεταξὺ λαῶν, οἱ ὅποιοι δὲν κατῴρθωσαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν πολιτικὴν των ζωὴν τὸν νόμον ὡς ἐγγυητὴν τῆς ἰσότητος, οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτρέπουν τὸν ἔλεγχον τοῦ δημοσίου χώρου ἐκ μέρους τῶν ὑποκριτῶν καὶ τῶν ἀσυδότην, ἡ συκοφαντία εὐρίσκεται εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Ἐπειδὴ ὁ βιασμός τῶν γενικῶν δικαιωμάτων ἀποτελεῖ καθεστώς, ὁτιδήποτε λεχθῇ δι' ὅσους ἐπιπλέουν κοινωνικῶς, δὲν χρειάζεται ἀπαραιτήτως ἀπόδειξιν. Ὑπὸ τὴν γενικὴν καχυποψίαν καταρρίπτονται ἠθικῶς, ὅσοι ἀνέρχονται εἰς τὴν κλίμακα τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς ἐπιστημονικῆς ἱεραρχίας ἀνεξαρτήτως τῆς ἐντιμότητος ἢ μὴ τῶν μέσων, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησαν. Ἐπειδὴ μάλιστα ἐλάχιστοι πιστεύουν εἰς τὴν ἀξίαν τῆς νομιμότητος καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἀτομικῆς ἐπιτυχίας, ἐρμηνεύουν οἱ περισσότεροι τὸν πλοῦτον ἢ τὴν ἄνοδον εἰς τοὺς περιόπτους τόπους τῆς πολιτείας ἀναλόγως τῆς διαγωγῆς, τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιδείξουν οἱ ἴδιοι, ἐὰν ἦσαν εἰς θέσιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ συκοφαντία παρουσιάζεται ὡς μνησικακία ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὅποιοι κατῴρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν γενικὴν ἐπιδίωξιν καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὡς δικαιολογία διὰ τὴν ἀτομικὴν ἀδράνειαν ἢ κακοτυχίαν.

Ἡ ἀποδοκιμασία μιᾶς ἐνεργείας δὲν ἀποδεικνύει τότε τὴν ἠθικὴν της κατὰκρισιν, ἀλλὰ τὴν ἀπογοήτευσιν ἐκείνου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του ἱκανὸν νὰ τὴν διαπράξῃ καὶ παρὰ ταῦτα εὐρίσκεται εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ διαπιστώσῃ, ὅτι τὸν ἐπρόλαβε κάποιος ἄλλος. Τὸ πρόβλημα δηλαδὴ διὰ τὸν συκοφάντην εἶναι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν διανοητικῆς φύσεως. Ὡς μάρτυς τοῦ ξένου ἐπιτεύγματος ὑφίσταται μίαν προσωπικὴν ἤταν εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν εἶναι ἀσυναγώγιστος. Λαοὶ διὰ τοῦτο, οἱ ὅποιοι ὡς ἐκ τῆς φορᾶς τῶν ἱστορικῶν των πραγμάτων ὑπεχρεώθησαν νὰ βασισθοῦν εἰς τὴν ἀτομικὴν εὐστροφίαν ἐναντίον τῆς βίας ἀκαταγωνίστων κατακτητῶν καὶ δὲν ἀνῴρθωσαν ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ σταθερῶν βάσεων μίαν πολιτικὴν δικαιοσύνην, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ σταδιοδρομία εἰς τοὺς νομίμους κοινωνικοὺς τομεῖς νὰ θεωρηθῇ καὶ πάλιν ὡς κατόρθωμα τῆς ὑποκριτικῆς προσαρμογῆς ἢ τῆς αἰφνιδιαστικῆς δράσεως εἰς τὴν κατάλληλον περίστασιν, δὲν ἐκτιμοῦν ἰδιαιτέρως τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν, ἀλλ' ἐπιμένουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς εὐλυγισίας διὰ τὴν ὑπερπήδησιν τῶν δυσκο-

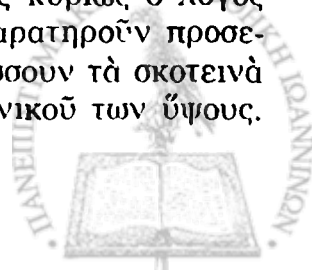
λιῶν καὶ τὴν ἐξαπάτησιν τῶν ἀκαταβλήτων δυναμικῶς ἀντιπάλων.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τοὺς ἐθνικοὺς χώρους τῆς ἀνωτέρω περιπτώσεως ἐνδιαφέρει πρὸ πάντων ἡ ἀνταγωνιστικὴ δυνατότης τῶν ἐπιδόξων ἡρώων τῆς οἰκογενείας, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς μαχητικῆς αὐτῆς ἱκανότητος θὰ ἐξαρτηθῇ κυρίως ἡ κοινωνικὴ τῶν πρόοδος. Ὁ ἴδιος ἐπίσης λόγος ἱκανοποιεῖ ἐκεῖ ὡς σκοπὸς καὶ ὡς ψευδαίσθησις τοὺς νέους ἀνθρώπους, ὅταν ἐπιτυχάνουν ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἠθικοὺς τομεῖς τὸ μεγαλύτερον ἀποτέλεσμα διὰ τῆς μικροτέρας προσπάθειας ἢ ὅχι δι' ἐνὸς τεχνάσματος, χωρὶς νὰ καταβάλουν προσπάθειαν. "Ὅσοι διὰ τοῦτο ἐκπαιδεύονται εἰς τὴν διανοητικὴν αὐτὴν ἄσκησιν καὶ παραλλήλως θαυμάζονται διὰ τὴν ἐπίδοσίν των, μέχρι τοῦ σημείου νὰ πέσουν ἐκ τῆς παιδικῆς τῶν ἡλικίας θύματα τῆς μεγάλης ιδέας διὰ τὸν ἑαυτὸν των. θὰ ἐπιχειρήσουν ἐνώπιον τῆς ξένης ἀνωτερότητος νὰ τὴν συντρίψουν τοῦλάχιστον ἠθικῶς, ὥστε νὰ καλυφθοῦν ὑπὸ τὸ ἐνδυμα τῆς κοινωνικῆς ἀρετῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἔχουν ὡς ἀπόδειξιν τὴν προσωπικὴν των ἀποτυχίαν. "Ὅτι βεβαίως ἐντὸς τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν πλαισίων ἡ στενότης τῶν κερδοφόρων καὶ περιφανῶν θέσεων λόγῳ τῶν ἰσχυρῶν ἀκόμη βάσεων τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς περιωρισμένης σχετικῶς ἐπιστημονικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως προκαλεῖ μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων διὰ τὴν κατάληψίν των μίαν ἐξοντωτικὴν ἀντιδικίαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖται ἀμοιβαίως ὡς περισσότερον τελεσφόρον ὄπλον ἢ συκοφαντία, εἶναι τὸ αὐτονόητον ἀποτέλεσμα τῆς σκληρότητος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Ἐκεῖ μάλιστα παρατηρεῖται καὶ τὸ φαινόμενον τῆς «ἐκ τῶν ἄνω» συκοφαντίας, τῆς παρουσιάσεως τῶν ἰσαξίων ὁμοτέχνων ὡς ἀπαραδέκτων διὰ τὴν θέσιν, ἡ ὁποία ἐκπορθεῖται πλαγίως ἢ ἐξ ἐφόδου καὶ χωρὶς προσχήματα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ ἐξευτελισμὸς τῶν ἀποτυχόντων δικαιολογεῖ τὴν ἀτιμίαν τῆς ἐξουδετερώσεώς των. Οἱ κατέχοντες δηλαδὴ ἐπιχειροῦν ὅχι μόνον νὰ σταθοῦν ἐνώπιον τῶν τρίτων ἠθικῶς, ἀλλὰ νὰ πεισθοῦν καὶ οἱ ἴδιοι, ὅτι ὁρθῶς κατετρόπωσαν τοὺς ἀντιπάλους, χωρὶς νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὴν ἠθικὴν, ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο νὰ ὑποστοῦν ἐκ μέρους των, ὅτι διέπραξαν.

Εἰς μίαν βεβαίως ἀνεπτυγμένην κατὰ τὰ σύγχρονα μέτρα κοινωνίαν, ἡ πρόοδος τῆς ὁποίας βασίζεται εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν καὶ τὴν προσφορὰν εὐκαιριῶν ἐπαγγελματικῆς ἐξελίξεως εἰς τοὺς ἱκανούς, τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Διὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀτόμων ἐντὸς τοῦ τεχνικοῦ κόσμου εὐθύνονται χωρὶς ἄλλοθι αὐτὰ τὰ ἴδια, ἐφ' ὅσον δὲν ἀπαιτοῦνται γενικῶς ἄλλα ἐφόδια πλὴν τῆς ἀντιλήψεως, τῶν σπουδῶν καὶ τοῦ ζήλου. "Ὅσοι λοιπὸν ἐδῶ διακρίνονται κοινωνικῶς, ἀξιοποιοῦν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὸν χρόνον, τὰ δεδομένα τῆς ἐργασίας καὶ τὰ προσωπικά των προσόντα. Οἱ ἄλλοι ἀντιθέτως δὲν ἐκμεταλλεύονται περιστάσεις καὶ δὲν ἀναπτύσσουν, ἐφ' ὅσον ὀλιγωροῦν, τὰ προτερήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιτρέψουν τὴν κοινωνικὴν των ἐπίδοσιν, ὥστε νὰ ἐμφανίζονται ὡς ὑπαίτιοι διὰ τὸν βαθμὸν της.

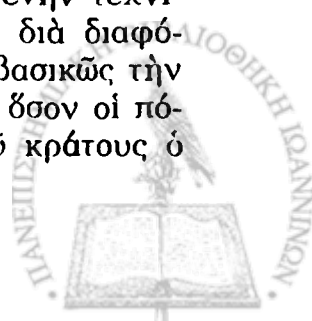
Τὸ δραματικὸν ἐν προκειμένῳ γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς τρόπος ζωῆς ἀποτελεῖ ὡς σὺνδρομιον τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπιτυχίας καὶ τὴν ἐμφανεστέραν ἀπόδειξιν τῆς διανοητικῆς ἀξίας τοῦ φορέως του. "Ὅσοι δηλαδὴ κερδίζουν ὀλιγώτερα ἢ δὲν ἀνέρχονται εἰς τὴν κλίμακα τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας, παρουσιάζονται ὡς ἄνθρωποι δευτέρας ἢ τρίτης ποιότητος, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσάψουν τὴν εὐθύνην εἰς τοὺς ἄλλους. Αὐτὸς κυρίως ὁ λόγος ἐξαναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους τῶν τεχνικῶν κοινωνιῶν νὰ παρατηροῦν προσεκτικῶς τοὺς προπορευομένους μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ διαπιστώσουν τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ζωῆς των, διὰ νὰ τοὺς καθαιρέσουν ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ των ὕψους.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὀξύνει καθημερινῶς ἡ ἐορταστικὴ προβολὴ τῶν πράγματι καὶ κατ' ἐπίφασιν ἐκτάκτων ἀνθρώπων διὰ τῶν συγχρόνων μέσων ἐπικοινωνίας, οὕτως ὥστε ὁ μέσος θεατὴς τῆς ἐκπληκτικῆς δι' ἐκεῖνον παρελάσεως νὰ προσκρούῃ συνεχῶς εἰς τὰ ὅρια τῆς ἀτομικῆς του κοινοτυπίας. Ἐὰν ἐξαναγκάζεται νὰ θαυμάζῃ διαρκῶς τοὺς ἄλλους, ἀποτίει τὸν ἠθικὸν αὐτὸν φόρον εἰς βάρος τῆς ἰδικῆς του ἀξιοπρεπείας. Ὁ προγραμματιζόμενος ἐκθειασμὸς τῶν ξένων ἐπιτευγμάτων καλύπτει διὰ τοῦτο μίαν ἐντεινομένην πικρίαν, ἡ ὁποία εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν θὰ ἐκραγῇ ὡς μῖσος ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ μόνον παρουσιάσεώς των εἰς τὸ προσκηνίον τῆς ζωῆς τὴν προεκάλεσαν. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀνάγκην ἐξυπηρετοῦν τὰ σκάνδαλα εἰς βάρος τῶν διαφόρων προσωπικοτήτων, ἐφ' ὅσον προσφέρουν τὴν δικαιολογίαν εἰς ὅσους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατηγορήσουν ἄλλους διὰ τὴν θέσιν των, ὅτι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι προβάλλονται δημοσίᾳ, εἶναι ἠθικῶς ἀπαράδεκτοι. Εἰς τὴν τεχνικῶς ἀνεπτυγμένην ἐπὶ παραδείγματι κοινωνίαν τῆς Ἀμερικῆς οἱ κανόνες τῆς συμβατικῆς ἠθικῆς ἀποκτοῦν διὰ τοὺς ἐκπροσώπους ἰδίως τῶν κοινῶν τρομακτικὴν αὐστηρότητα. Ἐντὸς τοῦ ψυχολογικοῦ αὐτοῦ κλίματος ἡ συκοφαντία εἶναι τὸ ἀνομολόγητον αἶτημα, ὅσων δὲν ἐκτιμοῦν τὸ πρόσωπόν των. Κατ' οὐσίαν ἐπομένως δὲν ἐνέχονται διὰ τὴν δημοσίαν διάστασίν της, ὅσοι τὴν σκηνοθετοῦν, ἀλλ' ὅσοι κατατρύχονται ὑπὸ τῆς ὑποψίας ἢ τῆς βεβαιότητος, ὅτι ἀποτυγχάνουν εἰς τὸν στίβον τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ.

Ἐντὸς τῶν κοινωνιῶν τοῦ τύπου αὐτοῦ περιορίζεται λόγῳ τῆς συνεχῶς μεγαλυτέρας καταναλωτικῆς σημασίας τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῆς τεχνικῆς τυποποιήσεως τοῦ τρόπου ζωῆς ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀποστάσις τῶν ομάδων καὶ τῶν ἀτόμων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέρχεται μία προοδευτικὴ ἐξίσωσις τῶν ἄλλοτε εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἐδραιωμένων διαφορῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ προσδίδει ὅμως εἰς τὴν ἐκάστοτε πραγματικὴν ἢ συμβατικὴν ὑπεροχὴν, ὅσον εἶναι μικρότερα, τόσον μεγαλυτέραν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἐπαυξάνει καὶ ἡ συναίσθησις, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον νὰ ἐξαλειφθῇ. Ὁ Ἀλέξης ΤΟCΚΕVΙLLΕ εἶχε παρατηρήσει τὴν κατάστασιν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἤδη τὸ ἔτος 1839: «Ὅταν ἡ ἀνισότης εἶναι ὁ γενικὸς νόμος μιᾶς κοινωνίας, δὲν προκαλεῖ ἐντύπωσιν οὔτε ἡ μεγαλυτέρα ἀνισότης ἐν τούτοις καὶ ἡ μικρότερα τραυματίζει, ὅταν ὅλα εὐρίσκωνται περίπου εἰς τὴν ἰδίαν βαθμίδα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ αἶτημα τῆς συνεχῶς μεγαλυτέρας ἰσότητος γίνεται τόσον περισσότερο ἀκόρεστον, ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἰσότης». Ὅτι ἐντὸς τοῦ ψυχολογικοῦ αὐτοῦ κλίματος ἡ συκοφαντία παίζει πρωτεύοντα ρόλον διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ὑπερεχόντων, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ προσφορώτερος τρόπος, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἠθικῆς ἀνασφαλείας τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα τῆς βαθμιαίας ἐξαλείψεως τῶν ἀντιστάσεων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ δημιουργικοῦ στοιχείου διὰ τῆς μηχανικῆς μεσιτεύσεως τῶν πράξεων δὲν ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ διαφοροποιηθοῦν ἐσωτερικῶς εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν των ὑπαρξιν.

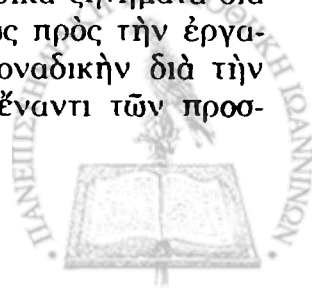
Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα τῆς συκοφαντίας ταλαιπωρεῖ σήμερον κυρίως τὸ ἀνδρικὸν γένος. Τὸ πρᾶγμα συμβαίνει τόσον εἰς τὴν δημοκρατουμένην τεχνικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐκτεχνικευομένην πατριαρχικὴν κοινωνίαν διὰ διαφόρους ὅμως λόγους. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν οἱ ἄνδρες χάνουν βασικῶς τὴν ἀποστολὴν των ὡς ἀμύντορες τοῦ ἔθνους καὶ τῆς οἰκογενείας, ἐφ' ὅσον οἱ πόλειμοι τείνουν νὰ περιορισθοῦν καὶ ταυτοχρόνως ἰσχύει ἐντὸς τοῦ κράτους ὁ

νόμος. ἐνῷ οἱ ἀστάθμητοι παράγοντες ἀποσεύονται γενικῶς διὰ τῆς κοινωνικῆς προνοίας καὶ τῶν ιδιωτικῶν ἀσφαλειῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ζωὴ καταργεῖ τὰ εἶδη τῶν δυνατοτήτων, διὰ τῶν ὁποίων ἦσαν ἄλλοτε ὑποχρεωμένοι νὰ δημιουργήσουν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβιώσεως τὴν ἀτομικὴν των φύσιν. Συγχρόνως ἡ ἐργασία περιορίζει λόγῳ τῶν ἐπαγγελματικῶν συναρτήσεων καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ τῶν παραγωγικῶν ἐνεργειῶν τὴν ἐτοιμότητα διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν ἀπροσδοκῆτων καταστάσεων. Τὰ δύσκολα ἐξ ἄλλου ζητήματα τῆς ιδιωτικῆς ζωῆς, διὰ τὰ ὁποῖα ἐχρειάζετο προηγουμένως ἡ μυϊκὴ δύναμις καὶ ὅπως δῆποτε ἡ σωματικὴ ἐπιτηδειότης, διευθετοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ αὐτονόμων διαρρυθμίσεων καὶ καθιστοῦν περιττὴν τὴν προσωπικὴν ἐπέμβασιν.

Ἐκ παραλλήλου τὰ σημαντικὰ ἐπεισόδια τοῦ ἀστικοῦ κόσμου διεξάγονται μακρὰν τοῦ κύκλου τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας καὶ μεταδίδονται ὑπὸ τὴν κάλυψιν τῆς πολιτικῆς των σκοπιμότητος ἔτοιμα πρὸς ἀφομοίωσιν. Ἡ ἐπαγγελματικὴ ὁργάνωσις, ἡ διακριτικὴ σύμβασις, ἡ βιομηχανικὴ ἐπιταγὴ καὶ ἡ μυστικὴ ἀστυνομία ἐκπροσωποῦν καὶ οὐσιαστικῶς ἀντικαθιστοῦν τὴν εὐθύνην διὰ τὴν δημοσίαν σκέψιν καὶ πρᾶξιν, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἀνάπτυξις τῶν μέσων καὶ τρόπων τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ συνδέσμου πρὸς τὸν ἔξω κόσμον ἀπαλλάσσει τοὺς ἀρχηγούς τῆς οἰκογενείας ἐκ τοῦ παιδαγωγικοῦ των ρόλου. Ὁ καταναλωτικὸς ρυθμὸς τῆς ζωῆς ἀντιστρατεύεται τέλος τὴν ἀνάγκην τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῶν στοιχειωδῶν βιολογικῶν ὀρέξεων, δηλαδὴ τὴν ἐσωτερικὴν πειθαρχίαν ἔναντι τῶν συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος, ὥστε διὰ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐλέγχου τῆς ὑπάρξεως νὰ παρουσιάζονται τὰ ἐκάστοτε οὐσιαστικῶς ἢ ἐπιφανειακῶς νέα τεχνικὰ πράγματα ὡς ἀπαραίτητα καὶ ἀναπόσπαστα γνωρίσματα τοῦ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς εὗρισκόμεθα εἰς μίαν περίοδον συστηματικῆς καταστρατηγήσεως τῶν τρόπων, διὰ τῶν ὁποίων ἐθεμελίωσαν μέχρι στιγμῆς οἱ ἄνδρες τὴν πνευματικὴν των ὑπόστασιν. Ἐνῷ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνδρισμοῦ, ὅπως τὸ παρέλαβεν ὁ σύγχρονος κόσμος ἐκ τῆς προτεχνικῆς κοινωνίας, ἐπιβάλλει τὴν ἐνσάρκωσίν του εἰς τὸν ἐκάστοτε ἄρρενα, ἐφ' ὅσον ἄλλοτε εἶχε τόσην ἰσχύν, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτονόητον γνώρισμα τοῦ φύλου, οἱ ἐκπρόσωποί του δὲν διακρίνονται σήμερον μετὰ τῶν οὔτε διὰ τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ τὴν τόλμην οὔτε διὰ τὴν ἀποφασιστικότητα καὶ τὴν ἐγκράτειαν οὔτε διὰ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐνεργητικὴν στάσιν εἰς τὸν κόσμον. Ἀπεναντίας, ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ψυχικὴ των ἀνασφάλεια, τόσον περισσότερον ἀποφεύγουν τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος καὶ ζητοῦν τὴν ὑποκατάστασίν των διὰ τῆς προσχωρήσεως εἰς μίαν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν, ἀθλητικὴν καὶ ὅπωςδῆποτε ἀνταγωνιστικὴν παράταξιν, τόσον περισσότερον δηλαδὴ μεταβιβάζουν εἰς ἄλλους τὴν προσωπικὴν των ἀρμοδιότητα καὶ ἀντιλαμβάνονται τὴν ὑπαρξίν των κατ' ἀντίθεσιν πρὸς μίαν ἄλλην ὁμάδα ἐκ συστήματος μοχθηρῶν ἀνθρώπων. Ἐκτὸς τῆς ἰδεολογικῆς αὐτῆς τοποθετήσεως, ἡ ὁποία στηρίζει τοὺς ὁπαδούς της διὰ τοῦ ἐκθιασμοῦ των ὡς μετόχων τῆς ἐορταστικῆς πορείας τοῦ βίου, ὁπότε, ὅσοι δὲν ἀκολουθοῦν, παρουσιάζονται ὡς ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα καὶ ὡς ὑπαίτιοι δι' ὅσα συμβαίνουν ἐναντίον τῆς προσδοκίας, εἶναι φυσικὸν ἢ συντελουμένη ἄρσις τῆς ἀτομικότητος νὰ ὀδηγῇ τὸν ἄνδρα ὄχι μόνον μακρὰν τῶν ἀποφασιστικῶν χώρων τῆς ζωῆς καὶ νὰ τὸν ἐξαναγκάσῃ νὰ παρακάμπτῃ τὰ ἠθικὰ ζητήματα διὰ τῆς ἀπασχολήσεώς του πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα καὶ ἰδίως πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία προσλαμβάνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μίαν μοναδικὴν διὰ τὴν ἱστορίαν ἱερότητα, ἀλλ' ἐπίσης νὰ τὸν καθιστᾷ εὐαίσθητον ἔναντι τῶν προσ-

βολῶν, ἐφ' ὅσον πράγματι τὸν θίγουν καὶ ἀντιθέτως ἐπιτιμητὴν τῶν ἄλλων, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνδρική του τιμὴ ἐξαρτᾶται περισσότερο ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ἰσαξίων καὶ εἰ δυνατόν τῶν ἀνωτέρων καὶ ὀλιγώτερον ἐκ τῶν ἰδικῶν του ἔργων. Αὐτὸς κυρίως ὁ λόγος καθιστᾷ τὸν σημερινὸν ἄνδρα εὐαίσθητον ἔναντι τῆς ξένης διαγωγῆς, ἢ κακῆ ποιότητος τῆς ὁποίας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὸν πείσῃ, ὅτι δὲν εἶναι τόσο ἀσήμαντος, ὅσον κατὰ βάθος ὑποψιάζεται.

Εἰς τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ὑπαρξίν του συμβάλλει ἐντὸς τῆς τεχνικῆς κοινωνίας καὶ ἡ συντροφικὸς τῆς ζωῆς του, ἡ ὁποία διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ γένους τῆς ἀντιμετωπίζει τὴν ζωὴν διὰ τῶν ἰδίων πρὸς ἐκεῖνον κοινωνικῶν δυνατοτήτων καὶ προοπτικῶν. Καθ' ὃν χρόνον εἰσάγεται εἰς τὸν κόσμον τῆς παιδείας καὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, οὕτως ὥστε εἰς τὴν ἀνοδικὴν αὐτὴν πορείαν πρὸς τὸν χῶρον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας νὰ κερδίῃ μίαν ἀπαραδειγμάτιστον μέχρι στιγμῆς ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν προσωπικὴν τῆς ἀξίαν, ἀπαιτεῖ ἐκ μέρους του νὰ σταθῇ διὰ τῆς ἀτομικῆς του καὶ μόνον προσπάθειας εἰς τὸ κοινωνικὸν ὕψος, ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν καθαιρεῖ ὁ τεχνικὸς τρόπος ζωῆς. Ἡ ἀντίφασις αὐτὴ ἀποκτᾷ δραματικὸν χαρακτῆρα εἰς τοὺς τόπους ἰδίως ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ἀκόμη παρὰ τὴν εἰσαγωγὴν των εἰς τὸν βιομηχανικὸν αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν πατριαρχικῶν ἰδανικῶν, ὥστε νὰ ἐκθειάζουν εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησίν των τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ἀνδρικοῦ γένους ἀπλῶς καὶ μόνον ἕνεκα τοῦ φύλου, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκουν. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὑπεραξίας αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶχε κάποτε πραγματικὰ ἐρείσματα εἰς τὴν μαχητικὴν ζωὴν τοῦ φεουδαρχικοῦ καὶ τοῦ κτηνοτροφικοῦ κόσμου, οἱ ἄρρενες πολιτογραφοῦνται εἰς μίαν ἀστικήν κοινωνίαν, ἡ ὁποία δὲν κάνει διάκρισιν μεταξὺ ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων πράξεων, καθηκόντων καὶ δυνατοτήτων ἐπαγγελματικῆς ἐπιτυχίας.

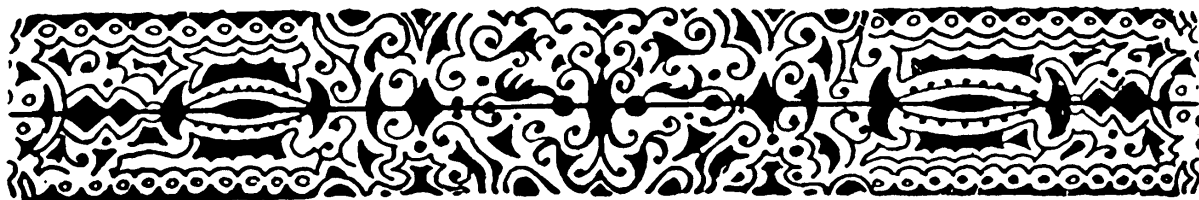
Ἡ νέα κατάστασις δὲν σημαίνει μόνον διὰ τὸ ἀνδρικὸν γένος τὸν πνευματικὸν συναγωνισμόν τοῦ ἄλλοτε κοινωνικῶς ὑποδεεστέρου φύλου, ἀλλὰ καὶ μίαν ἐκ τῶν προτέρων μειονεκτικὴν στάσιν εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν κοινῶν εὐκαιριῶν τῆς ζωῆς. Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ γενικὴ ἐκτίμησις τῶν ἀγοριῶν ἐμβολιάζει τὴν ψευδαίσθησιν τῆς ἀτομικῆς των ὑπεροχῆς εἰς τὴν ψυχὴν των καὶ δὲν τὰ ὑποχρεώνει νὰ τὴν ἰσοφάρισουν διὰ τῆς πραγματικῆς των ἱκανότητος, τὰ κορίτσια προσπαθοῦν νὰ ὑπερνικήσουν τὴν ἀπόστασιν καὶ νὰ δείξουν τὴν ἀδικίαν τῆς ὑποτιμήσεώς των ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς θαυματομένους ἀδελφούς των διὰ τῆς ἀτομικῆς των ἐπιμελείας, εἰς τὴν ὁποίαν οὕτως ἢ ἄλλως συμβάλλει καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀκόμη κοινωνικὸς των περιορισμός. Ὅταν λοιπὸν οἱ ἔφηβοι ἄρρενες χάσουν τὴν οἰκογενειακὴν ὑποστήριξιν ἐντὸς ἐνὸς ἀμειλίκτου κόσμου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν τεχνικὴν του συγκρότησιν δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ γένος τῶν λειτουργῶν του, θὰ ὑποστοῦν ἓνα ἐσωτερικὸν κλονισμόν, διὰ τὸν ὅποιον εἶναι παντελῶς ἀπροετοίμαστοι. Θὰ διαπιστώσουν τότε, ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς καὶ μόνον ἡ ἐμφάνισις των, διὰ νὰ λύσουν τὰ προβλήματα των, ὅπως συνέβαινεν εἰς τὸ οἰκογενειακὸν των περιβάλλον, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ στηριχθοῦν εἰς τὴν ἰδικὴν των δύναμιν, χωρὶς νὰ ἔχουν δικαιολογίαν διὰ τὴν ἀποτυχίαν, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν ζωὴν προχωροῦν ἐκεῖνοι μόνον, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὡς ἄτομα τὰ μεγαλύτερα προσόντα. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κλίμα τῆς ἀπογοητεύσεως, τὸ ὅποιον δημιουργεῖ μίαν ἔντασιν εἰς τὴν σχέσιν των πρὸς τὴν οἰκογένειαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνη δὲν εἶναι τελικῶς εἰς θέσιν νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ καὶ ἡ ἀδυναμία των νὰ ζητήσουν τὸν λόγον τῆς ἐνδεχομένης ἀποτυχίας εἰς τὴν ἰδικὴν των στάσιν, διότι τὸ πρᾶγμα θὰ κατέρριπτε τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀνωτερότητός των, θὰ τοὺς παραδώσῃ ἄνευ

ὄρων εἰς τὴν ἀνατρεπτικὴν κίνησιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀδικία τῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ διὰ τὴν περίπτωσιν των τὴν κυριωτέραν δικαιολογίαν τῆς κακῆς των τύχης.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς πολιτικῆς των τοποθετήσεως οἱ ἐκ γενετῆς ἐκθειαζόμενοι ἀποτυχημένοι θὰ ἔχουν τὴν διάθεσιν νὰ καταδικάζουν προθύμως, ὅ,τιδῆποτε ἰσχύει καὶ νὰ πιστεύουν ὡς λυτρωτικὸν ἄγγελμα, ὅ,τιδῆποτε καταδικάζει τὰ ἰσχύοντα, ἐφ' ὅσον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηγεῖται, διατὶ δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν καὶ τὴν ἰδικὴν των πρόβλεψιν. Ἡ κατάστασις αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐνισχύουν κυρίως οἱ ἀπόκληροὶ πατέρες ἢ ὅσοι ἐγκατέλειψαν τὰ κτήματά των εἰς τὴν ἐπαρχίαν, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς τὰ βιομηχανικὰ κέντρα καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ διαδόχου φορέως τῶν ἀτομικῶν των ἐλπίδων, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἀμοιβῆς του θὰ πρέπει νὰ ἐκπληρώσῃ, ὅ,τι δὲν κατῴρθωσαν οἱ ἴδιοι, ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν προϋπόθεσιν τῆς συκοφαντίας πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ἐντὸς τῶν κοινωνικῶς ἀναστάτων μεταπατριαρχικῶν λαῶν, τὸν κύριον λόγον τῆς ἀξιοπιστίας, ὡς οὐδέποτε λέγονται εἰς βάρος ἄλλων, ἐφ' ὅσον προσφέρει μίαν λύσιν ἀπελπισίας εἰς ὅσους ἀγωνίζονται νὰ σώσουν τὴν ἐκμηδενιζομένην ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἰδεολογίαν τῆς ἐξαιρετικῆς των ὑπάρξεως.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς συκοφαντίας εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς ἐναντίον τῆς ἠθικῆς ἀνισορροπίας, ὅσων διευρύνουν ὑποθετικῶς τὰ ὅρια τῶν ἀτομικῶν των δυνατοτήτων. Πρόκειται δηλαδὴ ἐνώπιόν της περὶ τῆς μικροψυχίας τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι δέχονται ὡς μεγαλύτερον πλήγμα τὸ ἐπίτευγμα τῶν ἄλλων καὶ ὡς μεγαλύτεραν ἱκανοποίησιν τὴν ξένην ἀποτυχίαν, τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ἐορτάζουν, ὅταν ἐπέρχεται μόνη της, ἀλλὰ περιμένουν καὶ διὰ τῆς προσδοκίας αὐτῆς ἐτοιμάζουν παθητικῶς ἢ ἐνεργητικῶς. Ἐκεῖνοι διὰ τοῦτο, οἱ ὁποῖοι θὰ πιστεύσουν, χωρὶς νὰ διαπιστώσουν, μίαν εἴδησιν ἐναντίον ἐνὸς γνωστοῦ ἢ ἀγνώστου ἀνθρώπου, θὰ πρέπει νὰ ἐρωτήσουν, τί δὲν πηγαίνει καλὰ εἰς τὴν ὑπαρξίν των. Ἡ παραδοχὴ μιᾶς πληροφορίας, ἡ ὁποία ἐμείωσε κάποιον, σημαίνει, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπαλήθευσίς της δὲν εἶναι δυνατὴ, μίαν κρίσιν τῆς αὐτοπεποιθήσεως, ὅσων τὴν υἰοθετοῦν, ἕνα ἐσωτερικὸν φόβον, ὅτι κατὰ βάθος δὲν ὑπάρχουν στηρίγματα διὰ τὴν προσωπικὴν μας ἐπιφάνειαν. Μόνον ὅσοι ἔχουν λυτρωθῇ ἐκ τῆς ἐνδείας, ἀνέχονται καὶ εἶναι δυνατόν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἄλλους· οἱ ἐνδεεῖς τοὺς χρειάζονται διὰ νὰ καλύψουν τὴν ἐνδειάν των. Ὡς διάθεσιν καὶ ὡς διάδοσιν κατανικοῦν διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὴν συκοφαντίαν, ὅσοι δημιουργοῦν καὶ κατὰ συνέπειαν ἐγκρίνουν χωρὶς ὑπεκφυγὴν τὸ πρόσωπόν των.

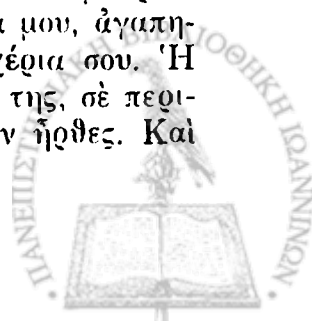
ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΤΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΤΗΣ ΕΡΙΚΑΣ

(Σκοτώθηκε σὲ δυστύχημα. Ἦταν δεκαεννιά χρονῶ)

Λοιπόν, ἔτσι. Νὰ ζοῦμε καὶ νὰ πεθαίνουμε ξαφνικά. Μὲ μιὰ κίνησι μόνον. Σ' ἓνα δέκατο τοῦ δευτερολέπτου. Ὅπως ἀνάβουν καὶ σβήνουν οἱ τρομαγμένες ἀστραπές. Κι' ὅπως κομματιάζονται οἱ καθρέφτες, στὰ χέρια μικρῶν παιδιῶν. Ἔτσι, χωρὶς κανεὶς νὰ μᾶς ρωτᾷει, χωρὶς κανεὶς νὰ ζυγίζει τὸ βάρος τοῦ θανάτου μας. Ἐγώ. Ἐσύ. Ἐκεῖνος. Ὅλο ἐτοῦτο τὸ δύστυχο κοπάδι. Τὸ φοβισμένο κοπάδι. Ἡ ἐλπίδα, ὅ,τι πιὸ ὁμορφο γεννιέται. Τ' ὄνειρο, ἓνα χᾶδι, ὅ,τι μᾶς κρατᾷει ὀρθοὺς ἀπάνω στὰ βράγια, ὅ,τι δίνει πνοὴ καὶ δύναμι καὶ γόνατά μας. Πυρωμένο μαχαίρι. Μαχαίρι ὑποῦλο. Μαχαίρι κοφτερό. Λάμψη πὺν τυφλώνει. Φωτιά πὺν πνίγει. Ἄδολο αἷμα πὺν δὲ λέει νὰ σταματήσῃ. Μιὰ ταραχὴ. Ἐνα σκίσημα. Κάποιο ποῖο. Κάποιο βράδι. Κ' ὕστερα, νὰ χαμηλώνει, νὰ σωριάζεται ὁλοένα ἡ ἄσπρη σιωπὴ. Ἐγώ. Ἐσύ. Ἐκεῖνος. Μοῖρα καμωμένη ἀπὸ λάσπη. Λάσπη πὺν ξεραίνεται καὶ τριέβεται στὰ δάχτυλα. Κι' ἄνεμος ὀρηκτικός, ἀνηλέητος, τοῦ μεσονυχτίου, πὺν τὴν ἀρπάζει καὶ χάνεται. Φοβᾶμαι. Τὸ φῶς πέτωσε. Οἱ ὥρες αἰωροῦνται κομματισμένες κατὰ κεῖς. Καὶ πρέπει νὰ σοῦ μιλήσω. Νὰ σοῦ μιλήσω γρήγορα, ἀδελφὴ, παιδοῦλα ἀγαπημένη. Κ' ὕστερα, νὰ κλάψω μὲ λυγμούς. Κι' ἂς εἶναι σίγουρο πιά, πὺν δὲν μπορεῖς νὰ μὲ ἀκούσεις. Κι' ἂς εἶναι σίγουρο πιά, πὺν μόνον ἐγὼ θ' ἀκούσω τίς κραυγές μου. Ἡ Ἔλσα, ἡ ἀδελφοῦλα σου, δὲ λέει νὰ σαλέψῃ. Εἶναι πάντα ἐκεῖ. Στὴν ἄδεια, σκουτενὴ θύρα. Ὅρθια εἶναι. Μονάχη εἶναι. Καὶ σὲ περιμένει. Ξέρεις, ἡ Ἔλσα ἔσπασε κρυφὰ τὸν κουμπάρῳ της, καὶ σοῦ ἀγόρασε λευκοὺς ναρκίσσους. Καὶ τούτῃ τὴν ἐποχὴ, οἱ λευκοὶ ναρκίσσοι σπανίζουν πολὺ.

Πᾶει καιρὸς — ὅλοι τὸ ξέρουν αὐτὸ — καιρὸς ἀμέτρητος, πὺν οἱ κηπουροὶ παραπονιοῦνται γιὰ τὸν καυτὸν ἀγέρα, τὸν κατακόρυφο ἥλιο, τὰ ξερόχορτα. Καὶ γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀτέλειωτη ἐρήμωση, πὺν ἀπλώθηκε στοὺς κήπους καὶ στὰ λιβάδια. Ὅμως, ἡ Ἔλσα, ἡ δεκάχρονη ἀδελφοῦλα σου, μὲ τὰ μεγάλα καὶ λυπημένα μάτια της, ἔτρεξε μέρες πολλές. Καὶ παρακάλεσε πολὺ τοὺς κηπουροὺς. Τοὺς ἔδωσε, μάλιστα, ὅλα τὰ χρήματα τοῦ κουμπάρῳ της. Καὶ σοῦ βοήθη. Εἶναι, ἂς ποῦμε, ἓνα χαμόγελο, ἀνθοδέσμη ἀπὸ χαρωπὰ κοράλλια, στὸ χρῶμα μιᾶς ἀνέγγιχτης αὐγῆς. Σὰν ἀπὸ μιὰ θάλασσα ἀλαργινὴ. Ἀσίγαστη ἀκόμα καὶ στίς ὥρες τοῦ μεσημεριοῦ. Σὰν ἀπὸνα μοναχικὸ κι' ἀθῶο νησί. Γαλάζιο ποτάμι. Κύματα πὺν χορεύουν καὶ χορεύουν. Κι' ἀνήσυχτα δελφίνια, ἀνυπόταχτα δελφίνια, πὺν ζωγραφίζουν ὄνειρα, ἔντονα ὄνειρα, ἀπὸ χρώματα, κίνησι καὶ πέλαγος. Καὶ φοινιχιές, καὶ πεῦκα, ἀριμύρα καὶ δῆψα. Ἐνα παράφορο τραγούδι ἀπ' τὴν ἀκρογιαλιά. Μιὰ γιορτὴ. Ἐνας χορὸς. Χέρια πὺν μᾶς καλοῦν ἀπ' τὸ βάθος πέρα. Γιὰ σένα εἶναι. Ἡ Ἔλσα ἐπιμένει. Γιὰ σένα, πὺν τόσο πολὺ σοῦ ἀρέσουν. Ἦθελε νὰ σοῦ γάνει ἐκπληξί, καθὼς λένε. Νὰ τὰ βρεῖς, ξαφνικά, στὸ μεγάλο ἀνθοδοχεῖο τῆς σάλας, μόλις γυρνοῦσες ἀπὸ κεῖνο τὸ μακρινὸ σου ταξίδι, τὸ ὕστερο ταξίδι σου. Λοιπόν, ἔλα. Ἄνοιξε λίγο τὰ μάτια μου, ἀγαπημένη παιδοῦλα, πὺν μᾶς ἔφυγες χωρὶς νὰ θέλεις. Ἄπλωσε λίγο τὰ χέρια σου. Ἡ Ἔλσα, ἡ δεκάχρονη ἀδελφοῦλα σου, μὲ τὰ μεγάλα καὶ λυπημένα μάτια της, σὲ περιμένει. Κι' ὅλοι ἐμεῖς σὲ περιμένουμε. Καὶ πᾶνε πολλὰ βράδια πὺν δὲν ἦρθες. Καὶ

πρέπει νὰ βιαστεῖς. Κι' ἄς εἶναι σίγουρο πιά, πὼς δὲν μπορεῖς ν' ἄρθεις. Νοιώθω τόσο πνιγμένος. Κ' οἱ ἄλλοι νοιώθουν τόσο πνιγμένοι. Καὶ πρέπει, νομίζω, ἀκόμα νὰ σοῦ πῶ, ὅτι ἡ Ἑλσα ὅλο μᾶς ρωτᾷ γιὰ τὸ γυρισμό σου. Κι' ὅλο ἀπορεῖ πὺν δὲν ἦρθες ἀκόμα. Φοβᾷται, φαίνεται καθαρά, τρέμει, μήπως καὶ μαραθοῦν οἱ λευκοὶ τῆς νάρκισσοι. Κι' ἀπομείνει ἡ θάλασσα, ὕστερα, παντέρημη ἀπὸ ἀνήσυχια δελφίνια, παντέρημη ἀπὸ χαρωπὰ κοράλλια, φοινικιές, πεῦκα καὶ παράφορα τραγούδια. Παντέρημη, ἀδερφή, νὰ κλαίει ὀλομόναχη, μπροστὰ στὸ χάος. Πληγὴ ὀρθάνοιχτη. Πληγὴ νὰ στάζει αἷμα. Ναί, πολὺ φοβᾷται. πολὺ τρέμει, μήπως καὶ μαραθοῦν οἱ λευκοὶ τῆς νάρκισσοι. Γιατί, ὅπως κιόλας σοῦ εἶπα, εἶναι πολὺ καυτὲς οἱ μέρες τώρα. Καὶ μιὰ μόνιμη πίκρα ἀπὸ καμένα δάση, ἀπὸ σπίτια χωρὶς προσοπτική, παράθυρα πὺν τὰ ληστεύει ὁ ἄνεμος, ἔχει καλύψει τὸν οὐρανὸ μας. Τῆς εἶπαμε, πὼς δῆθεν ἀποξεχάστηκες σὲ κάποια λίμνη ἀπόμερη. Τὴν ὥρα πὺν ἀνασάλευαν σιωπηλὰ οἱ ὄξυνες στὸ δάσος. Κ' ἡ καταχνιά τῆς αὐγῆς, πὺν ἀκόμα δὲν τὴν εἶχε σκορπίσει ὁ ἄνεμος τῶν λόφων, ἀνθίξε πάνω στὰ χορτάρια, πάνω στὶς καλαμιές. Ἐνα πρωινὸ ἀπὸ ἄσπρα φτερά κι' ὁμίχλη. Ἐνα πρωινὸ χωρὶς περιγράμμα, ὄχτη γιὰ νὰ λησμονηθοῦμε. Ναί, τῆς εἶπαμε, πὼς ἐκεῖ τριγυρνᾷς ἀκόμα. Ἐτσι, γιὰ νὰ μᾶς φέρεις πίσω κεῖνα τὰ παρᾶξενα πουλιά, πὺν πάντα φτεροῦγιζαν ὀλόγυρά μας. γάτω ἀπ' τὸ ἦσυχο ταξίδι τοῦ φεγγαριοῦ, καὶ πάντα χάνονταν, μόλις ἀπλώνουμε τὰ γυμνά μας χέρια, μόλις ἀνοίγουμε τὰ διψασμένα μάτια μας. Ὅμως, δὲ μᾶς πίστεψε. Μᾶς κοίταξε ὥρα πολλή, σάλεψε λίγο τὰ χέρια τῆς. σάλεψε λίγο τὰ μάτια τῆς — μάτωσε τὸ δάκρυ στὰ χεῖλη τῆς — καὶ ὕστερα. ὦ ἄδολη ὀπτασία, πὺν ὅλο μᾶς ἀπεχαιρετᾷς, ἀπ' τὸ σκοτεινὸ βάθος τ' οὐρανοῦ, ὕστερα, στάθηκε πάλι ἐκεῖ. Στὴν ὀρθάνοιχτη θύρα. Στὴν ἔρημη θύρα. Μὲ τὰ μεγάλα τῆς μάτια, πὺν τώρα τὰ κινῶνε καὶ τ' ἄσπιγγε μιὰ λύπη ὀχρή, ἄφωνο κλάμα, νὰ φεύγουν ὀλομόναχα, σ' ἓνα ρημαγμένο τοπίο τοῦ χειμῶνα. Γυμνὰ δέντρα. Σκορπισμένα δέντρα. Κανένα φύλλο. Ἐνα ταξίδι πὺν χαράζονταν στὴν παγωνιά. Μὲ τοὺς λευκοὺς νάρκισσους, ἐκεῖνα τὰ χαρωπὰ κοράλλια τῆς ἀσίγαστης θάλασσας, λευκὴ ἰζεσία στὰ γονατισμένα, στ' ἀνήμπορα χεράκια τῆς. Ναί, ἐκεῖ ἀπομείνει. Σὰν πίσω ἀπὸ μιὰν ἀπελπιστικὴ βροχή, πὺν ξέσπασε ξαφνικὰ καὶ γιόμισε τὴν ἔρημη αὐλή, καὶ γιόμισε τίς ἔρημες στέγες καὶ τὰ γυμνὰ παράθυρα, κατακόρυφες κραυγές. Σωπάσαμε μονομιᾷς. Καὶ τότε, ἓνα βουβὸ καὶ πιζραμένο σύννεφο ἄρχισε νὰ σωριάζεται, αἱμάτινο βάρος, στὴν ἄδεια καρδιά μας. Καὶ δὲ βρήκαμε τίποτα. Καὶ δὲν ἀπομείνει τίποτα, γιὰ νὰ ποῦμε. Μονάχα τὰ μάτια μας, τόσο ἀλλόφρενα, τόσο γυμνὰ, ἀντάμωσαν στὸ βάθος μιᾶς πυκνωμένης δυσκολίας. Καὶ σὰ νὰ στριμωχτήκαμε, ἔρημοι καὶ ἔρημοι, καὶ φοβισμένοι, σ' ἓνα στενάχωρο παρᾶπονο, πὺν μᾶς τὸ ἄρπαξε κι' αὐτὸ ὁ ἀγέρας. Μᾶς βοήθησε τ' ἀπόγεμα ἐκεῖ, νὰ σὲ περιμένουμε ὀλόγυμνοι. Κι' ἄς ἦταν σίγουρο πιά, πὼς δὲν μπορούσες ν' ἄρθεις. Κ' οἱ ὥρες ταράχτηκαν. Κομματιάστηκε τὸ φῶς. Κι' ὅταν ἄρχισε νὰ γέρνει στοὺς λόφους ἡ μέρα, ὅταν ἡ στερὴ τῆς κραυγῆς πῆρε νὰ σβήνει, πάνω στὶς κορφές τῶν πεύκων, καὶ οἱ φωνές τῆς ξένης πολιτείας, τῆς μακρινῆς πολιτείας, σῶπασαν καὶ σφράγισαν βιαστικὰ τὰ παρᾶθυρα, τὰ μαλλιά σου ζωήρεψαν, ἀνέμισαν πιότερο, μὲς σ' αὐτὴ τὴν ἄκριτη ἀπουσία τῆς δύσης, κι' ἀπόμειναν ὕστερα ἀκίνητα. Ξανθὲς ἀχτίδες στὸ ἄπειρο. Κι' ὁ κάμπος τοῦ δειλινοῦ, ἐκεῖνος ὁ κάμπος, πὺν ἀπὸ παιδὶ ἀγαποῦσες, πὺν ἀπὸ παιδὶ σὲ χάνανε ἀνάμεσα στὰ ὄριμα στάχια του, γιόμισε μὲ κόκκινες, σιωπηλὲς παπαροῖνες, κίτρινα καὶ ἀσάλευτα χρυσάνθεμα. Καὶ τόσο ἀπόμακρο. Καὶ τόσο βουβά. Ἀντήσου μας, λοιπόν. Ἀνοιξε λίγο τὰ μάτια σου. Πές μας γιὰ τὸ νησί σου, τὴ μοναχικὴ γειτονιά σου, ἐκεῖνο τὸ ἀνατολικὸ καὶ λησμονημένο πιά παρᾶθρό σου, τίς μικρὲς καὶ ἀνάλαφρες ἐλπίδες σου, πὺν τίς ἔσπερνες πάντα στὸ ἀντικρινὸ πέλαγος. Τὸ ξέρω. Μὴν ἐπιμένεις ἄλλο μὲ τὴ σιωπὴ σου. Δὲν ἠθελες πολλὰ ἀπὸ κεῖνο τὸ ταξίδι σου, ἀπὸ κεῖνη τὴ σπορά σου. Δὲν ἠθελες τίποτα. Ντροπέσουν. Κι' ὅλο ἔφευγες, ἀπάνω στὰ ἦσυχια κύματα τοῦ μεσημεριοῦ, μοναχὴ σου. Σὰν ἓνα φῶς ἀλλιότιχο, ἄπιαστο θρόισμα, πὺν

ζητούσε μονάχα νά όνειρεύεται όλομόναχο. Τό ξέρω. Θυμάμαι. "Όταν περνούσες από δίπλα μας, χαμογελοῦσες δειλά κι' αδέξια, καί κρατοῦσες πάντα τήν αναπνοή σου. Ναί, καλή μου, τό θυμάμαι. Δέν ήθελες νά μᾶς κουράσεις. Κι' όταν σέ ρωτούσαμε γιά τό τέλος τοῦ δρόμου σου, γιά τό τέλος τοῦ ταξιδιοῦ σου, σώπαινες όλότελα, χανόσουν μέσ σ' ἓνα πυκνό σύννεφο ἀπό φόβο κι' ἀπορία.

"Όμως, τώρα, μίλησέ μας. Τά πονηιά δέν περίμεναν τό ἥσυχο ταξίδι τοῦ φεγγαριοῦ, τήν ἀρούρα τῆς θάλασσας στό λυκόφως. Τά διψασμένα χέρια μας. Τή φοβισμένη ματιά μας. Δραπέτευσαν νωρίς. Καί κανεῖς δέν ξέρει γιά ποῦ. Σκόρπια φτερά, ἔριμα φτερά, αἰωροῦνται ἀκόμα στό γέρομα τῆς φυγῆς. Καί πνιγμένες φωνές πού ὅλο σβήνουν, καθῶς ὁ δρόμος μαραίνει στά μεσάνυχτα. Ἐνα ζιτρίνο κοιμητήριο. Δέν ἔχει σταυρούς. Δέ χοιράζονται οἱ σταυροί. Τίποτα δέν ἀπόμεινε. Ζωή πού μᾶς τή χάραξαν ἀπάνω στό νερό. Διάφανο πρόσωπο. Ἀκρωτηριασμένο βλέμμα. Σχήμα γιά μιᾶ στιγμὴ μονάχα. Πέτρα κατακόρυφη ἀπό ψηλά. Ἡ μνήμη ἀπόγινε νυχτερίδα, καί κρέμεται ἀπό κείνες τίς κόγχες τοῦ πηγαδιοῦ. Καμιὰ φορά, ἀφήνει κάτι στριγγλιές διαπεραστικές. Καμιὰ φορά, ἀνοίγει τὰ φτερά της — μὰ δέν πετάει — μὰ δέν μπορεῖ νά πετάξει. Ἔτσι, ταράζεται μόνο λίγο καί σωπαίνει, μέ τὰ νύχια της μπηγμένα στίς κόγχες τοῦ πηγαδιοῦ. Ἔτσι, μονάχα μιᾶ καταδικασμένη, ἀπ' τήν ἀρχή, ἀπόπειρα φυγῆς. Ὅσες, πάλι οἱ διαπεραστικές στριγγλιές, πάλι ἡ τρομαλέα ἀναμονή τοῦ πυροβολισμοῦ, πού ποτέ δέ λείει νά πέσει. Καί τρέμουν τὰ μάτια. Κι' ἀνεβαίνει ὁ λυγμός. Κ' ἡ καρδιά χτυπάει, ὠκεάνειο κύμα. Ἀδερφή, ἀγαπημένη μου ἀδελφοῦλα, μητέρα καί γυναίκα, μᾶς κυνηγοῦν. Καί δέν ξέρουμε πιά, καί δέν ἔχοιμε πιά ποῦ νά κρυφτοῦμε. Μιᾶ λέξη μόνο πές μας. Ἔτσι, γιά τό βράδι, γιά τή νύχτα, γιά τό πηχτό σζοτάδι, πού θά μᾶς τυλίξει, χωρὶς ἔλεος, καί θά μᾶς καταπιεῖ. Μόνο μιᾶ λέξη. Ὅπως τότε — περάσανε χρόνια, ἄς περάσανε χρόνια — ὅπως τότε, καλή μου, ἐκεῖνο τό μαζρινό ἀπομεσήμερο, πού μᾶς ψιθύριζες κάποια λόγια ἀπό θλιμμένες κιθάρες τοῦ ποταμοῦ. Μιᾶ νοσταλγία πού δέ μᾶς ἄφησε ποτέ. Μιᾶ νοσταλγία πού γεννήθηκε καί μεγάλωσε στή μόνωσή μας. Ὅπως τότε, ἀδερφή, πού μᾶς τραγούδισες ἀνάλαφρα καί χάθιζες πρὸς τήν ἄλλη ὄχτη. Σάμπως μιᾶ μουσικὴ ἀπὸ φθινοπωρινὰ χρώματα, πού ἀναρριγοῦσαν πέρα στοὺς λόφους, πέρα στοὺς κάμπους.

Μιᾶ λέξη, ἀδερφή. Κι' ἄς εἶναι σίγουρο πιά, πὼς δέν μπορεῖς νά μᾶς μιλήσεις. Χτές, βρήκαμε τή χτένα σου. Ἦταν ἐκεῖ. Στό ράφι. Ὅπως τήν εἶχες ξεχάσει. Δέν εἴπαμε λέξη. Μᾶς πῆραν, μονομιᾶς, τὰ κλάματα. Βρήκαμε κι' ἄλλα πράγματά σου, πού τὰ λησιμόνησες ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Ὅπως ἐκεῖνο τό περιδέραιο, ἀγαπημένη, ἐκεῖνο τό περιδέραιο, καλή μου, μέ τίς πορφύρες του χάντρες, μέ τοὺς ἀνθισμένους κρίνους, πού τόσο σοῦ ἄρεσε καί πού πάντα τό φοροῦσες τίς γιορτές. Κι' ἀκόμα, τὴ μεγάλη φωτογραφία, μέ τήν ἀνοιξη καί τήν ἀγάπη. Ξέρεις, ἐννοῶ ἐκείνη τὴν φωτογραφία, πού τήν εἶχες βγάλει, παιδοῦλα τοῦ σχολείου, καταμεσίς στὸν κῆπο. Ἀνάμεσα σὲ ντάλιες καί φύλλα ἀπὸ μυρτιές, πού σὲ κοιτοῦσαν παράξενα. Ἀνάμεσα σὲ ἄλλες ἐποχές, τοπία καί λόγια ἀγαπημένα, μορφές καί χρώματα, πού λιγόστεψαν μέ τὴν ἀπόσταση. Χαμογελᾶς, μικρὴ μου. Κ' εἶναι σὰ νά κρατᾶς στὰ μάτια σου — στ' ὀρλίζουμαι — ὅση ζωὴ ἔχασαμε στό χρόνο καί στήν πίκρα. Ὅση ζωὴ δέν εἴχαμε ποτέ. Κι' ἄλλα πολλὰ βρήκαμε. Ἐναν ὀλάξερο κόσμο. Τὸν κόσμο σου. Δέν πειράξαμε τίποτα. Τ' ἀφήσαμε ὅλα στή θέσση τους. Ἔτσι, γιά νά πιστεύουμε, πὼς εἶσαι ἀκόμα μαζί μας, πὼς πάντα θύσαι μαζί μας.

Κι' ἄς εἶναι σίγουρο πιά, πὼς μᾶς ἔφυγες γιά πάντα. Κι' ἄς εἶναι σίγουρο πιά. πνίγομαι. Λίγο νερό. Ἀκουσέ με. Λίγο νερό. Γονάτισε. Γύρνα μιὰ στιγμούλα. Δέν μπορῶ ἄλλο. Δός μου τὸ χέρι σου. Κοίταξέ με. Ἄς μιλάω. Εἶναι ἀνώφελο. Ἄς φωνάζω. Δέν ξέρω τί λέω. Οἱ λέξεις μου, ὅ,τι μπορῶ καί τραυλίζω αὐτὴ τὴν ἄφατη ὥρα τοῦ χαμοῦ, τὰ σκόρπια σύμφωνα, τὰ σκόρπια φωνήεντα, ἔχουν

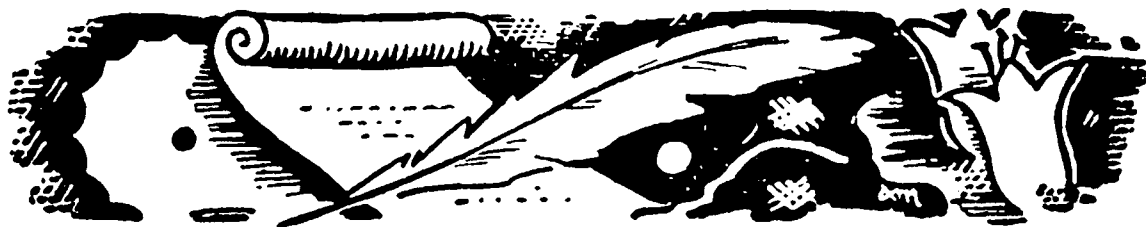
Έναν αλλιώτικο ήχο, μιὰ γεύση άνοστη, πού στοιβάζεται καί πήζει στους γύρω τοίχους. Γιατί τώρα, ώ άλλαργινή πνοή άπόνα όνειρο, πού χρόνια κυνηγούσαμε καί χρόνια δέν μπορέσαμε ν' άγγίξουμε, πρέπει, αλλοίμονο, νά σέ λησμονήσουμε. Νά ποῦμε, πώς δέν ήσουν ποτέ. Πώς ήσουν ένα όραμα, ή, θαρρώ, ένα φώς άπρόσιτο, μιὰ φωνή μέ τó χοῶμα. μέ τή γεύση. δέν ξέρω, εἶναι φανερό, πρέπει νά σέ ξεχάσουμε. Καί ν' άρχίσουμε, ύστερα, νά τρέχουμε δυνατά, ξέφρενα, μ' όση δύναμη μᾶς έχει άπομείνει, ώσπου νά μᾶς ρουφήξει ή άσπρη έρημιά. Καί νά χαθοῦμε. Κίτρινο κοιμητήριο. Σιωπηλό κι' άπέραντο κοιμητήριο, χωρίς σταυρούς. Κι' ᾶς εἶναι σίγουρο πιά, πώς δέν πρόκειται νά κάνουμε βήμα. Κι' ᾶς εἶναι σίγουρο πιά, πώς έδῶ θά σέ περιμένουμε πάντα. Έδῶ, πίσω άπό τούτα τὰ σφραγισμένα παράθυρα. Στην αιώρούμενη σκόνη τῆς άπροχώρητης μοναξιᾶς. Πίσω άπό άδιάφορες μέρες, σπαραχτικές βροχές, χωρίς όνόματα, χωρίς λέξεις, χωρίς διεύθυνση. Ένα κοπάδι, μιὰ βοή άπό άδέσποτα σκυλιά, πού μάταια ψάχνουν για τόν άφέντη τους. Έδῶ, τρομαγμένα παιδιά. Για πάντα έδῶ. Δέν έχω ᾶλλα λόγια. Μοίρα άπό σκόνη. Μιὰ σιωπή. Καί τó βράδυ ποῦρχεται γυμνό, χωρίς οἶκτο. Ποῦ νά τριγυρνᾶς τώρα όλομόναχη. Καί ποιός άνεμος νά κυματίζει τὰ ξανθὰ μαλλιά σου.

Π Ε Τ Ρ Α Σ Κ Λ Η Ρ Η

Πέτρα σκληρή.
 Σφίγγα αίνιγματική.
 Μήν μ' άτενίζεις άπό τó βάθρο σου.
 Τήν ξέρω τή γλῶσσα σου.
 Μοῦ τὰ φανέρωσες τὰ μυστικά σου.
 Μιὰ πυραμίδα τὰ χρόνια.
 Μιὰ πυραμίδα τὰ όνειρα.
 Όσα αγαπήσαμε, όσα ποθήσαμε,
 όσα ζήσαμε, όσα χάσαμε.
 Καθρεφτίζονται τώρα σιωπηλά
 στó πέτρινο βλέμμα σου.
 Στó βλέμμα αὐτό τó άκίνητο.
 Τῆς σοφῆς έγκαρτέρησης.
 Τῆς έρωτηματικῆς πλήρωσης.
 Τῆς στυφῆς έπάρκειας.
 Τῆς αναπάντητης σιωπῆς.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

ΣΑΡΑ ΜΠΩΝΤΛΑΙΡ
Εἰσαγωγή καὶ ἀπόδοση:
ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

Α'

ΤΟ ΣΟΝΝΕΤΟ ΤΩΝ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΩΝ

(Les Sonnet des Correspondances)

Εἰσαγωγή

Τὸ μικρὸ αὐτὸ ποίημα ἀνοίξε νέους ὁρίζοντες στὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐ-
προίκισε τὸν ποιητὴ μὲ νέα ὄπλα, διαφορετικὰ ἀπὸ κεῖνα ποὺ ἔβαζε στὴ διάθεσή
του ἢ μὲ τὴν καθαρὴ λογικὴ μελέτη τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ ἢ συγκομιδὴ ἐντυ-
πώσεων μέσῳ τῶν γνωστῶν αἰσθήσεων. Αὐτὴ ἡ ἀνακάλυψη σχέσεων μεταξὺ τῶν
πραγμάτων, ποὺ οἱ αἰσθήσεις στὴν πρώτη ἐπαφὴ δὲν τὶς φανερώνουν, ἔχει τὴ ρίζα
τῆς στοὺς μυστικὸν ὄλων τῶν αἰώνων καὶ πρὸ πάντων σ' αὐτοὺς τῆς πρώτης 'Α-
ναγέννησης, τὸν Κορνήλιον φὸν Νετεσάιμ τὸν Παράκελσο καὶ τὸν προτεστάντη
θεόσοφο Μπέμε, τὸν τσαγκάρη ἀπὸ τὸ Γκαϊολιτς. 'Ο ἴδιος ὁ Κάντ, ποὺ ἡ τυπικὴ
λογικὴ στάθηκε στὰ χέρια του ἓνα πανίσχυρο συμβατικὸ ὄπλο, μὲ θαυμασιὸ μιλάει
στὸ «Traümen eines Geisterschers» γιὰ τὸν Σουηδὸ μυστικιστὴ Σβέντενμπορ, ποὺ
μὲ κάποια ἄγνωστη στὸν κοινὸν ἀνθρώπο αἴσθησις, μποροῦσε νὰ βλέπη πράγματα
καὶ σχέσεις ἀπόσιτα στὶς αἰσθήσεις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

Τὸ Σοννέτο τοῦ Μπωντλαίρ εἶναι ἓνα ποίημα, εἶναι ὅμως συγχρόνως καὶ μιὰ
θεωρία, ποὺ προκαλεῖ κατάπληξη ὅταν βγαίνει ἀπὸ τὴν πέννα ἐκείνου τοῦ θαυμα-
στοῦ ἀνατόμου τοῦ ὁρατοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς του, ποὺ δὲν ξεπερνοῦσε ὅμως εὐκόλῃ
τὰ ὅρια τοῦ κύκλου ποὺ οἱ γνωστὲς αἰσθήσεις εἶχαν χαράξει γύρω του. 'Ο ἀμείλι-
κτος μὰ δίκαιος αἰτὸς θεατῆς τῆς παρακμῆς τῆς τάξης ποὺ τὸν ἐγέννησε, ποὺ μὲ
τέτοια ἐνάργεια καὶ τόση ἀκρίβεια σημειώνει κάθε τῆς βῆμα πρὸς τὴν ἡθικὴ ἐξου-
θένωση, κατεβαίνει ξαφνικὰ ἀπὸ τὴν ἑδρα τοῦ δικαστῆ ξεντύνεται τὴν τήβεννο καὶ
τὸν ἀπαραίτητο ρεαλισμὸ τῆς καὶ σὲ μιὰ στροφιῇ παραξενὴ μπαίνει στὴν ρομαντικὴ
περιοχὴ τῆς τέχνης του. Ρωμαντικὴ, ὅχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς μεγαλόστομης ἑξάρσης
τοῦ αἰσθήματος, μὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀναζήτησης σὲ χώρους νέους ὑποβολῶν πο-
λυσήμαντων καὶ σχέσεων νέων, ποὺ ἡ λογικὴ καὶ οἱ γνωστὲς αἰσθήσεις δὲν τὶς εἴ-
χαν συλλάβει. "Ετσι γίνεται ὁ ἀντίλαλος στὸν 19ον αἰῶνα τοῦ Σβέντενμπορ «μά-
γου τῶν μυστικῶν σημείων καὶ τῶν μυστηριωδῶν ἀναλογιῶν». Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς
ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἀντίπεραν ὀχθῆς στὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ποιητῆ ἐρμηνεύει καὶ
τὴν παράλληλὴ γραμμὴ πλεύσεως στὸ «Σοννέτο τῶν Ἀνταποκρίσεων» μ' ἐκείνην
τοῦ Ρεμπώ, τοῦ κορυφαίου τῶν Καταραμένων, στὸ περίφημο ποίημα: Les Voyel-
les, μὰ καὶ τὴν ἀφοσίωσή του στὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Ἀμερικανοῦ, τοῦ "Εντγκαρ
Πόε.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΤΟ ΣΟΝΝΕΤΟ ΤΩΝ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΩΝ

(Les Sonnet des Correspondences)

Ναός ή Φύση, όπου, συχνά, λόγια σιθυλικά
μιλοῦν οἱ ζωντανοί του στύλοι· πλάϊ
σέ μιὰ πῆχτρα συμβόλων ὁ ἄνθρωπος περνάει
πού τὸν κοιτοῦν ἑταστικά μὲ μάτια φιλικά.

Σὰν ἄχοι πού μιλοῦν, μακρόσυρτοι ἀπὸ πέρα,
σὲ ἔνωση μέσα ζοφερὴ ἀντάμα καὶ βαθειά,
ἀπέραντη ὡς τὸ φῶς τῆς μέρας, κι ὅπως ἡ νυχτιά,
ἄρώματα, ἦχοι, χρώματα σιγίζουν μέσ' στὸν ἀγέρα.

Βρίσκονται ἄρώματα, σὰν παιδιοῦ σάρκα δροσερά,
σὰν τῇ χλόῃ πράσινα, γλυκά, ὅπως τοῦ αὐλοῦ τὸ μέλος.
" Ἀλλὰ ἀναδίνουν θρίαμβο, χλιδὴ καὶ διαφθορά,

καὶ ἔχουν τὴν ἄσωστη ἀπλωσιὰ πραγμάτων δίχως τέλος,
σὰν τῆς μοσκιᾶς, τοῦ βάλαμου, ἄμπρας καὶ λιβανιοῦ
πού ὑμνοῦνε τὶς παραφορὲς τοῦ νοῦ καὶ τοῦ κορμιοῦ.

Ἀπόδοση: Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

Β'

Ο ΔΟΝ ΖΟΥΑΝ ΣΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ

(Εἰσαγωγή)

Λένε πὼς ὁ Ἰσπανὸς Ντὸν Μιγκουέλ Μανάρα, Σεβιλλάνος τοῦ 17ου αἰῶνα, εὐγενεζῆς καταγωγῆς, στάθηκε ἡ ἀφετηρία τῆς πλασματικῆς ἐκείνης προσωποποίησης, πού μὲ τὸ ὄνομα Δὸν Ζουὰν εἰσέβαλε θριαμβευτικά στοὺς χώρους τοῦ Θεάτρου, τῆς Μουσικῆς καὶ τῆς Λογοτεχνίας. Ὁ καλὸς Ντὸν Μιγκουέλ, πού ἦταν στὴν ἐπίφραση τουλάχιστο, ἕνας σοβαρὸς καὶ εὐνόληπτος ἄνθρωπος, πού εἶχε συνειδητοποιήσει τὴν υαταιότητα τῶν ἐγκοσμίων, ἀφοῦ ἀφιέρωσε σὲ κάποια ἐκκλήσιὰ τῆς Σεβίλλης ἕναν πίνακα τοῦ Βάλντε Λέαλ, πού παριστάνει ἕνα πτώμα πού τὸ τρῶν τὰ σκουλήκια, φαίνεται πὼς ἔχρυβε στὴ ζωὴ του πτυχὲς μυστικῆς, ὅπου βασιλέυε ὁ δαίμονας τοῦ Σέξ, ὁ δυνάστης τῆς σημερινῆς ζωῆς. Καὶ αὐτὲς τὶς μυστικῆς πτυχὲς φαίνεται πὼς κληρονόμησε μονάχα τὸ ἐν ἀπεικασματι παιδί του, Δὸν Ζουὰν ὁ θρυλικός. Αὐτός, πού, μὲ ἄλλους μικρότερους, ἐρέθισε τὴν καρδιά τοῦ Μολιέρου, τοῦ Μόζαρτ, τοῦ Βύρωνα καὶ ἴσως καὶ τοῦ Γκαίτε, γιατί ἕνα κοῦμα Μεφιστοφελῆ καὶ Φάουστ, μοιάζει πὼς εἶναι ὁ ἥρωάς μας, πού κύματα λαγνείας κυβερνοῦν τὴ ζωὴ του συνοδευμένα ἀπὸ μιὰ σατανικὴ ἀκαμπτη ἄρνηση κάθε ἡθικοῦ κανόνα. Ἡ ἄρνηση κάθε κανόνα καὶ συγχρόνως μιὰ ἀπόλυτη ἄς τὴν ποῦμε ἀνοσία ἀπέναντι σὲ ὅποιοδήποτε αἶσθημα. Περνάει μέσα στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ὅχι σὰν συνάνθρωπος, μὰ σὰν κύριος καὶ περιφρονητής. Πού εἶναι ὁ καυμένος ὁ Καζα-

νόδα, ἄνθρωπος αὐτὸς πραγματικός, ποὺ ἀναμόχλευε στὸ διᾶβα του τὸν αἰσθησια-
σμὸ τῶν ωραίων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς του μέχρι παραφορᾶς, εἶχε ὅμως καλωσύνη
καὶ κέφι καὶ αἰσθήματα; Ὁ ἥρωας τοῦ Μολιέρου καὶ τοῦ Μπωντλαῖο ἀπὸ τέτοια
πράγματα δὲν ξέρει. Στόχος τῆς ζωῆς τοῦ Δὸν Ζουὰν εἶναι μονάχα ἡ ἱκανοποίη-
ση τοῦ Δὸν Ζουὰν. Ἐξῆσε ἄρα μονάχα στὴν φαντασία τῶν ποιητῶν;

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Ο ΔΟΝ ΖΟΥΑΝ ΣΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ

Ὅταν κατέβη ὁ Δὸν Ζουὰν εἰς τὸ ὑποχθόνιο ρέμμα,
ὡς ἄπλωσε τὸν ὀβολὸ στὸ χάρο, μιὰ ἀγριωπὴ
μορφὴ ζητιάνου, μὲ αὐστηρὸ, σὰν τοῦ Ἀντισθένη βλέμμα
μὲ χέρι ἀψὺ καὶ τιμωρὸ ἄδραξε τὸ κουπί.

Δείχνοντας στήθη τὰ στεγνά, τὰ ροῦχα τ' ἀνοιγμένα,
γυναῖκες ἐχτυπῶντανε κάτω ἀπ' τὸ ζοφερό
στερέωμα, καί, ὡς κοπάδι θύματα ταμένα,
ἓνα μακρόσυρτο ἔσερναν πίσω του βογγητό.

Ὁ Σγκαναρελ μὲ χάχανα ζητοῦσε τὰ μισθὰ του.
Καί, στοὺς νεκροὺς ποὺ σέρνονταν στὴν ἀκροποταμιὰ,
ὁ Δὸν Λουί, μὲ χέρι ποὺ ἔτρεμε, ἔδειχνε πὶδὲ κάτω
τὸν κακὸ γιό, ποὺ δὲν σεβάστη τ' ἄσπρα του μαλλιά.

Ριγῶντας μέσ' στὰ μαῦρα της, ἡ σεμνὴ Ἑλβίρα πλαῖ
στὸν πικρὸν ἄντρα, πού, παληά, τὸν γνώρισε ἐραστή,
ἔμοιαζε ἓνα χαμόγελο στερνὸ νὰ τοῦ ζητάει,
ποὺ νᾶχη τοῦ πρώτου ὄρκου του τὴ γλύκα τῆ ζεστή.

Τεράστιος ἄντρας πέτρινος, στὴν πανοπλία στημένος,
ἦταν στὸ δοιάκι κι' ἔσκιζε τὴ μαύρη ποταμιὰ.
Μὰ ὁ ἥρωας ἄκαμπτος, στὸ σπαθὶ ἐπάνω ἀκουμπισμένος,
ἀμάλατος ἐκοίταζε μόνον τὴν αὐλακιά.

Ἀπόδοση: Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

Α Π Π Ι Α Ο Δ Ο Σ

Θεωρία τῶν τάφων
 τῶν κυπαρισσιῶν
 στὰ κράσπεδα.
 Νεκροὶ ζωντανώτεροι
 ἀπὸ τοὺς ζωντανοὺς νεκροὺς
 ποὺ σὲ πατοῦν,
 διηγοῦνται τὴ θλίψη
 τοῦ μεγαλείου σου τοῦ θαμμένου.
 Τὸ ρυθμικὸ ἀπόηχο
 τῶν λίθων σου
 τῶν ἐνθυμήσεών σου
 τῶν τραγωδιῶν σου
 διαβαίνει ὀρμητικό.
 Ψάλλει τὴ δόξα τῶν χίλιων ἀναχωρήσεων
 τῶν χίλιων γυρισμῶν
 χτές, σήμερα, πάντα.
 Οἱ ἀχτίνες τοῦ ἀπόσπερνου
 περιπλέκονται στὰ ἐρείπια
 ἐνῶ ἓνα χέρι στὸ ἄλλο χέρι
 ἓνα στόμα στ' ἄλλο στόμα
 τραγουδοῦν τὴν αἰωνιότητα τοῦ «Εἶναι».

LUCIA POLI

Περιοδικὸ «LA CULTURA DEL MONDO» Νο 5—6 (Σεπτέμβριος — Δεκέμβριος 1971)

Υ Π Ο Χ Ω Ρ Η Σ Η

Ἀποσπάσματα ἀπὸ μνημῆς
 ἀναφαίνονται στὰ κύματα
 σὰν λείψανα
 παλαιῶν καταστροφῶν.
 Πρόσωπα ἀφανισμένα
 λόγια σκόρπια
 ρόδα ἀπεριποίητα
 στὶς γλυκεῖες ἀνοιξες.
 Ἡ θάλασσα οκυθρωπὴ
 κι ὁ οὐρανὸς ἄφωνος.
 Ἀγωνία
 τῶν ναυαγίων στὴ λαθεμένη πλεύση.

NICOLA NAPOLITANO

Περιοδικὸ «AUSONIA» (Σεπτέμβριος — Ὀκτώβριος 1970)

ΕΙΜΑΙ ΜΙΚΡΟΣ

Κλίνη τῆς ἀκτῆς, προσκέφαλο πέτρινο
 μὲ δέχεται σ' αὐτὴ τὴν παραλία
 ἀρπαγμένον ἀπ' τὰ χέρια τοῦ ἡλίου:
 Καὶ εἶμαι μόνος, πιὸ μόνος
 κι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σκοπέλους τοὺς φαγωμένους ἀπ' τὸ κύμα
 καὶ εἶμαι μικρός, πιὸ μικρός
 ἀγνάντια σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα
 ποὺ μοῦ πῆρε ὅλα τὰ λόγια.

NINO AGNELLO

Περιοδικὸ «AUSONIA» (Σεπτέμβριος — Ὀκτώβριος 1970)

ΕΙΝΑΙ Σ' ΕΣΕΝΑ ΕΣΠΕΡΑ

Ὅλος ὁ φόβος μου
 εἶναι σ' ἐσένα, ἐσπέρα,
 ποὺ ἀφήνεις τὴν ἡμέρα
 δίχως ἐλπίδα.

Ἡ νύχτα
 μικρὸς θάνατος σβήνει τὴ μνήμη
 μὰ δὲν ἀνοίγει παράθυρα
 γιὰ φωτεινὲς αὐγές.

ALA DELFINO

Περιοδικὸ «AUSONIA» (Σεπτέμβριος — Ὀκτώβριος 1970)

ΧΙΙ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

Κουβαλῶ κ' ἐγὼ τὸ θάνατό μου
 μέσα στὸ πετοῖ μου καρπὸ ποὺ ὠριμάζει.

Κατοικῶ ἀκόμα τὸ σπῖτι στὴν προκυμαία
 πλαγιάζω στὸν ἥσκιο σου.

Ἀκούω τὸν ἄνεμο
 ποὺ ἀκόμα ἔχει τόσες νύχτες ἀγρυπνίας.

Σήμερα μίλησα στὸν δικό σου Χριστὸ τῶν ὑδάτων
 ποὺ σοῦ ἔρχεται νύχτιος, οὐ γοητεύει
 ν' ἀναπνέης σιωπῇ.

Σήμερα τοῦ εἶπα: «Χριστέ, λυπήσου,
 χτυπῶ ἐναντίον σου οὐκ τὴν ἐπίθεση τῆς θάλασσας
 ἐναντίον τῆς γῆς».

RENATO FILIPPELLI

Περιοδικὸ «AUSONIA» (Σεπτέμβριος — Ὀκτώβριος 1970)

Τ Ο Π Α Ν

Ποῦ εἶναι ἡ καλωσύνη;
 Πῶς γίνεται νὰ μὴν ἀνάβει μιὰ σπῖθα της
 στήν καρδιά σου; Μιὰ σπῖθα της στο πνέμα σου;
 Ἀδελφέ, πέταξε τὴν ἔχτρα ἀπ' τὴν ψυχὴ σου!
 Πέταξέ την, ὅχι σὰν ἓνα παληὸ ροῦχο,
 μὰ σὰν ἓνα καινούργιο ποῦ μᾶς εἶναι ξένο ἀκόμα...
 Τ' ἀγαπῶ τὸ παληό μου ροῦχο.
 Ζήσαμε πολὺ μαζὺ οἱ δύο μας.
 Πῆρε πολλὰ ἀπὸ μένα, ἀπ' τὸ δέρμα μου, ἀπ' τὴν κίνησή μου.
 Μοῦ εἶναι ἀδελφί, ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα μου καὶ ὁμοίωσι!
 Ἀδελφέ, πέταξε τὴν ἔχτρα σὰν ἓνα καινούργιο
 ψυχρὸ ροῦχο ποῦ σοῦ εἶναι ξένο ἀκόμα...

Ζήτησε τὴ σπῖθα τῆς καλωσύνης ποὺ ἔχεις στήν καρδιά σου,
 κι' ἄφισέ τη ν' ἀνάψει φωτιὰ θεόρατη,
 νὰ ζεστάνει τὸν ἔρημο τόπο, νὰ ζεστάνει τὸ αἷμα,
 γιὰ νὰ νοιώσεις τὴ γλυκειὰ ζέστη
 ν' ἀπλώνεται μακάρια στὸ κορμί σου,
 μέλι νὰ γίνεται στὸ στόμα σου,
 ἄρτος καὶ οἶνος στὸ τραπέζι σου...

Ποῦ εἶναι ἡ καλωσύνη;
 Ποῦ εἶναι ἡ ζεστὴ σπῖθα;
 Ἀδελφέ, μὴ σπαταλᾷς τὴ σκέψη σου στὴ μνήμη τοῦ κακοῦ.
 Εἶναι σὰ νὰ ζῆς σ' ἓνα μouxλιασμένο σκοτεινὸ ὑπόγειο.
 Βγῆς ἔξω στὸν ἥλιο, γυμνός, φτωχός, μὰ στὸν ἥλιο!
 Ἀφίσε τὸν ἥλιο νὰ κάνει τὸ ἔργο του.
 Μιὰ ζεστὴ παρουσία στήν ψυχὴ σου, εἶναι τὸ πᾶν!

ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΓΑΛΑΝΑΚΗ—ΒΟΥΡΛΕΚΗ

ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Τζουμέρκα, Μπιζάνι, Οὐλίτσικα καὶ Δρίσκο τᾶχω ἓνα
 μέξ στήν καρδιά μου ἀπλώνονται, δροσιὰ τοῦ Ἑλζοσιένα.

Τὰ σεργιανίζω, τὰ θωρῶ κι' ἐκεῖνα μοῦ φωνάζουν
 κι' ἄλλα κορμιὰ σὰν χρειαστεῖ, θαρροῦν νὰ μᾶς δοξάσουν...

Φῶς ὀστραβοπετᾶν τὰ διάσελα καὶ τὰ ριζὰ φωτιὰ
 κι' ἡ ἀντρεία τῆς Ἡπειροῦς, μηνάει μόνον Λευτεριά!

ΜΑΡΙΑ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

JOSE ORTEGA Y GASSET

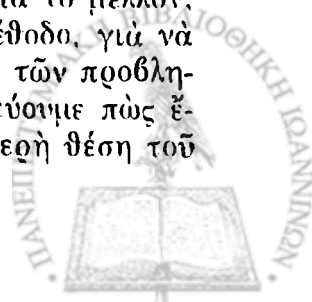
ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΝΑΝ ΓΚΑΙΤΕ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝΔΟΝ

Γράμμα σ' έναν Γερμανό

Ἀπόδοση ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά: ΜΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Μοῦ ζητᾶτε, ἀγαπητὲ φίλε, νὰ γράψω κάτι γιὰ τὸν Γκαϊτε, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἑκατονταετηρίδας του, κι' ἔκανα μερικὲς προσπάθειες γιὰ νὰ δῶ ἂν θὰ μποροῦσα νὰ σᾶς ικανοποιήσω. Εἶναι πολλὰ χρόνια πὺν δὲ διαβάζω Γκαϊτε — καὶ γιατί νὰ τὸ κάνω — καὶ ξαναρρίχτηκα μέσα στοὺς τόμους τῶν ἀπάντων του. Ἀλλὰ γρήγορα κατάλαβα ὅτι οἱ καλὲς μου προθέσεις θὰ ἀποτύγχαναν, καὶ δὲ θὰ μποροῦσα νὰ κάνω αὐτὸ πὺν μοῦ ζητᾶτε. Γιὰ πολλοὺς λόγους. Ὁ πρῶτος εἶναι: Δὲν κάνω γιὰ ἐπετηρίδες. Ἀλλὰ μήπως κάνετε σεῖς; Ὑπάρχει σήμερα Εὐρωπαῖος διατεθειμένος νὰ ἐορτάσῃ ἑκατονταετηρίδες; Μᾶς ἀπασχολεῖ μὲ ὑπερβολικὸ πάθος αὐτὸ τὸ 1932 γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ 1832. Πάντως δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ χειρότερο. Τὸ χειρότερο εἶναι πὺς ἔχοντας κάνει τόσο προβληματικὴ τὴ ζωὴ μας στὰ 1932, τὸ πῶς προβληματικὸ εἶναι ἀκριβῶς σ' αὐτὴν ἡ συσχέτισή της μὲ τὸ παρελθόν. Ὁ κόσμος δὲν τὸ νιώθει καλὰ αὐτό, γιατί τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον προσφέρουν πάντα μιὰ δραματικὴ πολὺν πῶς θεαματικὴ. Ἀλλὰ εἶναι ἡ περὶπτωση πὺν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον παρουσιάστηκαν στὸν ἄνθρωπο πολλὰς φορὲς τόσο ἢ καὶ περισσότερο δύσκολα καὶ σκληρὰ ἀπὸ τώρα. Αὐτὸ πὺν δίνει στὴν τωρινὴ κατάστασι χαράκιτῃρα ἀσυνήθιστης σοβαρότητας στὶς ἐπετεῖους τῶν ἀνθρώπων δὲ συσχετίζεται μ' αὐτὲς τίς δύο διαστάσεις τοῦ χρόνου ὅσο μὲ τὴν ἄλλη: ἂν ὁ Εὐρωπαῖος κάνει τὸ ζύγισμα τῆς θέσης του μὲ κάποια ἐνάργεια, θὰ ἀνακαλύψῃ πὺς δὲν εἶναι ἀπελπιστικὸ μήτε τὸ παρὸν μήτε τὸ μέλλον ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ παρελθόν.

Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ ἐγχείρησι πὺν γίνεται πρὸς τὰ ἐμπρός. Ζῆς ἀ πὸ τὸ παρελθόν, γιατί ἡ ζωὴ ἀνεξίχνιαστα συνίσταται σὲ μιὰ ἐνέργεια, στὸ νὰ γίνῃ τοῦ καθενὸς ἡ ζωὴ αὐτὴ πὺν εἶναι. Νὰ διανύσῃς τὴ φοβερὴ πραγματικὴ πὺν λέγεται «δράσεις» καὶ «πράττειν». Ἡ «δράσεις» εἶναι μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ «πράττειν». Εἶναι μόνον ἡ στιγμὴ τῆς ἀποφάσεως τοῦ τί θὰ γίνῃ. Λοιπὸν καλὰ λέγεται «Am Anfang war die Tat». Ἀλλὰ ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μόνον ἀρχή. Ἡ ἀρχὴ εἶναι κιόλας τὸ «τώρα». Καὶ ἡ ζωὴ εἶναι συνέχεια, εἶναι ἡ ἐπιβίωσι πᾶνω στὸ στιγμιαῖο, πὺν θὰ φθάσῃ στὸ πῶς πέρα ἀπ' τὸ τώρα. Γι' αὐτὸ προχωρεῖ ἀγωνιώδης κάτω ἀπὸ τὸν ἀναπόφεικτο δεσποτισμὸ τῆς πραγματοποίησης. Δὲν ἀρκεῖ ἡ δράσι πὺν εἶναι μιὰ ἀπλὴ ἀπόφασι, ἀλλὰ — κι αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ καλλίτερο — νὰ δημιουργήσῃς ὅτι ἀποφάσεις νὰ τὸ ἐκτελέσῃς νὰ τὸ φέρῃς εἰς πέρας. Αὐτὴ ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ἀποτελεσματικῆς πραγμάτωσις στὸν κόσμο, πῶς πέρα ἀπὸ τὴν δικὴ μας ἀπλὴ ὑποκειμενικὴ καὶ πρόθεσι, εἶναι πὺν ἐκφράζει αὐτὸ τὸ «πράττειν». Αὐτὴ μᾶς ἀναγκάζει νὰ ψάξουμε γιὰ μέσα νὰ ἐπιβιώσουμε, γιὰ νὰ ἐκτελέσουμε στὸ μέλλον καὶ τότε ἀνακαλύπτουμε τὸ παρελθόν σὰν ὀπλοστάσιο γεμάτο ὄργανα, μέσα, συνταγὲς γιὰ τὸ μέλλον, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βροῦμε σ' αὐτὸ τὴν τακτικὴν, τὴν ὁδὸν, τὴν μέθοδον, γιὰ νὰ βασταχοῦμε σ' αὐτὸ τὸ προβληματικὸ αὔριο. Τὸ μέλλον εἶναι ὁ ὀρίζων τῶν προβλημάτων, τὸ παρελθόν ἡ στέρεη γῆ τῶν μεθόδων, τῶν δρόμων πὺν πιστεύουμε πὺς ἔχουμε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας. Σκεφθῆτε σεῖς, ἀγαπητὲ φίλε, τὴν τρομερὴν θέσι τοῦ

άνθρώπου τοῦ ὁποίου ξαφνικὰ τὸ παρελθόν, τὸ στέρεο μεταστρέφεται σὲ προβληματικό, σὲ ἄβυσσο. Πρῶτα τὸ ἐπικίνδυνο φαινόταν νᾶναι μόνο μπροστὰ του στοῦ δύστυχο μέλλον, τώρα τὸ ἀντικρύζει καὶ πίσω ἀπ' τὴ πλάτη του καὶ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του.

Δὲν συμβαίνει καὶ σὲ μᾶς κάτι σχετικό; Πιστεύαμε πὼς κληρονομήσαμε ἓνα ὑπέροχο παρελθόν καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ζήσουμε γιὰ λογαριασμό του. Καθὼς μᾶς πιέζει τώρα τὸ μέλλον κάπως ἐντονώτερα ἀπὸ ὅ,τι τὶς τελευταῖες γενιές, κοιτᾶμε πίσω ψάχνοντας, καθὼς συνηθίζαμε, τὰ παραδοσιακὰ ὅπλα. Ἀλλὰ πέρνοντάς τα στὰ χέρια βλέπουμε πὼς εἶναι σπαθιὰ χάρτινα, ἀνεπαρκῆ καμῶματα, ὄργανα θεάτρου ποὺ θρυμματίζονται πάνω στοῦ σκληρὸ μπροῦντίο τοῦ μέλλοντός μας, τῶν προβλημάτων μας. Κι' ἀμέσως νοιώθουμε ξεκληρισμένοι, δίχως παράδοση, ἐνδεεῖς λὲς καὶ τώρα βρεθήκαμε στὴ ζωὴ, δίχως προγόνους. Πατρικίους ὀνόμαζαν οἱ Ρωμαῖοι τὰ παιδιά κάποιου ποὺ μπορούσε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἄφηκε κληρονομιά. Οἱ ἄλλοι ἦταν οἱ προλετάριοι ἀπόγονοι, ἀλλὰ ὄχι κληρονόμοι. Ἡ δική μας κληρονομιά συνίσταται στὶς μεθόδους, σὰν νὰ λέμε, στοὺς κλασσικούς. Ἀλλὰ ἡ Εὐρωπαϊκὴ κρίση, ποὺ εἶναι καὶ κρίση τοῦ κόσμου ὁλόκληρου, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ σὰν κρίση ὁλόκληρου τοῦ κλασσικισμοῦ. Ἔχουμε τὴν ἐντύπωση πὼς οἱ παραδοσιακοὶ δρόμοι δὲν μᾶς βοηθοῦν νὰ λύσουμε τὰ προβλήματά μας.

Γιὰ τοὺς κλασσικούς μπορεῖ νὰ συνεχιστῇ νὰ γράφονται βιβλία ἐπ' ἄπειρον. Τὸ μόνο εὐκόλο ποὺ μπορεῖ νὰ γίνη γιὰ ἓνα θέμα εἶναι νὰ γραφτῇ ἓνα βιβλίο γι' αὐτό. Τὸ δύσκολο εἶναι νὰ ἀντλήσῃς ζωὴ ἀπὸ αὐτό. Μποροῦμε νὰ ζήσουμε σήμερα ἀπὸ τοὺς κλασσικούς μας; Δὲν πάσχει σήμερα ἡ Εὐρώπη ἀπὸ ἓνα παράξενο πνευματικὸ προλεταριασμό;

Ἡ ἀποτυχία τοῦ Πανεπιστημίου μπροστὰ' στὶς σύγχρονες ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου — τὸ τρομαχτικὸ γεγονός' ὅτι στὴν Εὐρώπῃ τὸ Πανεπιστήμιο ἔπαψε νὰ εἶναι ἓνα «*prouvoir Spirituel*» — εἶναι μόνο μιὰ συνέπεια ἐκείνης τῆς κρίσης, γιατί τὸ Πανεπιστήμιο εἶναι κλασσικισμός.

Δὲν εἶναι αὐτὲς οἱ συνθήκες οἱ πρὸ ἀντίξοες γιὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἑκατονταετηρίδων; Στὶς γιορτὲς αὐτὲς τῶν ἐπετείων ὁ πλούσιος κληρονόμος, ἀναθεωρεῖ εὐτυχῆς τὸν θησαυρὸ ποὺ οἱ αἰῶνες ἔχουν διυλίσαι. Ἀλλὰ εἶναι θλιβερό, ὀδυνηρὸ νὰ μετᾷς ἓνα θησαυρὸ μὲ νομίσματα ποὺ δὲν περνοῦνε πιά. Δὲν ὠφελεῖ σ' ἄλλο αὐτὴ ἡ ἀσχολία παρὰ γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ κλασσικοῦ. Κάτω ἀπὸ τὸ ὄμο βιαστικὸ ἀμείλικτο φῶς τῆς τωρινῆς ἐντατικῆς ζωῆς, ἡ μορφή τοῦ κλασσικοῦ, ἀποσυντίθεται σὲ σκέτες φράσεις καὶ φόβους. Αὐτοὺς τοὺς τελευταίους μῆνες φορτάσαμε τὶς ἐπετεῖους δύο γιγάντων — τοῦ Ἀγίου Ἀνδρουστίνου καὶ τοῦ Ἐγγέλου — καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀξιοδάκρυτο. Οὔτε γιὰ τὸν ἓναν μῆτε γιὰ τὸν ἄλλον ἔγινε δυνατόν νὰ δημοσιευθῇ, μ' αὐτὴν τὴν ἀφορμὴ — ἔστω καὶ μιὰ σελίδα θρησκευτικὴ καὶ ἐμπνευστικὴ.

Ἡ διάθεσίς μας εἶναι ἀκριβῶς ἀντίστροφη ἀπὸ κείνη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐμπνεύσει κινήσεις καλλιεργημένες. Τὴν ὥρα τοῦ κινδύνου ἡ ζωὴ ἀποδιώχνει ὅ,τι δὲν εἶναι πρωταρχικὰ οὐσιαστικό, ἀπορρίπτει κάθε τι παρασιτικὸ περίβλημα λιπαρὸ καὶ προσπαθεῖ νὰ γδυθῇ καὶ νὰ μείνῃ ὅ,τι εἶναι καθαρὸ νεῦρο, καθαρός μυς. Σ' αὐτὸ ρίχνει ρίζες ἡ σωτηρία τῆς Εὐρώπης, στὴν σύσφιξή της μὲ τὸ οὐσιώδες.

Ἡ ζωὴ στὴν οὐσία της εἶναι πάντα ναυάγιο. Ἀλλὰ τὸ νὰ ναυαγῇ δὲν σημαίνει ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ πνιγῇ. Τὸ δύσμοιρο ἀνθρώπινο, μὲ τὸ νὰ αἰσθάνεται πὼς βουλιάζει στὴν ἄβυσσο τεντώνει τὰ χέρια νὰ κρατηθῇ στὴν ἐπιφάνεια. Αὐτὴ ἡ ζίνηση τῶν χειρῶν τοῦ ποὺ ἀντιδρῶν ἔτσι πρὶν ἀπὸ τὸν ἴδιο του χαμό, εἶναι ἡ κουλτούρα - μιὰ ζίνηση νικητικὴ. Ὅταν ἡ κουλτούρα δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ αὐτὸ ἐκπληρώνει τὸ σκοπὸ της καὶ τὸ ἀνθρώπινο ἐπιπλέει πάνω στὴν ἴδια του τὴν ἄβυσσο. Ἀλλὰ δέκα αἰῶνες συνεχιζόμενης κουλτούρας φέρνουν μαζί, ὄχι μὲ λίγα

πλεονεκτήματα, τὸ μεγάλο μειονέκτημα ὅτι ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται βέβαιος, χάνει τὴν συγκίνηση τοῦ ναυαγίου καὶ ἡ κουλτούρα του φορτώνεται στοιχεῖα παρασιτικά καὶ λυμφαντικά. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μεσολαβήσει κάποια ἀναζοιή πὺν ἀνανεώνει στὸν ἄνθρωπο τὸν συγκλονισμό τῆς ἀπολείας, ὑποκατάστατο τῆς ζωῆς. Εἶναι ἀπαράιτητο νὰ ἐξαφανισθοῦν μονομιᾶς ὅλα τὰ ὄργανα πὺν θὰ μπορούσαν νὰ πλέουν καὶ νὰ μὴ βρῖσκη τίποτα νὰ πιασθῇ. Τότε τὰ χέρια του θὰ ξαναβροῦν τὴν σωτήρια εὐκινησία τους. Ἡ συνείδηση τοῦ ναυαγίου, ὄντας ἡ ἀλήθεια τῆς ζωῆς, εἶναι ἤδη ἡ σωτηρία της. Γι' αὐτὸ καὶ γὼ δὲ πιστεύω πιά παρὰ στίς ιδέες τῶν ναυαγῶν. Εἶναι ἀναγκαῖο νὰ μαζέψῃ κανεῖς τοὺς κλασσικοὺς σ' ἓνα δικαστήριο ναυαγῶν ὥστε ν' ἀπαντήσουν ἐκεῖ σὲ μερικὲς ἐρωτήσεις ἐπιτακτικὲς πὺν ἀναφέρονται στὴν αὐθεντική ζωή.

Τί ὄψη θὰ εἶχε ὁ Γκαῖτε προστά σ' αὐτὸ τὸ δικαστήριο; Θὰ μπορούσε νὰ ὑποψιασθῇ ποτὲ πὺς εἶναι ὁ πιὸ ἀμφισβητήσιμος ἀπ' ὅλους τοὺς κλασσικοὺς γιατί εἶναι κλασσικὸς σὲ δεύτερη δύναμη, ὁ κλασσικὸς πὺν μὲ τὴν σειρά του ἔζησε ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς, τὸ πρωτότυπο τοῦ πνευματικοῦ κληρονόμου γεγονὸς πὺν ὁ ἴδιος εἶχε συνειδητοποιήσει ἀπόλυτα; Μὲ λίγα λόγια ἀντιπροσωπεύει μέσα στοὺς κλασσικοὺς τὸν «πατρίκιον». Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τράφηκε σὲ λογαριασμὸ ὀλοκλήρου τοῦ παρελθόντος. Ἡ δημιουργία του δὲν χειρίζεται λίγα ἀπὸ τὸν πλοῦτο ἐκεῖνου, καὶ γι' αὐτὸ τόσο στὸ ἔργο του ὅσο καὶ στὴ ζωὴ του δὲν λείπει ποτὲ ἐκεῖνο τὸ ἐπίπλαστο τοῦ φιλισταίου πὺν διαθέτει πάντα ἓνας διαχειριστὴς (ἐπίτροπος). Ἐξ ἄλλου ἂν ὅλοι οἱ κλασσικοὶ εἶναι, ὀριστικὰ γιὰ τὴ ζωή, αὐτὸς διατείνεται πὺς εἶναι ὁ καλλιτέχνης τῆς ζωῆς, ὁ κλασσικὸς τῆς ζωῆς. Ὀφείλει λοιπόν, μὲ περισσότερη αὐστηρότητα ἀπὸ καθέναν ἄλλον νὰ δικασθῇ προστά στὴ ζωή.

Ἀντὶ λοιπόν νὰ σᾶς στείλω κάτι γιὰ τὴν ἐπέτειο τοῦ Γκαῖτε, βλέπετε ὅτι μᾶλλον ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος πὺν ἔχω ἀνάγκη νὰ σᾶς ζητήσω νὰ μοῦ στείλετε κάτι.

Ἡ ἐγχείρηση πὺν χρειάστηκε νὰ κάνουμε στὸν Γκαῖτε εἶναι ἰδιαίτερα σοβαρὴ καὶ ριζικὴ γιὰ νὰ τὴν ἀποτολμήσῃ κάποιος πὺν δὲν εἶναι Γερμανός. Προσπαθῆστε νὰ μὲ καταλάβετε. Ἡ Γερμανία μᾶς χρωστᾷ ἓνα καλὸ βιβλίον πάνω στὸν Γκαῖτε. Ὡς τώρα — τὸ μόνον πὺν διαβάζεται εἶναι τοῦ Simmel, ἂν καὶ ὅπως ὅλα τοῦ Simmel εἶναι ἀνεπαρκὲς γιατί αὐτὸ τὸ ὅξυ πνεῦμα, εἶδος φιλοσοφικοῦ σχιοῦρου δὲν προβληματιζότανε ποτὲ μὲ τὸ θέμα πὺν μελετοῦσε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ δεχότανε ἐκ τῶν προτέρων σὰν πλατιά ἐξέδρα γιὰ νὰ ἐκτελέσῃ πάνω της τοὺς ὑπέρσυχους ἀκροβατισμοὺς τῆς ἀνάληψης. Αὐτὸ ὑπῆρξε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ κύριο ἐλάττωμα ὅλων τῶν γερμανικῶν βιβλίων πάνω στὸν Γκαῖτε. Ὁ συγγραφεὺς δουλεύει πᾶν ὡς στὸν Γκαῖτε, ἀλλὰ δὲν ἀναρωτήθηκε, δὲν ἔθεσε τὸ ἐρώτημα, νὰ δουλέψῃ ἀπὸ κάτω ἀπ' τὸν Γκαῖτε. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ τὸ πόσο συχνὰ μεταχειρίζονται τίς λέξεις «μεγαλοφυΐα» καὶ «τιτάν» καὶ ἄλλες ἐκφράσεις δίχως βάθος πὺν δὲν τίς χρησιμοποιοῦν πιά παρὰ οἱ Γερμανοί, γιὰ νὰ κατανοήσουν ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι στεῖροι μακαρισμοὶ Γκαϊτικοί. Προσπαθῆστε νὰ κάνετε τὸ ἀντίθετο, ἀγαπητὲ φίλε. Κάνετε αὐτὸ πὺν μᾶς πρότεινε ὁ Schiller: νὰ μεταχειριστοῦμε τὸν Γκαῖτε «σὰν μιὰ περήφανη κάστα πὺν πρέπει νὰ τῆς κἀνῃς ἓνα γιὸ γιὰ νὰ τὴν ταπεινώσῃς στὰ μάτια τοῦ κόσμου». Γράψτε μας γιὰ ἓνα Γκαῖτε ἀπειθυνόμενοι σὲ ναυαγούς.

Δὲν πιστεύω πὺς ὁ Γκαῖτε θὰ ἀπέριπτε αὐτὴν τὴν ἀξίωση στὸ δικαστήριο τῶν ὑπαρξιακῶν ἀναγκῶν. Ἴσως αὐτὸ νᾶναι τὸ πιὸ ταιριστὸ πὺν θὰ μπορούσε νὰ κἀνῃ κανεῖς στὸν Γκαῖτε. Ἐκανε αὐτὸς τίποτα ἄλλο μὲ τοὺς ἄλλους, μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους; hic rhodus, hic salta. Ἐδῶ εἶναι ἡ ζωή, ἐδῶ πρέπει καὶ νὰ χορέψῃ. Ὁποῖος θέλει νὰ σώσῃ τὸν Γκαῖτε, πρέπει ἔτσι νὰ τὸν ἀναζητήσῃ.

Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν βλέπω νὰ βγαίνει κανένα ὄφελος ἀπ' τὸ ἔργο του ἂν δὲν τοποθετηθῇ σὲ σκοπιὰ διαφοροετικὴ ἀπὸ τὴν συνηθισμένη, τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς του. Οἱ βιογραφίες τοῦ Γκαῖτε ἐκπονήθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ μνημειώδους. Οἱ

συγγραφεῖς του φαίνεται νὰ ἀνέλαβαν νὰ σμιλέψουν ἓνα ἄγαλμα γιὰ κάποια δημόσια πλατεῖα ἢ ἀντιθέτως, νὰ συνθέσουν ὁδηγοὺς γιὰ τὸν Γκαϊτερὸ τουρισμό. Πραγματικὰ ὅλη ἡ ὑπόθεσις εἶναι νὰ πηγαίνουν γύρω γύρω ἀπ' τὸν Γκαϊτε. Γι' αὐτὸ τοὺς ἐνδιαφέρει νὰ σμιλέψουν μιὰ μορφὴ μὲ ἐξωτερικὴ ὄψη πολὺ καθαρή, δίχως προβλήματα γιὰ τὸ μάτι, μὲ ἁδρὲς γραμμές. Ἡ μνημειώδης ὁμῶς ὀπτική ἔχει αὐτὲς τὶς 4 δυσχέρειες: Θεώρησις ἱεροπορετῆ, ἀπὸ πέρα, σὲ ἀπόστασις καὶ εἶναι δίχως γενεσιουργὸ δυναμισμό. Τοῦτο τὸ μνημειακὸ ὄλο καὶ μεγαλύτερο ἀποβαίνει, ὅσο μεγαλύτερος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνεκδότων καὶ τῶν λεπτομερειῶν πού μᾶς δίνει ὁ βιογράφος, διότι ἡ μακροσκοπικὴ προοπτικὴ καὶ ἡ ἀπόστασις στὴν ὁποίαν βρίσκεται στημένη ἡ μορφὴ δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τὰ δοῦμε σ' αὐτὴν καθὼς περιζελιούνται στὸ σχῆμα του καὶ μᾶς μένουν δίχως σημασία.

Ὁ Γκαϊτε πὺν ἐγὼ προτείνω σὲ σᾶς θὰ πρέπει νὰ γίνῃ κάτω ἀπὸ μιὰ διαφορετικὴ θεώρησις. Σᾶς ζητῶ ἓναν Γκαϊτε ἐκ τῶν ἔνδον.

Ἐκ τῶν ἔνδον τίνος; τοῦ Γκαϊτε; Ἀλλά... ποίος εἶναι ὁ Γκαϊτε; Δὲν ξέρω ἂν καταλαβαίνετε καλὰ τὴν ἐρώτησή μου. Θὰ προσπαθῇσω νὰ γίνω σαφής. Ἄν ἐσεῖς ρωτήσετε τὸν ἑαυτὸ σας μὲ αὐστηρότητα καὶ δίχως ὑπεκφυγές «Ποιὸς εἶμαι ἐγώ;» — ὄχι «τί εἶμαι ἐγώ» ἀλλὰ «Ποιὸς εἶναι, ἐκεῖνο τὸ ἐγὼ γιὰ τὸ ὁποῖον μιλῶ ὅλες τὶς ὥρες τῆς καθημερινῆς μου ὑπαρξέως;» — θὰ ἀντιληφθῇτε τὸ ἀπίστευτο ξεστράτισμα πὺν πάντα τῆς ἀκολουθοῦσε ἡ φιλοσοφία μὲ τὸ νὰ ἀποκαλεῖ «ἐγώ» τὰ πράγματα τὰ πιὸ ἀπίθανα, ἀλλὰ ποτὲ αὐτὸ πὺν ἐσεῖς λέτε «ἐγώ» στὴν καθημερινή μας ὑπόστασις. Αὐτὸ τὸ ἐγὼ πὺν εἶστε σεῖς, ἀγαπητὲ φίλε, δὲν συνίσταται στὸ σῶμα σας ἀλλὰ οὔτε καὶ στὴν ψυχὴ σας, στὴν συνείδησις, στὸ χαρακτῆρα. Ἐσεῖς βρεθήκατε μ' ἓνα σῶμα, μὲ μιὰ ψυχὴ, μ' ἓνα χαρακτῆρα καθορισμένα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πὺν βρεθήκατε μὲ μιὰ παρουσία ἀπὸ τοὺς γονεῖς, μὲ τὴ γῆ πὺν γεννηθήκατε, τὴν κοινωνικὴ θέσις μέσα στὴν ὁποία κινεῖσθε. Ὅπως ἐσεῖς δὲν εἶστε τὸ σικῶπι σας — ὑγιὲς ἢ ἄρρωστο, οὔτε ἐπίσης ἢ μνήμη σας, καλὴ ἢ ἀνεπαρκής, οὔτε ἡ θέλησή σας, δραστήρια ἢ χαλαρή, οὔτε ἡ ἐξυπνάδα σας, ὀξεία ἢ ἀμβλυμένη. Τὸ ἐγὼ πὺν ἐσεῖς εἶστε, βρεθήκατε μ' αὐτὰ τὰ «πράγματα» τὰ σωματικὰ ἢ ψυχικὰ, μὲ τὸ νὰ βρεθῇ στὴ ζωὴ. Εἶστε σεῖς πὺν ἔχετε νὰ ζήσετε μὲ αὐτά, μὲ σὼ αὐτῶν, καὶ ὁμῶς περνᾶτε τὴ ζωὴ σας νὰ διαμαρτύρεσθε γιὰ τὴν ψυχὴ μὲ τὴν ὁποίαν ποικιζισθήκατε. — γιὰ τὴν ἔλλειψις θέλησις παραδείγματος χάριν — καθὼς διαμαρτύρεσθε γιὰ τὸ κακὸ στομάχι σας ἢ γιὰ τὸ κοῖτο πὺν κάνει στὴν πατρίδα σας. Ἡ ψυχὴ μένει, λοιπόν, τόσο πέρα ἀπὸ τὸ ἐγὼ πὺν εἶστε σεῖς, ὅσο καὶ τὸ τοπίο γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα σας. Ἄν λοιπόν πεισθῇτε — ἃς ποῦμε ὅτι ἡ ψυχὴ σας εἶναι ἀπὸ τὰ πράγματα πὺν σᾶς ἔτυχαν ἢ πιὸ κοντινὴ μὲ σᾶς ἀλλὰ ὄχι ἐσεῖς ὁ ἴδιος, πρέπει νὰ μάθετε νὰ λευτερώνετε ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴν ιδέα πὺν κάνει πάντα νὰ συνίσταται ἡ πραγματικότης σὲ κάποιο «πράγμα», εἴτε σωματικὸ εἴτε πνευματικὸ. Ἐσεῖς δὲν εἶστε «κανένα πρᾶγμα». Εἶστε ἀπλῶς αὐτὸς πὺν ἔχει νὰ ζήσῃ μὲ τὰ πράγματα, μὲ σὼ τὰ πράγματα, αὐτὸς πὺν ἔχει νὰ ζήσῃ ὄχι μιὰ ζωὴ ὁποιοσδήποτε, ἀλλὰ μιὰ ζωὴ καθορισμένη. Δὲν ὑπάρχει ἓνα εἶδος ζωῆς ἀφηρημένο. Ζωὴ εἶναι ὁ ἀνεξίτηλος ἐξαναγκασμὸς νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἐπίτευγμα τῆς ὑπαρξέως πὺν ἀντιστοιχεῖ στὸν καθένα. Αὐτὴ ἡ ἐργασία, ἡ διατριβὴ θὰ λέγαμε, στὴν ὁποίαν συνίσταται τὸ ἐγὼ δὲν εἶναι μιὰ ιδέα, οὔτε σχέδιο ἐμπνευσμένο ἀπὸ ἄνθρωπο καὶ ἐλεῖνθερα διαλεγμένο. Εἶναι προγενέστερο, στὴν ἔννοια τῆς ἀνεξαορτησίας σ' ὅλες τὶς ιδέες πὺν ἡ διάνοιά σου δημιουργεῖ, σ' ὅλες τὶς αποφάσεις τῆς θέλησός σου. Ἀκόμα περισσότερο δὲν ἔχουμε ἀπ' αὐτὸ παρὰ μιὰ ἀμυδρὴν ιδέα. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι τὸ αἰθεντικὸ μας «εἶναι» τὸ πεπρωμένο μας. Ἡ θέλησή μας εἶναι ἐλεῖνθερη νὰ «πραγματοποιήσῃ» ἢ ὄχι αὐτὴ τὴν ὑπαρξιακὴ διατριβὴ πὺν τελικὰ εἶμαστε, ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ τὴ διορθώσουμε, νὰ τὴν ἀλλάξουμε, νὰ τὴν ἀντιπαοέλθουμε ἢ ἀντιζαταστήσουμε. Εἶμαστε ἀνεξίτηλα αὐτὸ τὸ προγραμματισμένο πρόσωπο πὺν ἔχει ἀνάγκη νὰ πραγματοποιηθῇ. Ὁ κόσμος γύρω ἢ

ὁ ἴδιος μας ὁ χαρακτήρας μᾶς διευκολύνουν ἢ μᾶς δυσκολεύουν λιγώτερο ἢ περισσότερο αὐτὴν τὴν πραγματοποίησιν. Ἡ ζωὴ στὴ σύστασίν της εἶναι δρᾶμα, γιὰτὶ εἶναι ἡ φρενήρης πάλιν μὲ τὰ πράγματα καὶ ἀκόμα μὲ τὸν χαρακτήρα μας προσπαθώντας νὰ γίνουμε μὲ ἀγῶνα αὐτὸ ποὺ εἴμαστε στὸ σχέδιον.

Αὐτὴ ἡ θέσις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δώσουμε μιὰ βιογραφία, μιὰ κατασκευὴ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν συνηθισμένη. Ὡς τώρα, ἓνας βιογράφος ἂν ἦταν πολὺ ὀξύνους ἦταν καὶ ψυχολόγος. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ διεκδικῇ μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ ἀνακαλύπτῃ ὅλο τὸ μηχανισμό τοῦ ρολοιοῦ ποὺ συγκροτοῦν τὸν χαρακτήρα καὶ ἐν γένει τὴν ψυχὴ ἐνὸς θέματος. Μακρυνὰ ἀπὸ τὴν περιφρόνησίν μου αὐτὲς οἱ διαπιστώσεις. Ἡ βιογραφία χρειάζεται τὴν ψυχολογία τόσον ὅσο καὶ τὴ φυσιολογία. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι καθαρὰ πληροφοριακό.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεπεράσουμε τὴν λανθασμένη ἰδέα ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου περνᾷ μέσα ἀπ' αὐτὸν καὶ συνεπῶς μπορούμε νὰ τὴν κάνουμε καθαρὴ ψυχολογία. Καλὰ θὰ ἦταν νὰ περνοῦσε ἡ ζωὴ μας ἀπὸ μέσα μας! Τότε ἡ ζωὴ θὰ ἦταν τὸ πιὸ εὐχολο πρᾶγμα ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ φανταστοῦμε. Θάταν νὰ ἐπιπλέουμε πάνω στὶς ἰδίες μας τὶς δυνατότητες. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ εἶναι ὅ,τι πιὸ ἀπομακρυσμένο μπορούμε νὰ σκεφθοῦμε γιὰ ἓνα συγκεκριμένο ὑποκείμενο. Εἶναι ἡ πραγματικότης ἡ πιὸ ἀντικειμενικὴ ἀπ' ὅλες. Εἶναι νὰ βροῖσῃς τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ βουλιαγμένου ἀκριβῶς σ' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι αὐτός, στὸ καθαρὸ ἄλλο, διάφορο, ποὺ εἶναι οἱ συνθῆκες του. Νὰ ζῇς εἶναι νὰ εἶσαι μακρυνὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν σου - νὰ πραγματοποιήσαι. Εἶναι πρόγραμμα ὑπαρξιακό, ποὺ κάθε τι εἶναι ἀγιάτρευτο, καταπιέζει τὶς περιστάσεις γιὰ νὰ ἐγκατασταθῇ σ' αὐτὲς. Αὐτὴ ἡ ἐνότης τοῦ δραματικοῦ δυναμισμοῦ ἀνάμεσα καὶ στὰ δύο στοιχεῖα — ἐγὼ καὶ κόσμος — εἶναι ἡ ζωὴ. Σχηματίζει λοιπὸν ἓνα κύκλο μέσα στὸν ὁποῖον βροῖσκονται τὸ πρόσωπο ὁ κόσμος καὶ ὁ... βιογράφος.

Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικὸ «μέσα» ἀπ' ὅπου θάθελα ἐγὼ νὰ θεωρήσετε σεῖς τὸν Γκαίτε.

Ὅχι τὸ «μέσα» τοῦ Γκαίτε, ἀλλὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ζωῆς του, τοῦ δράματος τοῦ Γκαίτε. Δὲν πρόκειται νὰ δοῦμε τὴ ζωὴ τοῦ Γκαίτε καθὼς ὁ Γκαίτε τὴν ἔβλεπε μὲ τὴν θεώρησιν τὴν «ὑποκειμενικὴν» ἀλλὰ εἰσχωρώντας καθὼς βιογράφος στὸν μαγικὸ κύκλο αὐτῆς τῆς ὑπαρξίης γιὰ νὰ παραστοῦμε στὸ τρομερὸ ἀντικειμενικὸ γεγονὸς ποὺ ὑπῆρξε ἐξείνῃ ἡ ζωὴ καὶ τῆς ὁποίας ὁ Γκαίτε δὲν ἦταν παρὰ στοιχεῖο τῆς. Τίποτα δὲν ἀξίζει περισσότερον νὰ ὀνομάζεται ἐγὼ, ὅσο αὐτὸ τὸ προγραμματισμένον πρόσωπο, γιὰτὶ ἀπὸ τὴν ιδιορρυθμίαν του ἐξαρτᾶται ἡ ἀξία μὲ τὴν ὁποία στὴν ζωὴ μας μένουν ἀξιολογημένα ὅλα τὰ «δικὰ μας» πράγματα, τὸ σῶμα μας, ἡ ψυχὴ μας, ὁ χαρακτήρας μας, ἡ περίπτωσή μας. Εἶναι δικὰ μας ἀναφορικὰ πρὸς τὴν εὐνοϊκὴ ἢ ὄχι σχέσιν μὲ κεῖνο τὸ πρόσωπο ποὺ ἔχει ἀνάγκη νὰ πραγματοποιηθῇ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν μπορεῖ νὰ λεχθῇ πὼς δύο διαφορετικοὶ ἄνθρωποι βροῖσκονται σὲ μιὰ ἴδια κατάστασιν. Ἡ θέσις τῶν πραγμάτων γύρω καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, ποὺ ἀφηρημένα θὰ φαινόταν ὅμοια, ἐπιδροῦν μὲ τρόπο ἰδιαίτερον στὸ διαφορετικὸ μυστικὸ πεπωμένο ποὺ εἶναι ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς. Ἐγὼ εἶμαι κάποιον ἐντελῶς ἀτομικὴ, προσωπικὴ, πίεση πάνω στὸν κόσμον. Ὁ κόσμος εἶναι ἡ ἀντίστασις ἢ ὄχι λιγότερον καθωρισμένη καὶ ἀτομικὴ σὲ κάθε πίεσιν.

Ὁ ἄνθρωπος — αὐτὸ εἶναι ἡ ψυχὴ του, τὰ χρῆματά του, ὁ χαρακτήρας, τὸ σῶμα του — εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν συσκευῶν διὰ τῶν ὁποίων ζεῖ καὶ τῶν ὁποίων ἔχει τὴν ἀξία, καθὼς ἡθροιστὸς ἐπιφορτισμένος νὰ ὑποδυνάμει τὸ ρόλον τοῦ αὐθεντικοῦ του ἐγῶ. Κι' ἐδῶ ξεσπᾷ τὸ πιὸ ἐκπληκτικὸ ὑπαρξιακὸ δρᾶμα. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει στὴ διάθεσίν του ἓνα πλατὺ περιθώριον ἐλευθερίας σχετικὰ πρὸς τὸ ἐγὼ του ἢ πεπωμένον του. Μπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθῇ ἢ νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ, μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσυνεπὴς πρὸς τὸν ἴδιον τοῦ ἑαυτοῦ. Τότε ἡ ζωὴ του πλησιάζει πρὸς τὴν αὐθεντικότητά. Ἄν ἀπὸ

κλίση δὲν νοιώθει τὴν μοναξιά του, καθὼς εἶναι κατάμονος, μὴ μορφὴ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχόλησης καὶ τοῦ πολιτειακοῦ curriculum πού νὰ σημαίνει ἓνα πρόγραμμα, ὁλοκληρωμένο καὶ ἀτομικό, ὑπόστασης, θάταν τὸ πιὸ σαφές νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἐγὼ μας εἶναι ἡ κλίση μας. Μποροῦμε λοιπὸν λιγότερο ἢ περισσότερο νὰ μᾶστε πιστοὶ στὴν κλίση μας καὶ συνεπῶς νὰ εἶναι ἡ ζωὴ μας λιγότερο ἢ περισσότερο αὐθεντική.

Ἔτσι θεωρημένη ἡ συγκρότηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, οἱ ἐρωτήσεις οἱ πιὸ σημαντικὲς γιὰ μιὰ βιογραφία θάναι αὐτὲς οἱ δυὸ πού ὡς τώρα οἱ βιογράφοι δὲν ἀξιώθηκαν νὰ ἀσχοληθοῦν μαζί τους. Ἡ πρώτη συνίσταται στὸ νὰ καθορίσῃ, ποιά ἦταν ἡ ὑπαρξιακὴ κλίση τοῦ βιογραφουμένου καὶ τὴν ὁποίαν ἴσως ὁ ἴδιος ἀγνοοῦσε πάντα. Ὅλη ἡ ζωὴ λίγο - πολὺ εἶναι ἓνα ἐρεῖπιο πού μέσα ἀπ' τὰ συντρίμια του προέχει ν' ἀνακαλύψουμε αὐτὸ πού τὸ πρόσωπο θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ὑπάρξει. Αὐτὸ μᾶς ἀναγκάζει νὰ κτίσουμε μιὰ ζωὴ φανταστικὴ τοῦ ἀτόμου, τὴ σκιαγραφία τῆς εὐτυχισμένης ὑπαρξῆς του καὶ πάνω της, ἔπειτα νὰ σχεδιάσουμε τὰ αὐλακώματα, πολλὲς φορὲς βαθύτατα πού τὸ ἐξωτερικὸ πεπρωμένο ἔχει χαράξει.

Ὅλοι νοιώθουμε τὴν πραγματικὴ μας ζωὴ, σὰν παραμόρφωση ἄλλοτε μεγαλύτερη κι' ἄλλοτε μικρότερη, τῆς πιθανῆς δικῆς μας ζωῆς. Ἡ δεύτερη δυσκολία εἶναι, νὰ ἐντοπίσουμε τὴν πίστη τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὸ τὸ πρωταρχικὸ πεπρωμένο, στὴ πιθανὴ ζωὴ. Αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καθορίσουμε τὴν δόση τῆς αὐθεντικότητας τῆς ἀποτελεσματικῆς ζωῆς. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι ὁ ἀγὼνας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμον, τὸ ἐξωτερικὸ του πεπρωμένο, ἀλλὰ ὁ ἀγὼνας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν κλίση του (προορισμό του). Πῶς ἀντιμετωπίζει τὸν ἀνεξιχνίαστο προορισμό του; Ξεκόβει ριζικά ἀπ' αὐτὸν ἢ ἀντίθετα ὄντας ἓνας λιποτάκτης δικός του γεμίζει τὴν ὑπαρξή του μὲ ὑποκατάστατα πού θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἡ αὐθεντικὴ του ζωὴ; Πάντως τὸ πιὸ τραγικὸ στὴν ἀνθρώπινη περίπτωσι εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ μεταφυτέψῃ τὸν ἴδιο του ἑαυτὸ — καλλίτερα: νὰ πλαστογραφῇ τὴ ζωὴ του. — Ξέρεις καμιά ἄλλη πραγματικότητα πού νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού δὲν εἶναι ἡ ἄρνησις τοῦ ἑαυτοῦ της, ἡ τρύπα τοῦ ἑαυτοῦ της;

Δὲν πιστεύετε πῶς θά'ξιζε τὸν κόπο νὰ φτιάσουμε μιὰ ζωὴ τοῦ Γκαίτε ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψιν πού εἶναι καὶ ἡ ἀληθινὰ «ἐσωτερικὴ»;

Ὁ βιογράφος ἐδῶ εἰσχωρεῖ στὸ μοναδικὸ δρᾶμα, πού εἶναι ἡ κάθε ζωὴ, νοιώθει κατακλυσμένος ἀπὸ τοὺς καθαρὸς δυναμισμούς, εἰχάριστους κι' ὀδυνηροὺς πού συγκροτοῦν τὴν ἀποτελεσματικὴ πραγματικότητά τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς.

Μιὰ ζωὴ ἔτσι θεωρημένη, μέσα ἀπὸ τὰ ἀπόκρυφά της δὲν ἔχει «φόρμα». Τίποτα θεωρημένο ἀπὸ μέσα του δὲν τὴν ἔχει. Ἡ φόρμα εἶναι πάντα ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις πού ἡ πραγματικότητά προσφέρει στὸ μάτι ὅταν τὴν παρατηρῇ ἀπ' ἔξω λαμβάνοντάς τὴν σὰν ἀπλὸ ἀντικείμενο. Ὅταν κάτι εἶναι μόνον ἀντικείμενο εἶναι μόνον ἐμφάνισις γιὰ τὸν ἄλλον καὶ ὄχι πραγματικότητά γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον ἀντικείμενο διότι ἀκριβῶς συνίσταται στὴν ἐκτέλεσή της, στὸ νὰ τὴν ζήσης ἀποτελεσματικά καὶ νὰ γίνεταί πάντα δίχως ἀποτελεσματικότητά κι' ὁλοένα ἀκαθόριστη. Δὲν γίνεται νὰ τὴν παρατηρῇ ἀπὸ πέρα: Τὸ μάτι πρέπει νὰ μεταφερθῇ ἐπάνω της καὶ νὰ κἀν ἡ τὴν ἴδια τὴν πραγματικὴ ὁτὴτα σκοπιά του.

Ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Γκαίτε εἴμαστε λίγο κουρασμένοι. Εἰσχωρῆστε βαθιὰ στὸ δρᾶμα του ἀνανεώνοντας τὴ συμβατικὴ κι' ἄγωνα ὠραιότητα τῆς Μορφῆς του.

Τὸ σῶμα μας θεωρημένο ἐκ τῶν ἔσω, δὲν διαθέτει αὐτὸ πού καταλήγουμε νὰ ἀποκαλοῦμε σχῆμα καὶ πού εἶναι — ὦμά — μόνον ἐξωτερικὸ σχῆμα καὶ μακροσκοπικόν. Μόνον ἔχει feinerer Bau, δομὴ μικροσκοπικὴ καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυσις, καθαρὰ χημικὸ δυναμισμό. Παρουσιάστε μας ἐσεῖς ἓναν Γκαίτε ναυάγιο, στὴν πραγ-

ματική του ύπαρξη, βυθισμένον μέσα της και πού κάθε στιγμή αγνοεί την συνέχειά του, εκείνο τὸν Γκαίτε πού ὁ ἴδιος ἔβλεπε τὸν ἑαυτὸν του «σὰν ὁστρακο μαγικὸ πού τὸ διαπερνοῦν ἀλλόκοτα κύματα».

Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἀποπειραθῇτε κάτι τέτοιο; Ἡ φήμη, ἡ ποιότης τοῦ Γκαίτικου ἔργου ἔκανε ὥστε νάχουμε πάνω στὴν ὑπαρξή του περισσότερες λεπτομέρειες παρὰ γιὰ ὅποιονδήποτε ἄλλον. Μποροῦμε λοιπὸν — δηλαδή ἐσεῖς μορεῖτε, γιὰτὶ ἐγὼ πολὺ λίγα ξέρω γιὰ τὸν Γκαίτε — νὰ ἐργασθῇτε ex abundantia.

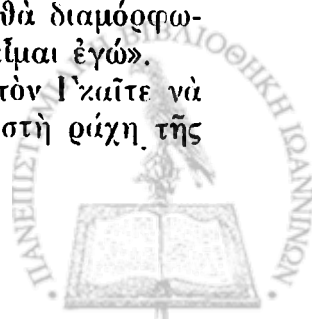
Ἀλλὰ ὑπάρχει κι' ἄλλος λόγος πού ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ δοκίμιο πάνω στὸν Γκαίτε. Εἶναι μὲ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο πού γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται τόσο αἰσθητὸ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι ἡ πάλι μὲ τὸ ἐνδόμυχο καὶ ἀτομικὸ πεπρωμένο, δηλαδή, ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ συνίσταται στὸ προσωπικὸ της καθαυτὸ πρόβλημα καὶ ὅτι ἡ οὐσία της, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ δὲν εἶναι κάτι πού ἤδη ὑπάρχει — καθὼς ἡ οὐσία τοῦ Ἑλλήνα φιλοσόφου καὶ πῶς χαλαρά, ἀλλὰ στὸ τέλος ἴδιο μὲ τοῦ σύγχρονου ἰδεαλιστῆ φιλοσόφου — παρὰ κάτι πού πρέπει νὰ αὐτοδημιουργηθῇ, πού δὲν εἶναι «πραῖγμα» παρὰ ἀπόλυτη καὶ προβληματικὴ ἐκ πόνησι μελέτης. Γι' αὐτὸ τὸν βλέπουμε διαρκῶς γεμμένο πάνω ἀπὸ τὴν ἴδια του ζωὴ. Τόσο τιποτένιο εἶναι ν' ἀποδώσῃς αὐτὴν τὴν ἐμμονὴ σὲ ἐγωισμό ὅσο καὶ νὰ τὴν ἐμφανίσῃς «καλλιτεχνικά» καὶ νὰ παρουσιάσῃς ἓνα Γκαίτε πού ὀρθώνει τὸ προσωπικὸ του δρόμο. Ἡ τέχνη, κάθε τέχνη, εἶναι ἐνότητα σεβαστὴ ἀλλὰ ἐπιφανειακὴ κι' ἐπιπολαία, ἂν τὴν συγκρίνῃς μὲ τὴν τρομερὴ σοβαρότητα τῆς ζωῆς. Ἄς ἀποφεύγοιμε λοιπὸν νὰ ἀναφερόμαστε μὲ ἐλαφρότητα στὴν τέχνη τοῦ νὰ ζῆς. Ὁ Γκαίτε ἀπασχολεῖται ἀκατάπανστα μὲ τὴν ζωὴ του γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἀπασχόλησις ἀφ' ἑαυτῆς (παραιομπὴ γιὰ τὴ σημείωσι στὸ τέλος τοῦ χειμένου). Μὲ τὴν πρώτη ματιὰ μεταμορφώνεται στὸν πρῶτο σύγχρονο, κι' ἂν ἀκόμα θέλετε στὸν πρῶτο ρομαντικόν. Γιατὶ αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει ρομαντισμὸς κάτω ἀπὸ τὶς ἱστοριοζωολογοτεχνικὰς ἑννοίας: ἡ ἀνακάλυψις ἡ προῖδεατὴ ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μιὰ πραγματικότης πού τσακίζεται ἀνάμεσα σὲ λιγώτερα ἢ περισσότερα προβλήματα ἀλλὰ πού ἀποκλειστικὰ συνίσταται στὸ πρόβλημα τοῦ ἑαυτοῦ της.

Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Γκαίτε μᾶς κάνει νὰ χάνοιμε τὸν προσανατολισμὸ μας γιὰτὶ ἡ ἰδέα του γιὰ τὴ ζωὴ εἶναι βιολογικὴ, βοτανικὴ. Ἔχει γιὰ τὴ ζωὴ μιὰ ἀντίληψιν ἑξωτερικὴ ὅπως τὴν εἶχε ὁλόκληρο τὸ παρελθόν. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει, παρὰ μόνον ὅτι οἱ σκέψεις πού ἓνας ἄνθρωπος κάνει, εἶναι ἐπιφανειακὰς γιὰ τὴν ὑπαρξιακὴν τὴν ἀλήθειαν, προδιανοητικὰς. Ὁ Γκαίτε βλέπει τὴν ζωὴν του καθὼς φυτό, ἀλλὰ τὴν αἰσθάνεται, τὴν «κάνει» δραματικὴ ἐνασχόλησις τῆς ἴδιας του τῆς ὑπαρξῆς.

Ἐγὼ φοβᾶμαι πὼς αὐτὸς ὁ βοτανισμὸς τοῦ στοχαστῆ Γκαίτε τοῦ ἀφαιρεῖ γονιμότητα γιὰ τὶς ἀναγκαιότητες τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Ἀλλοιῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπωφεληθοῦμε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὅρους πού χρησιμοποιοῦσε. Προσπαθώντας ν' ἀπαντήσουμε στὴν ἴδια ἐρώτησι πού πρὶν ἔθεσα στὸ ἀγωνιώδες «ποιὸς εἶμαι ἐγώ»; Αὐτὸς θὰ ἀπαντοῦσε: μιὰ «ἐντελέχεια» μεταχειριζόμενος τὸν καλλίτερο τρόπο γιὰ νὰ διαγράψῃ αὐτὸ τὸ ὑπαρξιακὸ θέμα, αὐτὴ τὴν ἀνεξερεύνητη κλίσι στὴν ὁποίαν συνίσταται τὸ αὐθεντικὸ μας «ἐγώ». Κάθε τι εἶναι «αὐτὸ πού πρέπει νὰ φθάσῃ νὰ γίνῃ» ἂν καὶ πολλὰς φορὰς δὲν καταφέρνει νὰ γίνῃ ποτέ.

Μπορεῖ αὐτὸ νὰ εἰπωθῇ μὲ μιὰ μόνη λέξι, καλλίτερα ἀπὸ τὸ νὰ εἰπωθῇ ἐντελέχεια; Ἀλλὰ ἡ παλιὰ φωνὴ φέρνει μαζί της μιὰ χιλιόχρονη βιολογικὴ παράδοσι πού τῆς προσδίδει μιὰ ἄχαρη αἰσθησις ἀστερισμοῦ ἀπομακρυσμένου, δύναμις ὁργανικῆς διοχετευμένης μαγικά στὸ ζῶο καὶ στὸ φυτό. Ὁ Γκαίτε ἐπίσης θὰ διαμόρφωνε τὴν ἐρώτησι «ποιὸς εἶμαι ἐγώ» μὲ τὴν ἑννοία τὴ συνηθισμένη «τί εἶμαι ἐγώ».

Ἀκόμα πῶς κάτω ἀπὸ τὶς ἰδέες του τὶς ἐπίσημες, συλλαμβάνοιμε τὸν Γκαίτε νὰ ψάχνῃ μ' ἀγωνία τὸ μυστήριον αὐτοῦ τοῦ αὐθεντικοῦ ἐγὼ πού στέκει στὴ ράχῃ τῆς

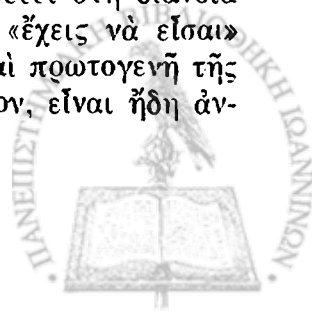
ζωῆς μας τῆς πραγματικῆς σὰν μιὰ μυστηριώδης ρίζα τῆς καθὼς ἡ χωμένη στὴν πλάτη μύτη ἐκσπενδονισμένου βέλους καὶ πού δὲ μπορεῖ νὰ συμπεριληφθῇ σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς κατηγορίες τὶς ἐξωτερικῆς καὶ ἐνδοκοσμικῆς. Ἔτσι πού στὴν «Ποίηση καὶ Πραγματικότητα»: «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καλῆς καταγωγῆς αἰσθάνονται ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ παρουσιάσουν στὸν κόσμον διπλὸ χαρτί, ἓνα πραγματικὸ καὶ ἓνα φανταστικὸ, καὶ μ' αὐτὸ τὸ αἰσθητήριον πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ἡ ρίζα γιὰ κάθε τι εὐγενικό. Τί εἶναι καὶ σὲ τί συνίσταται τὸ πραγματικὸ πού μᾶς προσδιορίζει, τὸ ἀποδεικνύομε μὲ περισσὴ σαφήνεια. Ἀντιθέτως εἶναι πολὺ σπάνιο νὰ ἐπιτύχουμε νὰ εἴμαστε σαφεῖς γιὰ τὸ τί κάνει κατὰ δεύτερον λόγο. Ὅσο περισσότερον ψάχνει ὁ ἄνθρωπος στὴ γῆ ἢ στὸν οὐρανόν, στὸ παρὸν ἢ στὸ μέλλον τὸ ὑπέρτερον πεπωμένον του, μένει πάντα παγιδευμένο σὲ μιὰ ἀέναη ταλάντευση, κάτω ἀπὸ μιὰ ἐξωτερικὴ ἐπίδραση πού πάντα τὸν βασανίζει, ὥσπου μιὰ φορὰ γιὰ πάντα, καταλήγει νὰ δηλώσῃ πὼς τὸ ὀρθὸ καὶ μόνον του εἶναι τὸ ταιριαστό».

Αὐτὸ τὸ ἐγώ, πού εἶναι τὸ ὑπαρξιακὸ μας σχέδιο, «στὸ ὁποῖον πρέπει νὰ φθάσουμε νὰ γίνουμε» ὀνομάζεται ἐδῶ *Bestimmung* (προορισμός). Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ λέξις ὑποφέρει πάντα τὶς ἴδιες παρεξηγήσεις ὅπως καὶ ἡ λέξις «πεπωμένο» *Schicksal*. Τί εἶναι τὸ πεπωμένο μας, τὸ μύχιον ἢ τὸ ἐξωτερικὸ πού θὰ ἔπρεπε νὰ εἴμαστε ἢ πού ὁ χαρακτήρας μας ἢ ὁ κόσμος μᾶς ἀναγκάζει νὰ εἴμαστε; Γι' αὐτὸ ὁ Γκαίτε κάνει τὴν διάκρισιν ἀνάμεσα στὸ πεπωμένο τὸ πραγματικόν, αὐτὸ εἶναι γεγονός, καὶ τὸ πεπωμένο τὸ ἰδανικόν ἢ ὑπέρτερον, τὸ ὁποῖον καὶ εἶναι φυσικὰ καὶ τὸ αὐθεντικόν. Τὸ ἄλλο ἀπορρέει ἀπὸ τὴν παραμόρφωσιν στὴν ὁποίαν ὁ κόσμος μᾶς καταδικάζει «μὲ τὴν ἐπήρεια τὴν πάντα βασανιστικὴ» πού μᾶς κάνει νὰ χάνουμε τὸν προσανατολισμό μας ἀναφορικὰ πρὸς τὸ ἀληθινόν μας πεπωμένο.

Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ Γκαίτε συνεχίζει νὰ εἶναι δέσμιος τῆς ἀντίληψης τῆς παραδοσιακῆς καὶ συγγέει τὸ ἐγώ πού κάθε τι εἶναι, θέλοντας καὶ μὴ, μὲ ἓνα ἐγὼ τυποποιημένο, γενικόν, πᾶν «πρέπει νά ναι» — τὸ πεπωμένο τὸ ἀτομικόν καὶ ἀναπόφευκτον, μὲ τὸ «ἠθικόν» πεπωμένο τοῦ ἀνθρώπου πού εἶναι μόνον σκέπη μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀποπειροᾶται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξὴ του στὴν ἀφηρημένη ἔννοια τοῦ εἶδους. Αὐτὸς ὁ δυϊσμός καὶ ἡ σύγκρισιν ὅπου ἡ παράδοσις τὸν συσχετίζει, στὴν περίπτωση ἐκείνῃ τῆς «εἰς τὸ διηνεκές ταλαντεύσεως» — *ewiges Schwanken* — γιὰ τὸ ἠθικόν πεπωμένο μας θὰ εἶναι πάντα συζητήσιμο, ὅπως κάθε τί τὸ «διανοητικόν». Αὐτὸς νοιώθει πὼς ὁ ἀρχέτυπος ἠθικὸς τύπος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ πρόσφυσις στὴ ζωὴ πού μπορούμε ὀριστικὰ νὰ τὴν ἀγνοήσουμε.

Διαισθάνθηκα πὼς ἡ ζωὴ εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς ἠθικὴ σὲ μιὰ ἔννοια πιὸ ριζικὴ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ὅρο, ὅπου στὸν ἄνθρωπον ἡ κατηγορηματικὴ προσταγὴ ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἰδίας του πραγματικότητος. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἡ ἐντελέχεια θὰ ἦταν νὰ εἶναι κλέφτης, πρέπει νὰ γίνῃ, ἀκόμα κι' ἂν οἱ ιδέες του οἱ ἠθικολογικῆς ἀντιτίθενται σ' αὐτό, συνθλίβουν τὸ ἀναντικατάστατον πεπωμένον καὶ ἐπιτυγχάνουν στὴ ζωὴ του τὴν πραγματικὴ νὰ εἶναι νόμιμος πολίτης. Τὸ πρᾶγμα εἶναι τρομερὸ ἀλλὰ ἀδιαφιλονίκητον. Ὁ ἄνθρωπος πού «θᾶπρεπε νά ναι κλέφτης» κι' ἀπὸ ἐνάρετη προσπάθεια τῆς θέλησός του, κατάφερε νὰ μὴ γίνῃ, πλαστοποιεῖ τὴν ζωὴν του. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν, στὴν πραγματικότητα, τὸ νὰ εἶναι κλέφτης εἶναι φαινόμενο αὐθεντικὸ τῆς ἀνθρωπότητος, δηλαδή ἂν ὑπάρχῃ «κλέφτης γεννημένος» σὲ ἔννοια πολὺ πιὸ ριζικὴ ἀπὸ τοῦ Καίσαρα Λομπρόζο (Σ.Μ. Ἰταλὸς γιατρὸς καὶ ἐγκληματολόγος 1835—1908 πού θεωρεῖ τὸν ἐγκληματία ἀσθενῆ).

Μὴ συγγέετε λοιπόν, τὸ «πρέπει νὰ εἶναι» τῆς ἠθικῆς πού ἐδρεύει στὴ διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ὑπαρξιακὴν κατηγορηματικὴν προσταγὴν, τὸ «ἔχεις νὰ εἶσαι» τῆς προσωπικῆς κλίσεως ἐδραιωμένης στὴν περιοχὴ τὴν πιὸ βαθιὰ καὶ πρωτογενῆ τῆς ὑπαρξῆς μας. Κάθε τι τὸ διανοητικόν καὶ ἠθελημένο εἶναι δευτερεύον, εἶναι ἤδη ἀν-

τίδραση προκληθεῖσα ἀπὸ τὸ βαθύ μας «εἶναι». Ἄν ἡ ἀνθρώπινη διάνοια ἀντιδρᾷ εἶναι γιὰ νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα ποὺ τῆς γεννάει, τὸ ἀπόκρυφο πεπρωμένο.

Γι' αὐτό, τέλος, ὁ Γκαῖτε ἀντιμετωπίζει τὴν σύγκριση μὲ τὸ παρακάτω: «τὸ ὀρθὸν εἶναι αὐτὸ ποὺ ταιριάζει» στὸ ἄτομο (*was ihm gemäss ist*).

Ἡ κατηγορηματικὴ προσταγὴ στὴν διανοητικὴ καὶ ἀφηρημένη ἠθικὴ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ, τὸ συγκεκριμένο, τὸ ὑπαρξιακό.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀναγνωρίζει τὸ ἐγὼ του, τὴν ἀρχικὴ του κλίση, παρὰ μὲ τὴν εὐαρέσκεια ἢ δυσαρέσκεια ποὺ γιὰ κάθε περίσταση αἰσθάνεται.

Ἡ δυστυχία τὸν ἐρεθίζει καθὼς ἡ βελόνα τὸ γραμμόφωνο ὅταν ἡ πραγματικὴ ζωὴ του πραγματοποιῇ τὸ ὑπαρξιακὸ πρόγραμμά της (δηλ. ἡ ἐντελέχειά του) κι' ὅταν ἐκτροχιάζεται ἀπ' αὐτήν. Ἔτσι τὸ γράφει στὸν Ἐκκερμαν τὸ 1829: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι φορτωμένος μὲ ὅλες του τὶς ἔγνοιες καὶ τὶς ἀγωνίες ὡς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο-ὁλόγυρα κι' ἔχει νὰ ἀγωνισθῇ γιὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ προϋποθέσεις εὐνοϊκὰς στὰ μέτρα τῶν ἀναγκῶν του. Ἀλλὰ γιὰ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, μαθαίνει μόνο ὅταν εἶναι εὐτυχὴς ἢ ὅταν ὑποφέρει καὶ μόνο τὸ μαρτύριό του ἢ ἡ ἀπόλαυσή του τὸν καθοδηγοῦν στὴν γνωριμία τοῦ ἑαυτοῦ του, τοῦ δείχνουν τί νὰ ἀναζητήσῃ καὶ τί νὰ ἀποφύγῃ. Κατὰ τ' ἄλλα ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιὰ φύση συγκεχυμένη. Δὲν ξέρει ἀπὸ ποῦ ἔρχεται οὔτε ποῦ πάει, ξέρει λίγα γιὰ τὸν κόσμο, καὶ κυρίως, ξέρει λίγα γιὰ τὸν ἴδιο του ἑαυτό». «Μόνο τὸ μαρτύριό του κι' ἡ ἀπόλαυσή του τὸν ὀδηγοῦν στὴν γνωριμία τοῦ ἑαυτοῦ του». Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ «ἑαυτός του» ποὺ μόνο ἐκφράζεται *a posteriori* στὴ σύγκρουση μὲ ὅσα τοῦ συμβαίνουν; Φανερὸ γίνεται πὼς εἶναι ἡ ζωὴ ἓνα σχέδιο ποὺ στὴ περίπτωσιν τῆς δυστυχίας, δὲν συμπίπτει μὲ τὴν πραγματικὴ μας ζωὴ: Ὁ ἄνθρωπος βραδυνορεῖ, σκίζεται στὰ δύο, σ' αὐτὸ ποὺ θάπρεπε νὰ εἶναι καὶ σ' αὐτὸ ποὺ κατέληξε νὰ εἶναι. Ἡ ἐξάρθρωση αὐτὴ ἐκφράζεται μὲ τὸν πόνο, τὴν ἀγωνία, τὴν ὀργή, τὴν κακὴ διάθεση, τὴν ἀμφιταλάντευση. Ἡ σύμπτωση, ἀντίθετα, δημιουργεῖ τὸ θαυμάσιο φαινόμενο τῆς εὐτυχίας.

Εἶναι ἐκπληκτικὸ τὸ ὅτι δὲν ἔχει υπογραμμισθῇ ἡ σταθερὴ ἀντίθεση τῶν ἀντιλήψεων τοῦ στοχαστῆ Γκαῖτε γιὰ τὸν κόσμο — τ' ὀλιγώτερο ἀξιόλογο στὸν Γκαῖτε — ἡ Σπινόζικὴ του αἰσιοδοξία, ἡ δική του *Natufgrömmigkeit*, ἡ βοτανολογικὴ του εἰκόνα ζωῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλα θάπρεπε νὰ ἐξελίσσονται δίχως ἀγωνία, δίχως τὴν ὀδυνηρὴ ἀπώλεια προσανατολισμοῦ, σύμφωνα μὲ μιὰ γλυκεῖα κοσμικὴ ἀνάγκη, καὶ τὴν προσωπικὴ του ζωὴ συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἔργου του. Γιὰ τὸ φυτό, τὸ ζῶο, τὸ ἄστρο, ζωὴ σημαίνει νὰ μὴν ἔχεις τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ὑπαρξή σου. Κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχει ν' ἀποφασίσῃ τώρα γιὰ τὸ τί θὰ ἀπογίνῃ ἀμέσως τὴν ἐπομένη στιγμῇ. Γι' αὐτὸ ἡ ζωὴ του δὲν εἶναι δρᾶμα παρὰ... ἐξέλιξις. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο: Εἶναι ν' ἀποφασίζῃ κάθε στιγμὴ τί θὰ κάνῃ τὴν ἐπομένη καὶ γι' αὐτὸ πρέπει ν' ἀνακαλύπτῃ τὸ ἴδιο τὸ σχέδιο, νὰ καταστρώνῃ διαρκῶς τὴν μακέττα τῆς ὑπαρξῆς του. Εἶναι σχεδὸν ἀξιογέλαστη ἡ νοοτροπία μὲ τὴν ὁποίαν ἐρευνήθηκε ὁ Γκαῖτε. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος πέρασε τὴ ζωὴ του ἀναζητώντας ἢ ἀποφεύγοντας τὸν ἑαυτό του — ποὺ εἶναι ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸ νὰ παρατηρῇ τὴν δημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ σου. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο προϋποθέτει ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ «ποιός» εἶναι ἢ «τί», μιὰ καὶ ἀποκαλύφθηκε, καὶ τὸ ἄτομο ἔχει ἀποφασίσει νὰ πραγματοποιηθῇ. Τότε ἡ προσοχὴ μπορεῖ ἥσυχά νὰ πέσῃ στὶς λεπτομέρειες τῆς ἐκτέλεσης.

Ἕνα τεράστιο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Γκαῖτε — ὁ Βέρθερος, ὁ Φάουστ ὁ Meister — μᾶς παρουσιάζει ὑπάρξεις ποὺ ἀναζητοῦν τὸ πεπρωμένο τους ἢ ποῦ... δραπετεύουν ἀπ' αὐτό.

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ ὑπείσέλθω σὲ λεπτομέρειες, γιατί αὐτὸ δὲν θὰ ἐξεπλήρωνε τὴ προϋπόθεση νὰ γνωρίσουμε καλὰ τὸν Γκαῖτε καὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾷτε πὼς αὐ-

τές οί σελίδες γράφονται από αντίθετη σκοπιά: Είναι ἐρωτήσεις πού ἐγώ θέτω σέ σᾶς, εἶναι προβλήματα πού ζητῶ ἀπό σᾶς τή λύση τους. Μ' αὐτό τὸ πνεῦμα ἐπιτρέπω στὸν ἑαυτό μου νὰ δείξῃ διογκωμένη παραξενιὰ κυρίως στὸ γεγονός πού θεωρεῖται τὸ πιὸ φυσικὸ στὸν κόσμο, τὸ ὅτι ἕνας ἄνθρωπος τόσο πρῶϊμα ὥριμος ὅπως ὁ Γκαῖτε πού πρὶν ἀπὸ τὰ τριάντα τοῦ χρόνια εἶχε κιόλας δημιουργήσει — ἂν καὶ χωρὶς νὰ ὀλοκληρώσῃ — ὅλα τὰ μεγάλα τοῦ ἔργου, βρίσκεται στὸ περιθώριο τῶν σαράντα νὰ ἀναρωτιέται στοὺς δρόμους τῆς Ἰταλίας ἂν εἶναι ποιητής, ζωγράφος ἢ ἐπιστήμων κι' ὅπου στίς 14 Μαρτίου τοῦ 1788 γράφει ἀπὸ τῆς Ρώμης: «Γιὰ πρώτη φορὰ συνάντησα τὸν ἑαυτόν μου σὲ μιὰ εὐτυχῇ σύμπτωση μὲ μένα». Καὶ τὸ πιὸ τραγικὸ εἶναι ὅτι ἀκόμα καὶ τότε προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ λάθος καὶ ἐπὶ χρόνια θὰ συνεχίσῃ περιπλανώμενος ν' ἀναζητᾷ ἐκείνον «τὸν ἑαυτόν» πού μέσα σὲ μιὰ ψευδαίσθησιν πίστεψε πὼς ἀντάμωσε στὴ Ρώμῃ.

Ἡ τραγωδία θὰ μπορούσε νὰ περιορίζεται στὸ ὅτι πάνω σ' ἕναν ἄνθρωπο πέφτει ἕνα τρομερὸ ἐξωτερικὸ πεπρωμένο τόσο ἀλάθευτο καὶ ἀναπόφευκτο πού ὁ φτωχὸς γέρνει κάτω ἀπ' τὸ βάρος του. Ἀλλὰ ἡ τραγωδία τοῦ Φάουστ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Meister εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: Καὶ στίς δύο, τὸ δράμα συνίσταται στὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος βγαίνει σὲ ἀναζήτησιν τοῦ ἀπόκρυφου πεπρωμένου του καὶ χάνεται στὸ σύμπαν δίχως νάχῃ ζήσει τὴν ἴδιαν του τὴ ζωὴ. Ἐδῶ ἡ ζωὴ βρίσκεται μὲ προβλήματα. Ἐδῶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ εἶναι τὸ προβληματικό. Στὸν Βέρθερο, τὸν Φάουστ, τὸν Meister τοὺς συμβαίνει ὅτι καὶ στὸν Homunculus: Θάθελαν νὰ εἶναι ἀλλὰ δὲν ξέρουν πῶς, δηλαδή δὲν ξέρουν «ποιός» νὰ εἶναι. Ἡ λύση πού ὁ Γκαῖτε δίνει στὸν Meister ἀφιερώνοντάς τον ξαφνικὰ στὴν χειρουργικὴ, εἶναι ἀνάξια τοῦ συγγραφέα, τόσο αὐθαίρετη, τόσο ἐπιπολαία, σὰν νὰ εἶχε μείνει ὁ ἴδιος ὁ Γκαῖτε γιὰ πάντα στὴν Ρώμῃ ζωγραφίζοντας σαράκοραγωγμένους ὄγκους παλιῶν ἀγαλμάτων. Ἀλλὰ πεπρωμένο εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ πού δὲν διαλέγεται.

Οἱ Γερμανοὶ καθηγηταὶ ἔκαναν Ἡράκλειες προσπάθειες νὰ ὑπερτιμήσουν αὐτὸ πού τὰ ἔργα τοῦ Γκαῖτε «εἶναι» καὶ τίς ιδέες τοῦ Γκαῖτε πάνω στὴ ζωὴ, χωρὶς φυσικὰ νὰ ξεπεράσουν τὰ συνηθισμένα ὅρια. Πολὺ πιὸ γόνιμο θὰ ἦταν τὸ ἀντίστροφο. Νὰ ξεκινήσουν ἀπὸ ἕναν ἐμφανῆ ἀντίλογο σ' αὐτὴ τὴν αἰσιόδοξην ἀντίληψιν τῆς φύσης, σ' αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνην πού τὸ κοσμικὸ ἐμπνέει σ' ὅλες τίς σχέσεις τοῦ Γκαῖτε μὲ τὸ σύμπαν καὶ τὴ σταθερὴ ἐναγώνια ἐνασχόλησιν γιὰ τὴν ἰδιά του ζωὴ, γιὰ τὸν ἑαυτόν του πού δὲν τὴν ἐγκαταλείπει οὔτε λεπτό. Μόνο μιὰ φορὰ νὰ ἐντοπισθῇ αὐτὴ ἡ ἀντίθεση καὶ τότε τὸ ζήτημα μπορεῖ κάλλιστα νὰ ἀπλοποιηθῇ σὲ σύστημα. Ἡ βιογραφία εἶναι αὐτό: Σύστημα ὅπου ἐνοποιοῦνται οἱ ἀντιθέσεις σὲ μιὰ ὑπαρξιν.

Βλέπετε τώρα τί ὑπερβολικὰ ἀπλὴν ἰδέαν ἔχω γιὰ τὸν Γκαῖτε. Ἴσως γιατί δὲν τὸν γνωρίζω καλά, κάθε τι σ' αὐτόν μου εἶναι πρόβλημα. Κι' οἱ πιὸ μικρὲς λεπτομέρειες τῆς προσωπικότητάς του καὶ τῶν περιπετειῶν του μοῦ εἶναι ἐρωτηματικές. Γιὰ παράδειγμα: Δὲν καταλαβαίνω πού οἱ βιογράφοι δὲν προσπαθοῦν νὰ μᾶς ξεκαθαρίσουν γιατί αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, πού ὅλα στὴ ζωὴ φαίνεται νὰ τοῦ πῆγαν τόσο καλά, νὰ εἶναι μιὰ ὑπαρξιν πού νὰ μπορούμε νὰ ἀποδείξουμε πὼς ἔζησε τίς περισσότερες μέρες σὲ κακὴ ψυχικὴ κατάστασιν. Οἱ ἐξωτερικὲς καταστάσεις τῆς ζωῆς του «φαίνονται» — τοῦλάχιστον ἔτσι μᾶς διαβεβαιώνουν οἱ βιογράφοι του — εὐνοϊκές. Ὁ χαρακτήρας του βρισκόταν θετικὰ σὲ Frohnatur, σὲ εὐθυμία. Γιατί τότε τόσο συχνὰ βαρύντομας; «So still und so sinnig

Es fehlt dir was, gesteh es frei»

Zufrieden bin ich,

Aber mir ist nicht wohl dabei

«Τόσο ἥσυχος καὶ τόσο αἰσθηματίας
κάτι σοῦ λείπει ὁμολόγησέ το ἐλείδμερα
εὐχαριστημένος εἶμαι
ἀλλά... δὲν νοιώθω εὐχάριστα.

Ἡ κακὴ διάθεσις ἢ διαρκὴς εἶναι καταφανὲς σύμπτωμα ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ζεῖ ἀντίθετα στὴν κλίση του.

Τὸ ἴδιο λέγω καὶ γιὰ τὴ φημισμένη «ἀλυσισιά» του γιὰ τὸ βάδισμά του τὸ στή-
τό. Ὁ χαρακτήρας τοῦ Γκαίτε διέθετε μεγάλη ἐλαστικότητα πὺν τοῦ χύριζε ἀπέ-
ραντη εὐκολία προσαρμογῆς. Τὰ χαρίσματά του σὲ εὐκινησία, πλοῦτο, διαύγεια εἶναι
τεράστια. Γιατὶ λοιπὸν ἀλύγιστος; Γιατὶ λοιπὸν προχωροῦσε ἀνάμεσα στὸν κόσμον,
ἀνασηκώνοντας τὸ σῶμα του καθὼς σηκώνουν στίς παρελάσεις τὰ λάβαρα; Μὴ μοῦ
πῆτε πὼς αὐτὰ δὲν ἔχουν σημασία; «Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ καλλίτερον
τεκμήριο γιὰ νὰ τὸν νοιώσῃς καὶ νὰ μιλήσῃς». (Στέλλα) Ὑποθέτω πὼς δὲν εἶναι
σωστὸ νὰ σᾶς ὑποκινήσω νὰ ἀφιερώνετε στὸν Γκαίτε δοκίμιο φυσιογνωμιστικῆς ἀ-
νάλυσης. Σᾶς παραπέμπω ὅμως εἰδικὰ στὸ Ἡμερολόγιο τῆς Φρειδερίκης Μπριὸν
— 7 μὲ 12 Ἰουλίου 1795 — «Μία πικρὴ ἀπάθεια ἀπαγκιάζει πάνω στὸ μέτωπό του
σὰν σύννεφο». Κι' ἀκόμα κάτι πὺν ἀκολουθεῖ καὶ πὺν δὲν σᾶς τὸ γράφω γιὰ νὰ μὴν
ἀναγκαστῶ νὰ σᾶς πῶ τί σκέπτομαι γι' αὐτό. Μὴ ξεχνᾶτε ἐπίσης «μερικὲς ρυτίδες
δυσάρεστες γύρω ἀπὸ τὸ στόμα του» πὺν γράφονται στὸ Ἡμερολόγιο τῆς Leise-
witz — 14 Αὐγούστου 1780 — καὶ πὺν φαίνονται τέλεια σ' ὅλα σχεδὸν τὰ νεα-
νικά του πορτραῖτα.

Φοβᾶμαι πὼς ἂν ἀκολουθήσετε τὶς ἀπόψεις μου γιὰ τὸν Γκαίτε θὰ ξεσπάσῃ
μεγάλον σκάνδαλον στὴ Γερμανία γιὰτὶ θὰ παρουσιαστῇ ἓνας Γκαίτε σχεδὸν ὁλότελα
ἀντίθετος ἀπ' αὐτὸν πὺν ὥς τώρα παρουσίασαν τὰ εὐαγγέλια. Τίποτα πὺν ἑτερό-
δοξο πράγματι, ἀπὸ τὸ νὰ παρουσιάσῃς τὸν Γκαίτε σὰν ἄνθρωπον, γεμᾶτο χαρίσμα-
τα θαυμάσια, ξεσπάσματα ὑπέροχα ἐνθουσιασμοῦ, μὲ χαρακτήρα ἐξαιρετό — ἐνερ-
γητικόν, καθαρὸν, γενναϊόδωρον καὶ εὐθύμιο — ἀλλὰ διαρκῶς ἄπιστο στὸ... περω-
μένο του. Ἀπὸ αὐτὸ ἢ διαρκὴς κακὴ του διάθεσις, ἢ δυσκαμψία του, ἢ ἀπόστασις
του ἀπὸ τὸν ἴδιον του κύκλον, ὁ πικρὸς μορφασμὸς του. Ὑπῆρξε μιὰ ζωὴ à re-
hours. Οἱ βιογράφοι εἶναι εὐτυχεῖς νὰ βλέπουν πὼς ἐνήργησαν, αὐτὸς ὁ χαρα-
κτήρας, αὐτὰ τὰ χαρίσματα πὺν χαρίζουν ἓνα εἰδωλον ἀξιοθαύμαστο σ' ὅποιον πα-
ρατηρῇ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ὑπαρξέας του. «Ἀλλὰ ἡ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἡ
λειτουργία τοῦ θαυμαστοῦ μηχανισμοῦ πὺν ἡ πρόνοια ἔβαλε σ' αὐτόν». Τὸ ἀποφα-
σιστικὸν εἶναι νὰ ρωτήσουμε στὴν ὑπηρεσία «τίνος» λειτουργεῖ. Ἦταν ὁ ἄνθρωπος
Γκαίτε στὴν ὑπηρεσία τῆς κλίσης του, ἢ μᾶλλον ὑπῆρξε ὁ διαρκὴς λιποτάκτης τοῦ
μυστικοῦ του πεπωμένου. Ἐγὼ φυσικὰ δὲν πρόκειται νὰ ἀποφασίσω γι' αὐτὸ τὸ
δίλημμα. Σ' αὐτὸ συνίσταται ἀκριβῶς ἡ σοβαρὴ καὶ ριζικὴ ἐγχείρισις πὺν πρὶν σᾶς
ἔλεγα πὼς μόνον ἓνας Γερμανὸς μπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ἀλλὰ δὲν θὰ κρύψω τὴν
γνώμην μου — ἀβάσιμη ἴσως, ἀφελῇ πιθανῶς — ὅτι στὴ ζωὴ τοῦ Γκαίτε ὑπάρχουν
παρὰ πολλὰς δραπετεύσεις. Ἀρχίζει νὰ δραπετεῖται ἀπ' ὅλες του τὶς πραγματικὰς ἀ-
γάπες, τῆς νεότητάς του. Φεύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ συγγραφέα γιὰ νὰ περιπέσῃ στὴ
θλιβερὴ ἱστορία τῆς Βαϊμάρης — ἡ Βαϊμάρη εἶναι ἡ μεγαλύτερη malentendu
τῆς γερμανικῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας, ποῖός ξέρει ἂν δὲν ἦταν αὕτη πὺν ἐμ-
πόδισε νὰ εἶναι ἡ Γερμανικὴ λογοτεχνία ἡ πρώτη στὸν κόσμον. Ἀκόμα κι' ἂν ἐσεῖς
νομίζετε πρὸς στιγμὴν πὼς αὐτὸ εἶναι ἓνα λάθος καὶ μιὰ ἀνυπόφορη παραδοξολο-
γία κι' ἂν ἀκόμα εἶναι ὀριστικὰ ἔτσι πιστέψτε με πὼς ἔχω λόγους νὰ τὸ πιστεύω.
Ἀλλὰ ἀργότερα ὁ Γκαίτε φεύγει ἀπὸ τὴν Βαϊμάρη, πὺν ἦταν κιόλας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ
μιὰ φυγὴ κι' αὕτη τὴν φορὰ ἡ φυγὴ ἔχει τὴν μορφήν τὴν ὑλιστικὴν: Δραπετεῖται ὁ αὐ-
λικὸς σύμβουλος Γκαίτε στὸν ἔμπορον Jean Philippe Möller κι' ἀργότερα κατα-

λήγει στον σαραντάρη μαθητή ζωγραφικῆς στὴ Ρώμη.

Οἱ βιογράφοι ἀποφασισμένοι νὰ καταπιοῦν στρουθοκαμήλους σὰν νᾶταν τριαντάφυλλα ὄλες τὶς πέτρες ποὺ ὑπάρχουν στὸ Γκαϊτιάνειο τοπίο θέλουν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε πὼς οἱ ἐρωτικὲς λιποταξίες τοῦ Γκαϊτε δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ φυγὴ πρὸς τὸ πεπρωμένο γιὰ νὰ παραμείνῃ ὅσον γίνεται πιὸ πιστὸς στὴν αὐθεντικὴ του κλίση. Ἀλλὰ πιά εἶναι αὕτῃ;

Δὲν θὰ δοκιμάσω τὴν ὑπομονή σας ἀραδιάζοντάς σας τὴν θεωρία γιὰ τὴν κλίση ποὺ πλέκει ὁλόκληρη φιλοσοφία. Θέλω μόνο νὰ σημειώσω πὼς ὅσο κι' ἂν ἡ κλίση εἶναι πάντα προσωπικὴ, συνίσταται σὲ ὄχι λίγα γενικὰ στοιχεῖα. "Ὅσο κι' ἂν εἴστε ἄτομο, φίλε μου, εἴστε ὅπωςδῆποτε ἄνθρωπος καὶ θὰ εἴσθε ὅπωςδῆποτε ἡ Γερμανὸς ἢ Γάλλος ἢ ὅ,τι ἄλλο καὶ θὰ ἀνήκετε σὲ μιὰ ἐποχὴ καὶ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα κουβαλᾷνε ὁλόκληρο ρεπερτόριο ἀπὸ ὀρισμὸν πεπρωμένου. Μόνο ποὺ ὅλο αὐτὸ δὲν εἶναι καθαρὰ πεπρωμένο ἀφοῦ δὲν παραλλάσσεται ἰδιωτικά. Τὸ πεπρωμένο δὲν εἶναι ποτὲ ἀφηρημένο καὶ γενικὸ ἂν καὶ δὲν διαθέτουν ὅλα τὰ πεπρωμένα τὸν ἴδιον βαθμὸ συγκεκριμενοποίησης. Εἶναι ἓνας ποὺ ἦρθε στὸν κόσμον γιὰ νὰ ἐρωτευθῇ μιὰ μόνη καὶ συγκεκριμένη γυναίκα καὶ συνεπὼς δὲν εἶναι πιθανὸ καὶ νὰ τὴν συναντήσῃ. Εὐτυχῶς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνδρῶν σέρνει ἓνα ἐρωτικὸ πεπρωμένο ποὺ λίγο διαφέρει καὶ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ αἶσθημά του σὲ μιὰ πλατιά περιοχὴ ὁμοειδῶν γυναικῶν — ὅπως λόγου χάριν ἓνας στὶς ροῦσες, ἄλλος στὶς μελαχροινές —. Μιλώντας γιὰ τὴ ζωὴ, κάθε ὅρος πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μὲ τὸν ἀνάλογο δείκτη τῆς ἀτομικότητος. Αὕτῃ ἡ ἀξιοθρήνητη ἀνάγκη ἀνήκει πιά στὸ ἀνθρώπινον πεπρωμένο ὅπου: γιὰ νὰ ζήσης «κατὰ μόναν» πρέπει νὰ μιλάς «γενικά».

Ἡ κλίση τοῦ Γκαϊτε! Μὰ ἂν ὑπάρχῃ κάτι ξεκάθαρο στὸν κόσμον εἶναι αὐτό. Φυσικὰ θὰ ἦταν ἓνα βασικὸ λάθος νὰ πιστεύουμε πὼς ἡ κλίση ἐνὸς ἀνθρώπου σιμπίπτει μὲ τὰ πιὸ ἀδιαφιλονίκητα χαρίσματά του. Ὁ Schlegel θᾶλεγε: «Γιὰ ὅ,τι ἔχεις διάθεση γι' αὐτὸ ἔχεις ἐπίδοση». Θέμα ποὺ διατυπώνεται ἔτσι ἀπόλυτα εἶναι πολὺ συζητήσιμο. Καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀνατρέπεται. Ἀναμφίβολα, ἡ ἐξάσκηση μιᾶς ἱκανότητος περιδόητος καταλήγει νὰ προκαλεῖ εὐχαρίστηση αὐτομάτως. Ἀλλὰ αὕτῃ ἡ διάθεση αὕτῃ ἡ εὐχαρίστηση ἡ αὐτόματη, δὲν εἶναι ἡ εὐτυχία τοῦ πεπρωμένου ποὺ ἐκπληροῦνται. Πολλές φορὲς ἡ κλίση δὲν συμβαδίζει μὲ τὰ χαρίσματα ἀλλὰ καθαρὰ πάει ἀντίθετα. Ὑπάρχουν περιπτώσεις — ὅπως τοῦ Γκαϊτε — ὅπου ἡ πληθώρα ἀπὸ τὰ χαρίσματα ξεστρατίζει καὶ παραβιάζει τὴν κλίση, τοῦλάχιστον ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἄξονάς της. Ἀλλὰ ἀφήνοντας κατὰ μέρος κάθε μεμονωμένη περίπτωση εἶναι πλεονασμὸς νὰ ποῦμε πὼς ὁ Γκαϊτε εἶχε βασικὰ πεπρωμένο κορυδαλλοῦ. Ρίχτηκε στὸν πλανήτη μὲ τὴν ἀποστολὴ νὰ γίνῃ ἓνας Γερμανὸς συγγραφέας ἐπιφορτισμένος νὰ φέρῃ ἐπανάσταση στὴ λογοτεχνία τῆς χώρας του καὶ διὰ μέσου τῆς χώρας του, τῆς λογοτεχνίας τοῦ κόσμου.

Ἐπιμένω ὅτι αὐτὸ εἶναι μόνο ἡ γενικὴ ἔκφραση τῆς κλίσης του κι' ἀκόμα κεῖνο ἀναφέρεται μόνο σ' ὅτι μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὁ ἄξων ἐκεῖνης. Ἡ ἐπαρκὴς σαφήνεια σ' ὅτι ἐδῶ ὑπονοεῖται γιὰ ὅποιον μὲ καλὴ θέληση μπορεῖ νὰ καταλάβῃ μονάχα ἐπιτυγχάνεται ξεδιπλώνοντας τὴν θεωρία τῆς κλίσης.

Μὲ περισσότερη ἡρεμία καὶ περιθώριο θὰ μπορούσαμε νὰ καθορίσουμε ἀρκετὰ τὸν ὀρισμό. Ἄν ἀνασκαλίσουμε γερὰ τὸ ἔργο τοῦ Γκαϊτε θὰ μείνουν λίγες γραμμὲς ἀκρωτηριασμένες, γιὰ νὰ μπορούμε φανταστικὰ νὰ παρακολουθοῦμε, καθὼς τὰ μάτια μας παρατηροῦν τὴν σπασμένη ἀψίδα ποὺ δείχνει στὸν οὐρανὸ τὸ κορυμὸ της. Αὐτὸ θὰ μᾶς ἔδινε τὸ αὐθεντικὸ περίγραμμα τῆς λογοτεχνικῆς του ἀποστολῆς.

Ὁ Γκαϊτε τοῦ Στρασβούργου τοῦ Wetzlar, τῆς Φραγκφούρτης, ἀκόμα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ποῦμε wie wahr, wie sind («Τί ἀληθινὸ τί ὑπαρκτό!» ἔκφραση τοῦ Γκαϊτε γιὰ ἓνα καθοῦρι ποὺ εἶδε νὰ κινεῖται σ' ἓνα ποταμάκι στὴν Ἰταλία)

παρ' ὅλη του τὴν νεότητα ἐνόσω νεότης σημαίνει «νὰ μὴν εἶσαι ἀκόμῃ».

Ἀλλὰ ὁ Γκαίτε δέχεται τὴν πρόσκληση τοῦ Μεγάλου Δούκα. Ἐδῶ εἶναι ποὺ ἐγὼ προτείνω νὰ φανταστεῖτε ἐσεῖς μιὰ ζωὴ τοῦ Γκαίτε χωρὶς Βαϊμάρη — ἔνα Γκαίτε καλὰ βυθισμένο στὴν ὑπαρξὴ ἐκείνης τῆς Γερμανίας ὁλόκληρης σὲ ζύμωση. Ὅλο χυμὸ ἀνήσυχο καὶ μ' ἀνοιχτοὺς πόρους. Ἐναν Γκαίτε πλάνητα στὸν ἀνοιχτὸ ἀέρα, μὲ τὴν ὑλικὴ βία — οἰκονομικὴ κατὰστασι καὶ κύκλω κοινωνικὸ — ἀβέβαιη, δίχως κασόνες τακτοποιημένες γεμάτες χαλὰ κεντημένα, γιὰ τὰ ὅποια ὅμως δὲν μᾶς λείπει ποτὲ τίποτε τὸ ἐνδιαφέρον. Ἀπλῶς τὸ ἀντίθετο ἐνὸς Γκαίτε κλεισμένου στὰ 25 του χρόνια στὸν ἀποστειωμένο φάρο τῆς Βαϊμάρης μαγικὰ διαμελισμένου σὲ Geheimrat. Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ἀντίδρασή μας στὴ ριζικὴ ἀβεβαιότητα ποὺ ἀποτελεῖ τὰ συστατικά της. Γι' αὐτὸ εἶναι φοβερὰ σοβαρὸ γιὰ ἕναν ἄνθρωπο νὰ βρεθῇ ὑπερβολικὰ κυκλωμένος ἀπὸ φαινομενικὰς βεβαιότητες. Ἡ σύμπτωσι τῆς βεβαιότητος σκοτώνει τὴ ζωὴ. Σ' αὐτὸ ὀφείλεται ἡ παρακμὴ ἢ πάντα ἐπαναλαμβανομένη τῆς ἀριστοκρατίας. Τί ἀπόλαυσι γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ὑπῆρχε ἕνας Γκαίτε «ἀβέβαιος» καταπιεσμένος ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἀναγκασμένος νὰ συγκεντρώσῃ τις μυθικὰς δυνατότητές του τὶς ἐσωτερικὰς!

Τὴ στιγμὴ ποὺ μέσα σ' αὐτὴν τὴν κυρίαρχη ψυχὴ εἰσέδυνε ἡ ἡρωϊκὴ ἀνοιξὴ μιὰς αὐθεντικῆς Γερμανικῆς λογοτεχνίας, ἡ Βαϊμάρη τὸν ἀπομονώνει ἀπὸ τὴν Γερμανία, ξεριζώνει τὶς ρίζες του ἀπὸ τὸ γερμανικὸ ἔδαφος καὶ τὸν μεταφυτεύει σὲ γλάστρα δίχως humus, μιὰς γελοίας λιλλιπούτειας αὐλῆς. Μιὰ ἐποχὴ στὴ Βαϊμάρη — μιὰ Βαϊμάρη λουτρόπολι — θὰ τοῦ ἔκανε πολὺ καλὸ. Ἐκείνη ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ποὺ μόνον ὁ Γκαίτε θὰ μπορούσε νὰ ἐγκαθιδρύσῃ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνότητά τῆς ὁριμῆς καὶ τοῦ μέτρου — Sturm und Mass. Τὸ Sturm τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φαντασίας δυὸ πράγματα ποὺ δὲν ἔχουν οἱ ὑπόλοιποι εὐρωπαϊκὰς λογοτεχνίαι. Τὸ μέτρο ποὺ — σὲ μορφὴ διαφορετικὴ — κατέχουν δίχως μέτρο ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία. Μεταξὺ 1770 καὶ 1830 κάθε Γερμανὸς πρώτης τάξεως θὰ μπορούσε νὰ βρεθῇ σὲ στιγμὴ Sturm. Τί ἄλλο παρὰ ἕνα τεράστιον Sturm εἶναι ἡ Προζαντιανὴ φιλοσοφία! Ἀλλὰ ὁ Γερμανὸς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ μόνον Sturm — εἶναι δυσανάλογος. Ὁ τρόπος νὰ εἶναι ὅτι εἶναι μένει πάντα ὑπερβολικὸς ἀπὸ τὸ furor teutonicus. Φαντασθῆτε μιὰ στιγμὴ — γιὰ νὰ μὴ μιλάμε γιὰ ποιητὰς — ὁ Fichte ὁ Schelling, ὁ Hegel τί θὰ ἔχαν ἀπολαύσει «ἐκτὸς» τοῦ bon sens! Ἔ. λοιπόν, ὁ Γκαίτε συνεδύαζε, μὲ μυθικὴ τύχη, καὶ τὶς δυὸ δυνάμεις. Τὸ Sturm του ξεδιπλώθηκε ἀρχεῖα. Ἐπρεπε νὰ προσυνηθῇ ἡ ἄλλη στιγμὴ. Ὁ Γκαίτε τὸ καταλαβαίνει. Γι' αὐτὸ φεύγει στὴ Βαϊμάρη, γιὰ νὰ φοιτήσῃ μερικὰ ἐξάμηνα «Ἰφιγενειοῦ». Ἐως ἐδῶ ὅλα πᾶνε καλά. Ἀλλὰ γιὰτί κάθεται στὴ Βαϊμάρη αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μὲ πόδι τόσο πρόθυμο στὴ φυγὴ; Ἀκόμα: φεύγει δέκα χρόνια ἀργότερα, ἀλλὰ ξαναπέφτει. Ἡ μεταβατικὴ φυγὴ του εἶναι σὰν αὐθεντικὸ στοιχεῖο γιὰ τὸ ὅτι ὁ Γκαίτε ὄφειλε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν αὐλὴν τοῦ Καρόλου Αὐγούστου. Μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε μέρα μὲ τὴν ἡμέραν τὴν ἐπίδρασι τῆς ἀπολίθωσης ποὺ ἡ Βαϊμάρη ἐξασκεῖ ἐπάνω του. Ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται σὲ ἄγαλμα. Τὰ ἀγάλματα εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ δὲν μποροῦν οὔτε νὰ ἀναπνεύσουν οὔτε νὰ ἰδρώσουν γιὰτί δὲν ἔχουν ἀτμόσφαιρα: Πανὶς σεληνιακὴ. Ὁ Γκαίτε ἀρχίζει νὰ ζῇ μὲ αἰσθησι ἀντίθετη τοῦ πεπωμένου του, ἀρχίζει νὰ ξεζωίζεται. Τὸ μέτρο γίνεται ὑπερβολικὸ καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν σύστασι τοῦ πεπωμένου του. Ὁ Γκαίτε εἶναι μιὰ φωτιὰ ποὺ χρειάζεται πολλὰ καύσιμα. Στὴ Βαϊμάρη καθὼς δὲν ὑπάρχει ἀτμόσφαιρα δὲν ὑπάρχουν οὔτε καύσιμα. Εἶναι ἕνας τόπος γεωμετρικὸς, τὸ Μεγάλον Δουκάτο τοῦ Ἀφρημένου, τῆς Μίμησης τοῦ ὄχι αὐθεντικοῦ. Εἶναι τὸ βασίλειον τῶν «σχεδόν». Ὑπάρχει μιὰ μικρὴ ἀνδαλουσιανὴ βίλλα, κτισμένη σὲ μεσογειακὴ ἀκτὴ ποὺ ἔχει ἕνα ὄνομα πολὺ συμπαθητικὸ — Margbella. Ἐκεῖ ζοῦσαν ὡς πρὶν ἕνα τέταρτον τοῦ αἰῶνα γὰτι οἰκογένειαι μὲ παλιὰ

εὐγενική καταγωγή πού ἂν καὶ ζοῦσαν πάμφτωχα ἐπέμεναν νὰ διατηροῦν τρόπους μεγάλων κυριῶν καὶ ἐόρταζαν φαντασμαγορικές τελετές μὲ ἀναχρονιστική μεγαλοπρέπεια. Γι' αὐτὲς τὶς γιορτὲς τὸ πλῆθος τῆς γύρω περιοχῆς τοὺς ἀφιέρωσε τοῦτο τὸ τραγουδάκι:

Εἶναι κάτι σὰν πόλη
Καὶ κάποιοι σὰν ἱππότες
Πάνω σὲ κάτι πού μοιάζουν ἄλογα
καὶ κάνουν κάτι σὰν κονταροχτύπημα

Τώρα πιά δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ τὸν Γκαῖτε wie sind ἐκτὸς σὲ σπάνιες περιπτώσεις, ὅταν γιὰ μιὰ στιγμή ἀφήνεται νὰ παρασυρθῇ ἀπ' τὸ πεπρωμένο του καὶ πού ἐπιθεβαιώνουν τὴν ὑπόθεσή μας. Ἡ ζωὴ του προχωρεῖ παίρνοντας αὐτὸ τὸ παράξενο φαινόμενο τοῦ ἀνικανοποίητου ἀπὸ τὴν ἴδια. Τίποτα ἀπ' ὅσα εἶναι δὲν εἶναι ριζικά καὶ πλέρια. Εἶναι ὑπουργὸς καὶ δὲν εἶναι στὰ σοβαρὰ ὑπουργός. Ἐνας régisseur πού μισεῖ τὸ θέατρο πού δὲν εἶναι ὅπως πρέπει régisseur. Ἐνας νατουραλιστῆς πού δὲν εἶναι ἀκόμα καὶ πού ἤδη, ἀθεράπευτα κι' ἀπὸ θεία εἰδικὴ ἰδιοτροπία, εἶναι ποιητῆς καὶ θ' ἀναγκάσῃ αὐτὸν τὸν ποιητὴ πού εἶναι ὁ ἴδιος νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ὄρυχεῖα τοῦ Ἰλμενάου καὶ γιὰ νὰ μαζέψῃ στρατιῶτες, ἱππεύοντας ἓνα ἄλλογο τοῦ στρατοῦ πού λέγεται «Ποίηση».

(Θὰ σᾶς ἤμουν εὐγνώμων νὰ βρίσκατε τρόπον νὰ ἀποδείξετε πὼς αὐτὸ τὸ «σχεδὸν» ἄλλογο εἶναι καθαρὴ ἐπινόηση κακοδελητοῦ). Εἶναι φοβερὸ παράδειγμα τὸ πὼς ἓνας ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ παρὰ μιὰ ζωὴ εὐθεντικὴ, αὐτὴν πού τὸν σπρώχνει ἢ κλίσῃ του. Ὅταν ἡ ἐλευθερία τὸν ἀφήνει ν' ἀρνηθῇ τὸ ἐγὼ τὸ ἀμετάκλητο καὶ νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ ἄλλο αὐθαίρετο — αὐθαίρετο ἂν καὶ στηριγμένο σὲ σεβαστοὺς «λόγους» — ἀρπάζει μιὰ ζωὴ δίχως ἱκανοποίηση, φασματικὴ, ἀνάμεσα σέ... «ποίηση καὶ πραγματικότητα».

Συνηθισμένος σ' αὐτὸ ὁ Γκαῖτε καταλήγει νὰ μὴ χρειάζεται τὴν πραγματικότητα καὶ ὅπως ὁ Μίδας ὅλα τὰ ἔκανε χρυσάφι, ὅλα τὰ μεταστρέφει, τὰ μεταμορφώνει σὲ σύμβολα. Ἀπὸ δῶ καὶ οἱ «σχεδὸν» ἔρωτές του οἱ μετανεανικοί. Ἦδη οἱ σχέσεις του μὲ τὴν Καρλόττα φὸν Στάϊν εἶναι παρεξηγημένες: Δὲν θὰ τις καταλαβαίναμε ἂν ἡ «σχεδὸν» περιπέτεια μὲ τὴν Villemor δὲ μᾶς ξεκαθάριζε ὀριστικὰ τὴν ἐξωπραγματικὴ ἱκανότητα στὴν ὁποία εἶχε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος φτάσει. Μιὰ καὶ παραδέχτηκε πὼς ἡ ζωὴ εἶναι σύμβολο τὸ ἴδιο κάνουν ὅλα τὰ πράγματα: Τὸ ἴδιο κάνει νὰ κοιμηθῇ μὲ τὴν «Christelchen» καὶ νὰ παντρευτῇ σὲ ἔννοια ἰδανικὴ Πυγμαλίωνα μὲ κάποιον γλυπτὸ τοῦ Palazzo Caraffa (ὄρα ταξίδι στὴν Ἰταλία). Ἀλλὰ τὸ πεπρωμένο εἶναι αὐστηρὰ ἀντίθετο ἀπὸ τὸ «ἴδιο κάνει» τοῦ συμβολισμοῦ! Ἐδῶ μπορούμε νὰ συλλάβουμε τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς ιδέας. Κάθε σκέψη μας εἶναι ἀντίδραση — θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ — τῶν καταστάσεων πού μᾶς ἔχει φυτέψῃ τὸ πεπρωμένο μας. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος πού ζῇ μιὰ ὑπαρξὴ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν δική του, πού παραγκωνίζεται, ἔχει ἀνάγκη νὰ δικαιωθῇ στὰ ἴδια του τὰ μᾶτια. (Δὲν μπορῶ τώρα νὰ σᾶς ἐκθῶ γιατί ἡ δικαίωση ἀφ' ἑαυτῆς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρωταρχικὰ συστατικὰ ὁ λ ὁ κ λ η ρ η ς τῆς ζωῆς, εἴτε αὐθεντικῆς, εἴτε ἀπατηλῆς. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει δίχως νὰ δικαιολογῇ στὸν ἑαυτὸ του τὴν ζωὴ του, δὲν μπορεῖ νὰ κάνει οὔτε βῆμα). Κι' ἀπὸ ἐδῶ ξεκινᾷ ὁ μῦθος τοῦ συμβολισμοῦ. Ἐγὼ δὲν συζητῶ τὴν ἀλήθεια του ἢ τὴν ἀναλήθειά του σὲ κάποια ἀπὸ τὶς πιθανές του ἔννοιες. Τώρα μὲ ἐνδιαφέρει μόνον ἡ γένεσή του καὶ ἡ ὑπαρξιακὴ του ἀλήθεια. «Πάντα θεωροῦσα τὴν δραστηριότητά μου καὶ τὴν ἐργασίαν μου ἀπλῶς συμβολικὲς καὶ κατὰ βάθος μοῦ ἦταν ἀρετὰ ἀδιάφορο (ziemlich gleichgültig)

νά βλέπω νά φτιάχνω γλάστρες ή άγγεΐα». Αὐτά τὰ λόγια — τόσες φορὲς εἰπωμένα — ξεφεύγουν ἀνοίγοντας τὰ φτερά τους ἀπὸ τὰ γηραιά τοῦ Γκαΐτε καὶ μὲ τὸ γλυκὸ σπάθισμα τοῦ φτερουγίσματός τους ἔρχονται νά κοινοῦν στὴ νειότη του πάνω στὸν τάφο τοῦ Βέρθερου. Ὁ αἱματηρὸς Βερθερισμὸς του ὅ,τι ἔκανε ἐκεῖ τὸ περίστροφο. τὸ κάνει ἐδῶ ἡ ἀδιαφορία. Καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀρνιέται νά ζήσει τὸ πεπωμένο του. Ἄν κάθε τι ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπλῶς σύμβολο ποιά εἶναι ἡ καθωρισμένη πραγματικότητα ποὺ σ' αὐτὸ συμβολίζεται καὶ ὅπου συνίσταται ἡ αὐθεντικὴ του δραστηριότητα;

Γιατὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ ζωὴ εἶναι δραστηριότητα. Ἄν δὲν εἶναι νά κάνει γλάστρες καὶ δοχεΐα, ὅ,τι θὰ πρέπει νά κάνει στὰ ἀλήθεια θάταν ἄλλο πράγμα. Τί; Ποιά εἶναι ἡ πραγματικὴ ζωὴ κατὰ τὸν Γκαΐτε; Προφανῶς γὰρ ποὺ θὰ εἶναι γιὰ ὅλη τὴν συγκεκριμένη ζωὴ ὅ,τι καὶ ἡ Urpflanze -- πρωτοφυτὸ — εἶναι γιὰ κάθε φυτὸ ἡ ἀπλὴ μορφή τῆς ζωῆς χωρὶς τὸ περιεχόμενο τὸ καθωρισμένο.

Φίλε μου, δὲν χωρεῖ ἡ ἀντιστοραὶ μᾶς ἀλήθειας τόσο πλείριας. Γιατὶ νά ζῆς εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀνεξερεύνητη ὁδηγὴ νά καθοριστῇ, νά ἐ ν σ ω μ α τ ω θ ῇ σ μ ἐ τ ὸ ἀ π ο κ λ ε ι σ τ ι κ ὸ σ ο υ π ε π ω μ έ ν ο, νά τὸ δεχτῇ, δηλαδὴ νά καταλήξῃ νά εἶσαι τὸ πεπωμένο σου. Φ ο β ὀ μ α σ τ ε, θέλοντας καὶ μὴ, νά πραγματοποιήσουμε τὴν προσωπικότητά μας, τὴν κλίση μας, τὸ ὑπαρξιακὸ μας πρόγραμμα, τὴν «ἐντελέχειά μας». Ἀπὸ ἔλλειψη ὀνομάτων γι' αὐτὴν τὴν φοβερὴν πραγματικότητα ποὺ εἶναι τὸ αὐθεντικὸ μας ἐγώ, δὲν θὰ διατηρηθῇ. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἡ ζωὴ συγκροτεῖται στοιχειωδῶς ἀπὸ μιὰ κατηγορηματικὴ προσταγὴ ἀντίθετη ριζικά σ' ὅτι ὁ Γκαΐτε μᾶς προτείνει ὅταν μᾶς συνιστᾷ ν' ἀποτραβηχτοῦμε ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη περιφέρεια ποὺ ἡ ζωὴ μᾶς διαγράφει τὴν ἀποκλειστικὴ τῆς σκιαγράφηση, πρὸς τὸ ἀφηρημένο τῆς κέντρο — ὡς τὸ Urleben τὴν πρωτοζωή. Ἀπὸ τὸ πραγματικὸ εἶναι, στὸ ἀπλὸ δυναμικὸ εἶναι. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι Urpflanze καὶ Urleben. Δυναμικότητα ἀπεριόριστη. Ὁ Γκαΐτε ξαναδραπετεύει νά κρυφτῇ στὸ πεπωμένο του, ὅπου μακριὰ ἀπ' αὐτὸ ἀποκλείει, ἐκτὸς μᾶς, ὅλες τίς ἄλλες δυνατότητες. Ὁ Γκαΐτε θέλει νά μείνῃ σέ... διαθεσιμότητα. Ἀενάως. Ἡ ὑπαρξιακὴ συνείδηση ποὺ εἶναι γὰρ πιὸ βαθὺ καὶ προκαταρκτικὸ ἀπὸ τὴν Bewusstsein überhaupt (συνείδηση ἐν γένει) τὸν κάνει νά νοιώθῃ πὼς αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο ἁμάρτημα καὶ προσπαθεῖ νά δικαιωθῇ στὰ μάτια του. Σὰν νά ζευγαρώνεται μὲ δυὸ ιδέες: Μιὰ τὴν ιδέα τῆς δραστηριότητος (Tätigkeit). «Πρέπει νά εἶναι!» τοῦλεγε ἡ ζωὴ ποὺ ἔχει πάντα φωνὴ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι κλίση. Κι' αὐτὸς ἀμυνόταν: «Γίνομαι κιόλας ἀφοῦ ἀσταμάτητα κάνω πῆλινα ἄγγεΐα. Δὲν ξεκουράζομαι οὔτε λεπτό». «Δὲν ἀρκεῖ -- συνέχισε ἡ ζωὴ --. Δὲν εἶναι τὰ πῆλινα καὶ τ' ἄγγεΐα ποὺ ἐνδιαφέρουν. Δὲν ἀρκεῖ ν ἄ δ ο ἄς. Πρέπει ν ἄ «δ η μ ι ο υ ρ γ ῆ ς» τ ὸ ἐ γ ὼ, τὸ προσωπικότερο πεπωμένο σου. Πρέπει νά καταλήξῃς ἀμετάκλητα. Νά ζῆς πλείρια εἶναι νά ζῆς ἀνέκλητα». Τότε ὁ Γκαΐτε μεγάλος γητευτὴς φρόντιζε νά διασκεδάσῃ τὴ ζωὴ μὲ τὸ ὠραῖο τραγούδι τῆς ἄλλης ιδέας. Τὸ συμβολισμό. «Ἡ ἀληθινὴ ζωὴ εἶναι τὸ Urleben ποὺ ἀναγγέλει (entsagen) τὴν ἐγκατάλειψη σὲ μιὰ μορφή καθωρισμένη». Τραγουδοῦσε γλυκὰ ὁ Wolfgang στὴν κατῆγορο καρδιά του.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Schiller στὴν πρώτη του καὶ εὐλικρινῇ ἐντύπωση γιὰ τὸν Γκαΐτε ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχε μαγευτῇ ἀπὸ τὸ charme ποὺ διέθετε ἀπὸ κοντά, ἀπελπίστηκε μὲ τὸν ἀντικὸ τῆς Βαϊμάρης. Ὁ Schiller εἶναι ὁλότελα τὸ ἀντίθετο, ἀπείρως λιγώτερο προικισμένος ἀπ' τὸν Γκαΐτε, ἀλλὰ μὲ τὸ διαπεραστικὸ προφύλ του, μὲ μακρὸς πολεμικοῦ πλοίου, σκίζει τὴν ἀφρισμένη ζωὴ καὶ ρίχνεται δίχως διαμαρτυρίες στὸ πεπωμένο του. Καὶ ὁ Γκαΐτε;

Er «bekennt» sich zu nichts. Ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ σὰν ἓνα τίποτα.

Er ist un nichts zu fassen. Δὲν μπορεῖς νὰ τὸν πιάσης πουθενά.

Κι' ἐδῶ ξεκινᾷ ἡ προσπάθεια τοῦ Γκαῖτε νὰ ὑπερασπισθῇ στὸν ἑαυτό του μιὰ ἰδέα ὅλο πραγματικότητα sub specie aeternitatis. Ὅπως ὑπάρχει ἓνα πρωτοφυτὸ καὶ μιὰ πρωτοζωή, ὑπάρχει καὶ μιὰ πρωτο-ποίηση, χωρὶς καιρὸ χωρὶς τόπο, χωρὶς ὀρισμένο ντύμα. Ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ Γκαῖτε εἶναι μιὰ προσπάθεια ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν σκλαβιά τῆς γήινης χρονικότητος, τῆς συγκεκριμενοποίησης τοῦ πεπωμένου ὅπου καὶ συνίσταται ἡ ζωὴ κυρίως. Ἀνασαίνει τὴν οὐτοπία καὶ τὸν ἀχρονισμό.

Αὐτὸ τοῦ δημιουργεῖ μιὰ ἀνθρώπινη παραμόρφωση ἰδιαίτερα παράξενη. Θὰ ἦταν αὐτὸς ποὺ θὰ ἐγκαινιάζε ὁλότελα μιὰ ποίηση φτιαγμένη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τὴν ἀτομικὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ ὑποκειμενικώτατο ἐγώ, χαμένο στὸν κόσμον του, στὸ ἐξωτερικὸ του πεπωμένο. Ἀλλὰ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κολυμπᾷ ἀντίθετα στὸ ἴδιο τὸ ρεῖμα τῆς κλίσης του καὶ τελειώνει μὲ τὸ νὰ μὴ ξέροι τίποτα γιὰ τὸν ἑαυτόν του. Γιὰ νὰ δημιουργήσῃ χρειάζεται πρῶτα νὰ φανταστῇ ἄλλο ἀπ' αὐτὸ ποὺ εἶναι: Ἑλληνας — Πέρσης — πῆλινα — ἄγγεῖα. Γιατὶ αὐτὲς εἶναι οἱ φυγὲς οἱ πιὸ κατάλληλες, ἀλλὰ κι' οἱ πιὸ δηλωτικὲς τοῦ Γκαῖτε: Ἡ φυγὴ τοῦ στὸν Ὀλυμπο, ἡ φυγὴ τοῦ στὴν Ἀνατολή. Δὲν μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μέσα ἀπ' τὸ ἐγώ του τὸ ἀμετάκλητο μέσα ἀπὸ τὴν Γερμανία του. Εἶναι ἀνάγκη ἡ ἔμπνευση νὰ τὸν καταλάβῃ ἀπρόβλεπτα ὅποτε μιὰ καινούργια ἰδέα γερμανικὴ θὰ τὸν κυριεύσῃ καὶ θὰ κάνῃ τὸν Ἑρμαν καὶ τὴ Δωροθέα. Ἀκόμη κι' ἔτσι θὰ τὸν παρουσιάσῃ μὲ τὸ ὀρθοπεδικὸ ἐργαλεῖο τοῦ ἐξάμετρου ποὺ παρεμβάλλει τὴν πανοπλία τοῦ ἀνάμεσα στὴν πρωτότυπη ἔμπνευση καὶ τὸ ἔργο ἐπιβάλλοντάς μιὰ ἀπόσταση, ἱερότητα καὶ μονοτονία ποὺ τὴν σαβανώνει καὶ σὲ ἀντάλλαγμα τῆς καταλογίζει τὴν «species aeternitatis». Τὸ θέμα εἶναι ὅτι δὲν ὑ π ά ρ χ ε ι species aeternitatis. Καὶ ὄχι τυχαῖα. Ὅ,τι πραγματικὰ ὑ π ά ρ χ ε ι εἶναι τὸ πραγματικὸ, αὐτὸ ποὺ ὁ λ ο κ λ η ρ ὴ ν ε ι τὸ πεπωμένον. Καὶ τὸ πραγματικὸ δὲν εἶναι ποτὲ species, aspectos, espectaculo, ἀντικείμενο γιὰ ἓνα παρατηρητή. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἐξωπραγματικόν. Εἶναι ἡ ἰδέα μας, δὲν εἶναι τὸ «εἶναι μας». Ἡ Εὐρώπη χρειάζεται νὰ θεραπευθῇ ἀπὸ τὸν «ἰδεαλισμὸ τῆς» — μοναδικὸς τρόπος ἐπίσης νὰ ξεπεράσῃ καὶ τὸν ὑλισμὸ τῆς, τὸν ποσιτιβισμό τῆς, τὸν οὐτοπισμὸ τῆς. Οἱ ἰδέες εἶναι πάντα ὑπερβολικὰ κοντὰ στίς ἰδιοτροπίες μας, ἐνδίδουν σ' αὐτές, εἶναι πάντα ἀνακλητικέες. Εἴμαστε ἀναμφίβολα ἀναγκασμένοι καὶ κάθε φορὰ πιὸ πολὺ νὰ ζοῦμε μὲ ἰδέες — ἀλλὰ πρέπει νὰ σταματήσουμε νὰ ζοῦμε ἀπὸ τίς ἰδέες μας καὶ νὰ μάθουμε νὰ ζοῦμε ἀπὸ τὸ ἀνεξερεύνητό μας ἀμετάκλητο πεπωμένο. Αὐτὸ πρέπει ν' ἀποφασίζει γιὰ τίς ἰδέες μας κι' ὄχι ἀντίστροφα. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος διάβαινε χαμένος στὸν κόσμον τῶν πραγμάτων, βαθιὰ στὰ δάση. Ἐμεῖς εἴμαστε χαμένοι στὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν ποὺ μᾶς παρουσιάζουν τὴν ὑπαρξὴ σὰν ὑπόθεση πιθανοτήτων ποὺ ἰσοδυναμοῦν μὲ «ἀρχετὴ ἀδιαφορία» μὲ Ziemlichgleichgültigkeiten. (Οἱ ἰδέες μας δηλαδὴ ἡ κοιλτούρα. Ἡ παροῦσα κρίσις πιὸ πολὺ κι' ἀπὸ τὴν κοιλτούρα, πῆρε τὴ θέση ποὺ ἐμεῖς τῆς δώσαμε. Μπῆξε μπροστὰ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν ζωὴ, τὴν ὥρα ποὺ ἔπρεπε νά ναι πίσω κι' ἀπὸ κάτω ἀπ' αὐτή, γιατί εἶναι συνέπεια δικῆς τῆς. Τώρα ὁ λόγος γίνεται νὰ μὴ βάλουμε τὸ κάρρο μπρὸς ἀπὸ τὸ βόδι). Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ παραίτηση τοῦ νὰ εἶσαι σὲ διαθεσιμότητα. Ἡ ἀπλὴ διαθεσιμότητα εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς νεότητος μπροστὰ στὴν ὀριμότητα. Ὁ νέος ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀκόμα τίποτα τὸ καθωρισμένο, τὸ ἀμετάκλητο, εἶναι μιὰ πιθανότητα γιὰ ὅλα. Αὐτὴ εἶναι ἡ χάρη του καὶ ἡ παραφορά του. Αἰσθανόμενος ὅτι ἔχει τὴ δυνατότητα γιὰ ὅλα, φ α ν τ ά ζ ε τ α ι πὼς κι' ὅλας εἶναι ὅλα. Ὁ νέος δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀντλήσῃ

ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του! Ζεῖ ἀπὸ ξένες ζωές — εἶναι συγχρόνως Ὁμηρος καὶ Μέγας Ἀλέξανδρος, Νεύτων, Κάντ, Ναπολέον, Δὸν Χουάν. Ἔχει κ λ η ρ ο ν ο μ ή σ ε ι ὅλες αὐτὲς τὶς ζωές. Ὁ νέος εἶναι πάντα Π α τ ρ ί κ ι ο ς. Ἡ ἀβεβαιότητα, καθὼς ἀναπτύσσεται ἡ ὑπαρξὴ του τοῦ ἀφαιρεῖ πιθανότητες καὶ τὸν ὠριμάζει. Ἀλλὰ φανταστεῖτε ἐσεῖς ἕναν ἄνθρωπο ποὺ στὸ μεσουράνημα τῆς νεότητος του βρίσκεται μαγικά τριγυρισμένος ἀπὸ ὄρους ἀρύσειζης βεβαιότητας. Τί θὰ συμβῇ; Πιθανῶς δὲ θὰ πάψῃ ποτὲ νὰ εἶναι νέος, θὰ νοιώσῃ τὴν τάση του γιὰ διαθεσιμότητα κολακευμένη, ὑποδουλισμένη, ἐνισχυμένη. Κατὰ τὴν γνώμη μου αὕτη εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Γκαίτε. Ὑπῆρχε σ' αὐτόν, καθὼς σ' ὅλους τοὺς μεγάλους ποιητές, μιὰ ὀργανικὴ προδιάθεση νὰ μείνῃ πάντα νέος. Ἡ ποίησις εἶναι ἐφηβεία σὲ ζύμωση καὶ ἔτσι διατηρεῖται. Γι' αὐτὸ κι' ἐκεῖνα τὰ ξεσπάσματα ἐρωτισμοῦ σὲ προχωρημένη ἡλικία τοῦ Γκαίτε ποὺ συνοδεύονταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνοιξιὰτικα στοιχεῖα — εὐθυμία, μελαγχολία, στίχους —. Γιὰ μιὰ ἰδιοσυγκρασία ἔτσι ἦταν ἀποφασιστικὴ ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις νὰ τοῦ αἰφνιδιάσῃ τὴν πρώτη νεότητα: τὴν ἀρχικὴ. Κατὰ κανόνα εἶναι ἡ πρώτη ὥρα ὅπου αἰσθανόμαστε καταπιεσμένοι ἀπὸ τὰ γύρω. Ἀρχίζουν οἱ σοβαρὲς οἰκονομικὲς δυσκολίες, ἀρχίζει ὁ ἀγώνας μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἀποκαλύπτονται ἡ ταχύτητα, ἡ βιαιότητα, ἡ ἐχθρότητα τῶν ἀνθρωπίνων καταστάσεων. Αὐτὸ τὸ πρῶτο κτύπημα ἢ καταστρέφει γιὰ πάντα τὴν ἡρωϊκὴ ἀποφασιστικότητα νὰ γίνουμε αὐτὸ ποὺ μυστικὰ εἴμαστε, καὶ ξυπνᾷ μέσα μας ὁ φιλισταῖος, ἢ ἀντίθετα στὴ σύγκρουση μὲ τὸ «ἐνάντια σὲ μὲ» ποὺ εἶναι τὸ σύμπαν ἐκφράζεται αὐτόματα τὸ ἐγὼ μας, ἀποφασίζει νὰ ε ἱ ν α ι, νὰ ἀντισταθῇ, νὰ σφραγίσῃ μὲ τὴν εἰκόνα του τὸ ἐξωτερικὸ πεπρωμένο. Ἀλλά, ἂν ἀντὶ νὰ σκοντάψῃ αὕτη τὴν ὥρα τῆς πρώτης ἀντίστασης στὸν κόσμον, ὑποχωρήσῃ αὐτὸς μπροστὰ μας, σύντομα θὰ λειώσῃ γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό μας καὶ μὲ μαγικὴ εὐπείθεια θὰ ἐκπληρώσῃ ὅλες μας τὶς ἐπιθυμίες, τὸ ἐ γ ῶ μας θὰ ἀποκοιμηθεῖ φιλήδονα. Ἀντὶ νὰ ξεκαθαριστῇ, θὰ ἀφανιστῇ. Τίποτα δὲν ἐξασθενίζει τόσο τὴν βαθιὰ μας τάση γιὰ καταφυγὴ ἀπὸ τὰ ὑπαρξιακά στοιχεῖα ὅσο ἡ πληθώρα εὐνοϊκῶν καταστάσεων. Αὐτὸ ἔκανε ἡ Βαϊμάρη στὸν Γκαίτε ἐκείνη τὴν ἀποφασιστικὴν περίοδο. Διευκόλυνε τὴν διαιώνισιν τῆς νεότητός του καὶ ἔμεινε πάντα σὲ διαθεσιμότητα. Μονομιᾶς λύθηκε τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημά του «δίχως» γι' ἀντάλλαγμα νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ γάτι τὸ καθορισμένο.

Ὁ Γκαίτε συνήθισε νὰ ἐπιπλέῃ πάντῃ στὴ ζωὴ — ξέχασε πὼς εἶναι ναυαγός. Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐνέργειές του, ποὺ σ' αὐτόν ἦταν πεπρωμένο, ἐκφυλίστηκαν σὲ ροπή (διάθεση). Ἐγὼ δὲν βροῖσκω στὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ του οὔτε μιὰ στιγμὴ βασανιστικῆς προσπάθειας. Καὶ ἡ προσπάθεια τότε μόνον εἶναι οὐσιώδης ὅταν ἀρχίσῃ νὰ βασανίζει. Ὅλη τὴν ἄλλῃ ὥρα εἶναι... «ἀσχολία», ἡ προσπάθεια χωρὶς προσπάθεια, ποὺ κάνει τὸ φυτὸ γιὰ ν' ἀνθίσῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ. Ὁ Γκαίτε φ υ τ ο π ο ι ε ῖ τ α ι. Τὸ φυτὸ εἶναι ἡ ὀργανικὴ ὑπαρξὴ ποὺ δὲν ἀγωνίζεται μὲ τὸ περιβάλλον του. Γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ζήσῃ παρὰ μόνον γάτω ἀπὸ εὐνοϊκὰς συνθῆκες. Ἡ Βαϊμάρη ὑπῆρξε τὸ κουκούλι τοῦ μεταξιοῦ ποὺ ὁ μεταξοσκώληκας ὑφαίνει γιὰ νὰ τὸ βάλῃ ἀνάμεσα σ' αὐτόν καὶ στὸν κόσμον.

Θὰ πῆτε πὼς πιάσχω ἀπὸ φοβία ἀδικοιολόγητῃ γιὰ τὴν Βαϊμάρη. Ἴσως! Ἀλλὰ ἐπιτρέψτε μου αὐτὴν τὴν ἀπλὴν ὑπόθεσιν. Ἔστω, φίλε μου, ἕνας Γερμανὸς ἔξυπνος. Λοιπὸν σὰς παρακαλῶ νὰ νοιώσετε τὸ REALIZE — καθὼς θάλεγαν οἱ Ἑγγλέζοι — τὴν ἔννοια τῶν λέξεων «Πανεπιστήμιον τῆς Ἰένας» ἀπὸ τὸ 1790 ὡς τὸ 1825. Ἀκούσατε καλὰ φίλε μου; «Ἰένα» «Ἰένα» σὲ ἀπόστασις χιλιάδων χιλιόμετρων καὶ ἀκόμα περισσότερο σὲ ἀπόστασις ἐτερογένειας ἐγὼ ποὺ εἶμαι ἕνας μικρὸς ἰθιροξέλτης ἀναθρεμμένος σὲ μιὰ ἄνυδρον μεσόγειον βοιωπλαγιά, σὲ ὀκτακόσια μέτρα ὕψος πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα — τὸ μέσο ἀφρικανικὸ ὑψόμετρο — δὲν μπορῶ ν' ἀκούσω αὐτὸ τὸ ὄνομα δίχως δέος. Ἡ Ἰένα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σημαίνει μυθώδη πλοῦτον ὑψηλῶν πνευματικῶν ἐρεθισμῶν. Δὲν εἶναι αὐτὸ σύμπτωμα τρομερὸ τῆς ἀ-

διαβροχοποίησης της Βαϊμάρης; Εύρισκόμενη 20 χιλμ. από την Ίένα, ή Ίένα δὲ θὰ κατορθώσῃ ν' ἀποχρωματίσῃ κάπως τὴ Βαϊμάρη; Ποτέ μου δὲν μπόρεσα νὰ φαντασθῶ τὸν Fichte νὰ ζουβεντιάξῃ μὲ τὴν κυρία Stein, γιατί δὲν φαντάζομαι πὼς θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ συζητήσουν ἕνας βούβαλος μὲ μιὰ σκιά.

Καὶ ἡ φύσις τοῦ Γκαίτε ἦταν τόσο θαυμάσια! Τί ἔξαρση ἀντιστοιχοῦσε σὲ κάθε κομμάτι αὐθεντικὸ τοῦ κόσμου ποὺ τοῦ ξεδιπλωνότανε. Ἀρκοῦσε λίγο δαδὶ γιὰ νὰ ὑψωθοῦν πανύψηλες φλόγες. "Ο, τιδήποτε: ἕνα ταξίδι στὸ Ρῆνο, μιὰ ἐποχὴ στὸ Μάριενμπαντ, μιὰ ἐνδιαφέρουσα γυναίκα ποὺ νὰ διασταυρωθῇ μαζί της στὴν Βαϊμάρη σὰ σύννεφο διαβατάριζο... φλόγες, φλόγες!

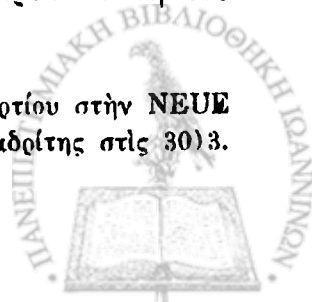
Ἡ Βαϊμάρη τὸν χώρισε ἄνετα ἀπὸ τὸν κόσμο ἀλλὰ σὰ συνέπεια εἶχε νὰ τὸν χωρίσῃ κι' ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐφαχνε τόσο ὁ Γκαίτε τὸ πεπρωμένο του, τοῦ ἦταν τόσο λίγο ξεκάθαρο, γιατί ἀναζητώντας το ἦταν κιόλας ἀπ' τὴν ἄλλῃ μεριά ἔτοιμος νὰ δραπετεύσῃ ἀπ' αὐτό. Πότε - πότε στρίβοντας καμιά γωνία ἀντάμωνε ξαφνικὰ τὸ ἐγὼ ποὺ αὐτὸς ἦταν καὶ τότε ἀναφωνοῦσε μὲ μοναδικὴ ἀθωότητα: «Eigentlich bin ich zum Schriftsteller geboren!» «Μὰ τὴν ἀλήθεια ἐγὼ γεννήθηκα γιὰ νάμαι συγγραφέας».

Ὁ Γκαίτε ἔφτασε σὲ σημεῖο νὰ αἰσθάνεται ἕνα κοῦμα ἀπὸ τρόμο καὶ μῖσος γιὰ κάθε τι ποὺ σήμαινε ἀπόφαση ἀμετάκλητη. Καθὼς φεύγει ἀπὸ τὸν ἔρωτα ἀκριβῶς τὴν στιγμὴ ποὺ αὐτὸς μετατρέπεται σὲ ἄδυσσο ὅπου πέφτει, δηλαδή σὲ πεπρωμένο, ἔτσι φεύγει κι' ἀπὸ τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση, κι' ἀπὸ τὴν γερμανικὴν ἐξέγερση. Γιατί; Ὁ Ναπολέον τὸ εἶπε: Ἡ Π ο λ ι τ ι κ ῆ ε ἵ ν α ι τὸ π ε π ρ ω μ ἔ ν ο! Et cætera et cætera! Τὸ θέμα εἶναι ἀστείρευτο. Ἐγὼ τὸ ἔ- τὸ ἔθιξα μονόπλευρα, σ' ἕναν μόνο ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστές του, υπερβάλλοντας. Ἀλλὰ τὸ νὰ σκέπτεσαι καὶ νὰ μιλάς εἶναι πάντα νὰ υπερβάλῃς. Μὲ τὸ νὰ μιλάμε καὶ νὰ σκεπτόμαστε, πρόθεσή μας εἶναι νὰ ἐκφράσουμε τὰ πράγματα κι' αὐτὸ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὰ ἐπιτείνουμε, νὰ τὰ ἐξαρθρώσουμε, νὰ τὰ σχηματοποιήσουμε. Ὅλη ἡ σύλληψις κι' ὅλας εἶναι ὑπερβολή.

Τώρα θάπρεπε ν' ἀποδείξουμε πὼς ὁ Γκαίτε ποὺ ὑπῆρξε ἄπιστος στὸ ἐγὼ του, ὑπῆρξε ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπέδειξε στὸν καθέναν μας τὴν πίστη γιὰ τὸ δικὸ μας. Αὐτὴ ἡ δουλειὰ ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸν Γκαίτε, ποὺ μᾶς σκιαγραφήσατε. Δὲν ὑπάρχει θέμα πιὸ ἐλκυστικό. Γιατί εἶναι ἡ περίπτωση ποὺ οὔτε οἱ βοτανολογικὲς του ιδέες γιὰ τὴν ζωὴ, οὔτε ἡ συμπεριφορὰ του στὴ ζωὴ ἀξίζουν γιὰ εἰσαγωγὴ σὲ ὁδηγὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἐγὼ του ἢ τὸ πεπρωμένο του. Κι' ὅμως — πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο — δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία πὼς ὁ Γκαίτε, γιὰ τὸν ὀρίζοντά μας, ὑπῆρξε τὸ μεγάλο ἀστέρι ὁδηγὸς ποὺ μᾶς ἔσπρωχνε στὸν ἀποφασιστικὸ δρόμο: «Λευτερώσου ἀπ' ὅ λ α τ' ἄ λ λ α γιὰ τὸ δρόμο πρὸς ἐσένα τὸν ἴδιο!» Αὐτὸ ποὺ ὑποστηρίζω εἶναι ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς μορφῆς τοῦ Γκαίτε γιὰ νὰ μπορῇ νὰ ἔχῃ βαρύτητα ριζικώτερη σ' αὐτό, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ μᾶς ἐξηγηρηθῇ, τότε μόνο τὸ ἐπιτυχάνει ὅταν λαμβάνῃ τὴν μορφήν τῆς συσχέτισής μας μαζί του.

Δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνας τρόπος νὰ σώσουμε τὸ κλασσικό: Νὰ τὸ μεταχειριστοῦμε γιὰ τὴν ἴδια μας σωτηρία --- δηλαδή ἀπογυμνώνοντάς το ἀπὸ τὸ κλασσικισμό του, σέρονοντάς το ὡς ἐμᾶς, ἐκσυγχρονίζοντάς του, διοχετεύοντάς του νέο παλμὸ μὲ τὸ αἷμα ἀπ' τὶς δικές μας φλέβες ποὺ τὰ στατιστικά του εἶναι τὰ δ ι κ ᾶ μ α ς πάθη... καὶ τὰ... δ ι κ ᾶ μ α ς προβλήματα. Ἀντὶ νὰ τοὺς γιορτάζουμε ἐκατονταετηρίδες ἐπὶ ἑκατονταετηρίδων, νὰ ἀποπειραθοῦμε τὴν νεκρανάσταση τοῦ κλασσικοῦ, ἐπαναφέροντάς το στὴ ζωὴ.

- 1) Δοκίμιον τοῦ ἰδίου «Γκαίτε Ἑλενθερωτὴς» δημοσιευμένο στίς 22 Μαρτίου στὴν NEUE ZEITUNG καὶ διαβασμένο συμπληρωμένο στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαδρίτης στίς 30)3.

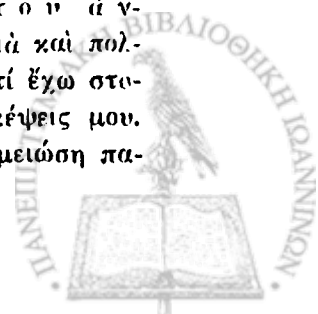

Στις 4 'Ιουνίου τοῦ 1866 ἕνας διαλεγτὸς μαθητὴς τοῦ MOMMSEN παρουσίασε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διδακτορικῆς του ὁμιλίας τὴν ἀκόλουθο θέσι: *Historiam puto scribendam esse et cum ira et cum studio*. «Διατείνομαι ὅτι ἡ ἱστορία πρέπει νὰ γράφεται μὲ ὀργὴ καὶ μ' ἐνθουσιασμό».

Ἡ μεγαλύτερη ἀφέλεια θὰ εἶναι νὰ πιστεῦν κανεὶς πὼς ἡ *ira et studium* εἶναι ἀχτύπητη ἀπὸ τὴν «ἀντιζευμενικότητα». Λές κι' αὐτὴ θὰ ἦταν ἄλλο πράγμα ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες ἐπινοήσεις ποὺ χρωστᾶμε στὴν *ira et studium* τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπῆρξε ἕνας καιρὸς ποὺ πιστεύανε ὅτι οἱ ὀρχιδέες γεννιόντουσαν στὸν ἀέρα, δίχως ρίζες. Ὑπῆρξε καιρὸς ποὺ πίστεψαν πὼς ἡ κουλτούρα δὲν χρειάζονταν ρίζες... Δὲν εἶναι πολὺ καιρὸς κι' ὅμως ἔχει περάσει κιόλας τόσοσ...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Στὸ θαιμάσιο βιβλίο τοῦ Χάιντεγκερ «Χρόνος καὶ Εἶναι» ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1927, ὁ συγγραφέας φθάνει σ' ἕναν ὁρισμὸ τῆς ζωῆς, σχετικὰ μὲ αὐτὴ. Δὲν θὰ μπορούσα νὰ προσδιορίσω ποιὰ εἶναι ἡ ὁμοιότης ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία τοῦ Χάιντεγκερ καὶ σ' ἐκείνην ποὺ πάντα ἐνέπνεε τὰ ἔργα μου ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλους λόγους καὶ γιατί ἀκόμα τὸ ἔργο τοῦ Χάιντεγκερ δὲν ἔχει ὁλοκληρωθῇ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ στοχασμοί μου εἶναι ἀνεπαρκῶς ἐκτεθειμένοι, σὲ μορφὴ φυλλαδίων. Ἀλλὰ πρέπει νὰ δηλώσω πὼς ἔχω κάποια διαφορὰ μ' αὐτὸν τὸν συγγραφέα. Διὰ τῆς βίας ὑπάρχουν μία ἢ δύο σημαντικὲς συλλήψεις στὸν Χάιντεγκερ ποὺ δὲν προϋπάρχουν πολλὲς φορές μὲ προήγηση δέκα τριῶν χρόνων, στὰ βιβλία μου. Γιὰ παράδειγμα: Ἡ ἀντίληψη τῆς ζωῆς σὰν ἀνησυχία, ἀπασχόληση καὶ ἀβεβαιότητα, καὶ τῆς γνώσης σὰν βεβαιότητα καὶ ἀπασχόληση γιὰ τὴν βεβαιότητα ὑπάρχει πλατιὰ στὸ πρῶτο μου βιβλίο «Μεταμορφώσεις τοῦ Κιχώτη» ἔκδοσις τοῦ! 1914! — Κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλο «Κουλτούρα - βεβαιότηης». Κι' ἀκόμα: ἐκεῖ βρίσκεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ τοῦ στοχασμοῦ στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς κουλτούρας γιὰ τὴν εἰδικὴ περίπτωσιν καὶ τὴν τόσο ἐνδιαφέρουσα γιὰ ἕνα θέμα ὅπως καὶ ὁ Πλάτων. Τὸ ἴδιο λέγω καὶ γιὰ τὴν ἐλειθέρωση «τῆς οὐσιαστικῆς ὑπαρξῆς» ὅπως κάθε «πράγμα» στὴν ἰδέα τοῦ εἶναι, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ Χάιντεγκερ ἐφθασε σ' αὐτὴν ὅπως ἐγὼ τὴν ἐκθέτω ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια σὲ δημόσιες διδασκαλίες κι' ὅπως ἤδη παρουσιάστηκε στὸν πρόλογο τοῦ παρὰ πάνω πρώτου βιβλίου μου κι' ἀκόμα ἐκτεθειμένη πολλὲς φορές στὶς ἐκθέσεις τοῦ προκαθορισμοῦ (ἂν καὶ σήμερον προτιμῶ ἄλλους ὅρους πρὸ δυναμικὸς καὶ λιγώτερο διανοουμενιστικὸς). Ἡ ζωὴ σὰν ἀντιμετώπιση τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς περιπτώσεώς του σὰν «διάλογος διναμικὸς ἀνάμεσα στὸ ἄτομον καὶ στὸν κόσμον» σὲ πολλὰ χωρία. Ἡ συγχρότηση τῆς ζωῆς σὰν μελλοντικότηας, εἶναι τὸ πρῶτον ἐπίμονον LEIT MOTIV τῶν συγγραμμάτων μου ἐμπνευσμένο οἶγουρα, ἀπὸ ἐρωτήματα πολὺ μακρονὰ ἀπ' τὸ ὑπαρξιακὸ πρόβλημα ποὺ ἐγὼ υἱοθετῶ, ὠθημένα ἀπὸ τὴν λογικὴν τοῦ COHEN. Ἔτσι «καταλήγοντας, ἡ ἐκ νέου ἀπορρόφηση τῆς σύμπτωσης εἶναι τὸ συγκεκριμένο πεπρωμένο τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ θεωρία τοῦ ἀνυπότακτου βάρους» (σελίδα 43) ποὺ ἀργότερα τὸ ἀποκάλεσα «αὐθεντικὸ ἐγὼ». Μέχρι τὴν παρουσίαση τῆς ἀλήθειας (VERIDAD) σὰν ΛΗΘΕΙΑ (στὸ κείμενον ΛΕΤΗΕΙΑ) μὲ τὸ ἐτιμολογικὸ νόημα, τῆς ἀνακάλυψης, τῆς ἀποκάλυψης, τοῦ νὰ σύρῃς τὸ πέπλο ἢ τὸ κάλυμμα γίνεται στὴ σελίδα 80, μὲ τὴν ἐπιβύρυνση ὅτι σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο φαίνεται πᾶς ἡ γνώση κάτω ἀπ' τὸν ἀνθρώπον τοῦ «φωτὸς» καὶ τῆς «σαφήνειας» σὰν κατηγορηματικῆς προσταγῆς καὶ ἀποστολῆς περιλαμβανομένης «στὶς ρίζες τῆς ἰδιοσυστασίας τοῦ ἀνθρώπου». Περιορίζομαι νὰ κάνω μιὰ γιὰ πάντα αὐτὲς τὶς ἀποσαφήνισεις, μιὰ καὶ πολλὲς φορές ἐκκληττομαι ποὺ οὔτε οἱ πρὸ κοντινοὶ ἔχουν τὴν παραμικρὴν ἰδέαν γιὰ τὸ τί ἔχω στοχασθῇ καὶ γράψῃ. Σαστισμένοι ἀπὸ τὶς εἰκόνες μου γλιστροῦν πάνω ἀπ' τὶς σκέψεις μου. Ἀπέραντα χρωστῶ στὴν γερμανικὴ φιλοσοφία καὶ ἐλπίζω πὼς κανεὶς δὲν θὰ μὲ μειώσῃ πα-

ραγνωρίζοντας την προσφορά του μόχθου μου πού το κυριώτερο μέλημά του ήταν νά πλουτίσει τήν ισπανική διανόηση μέ τò χείμαρρο του γερμανικοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ. Ἀλλά σὸ τέλος ἔχω ὑπερβάλει σ' αὐτὸ τὸ θέμα κι' ἔχω ὑποτιμήσει πὺλ πολὺ ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε τὶς προσωπικὲς καὶ βασικὲς μου ἔρευνες. Γιά παράδειγμα: «Νά ζῆς εἶναι, ἀναμφισβήτητα, νάχης νά κάνης μέ τὸν κόσμον, νά κατεινύνεσαι πρὸς αὐτόν, νά δοῦς μέσα σ' αὐτόν, νά ἀπασχολῆσαι μέ αὐτόν». Τίνος εἶναι αὐτό; τοῦ Χάϊντεγκερ τὸ 1927 ἢ δημοσιευμένο ἀπὸ μένα μέ ἡμερομηνία Δεκέμβριος τοῦ 1924 εἰς τὴν NACION, τοῦ BUENOS AIRES κι' ἀργότερα στὸν Τόμο VII τοῦ «EL ESPECTADOR»; Γιατὶ τὸ κακὸ εἶναι πὼς αὐτὴ ἡ διατύπωση δὲν εἶναι τυχαία ἀλλὰ ἐκπορεύεται ἀπ' αὐτὴ — τίποτε λιγώτερο — γιὰ νά ὑπαινιχθῇ ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ὁμοούσια μέ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ γιατί αὐτὴ ἔχει ἀνάγκη νά βγῇ στὸν «κόσμον» πού ἤδη στὶς παραγράφους μου σημαίνει, ὅχι τὸ ἄθροισμα τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὸν «ὀρίζοντα» (SIC) τοῦ συνόλου ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ εἶναι διάφορος ἀπ' αὐτά. Νά συναντᾶς στοιχεῖα τέτοια σὰν κι' αὐτὰ πού ἀναφέρω, θαρρῶ πὼς ντροπιάζει κάπως τοὺς νέους πού ἀπὸ καλὴ ἢ πῖστη τὰ ἀγνοοῦσαν. Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ κακὴ ἢ πῖστη τὸ πρᾶγμα δὲ θάχε σημασία. Τὸ καλὸ γι' αὐτοὺς εἶναι ν' ἀνακαλύψουν ὅτι ἀπὸ καλὴ πῖστη τὸ ἀγνοοῦσαν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποβαίνει προβληματικὴ ἢ προσωπικὴ τοὺς καλὴ πῖστη. Ἀνεξάρτητα ἀπ' ὅλα αὐτὰ αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις καταλήγουν σὲ μιὰ πού πάντα τὴν ἀποσιωποῦσα καὶ πού τώρα θὰ τὴν θίξω λακωνικά. Ἐγὼ ἐξέδωσα ἓνα βιβλίο τὸ 1923 μέ κάποια ταπεινότη — ἴσως ἡ ὀριμότητα τῆς ὑπαρξῆς μου θὰ μοῦ ἐπέτρεπε νά τὴν ἐνστερνισθῶ τώρα —. Εἶχε τίτλο «τὸ θέμα τοῦ καιροῦ μας». Σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο, ὅχι μέ λιγώτερη σεμνότητα, ἀναφέρεται πὼς τὸ πρόβλημα τοῦ καιροῦ μας συνίσταται σὲ νά περιορίσουμε τὸν καθαρὸν λόγο σὲ «Λόγο ὑπαρξιακό». Εἶναι κανεῖς πού νά ἐπιχείρησε, ὅχι νά συναγάγῃ τὶς συνέπειες τὶς πὺλ ἄμεσες αὐτῆς τῆς φράσης, ἀλλὰ ἀπλῶς νά καταλάβῃ τὴν σημασίαν της; Ἐχουν μιλήσει πάντα ὅχι χωρὶς τὶς διαμαρτυρίες μου γιὰ τὸν ὑπαρξισμό μου, ἀλλὰ ποτὲ κανεῖς δὲν ἀποπειράθηκε νά στοχασθῇ μαζί — ὅπως σ' αὐτόν τὸν τύπο προτείνεται — τὶς ἐκφράσεις «Λόγος» καὶ «ὑπαρξιακός». Κανεῖς, σὲ κατακλείδα δὲ μίλησε γιὰ τὸ «RACIO — VITALISMO» μου. Ἀκόμα καὶ τώρα μετὰ πού τὸ ὑπογράμμισα πόσοι θὰ μπορέσουν νά τὸ καταλάβουν — νά καταλάβουν τὴν «Κριτικὴ τοῦ ὑπαρξιακοῦ Λόγου» πού σ' ἐκεῖνο τὸ βιβλίο ἀναγγέλλεται; Καθὼς ἔχω σωπάσει πολλὰ χρόνια θὰ σωπάσω ἀκόμα πολλὰ, χωρὶς ἄλλη διακοπὴ ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖωμα πού τίποτα ἄλλο δὲν κάνει παρὰ νά βάλῃ στὴν τροχίαν τῆς τὴν ξεστρατισμένη καλὴ πῖστη.

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΒΗΛΑΡΑΔΕΣ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Στην ελληνική εφημερίδα του Βουκουρεστίου «ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ», που εκδόθηκε μεταπολεμικά και υπήρξεν ο καλύτερος επίλογος της ιστορίας της Έλληνικής Δημοσιογραφίας στη Ρουμανία, τον Μάρτιο 1945 δημοσιεύτηκε σε συνέχειες μια ενδιαφέρουσα ανακοίνωση για το «Έλληνικό βιβλίο στη Ρουμανία», του καθηγητού του Πανεπιστημίου 'Ιασίου Dan Simonescu (Ντάν Σιμωνέσκου). Η ανακοίνωση είχε γίνει στο «'Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών και Μελετών» του οποίου Διευθυντής ήταν ο Ρουμάνος Υφυπουργός Παιδείας, Victor Papacostea (Βίκτωρ Παπακώστεα).

Η ανακοίνωσή μου, έγραφεν ο Ρουμάνος Καθηγητής, για νάναι περισσότερο κατανοητή, θά μπορούσε να τιτλοφορηθεί: «Βιβλιογραφικά προβλήματα που αναφέρονται στο ελληνικό βιβλίο, στη Ρουμανία, της περιόδου 1642—1830, προβλήματα που έμφανίστηκαν συνεχώς ύστερα από τη συγγραφή των δύο τελευταίων τόμων της παληάς Ρουμανικής Βιβλιογραφίας».

Σ' αυτή την ανακοίνωση συναντούμε και το όνομα του 'Ιωάννη Βηλαρά. Γράφει ο Σιμωνέσκου: «Ανάμεσα στους σημαντικώτερους συγγραφείς του 10' αιώνας, που ενδιαφέρουν είναι οι ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΗΛΑΡΑΣ, Πολυζώης Κόντης ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΔΟΥΚΑΣ, Δαυιήλ Φιλιππίδης, Διονύσιος Φωτεινός, Δημήτριος Παναγιωτίδης, Γκοβδελάς 'Αθαν. Χριστόπουλος και Κωνστ. Βαρδαλάς (Βαρδαλάχος). Σ τ ο μ ο ρ φ ω τ ι κ ο σ χ η μ α τ ι σ μ ο ὅ λ ω ν αὐ τ ῶ ν τ ῶ ν σ υ γ γ ρ α φ ῶ ν, σ τ ῆ δ η μ ό σ ι α ἐ κ δ ή λ ω σ ή τ ω ν, ο ί Ρ ο υ μ α ν ι κ έ ς χ ῶ ρ ε ς διεδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο και για τούτο ἡ Βιβλιογραφία τοῦ Βρετοῦ εἶναι πολύτιμο βοήθημα για τὴ μελέτη τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας». (Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας).

Ἡ παρουσία τοῦ Νεόφυτου Δούκα στὴ Ρουμανία, εἶναι γνωστὴ, για τούτο μᾶς σταμάτησε περισσότερο τὸ ὄνομα τοῦ Βηλαρά. Δυστυχῶς ἡ ανακοίνωση δὲν περιέχει περισσότερα στοιχεία που νὰ δικαιολογοῦν τὴ διευκρίνηση τοῦ Σιμωνέσκου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «στὸ μορφωτικὸ σχηματισμὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, που προαναφέραμε, δηλαδή καὶ τοῦ Βηλαρά, καὶ στὴ δημόσια ἐκδήλωσή των, οἱ Ρουμανικὲς χῶρες διεδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο κ.λ.π.», γιατί ἀπὸ ὅσα στοιχεῖα ἔχομε ὑπόψη μας, δὲν προκύπτει ὅτι καὶ ὁ Βηλαράς ἔζησε για σύντομο, ἔστω, χρονικὸ διάστημα στὶς Ρουμανικὲς Χῶρες, ὅπως ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Χριστόπουλος καὶ οἱ ἄλλοι τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Ρουμάνος Καθηγητής.

Τὸ ἐνδεχόμενο κάποιας συγχύσεως μὲ ἄλλον, δηλαδή μὲ τὸν Νικόλαο Βηλαρά, θεῖο τοῦ ποιητῆ μας, που εἶχεν ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ τὰ μικρά του χρόνια στὴ Βλαχία καὶ «διέπρεπεν ἐκεῖσε ἐπὶ ἀξιοῖτητι καὶ παιδείᾳ καταλαβὼν ἀξιολόγους πολιτικὰς θέσεις...» ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, δὲν γίνεται εὐκόλα πιστευτό, ἐπειδὴ στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία τοῦ Βρετοῦ που ἔχει, φαίνεται, ὑπόψη του ὁ Σιμωνέσκου, ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο, ὁ ἕνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο.

Ἔτσι, τὸ ἐρώτημα καὶ ἡ ἀπορία για μιὰ πιθανὴ σχέση τοῦ 'Ιωάννη Βηλαρά, μὲ τὶς ρουμανικὲς χῶρες παραμένουν καὶ μόνο μιὰ ἐρευνα στὰ Ἀρχεῖα τῆς Ρουμανικῆς Ἀ-

καδημίας θὰ μπορούσε νὰ μᾶς δώσει μιὰ θετικώτερη ἀπάντηση καὶ πιθανὸν πληρέστερα στοιχεῖα γιὰ τὴν παρουσία τῶν Βηλαράδων στὴ Ρουμανία.

Εἶναι, ὡστόσο, ἐξακριβωμένο ὅτι ὁ Νικόλαος Βηλαράς, ἀδελφὸς τοῦ Στεφάνου, καὶ κατὰ συνέπεια θεῖος τοῦ ποιητῆ μας, ταξιδεύτηκε νέος στὴ Βλαχιά, ὅπου μορφώθηκε καὶ διέπρεψε σὰ λόγιος καὶ μελοποιὸς κανόνων. Ἐγράψε παρακλητικὸ κανόνα, ὠδάρια τετράστιχα γιὰ τὸν Μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριο, στίχους γιὰ τὸν Ἰωάννη Σκαρλάτο Γκίκα καὶ ἐτύπωσε στὴ Λειψία, μὲ δικά του ἔξοδα, συλλογὴ ποιημάτων ποὺ ἐγκωμίαζαν τὸν Ἰ. Ὑψηλάντη. Ἀλλὰ συγγράμματά του τυπώθηκαν στὴ Βενετία.

Ὅπως βλέπομε ἡ ἔφεση πρὸς τὴ στιχουργία καὶ τὴν ποίηση ἐμφανίζεται σὰν χαρακτηριστικὸ γνώρισμα αὐτῆς τῆς οἰκογένειας τῶν Βηλαράδων.

Ὁ γιὸς του, Ἀλέκος Βηλαράς, γεννήθηκε στὸ Βουκουρέστι καὶ ἔζησε στὴ Βλαχιά ὅπου κατέλαβε ὑψηλὰ διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ ἐπίζηλη κοινωνικὴ θέση. Εἶταν γραμμένοι στὸν κατάλογο τῶν Ἀρχόντων καὶ ἔπως ἀνέφερεν ὁ Ἀκαδημαϊκὸς C. Giurescu (Κ. Τζιουρέσκου) στὴν περυσινὴ του διάλεξη στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία Ἀθηνῶν, ὅταν κηρύχτηκε ἡ Ἐπανάσταση στὰ Πριγκηπάτα καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἔφτασε στὰ πρόθυρα τοῦ Βουκουρεστίου, στὸ χωριὸ Κολεντίνα, τὸν ἐπισκέφτηκεν Ἐπιτροπὴ τῶν Ἀρχόντων μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μητροπολίτη Διονύσιο, στὴν ὁποία μετεῖχε καὶ ὁ Ἀλέκος Βηλαράς.

Ὅτι ὁ Ἀλέκος Βηλαράς εἶταν ἀνάμεσα στοὺς Ἀρχοντες ποὺ ἀναμίχθηκαν στὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως στὰ Πριγκηπάτα, μᾶς τὸ βεβαιώνει καὶ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἱστορικὸς Ἀντρέϊ Ὀτσέτεα στὰ δυὸ βιβλία του ποὺ ἀναφέρονται στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, τὸν Τούντορ Βλαντιμυρέσκου καὶ τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ '21 στὴ Βλαχιά.

Ἔτσι μαθαίνομε ὅτι ὁ Ἀλέκος Βηλαράς ὑπῆρξεν ὁ συντάκτης ἑνὸς ὑπομνήματος ποὺ ἀπεκάλυπτε τὰ κολοσσιαῖα ποσὰ ποὺ διοχετεύονταν στὸ τουρκικὸ αὐτοκρατορικὸ θησαυροφυλάκιο καὶ στὰ θυλάκια τῶν μεγάλων ἀξιωματούχων τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως στὴν Πόλη ἀπὸ τὶς Ἡγεμονίες.

Μιὰ ἄλλη πληροφορία σχετικὴ μὲ τὸν Ἀλέκο Βηλαρά, παρμένη ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Ρουμάνου Ἀκαδημαϊκοῦ, ἀναφέρει ὅτι σ' ἓνα κατάλογο προγραφῶν ποὺ εἶχε συντάξει ὁ Τούντορ Βλαντιμυρέσκου, ὅταν γιὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα εἶχεν ἐγκατασταθεῖ στὸ Βουκουρέστι σὰν ἐρχηγὸς τοῦ Πριγκηπάτου, περιλαμβάνεται καὶ ὁ Ἀλέκος Βηλαράς, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἐκπέσει ἀπὸ ὅλα τὰ ἀξιώματα ποὺ διατηροῦσεν ὡς τότε.

Δὲν ξέρομε τὴν ἀφορμὴ οὔτε τὴν κατηγορία ποὺ δικαιολογοῦσεν αὐτὸ τὸ μέτρο. Ὅμως ἀπὸ τὴν ὅλη συμπεριφορὰ τοῦ Τ. Βλαντιμυρέσκου ἀπέναντι στὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ποὺ κατεῖχεν ἡγετικές θέσεις, συμπεραίνομε ὅτι τὸ μόνο ἀμάρτημα τοῦ Ἀλέκου Βηλαρά θὰ εἶταν ἡ ἑλληνικὴ του καταγωγὴ. Πολὺ πιθανὸν καὶ ἡ συγγένεια τοῦ Ἀλέκου Βηλαρά μὲ τὸν Ἡγεμόνα Στίρμπεη νὰ μὴ εἶταν ἄσχετη σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, γιὰτὶ ὁ Ἀραβαντινὸς στὴ «Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας», μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ γιὸς τοῦ Ἀλέκου Βηλαρά, φημισμῶς γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὴν παιδεία του, εἶταν γαμπρὸς τοῦ Ἡγεμόνα Στίρμπεη. Χάθηκεν ὅμως πρόωρα, γιὰτὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ πλοῖο μὲ τὸ ὁποῖο ἐπέστρεφεν ὁ πεθερὸς του Ἡγεμόνας Στίρμπεη ἀπὸ τὴν Πόλη, στὴν ἔδρα του, ἐγλίστρησε καὶ ἔπεσε στὸν ποταμὸ Δούναβη, στὸ λιμάνι τῆς Βραΐλας, καὶ πνίγηκε.

Ἡ βασιλεία τοῦ Τ. Βλαντιμυρέσκου στὸ Βουκουρέστι εἶταν πολὺ σύντομη κι' ἔτσι μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ προγραφές του δὲν πραγματοποιήθηκαν. Ἀπὸ τὰ περιωρισμένο στοιχεῖα ποὺ ἀναφέραμε ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ παρουσία τῶν Βηλαράδων, στὴ Βλαχιά, σημειώνεται μὲ σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα αὐτῆς τῆς χώρας, ποὺ ἔγινε πατρίδα τους καὶ τὴν ὑπηρετήσαν, ὅπως φαίνεται, μὲ ἀφοσίωση καὶ ἀγάπη.

Θὰ εἶταν, ὡστόσο, ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας γιὰ νὰ ἔλθουν στὸ φῶς περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τῶν Βηλαράδων τῆς Ρουμανίας.

Ἡ πιθανότητα νὰ πληροφορηθοῦμε ἂν ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὸν ποιητὴ μας καὶ τοὺς ἄλλους Βηλαράδες τῆς Ρουμανίας, οἱ συνηθισμένες συγγενικὲς σχέσεις ἢ κάποια ἐπικοινωνία, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ περιωρισμένη, ἀφοῦ ὡς τώρα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα (ἀλληλογραφία κ.λ.π.) ποὺ ἄφησεν ὁ δικὸς μας Βηλαράς, δὲν προέκυψε καμμιά σχετικὴ ἔνδειξη.

ΑΛΚΗΣ ΜΥΡΣΙΝΗΣ—ΜΑΝΘΟΣ

Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ὑστερ' ἀπ' τὴν νομοθέτηση (Ν.Δ. 1087), ποὺ ἔγινε γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν στὴν χώρα μας (πρόκειται, φυσικὰ, γιὰ ἓνα σοβαρὸ γεγονός), κάποιες ἀπόψεις μας, ποὺ εἶχαμε δημοσιεύσει κατὰ καιροὺς καὶ ποὺ εἶχαμε ἀναπτύξει, στὸ Α' Λογοτεχνικὸ Συνέδριο (Λάρισα, 1966), νομίζω πὼς τώρα παίρνουν μιὰ ἰδιαίτερη σημασία, τοῦλάχιστον ὡς συζήτηση. Γιατί, μιὰ γνώμη πάνω στὸ θέμα τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἀκόμα βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκκινήσεως γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ του, πιστεύω πὼς εἶναι πάντα ἐποικοδομητικὴ, τόσο γιὰ τὴν καλύτερη δυνατὴ ὀργάνωση αὐτῆς τῆς βοήθειας, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποδοτικώτερη ἀξιοποίησή της.

Στὴν προκειμένη περίπτωσι, θὰ σταθοῦμε, κυρίως — ἂν ὄχι ἀποκλειστικά, στὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ νομοθετήματος, ποὺ ἀναφέρεται στὶς χορηγίες (4.000 δρχ. τὸ μῆνα γιὰ μιὰ τριετία). Καί, πιὸ συγκεκριμένα, ἐδῶ θὰ περιορίσουμε τὶς ἀπόψεις μας, πάνω στὸ λογοτεχνικὸ τομέα, γιατί, γιὰ τοὺς καλλιτέχνες, θὰ πρέπει νὰ μιλήσουν ἄλλοι, πιὸ ἀρμόδιοι. Ἐν τούτοις, ὅμως, τίποτε δὲν ἀποκλείει τὴν γενίκευση, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν θεώρηση τοῦ ζητήματος, δεδομένου ὅτι ὁ χώρος αὐτὸς εἶναι περίπου κοινός.

Κατ' ἀρχήν, θεωρῶ πὼς ἡ χορηγία αὐτὴ, εἶναι μιὰ πολὺ καλὴ λύσις στὸ πράγματι δύσκολο πρόβλημα τοῦ σχήματος, ἀναφορικὰ μὲ τὴν μορφή ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἔχει ἡ ἐνίσχυσις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη γενικώτερα τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς στὸν τόπο μας. Μόνο ποὺ θὰ πρέπει, τὸ ὄργανο (ἡ ἐπιτροπὴ δηλαδὴ) ποὺ θὰ προτείνει τοὺς ὑποψήφιους γιὰ τὴν χορηγία λογοτέχνες, νὰ εἶναι, πρὸ παντός, ὅσο γίνεται πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ καὶ νὰ συμμετέχει, εἰ δυνατόν κατὰ προνομιακὴ μεταχείριση, καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς ἐπαρχίας (δηλ. μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀντιπροσώπευση τῆς ἐπαρχίας). Γιατί, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς, περισσότερο ἀπ' τοὺς λογοτέχνες (φυσικὰ τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς καλλιτέχνες) τῆς πρωτεύουσας, οἱ συνάδελφοί τους στὴν ἐλληνικὴ ἐπαρχία ἀντιμετωπίζουν πάντα δυσκολίες, τόσο γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἐργασίας τους, ὅσο καὶ γιὰ τὴν δημιουργία τους γενικώτερα, ἀφοῦ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κινηθοῦν μέσα σ' ἓνα κλίμα λίγο ἀσκητικό. Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτό, κάνει τοὺς πιὸ πολλοὺς νὰ σκέπτονται μὲ πικρία πὼς μένουν ἀγνοημένοι, ἔξω ἀπ' τὶς εὐκαιρίες, ποὺ θὰ δικαιούνταν νὰ ἔχουν στὴν σημερινὴ ἐποχὴ, γιὰ τὴν ἀξιοποίηση καὶ γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς τους. Γι' αὐτό, ἀπ' τὰ βασικὰ αἰτήματά τους, στὴν περίπτωσι τούτῃ, πιστεύω πὼς εἶναι νὰ μὴν μείνουν ἔξω ἀπ' τὴν ἐπιτροπὴ, ποὺ θὰ συγκροτηθεῖ γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ καὶ νὰ μὴν ἀγνοηθεῖ, ἐξ ἄλλου, τὸ γεγονός, πὼς, σὰν πνευματικὴ ἔκφρασις τῶν τριῶν τετάρτων περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας μας, θὰ πρέπει νὰ λάβουν τὸν ἀνάλογο ἀριθμὸ ἀπ' τὶς χορηγίες αὐτές. Ἀκόμα, πιστεύω πὼς, καὶ γιὰ λόγους πρακτικοὺς — ἀφοῦ ἡ χορηγία συνιστᾷ, πέρ' ἀπ' τὴν ἠθικὴ ἀμοιβή, καὶ μιὰ οὐσιαστικὴ οἰκονομικὴ βοήθεια — ἡ ἐπαρχία θὰ πρέπει νὰ προσεχθεῖ ὅπωςδὴποτε ἰδιαίτερα. Γιατί, πιὸ πολὺ στὴν ἐπαρχίαν, οἱ λογοτέχνες κι' οἱ καλλιτέχνες, δὲν ἔχουν πολλὰς εὐκαιρίες γιὰ νὰ αὐξήσουν τὸ πενιχρὸ τους εἰσόδημα. Καί, μὲ βάση αὐτὴν τὴν παρατήρησι, θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω τὰ παρακάτω σημεῖα, σχετικὰ μὲ τὴν ἐπάρκειαν, ἀφ' ἑνὸς καί, ἀφ' ἑτέρου, τὴν σκοπιμότητα, ποὺ, κατὰ τὴν γνώμη μου, θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὁ σκοπὸς τῶν χορηγιῶν:

1) Νομίζω πὼς ὁ ἀριθμὸς τῶν 80 περίπου χορηγιῶν (τόσες δίνουν, πάνω κάτω, τὰ 4.000.000 δρχ., ποὺ προβλέπονται γι' αὐτὲς ἐφέτος) εἶναι πολὺ μικρός.

2) Για να καλύψουν, κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, ουσιαστικές ανάγκες, αυτές οι ενισχύσεις, θα πρέπει να ξεκαθαριστεί, κατά τρόπο που να μην αφήνει περιθώρια για οποιαδήποτε παρερμηνεία, ο σκοπός που θα υπηρετήσουν οι χορηγίες (δηλ. για ενίσχυση λόγω άπορίας ή για αποζημίωση, άσχετα με την εύπορία ή μη του λογοτέχνη, λόγω της προσφοράς του στον πολιτισμό). Διότι, άλλο περιεχόμενο έχει, βέβαια, η χορηγία για έναν φτωχό λογοτέχνη ή καλλιτέχνη και άλλο για έναν που έχει ένα εισόδημα 150 και 200 χιλ. τον χρόνο. Πάντως, η γνώμη μας είναι πως, για να έχουμε κι' ένα καλό αποτέλεσμα, οι χορηγίες θα πρέπει, πρώτ' απ' όλα, να δίνονται σε κείνους που έχουν ανάγκη (που ενώ είναι καθ' όλα αξιόλογοι, δεν συγκεντρώνουν ένα ικανοποιητικό εισόδημα), με την μορφήν αυτή της χρηματικής αποζημίωσης, ενώ, για τους εύπορους, θα μπορούσαν να δοθούν με την μορφή ενός ειδικού τιμητικού μεταλλίου ή μιᾶς ἄλλης ξεχωριστής αναγνώρισης. Έτσι θα πιάσουν και τὰ χρήματα έναν τόπο, ὅχι ἐκεῖ που δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα, καὶ πολλοὶ ἀπ' τοὺς πνευματικούς μας ἀνθρώπους, ἰδιαίτερα τῆς ἐπαρχίας, θὰ μποροῦν νὰ ἔχουν κι' ἓνα εἶδος οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας, γιὰ νὰ σκύβουν πὶὸ ἀπερίσπαστοι πάνω στὸ χαρτί.

Αὐτὰ εἶχαμε νὰ ποῦμε, ἀπ' τὴν σκοπιὰ τῆς ἐπαρχίας κι' ἐμεῖς, σχετικὰ μετὰ τὶς χορηγίες γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν δυνάμεων τῆς χώρας μας. Καί, τέλος, γιὰ νὰ τεθοῦν τὰ πράγματα πάνω σὲ κάποιαν εὐρύτερη βάση, θὰ εἶχαμε νὰ προσθέσουμε πὼς θὰ εἴταν ἴσως καλύτερα νὰ συνταχθεῖ πρῶτα ἓνας κατάλογος, μετὰ τὴν γνώμη καὶ τῶν πνευματικῶν ἐστίῳν καὶ τῶν μεμονωμένων λογοτεχνῶν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαρχίας (καθὼς καὶ τῶν καλλιτεχνῶν), ἀπ' τὸν ὁποῖο, κατόπιν, βάσει αὐστηρῶν κριτηρίων, νὰ γίνῃ ἡ πρώτη ἀρχή. Μετὰ αὐτὴν τὴν εὐρύτερη δυνατὴ συγκατάθεση καὶ ἀνάληψη εὐθύνης, πιστεύω πὼς θὰ εἶχαμε τὰ καλύτερα δυνατὰ ἀποτελέσματα. Κι' αὐτὰ ὅλα, φυσικὰ, δίχως τὴν ἀργοπορία καὶ τὴν χρονοτριβὴ πολὺπλοκης διαδικασίας, πού, πολλὰς φορὲς, καταντᾷ νὰ γίνῃται ἓνα μεγάλο ἐμπόδιο.

Τέλος, γιὰ τὴν ἐπαρχία πού, καθὼς ἀντιλαμβάνονται ὅλοι γενικά, ἔχει ἀνάγκη νὰ κρατήσῃ τὰ πνευματικὰ τῆς κεφάλαια ἀπ' τοὺς ἀνοιχτοὺς δρόμους τῆς μετανάστευσης στὴν πρωτεύουσα καί, πού, ἀκόμα, εἶναι ἡ μεγάλῃ δεξαμενὴ τῶν ἀνανεωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους μας, πρέπει νὰ δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχή.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

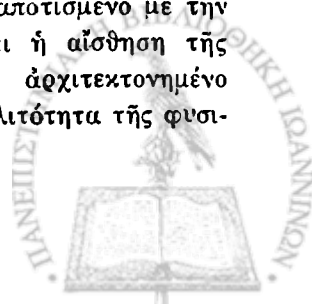
ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Λάμπρου Μάλαμα: «ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΟΥΡΓΙΑ» (μυθιστορηματικὴ βιογραφία), Ἀθήνα, 1971.

Μὲ τὴν γεωμετρικὴ ἐκείνη αἰσθητικὴ, ποὺ ξεχωρίζει τὴν πεζογραφία τοῦ Λάμπρου Μάλαμα (ὁ συγγραφέας εἶναι ἀπ' τοὺς μετρημένους ποὺ ἔχουν ἓνα ἀρρενωπὸ προσωπικὸ ὄψος καὶ μιὰ λαϊκὴ ἐπιζὴ φυσιογνωμία) εἶναι χαμοκίενο τὸ ἔργο τοῦτο ποὺ κάνει ἀληθινὸ μνημεῖο τὴν ὄντοτητα καὶ τὴν γοητεία ποὺ διατηρεῖ ἡ παράδοση, ὁ θρύλος κι' ἡ ἱστορία τοῦ κλεφταρματολοῦ Κατσαντώνη σὴν μνήμη καὶ στὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ μας. Εἴταν, πράγματι, μιὰ φυσιογνωμία, ἀπ' τὶς ἡρωϊκὲς ἐκείνες ποὺ ἐνσάρκωναν, στὰ χρόνια τῆς ζοφερῆς δουλείας τοῦ Γένους, τὴν

ἀντοχὴ καὶ τὴν ἐλπίδα γιὰ τὸ ξημέρωμα τῆς λευτεριᾶς, γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ ραγιαῖ καὶ ποὺ ἔγινε στὸ στόμα τοῦ λαοῦ τραγούδι ἢ ζωή, τὰ κατορθώματα καὶ τὸ μαρτύριό του στὰ χρόνια τοῦ φοβεροῦ Ἀλῆ-πασᾶ.

Τὸ ὕλικό αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα ἀνεκτίμητο ἔθνικὸ κεφάλαιο τῆς νεώτερης ἱστορίας μας, ὁ Λάμπρος Μάλαμας τὸ πῆρε, σχεδὸν ἀπ' τὶς πηγές του (γραπτές, προφορικές, αὐτοψία τῶν τόπων καὶ τῶν μνημείων) καί, μετὰ τὴν εὐλάβεια τοῦ προσκυνητῆ καὶ τὴν βαθύτατη δόνηση τοῦ εὐρύτερου ποιητῆ, τὸ μετουσίωσε σ' ἓνα μυθιστόρημα ἐπικῆς ἀφήγησης καὶ ἀντρίκειου, σχεδὸν ὁμηρικοῦ διαλόγου. Ἔτσι, διαποτισμένο μετὰ τὴν λυρικὴ εὐφορία, ποὺ δίνει ἡ αἰσθησις τῆς γνήσιας συγκίνησης καὶ ἀρχιτεκτονημένο μετὰ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν λιτότητα τῆς φυσι-

κῆς ὁμορφιάς (ὅπως εἶναι στὰ δημοτικά τραγούδια καὶ ἡ παράδοση τοῦ τόπου μας), ὁ συγγραφέας σύνθεσεν ἕναν ὁλόκληρο λαό, ποὺ ἔχει ἀκοίμητη ἱστορικὴ μνήμη, ἀξίες λαϊκῆς καταβολῆς, ἥθος ἀρχαϊκῆς ἀρετῆς, ἀδάμαστη ψυχικὴ ἀντοχὴ καὶ ἀνυπότακτη συνείδηση τῆς μοίρας τῶν ἐλεύθερων ἀνθρώπων, ποὺ ἀντιπροσωπεύει, ὄχι μονάχα τὴν ὁπαντοχή, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντρίκεια πάλι νὰ κρατηθεῖ ὀρθίος καὶ ἀδούλωτος. Αὐτὴν ἀκριδῶς τὴν μορφὴ τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν ἀναπνέει μέσα στὰ γραφεῖα καὶ τὰ πουρφουμαρισμένα χαρτιά, δίνει ὁ Λάμπρος Μάλαμας, μὲ ὅλο τὸ μεγαλεῖο, τὴν φυσικὴ εὐγένεια καὶ τὴν ἄγρια φυσικὴν ὁμορφιά ποὺ δίνεται ἀπ' τὴν ὄντοτητα ἑνὸς λαικοῦ ἔπους κρατημένου μέσα στὰ περὶφανα βουνὰ τῶν Τζουμερκῶν μὲ τὸ βαθὺ ἡλιοδασίλεμα καὶ μὲ τὰ μεγάλα ἀπόσκια. Καί, μαζὶ μὲ τὰ βήματα τῆς ἱστορίας, πάνω στίς ἀπάτητες ἐκείνες κορφές ποὺ ὀρίζει ὁ ἥλιος, ὁ συγγραφέας ζωντανεῖ τοὺς ἴσκιους, δίνει σάρκα καὶ δμιλία, στοὺς πρωτοκλέφτες ἐκείνους ποὺ ἀποτέλεσαν τοὺς συντρόφους τοῦ Κατσαντώνη, πλάθοντάς τοὺς ὄχι ἀπ' τὸν πηλὸ, ἀλλὰ ἀπ' τὸ ἀνεῦμα καὶ τὶς πράξεις τοὺς. Γι' αὐτό, ἐκτός ἀπ' τὴν παρεμβολὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ζωὴ τοῦ Κατσαντώνη καὶ τὸν θρύλο γύρω ἀπ' αὐτόν, ὁ Λ. Μάλαμας φτιάχνει ἀκόμα καὶ ξεχωριστὰ δημοτικὰ τραγούδια (ὅσα θὰ χρειάζονταν ἢ ὅσα δὲν κρατήθηκαν στὴν λαϊκὴ παράδοση) γιὰ νὰ πάρει, ἡ μυθιστορία τούτη, τὴν αὐτάρκεια καὶ τὶς ἀνοιχτὲς διαστάσεις, ποὺ ἔχει μιὰ ζωὴ κι' ἕνας λαὸς στὸν τόπο τῶν πατέρων του.

Γιὰ νὰ ἀξιοποιήσει κανεὶς ἕνα τέτοιο βίωμα, ποὺ κληροδοτήθηκε καὶ ποὺ κληρονομήθηκε ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ στὴ νεώτερη ἐθνικὴ μας ἱστορία, χρειάζονταν ἕνας συγγραφέας ποὺ νὰ ἔχει αἰσθησι τῆς ψυχικῆς ἀφῆς καὶ ποὺ νὰ εἶναι κοντὰ στὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν ἀποχωματίστηκε ἀπ' τὴν σύγχρονη ζωὴ. Καί, πρὸ παντός, νὰ ἔχει τάλαντο ποὺ νὰ τὸν συγκλονίζει, αὐτὸν τὸν ἴδιο, στὸ ἄγγιγμα αὐτῆς τῆς ἡρωικῆς λαϊκῆς φυσιογνωμίας. Γιατί, οἱ ἀληθινοὶ ἥρωες, εἶναι αὐτοὶ ποὺ δὲν ὑπόκεινται στὴν κοινὴ μοῖρα, εἶναι μονάχα ἐκεῖνοι ποὺ μένουν κι' ὕστερ' ἀπ' τὸ θάνατο καὶ ποὺ γίνονται μνήμη ἀκατάλυτη

καὶ τραγούδι τοῦ λαοῦ τοὺς. Ὁ Λ. Μάλαμας, πιστεύουμε, ἦταν ἀκριδῶς ὁ πιὸ ἐνδεδειγμένος γιὰ ἕνα τέτοιο δυσπρόσιτο καὶ μεγάλο θέμα. Καί, γι' αὐτό, κατόρθωσε νὰ τὸ φέρει τόσο κοντὰ στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῶν ἀστικῶν γιγαντομαθῶν, ἐπιβλητικό, φορτωμένο μὲ τὸν ἴσκιο καὶ μὲ τὴν γοητεία τῆς κλεφτουριάς καί, ἀκόμα, τονισμένο μὲ μαστοριὰ τῆς λαϊκῆς τέχνης, τόσο στὸ λόγο, ὅσο καὶ στίς εἰκόνες. Ἔτσι, ἡ ἱστορία, παίρνει ὀρατὴ μορφὴ, δένεται μὲ τὸν τόπο, κινεῖται μὲ ὑπαρχτὲς ὄντοτητες καὶ γίνεται, ἀπὸ ξερὴ παράθεση γεγονότων καὶ ὀνομάτων, μιὰ ζωὴ μὲ φυσιογνωμία καὶ συγκεκριμένα ἔχνη. Πρόκειται γιὰ ἕνα βιβλίο, ποὺ φέρει τὴν μαρτυρία πυρακτωμένη καὶ φωτεινὴ, ἔξω ἀπ' τὶς μαρμάρινες στῆλες καὶ ποὺ δίνει, μὲ γλώσσα καὶ διάθεση λαϊκῆς ποίησης, τὴν βιοθεωρία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν μοῖρα τοῦ λαοῦ, στίς ἀκραῖες σχεδὸν διαστάσεις τῆς παλληκαριᾶς.

Θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε τὴν ἄνεση καὶ τὸ βέβαιο περπάτημα ἑνὸς ἀνθισμένου ληρικῶς λόγου, ποὺ κάνει, στὸ βιβλίο τοῦτο, νὰ ξεπαγώνουν οἱ χαρὲς τῆς ζωῆς κι' ἡ ἀδερφικὴ ἀλληλεγγύη, ποὺ κατακλύζουν τὶς σελίδες του. Εἶναι μιὰ προσφορά, ποὺ ξεχωρίζει τὸν συγγραφέα καὶ ποὺ δίνει, στὸ εὐρὺ κοινό, ἕνα ἔργο τέχνης, καμωμένο μὲ φρικτὴν ὑγεία καὶ λαϊκὴ ἀρρενωπότητα, πράγματα, ποὺ τόσο τὰ ἔχουν ἀνάγκη τὰ σύγχρονα γράμματα, καθὼς φορτώνονται μὲ τόσες καὶ τόσες ἐρωτοῖστορίες. Καί, τέλος, νὰ σημειώσουμε τὴν ἐμπνευση, ποὺ εἶχε ὁ συγγραφέας νὰ πλουτίσει τὸ ἔργο του μὲ τὰ ἀπλοῖκά σκίτσα ἑνὸς δωδεκάχρονου καλλιτέχνη, τοῦ Κωστάκη Χ. Καρκαμπούνα - ἀλήθεια, πόση παιδικὴ ποίηση καὶ συγκίνηση κρύβεται στίς γραμμὲς ἑνὸς παιδιοῦ ποὺ φτιάχνει κάτι ἀπ' τὶς μορφὲς ἡρώων ποὺ ζοῦν στὴ μνήμη τῆς παράδοσης! -, καθὼς καὶ γιὰ τὴν εἰδυλλικὴ Νεραῖδα τῶν Τζουμερκῶν (ἕνα ὁμορφο χωριὸ μὲ ἐβδομήντα δυὸ βρύσες, πλαγιὲς μὲ κοντοέλατα καὶ κορυφὲς σκεπασμένες (ἀπὸ σύγνεφα) νὰ τὴν συνδέσει μὲ τὸν γάμο τοῦ Κατσαντώνη — πρᾶγμα ποὺ ἄλλωστε, δὲν ἀπέχει ἀπ' τὴν πραγματικότητα — καὶ τὸν Ἀπρίλη τῆς νιότης του.

Μάρκου Μέσκου: «ΤΑ ΑΝΩΝΥΜΑ»
(ποιήματα), Ἀθήνα, 1971.

Ἐγὼ στὸ νότο ἐκείνοι στὸ βορρᾶ
ἄλλαξα ὁχτὼ φορές τὸ μήνυμα
ἀπὸ τὴ χήνα τοῦ βάλτου ὡς τὸ ψιλὸ χε-
(λιδόνι

ψηλὰ
δὲν ἔφτασε
κανένα πουλί.

.....

Μιὰ ἀσκητική λυρική ποίηση, ποὺ πυκνώ-
νεται ἀπ' τὸν ἀνθρώπινο πόνο καὶ τὴν αἰχμη-
ρὴ λέξη, εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Μάρκου Μέσκου,
ποὺ δὲν ξεπερνᾷ τὴν φειδῶ τῆς λαζωνικότη-
τας. Κι' ἔρχεται, στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῆς πλη-
θωρικῆς μάζας τῶν ἰδεῶν, ποὺ γίνονται στί-
χοι, γιὰ νὰ δώσει μιὰν ἄλλη, ὁλότελα προ-
σωπικὴν ὄραση. Γιατί, παρὰ τὴν οἰκουμενι-
κότητα, ποὺ τῆς δίνει ὁ ἀνοιχτὸς χώρος τῆς
ἀνησυχίας καὶ τῆς ἀναζήτησης σ' ἕναν ἐν-
δογενῆ κόσμο χωρὶς συμβατικά περιθώρια,
ἡ πιεστικὴ ἐνατένιση τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ μετου-
σίωση τῆς ἐμπειρίας γίνονται μέσα στὸν ἴ-
διον τὸν τόπο του. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ δια-
κρίνουμε, σὲ κάποια βαθύτερη ἐκκοινωνήση
μὲ τὸ βάρος τῶν εἰκόνων καὶ τὴν ἔλλειψη
παραπληρωματικοῦ σκηνικοῦ, τὸν ἀνθρώπο
ποὺ ξεκίνησε νὰ ἔρθῃ στὴν πεδιάδα τὴν σκε-
πασμένη μὲ τὴν τέφρα, γιὰ νὰ συνεχίσει ἡ
γιὰ νὰ διασώσει μιὰ πορεία, τὴν ὁποίαν ὑ-
ποσχέθηκαν οἱ καιροὶ καὶ ποὺ δὲν γίνονταν
νὰ μείνῃ ἕνα ὄνειρο. Αὐτὸ τὸ θολό, τὸ ἀ-
καθόριστο διαποτίζει τὴν ἵπαρξη τοῦ ποιη-
τῆ, ἐνώπιον τῆς τύχης ἐνὸς τραγμένου αἰ-
ῶνα τεχνικοῦ ἔπους καὶ ἀλλοτριώσεως τῆς ὄν-
τότητας. Αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτερο ὑπόστρω-
μα, στὴν ποίηση τοῦ Μάρκου Μέσκου. Καὶ
δίνεται μὲ τὴν μορφὴ μιᾶς λιγόλογης μονω-
δίας, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀπρόοπτη δομὴ ἀπ'
τὴν ἀποσυνδεδεμένη λέξη. Πράγματι, πρό-
κειται γιὰ τονισμένη πύκνωση, ποὺ, γιὰ νὰ
κρατήσῃ τὴν ἀνάμνηση ἀπ' τὴν δόνηση τῆς
αἴσθησης, μετασχηματίζεται σὲ μιὰ τροχιά
συμβόλων μὲ τὴν πιὸ τολμηρὴ ἑλλειπτικότητα
στὴν ἐκφραση. Γι' αὐτό, ἀπ' τὰ ποιή-
ματα τοῦ Μάρκου Μέσκου δὲν χάνονται οἱ
χαρακτῆρες ποὺ ἔχουν σκάψει τὴν ψυχὴ του.
Καὶ φέρνει, σ' ἕναν λόγο προσωπικῆς ὑφῆς,
ὄχι μονάχα τὴν καταγωγὴ του, ἀλλὰ καὶ τὸν
ἀνθρώπο ποὺ ἐπέζησε ἀπ' τὴν συνταρακτικὴ

του ἐξουθένωση. Αὐτό, ἀκριβῶς, εἶναι τὸ
μήνυμα, ποὺ ὑπάρχει στὴν φωνὴ τούτῃ: μιὰ
αὐτάρεκτα ἀπόναν μονόλογο μέσα σ' ἕναν
ἴδιον ὀρίζοντα ποὺ πρέπει νὰ τὸν γιομίζει
μονάχα ὁ ποιητής.

Πέτρου Γλέζου: «ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΕ ΤΑ
ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑ» (διηγήματα), Ἀθήνα,
1971.

Ὁ Πέτρος Γλέζος, ποὺ ἔχει μιὰ μακρὰ
θητεία στὰ γράμματα, φέρνει πάντα τὴν ἡ-
γεμὴν ῥέμβη, τὴν ἀναπόληση καὶ τὴν νοσταλ-
γία. Καί, μὲ αὐτὰ τὰ βιώματα, ποὺ γιομίζουν
τὴν ὥριμη ζωὴ, ἔρχεται κι' ἐδῶ, γιὰ νὰ
προσφέρει μιὰ στάθμευση, μιὰν ἥσυχον ὥρα,
ποὺ ἀναζητᾷ ὁ ἀνθρώπος τῆς ἐποχῆς μας.
Γι' αὐτό, δὲν παρακινδυνεύει τὴν ποιότητα
τῶν αἰσθημάτων καὶ δὲν θέτει ὑπὸ δοκιμα-
σίου τὸ ταλαιπωρημένο νευρικό σύστημα τῶν
ἀνθρώπων, ποὺ καταδυναστεύονται ἀπ' τὴν
ἐντύπωση τῆς λεξιθροῦρας. Εἶναι μιὰ χειρα-
ψία πραγματικὰ ζεστή, καὶ μιὰ συνομιλία μ'
ἕναν κόσμο ποὺ εἶχε ἕναν ἄλλο κι' ἕναν τό-
πο δικό του. Γι' αὐτό, τὰ διηγήματά του,
ποὺ εἶναι καμωμένα μὲ χωνεμένη συγκίνηση,
κρατοῦν ἐκείνη τὴν καθιερωμένη ἀξία ἀπ'
τὴν ἀπείρακτη ἐποχὴ κι' ἐκείνο τὸ πνευ-
ματικό ἄρωμα ἀπόναν λόγο ποὺ χωράει γιὰ
νὰ στηθεῖ μιὰ ὁλόκληρη φυσιογνωμία ζωῆς.
Δὲν ὀδηγεῖ — ἢ μᾶλλον ἀποφεύγει νὰ ὀδη-
γεῖ — σὲ πειραματικούς προβληματισμούς.
Γιατί, ὅπωςδήποτε, ὁ συγγραφέας ἔχει νὰ
δώσει, δώθε ἀπ' τὴν ἀναζητήσεως, μιὰ ζωὴ
ποὺ εἶναι γιομάτη ἀπὸ χρόνο, ἀπὸ εὐαίσθη-
σία καί, πρὸ παντός, ἀπὸ ἀφῆ ἐνὸς βαθύτα-
του ἀνθρώπινου πόνου, ἐξημερωμένου μὲ
τὴν χριστιανικὴ ἐγκαρτέρηση. Ἔτσι, τὸ
«Σπίτι μὲ τὰ περιστέρια» κρατᾷ τὴν ζωὴ
πρὶν ἀπ' τὴν ἀπομυθοποίησιν καί, δίχως κα-
νένα βάρος ἡθιογραφίας, τὴν φέρνει στὴν
λευκὴ τούτῃ ἀβυσσο, ποὺ σκιάβουμε ὅλοι μας
γιὰ νὰ βροῦμε τὰ χαμένα ὄνειρα ἐνὸς αἰῶνα.

Πιστεύω πὺς τὰ συντηρητικὰ τοῦτα διη-
γήματα, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀνεπιματικὴ τους ὄν-
τότητα, δίνουν τὴν ἀφορμὴ καὶ γιὰ κάποιον
προβληματισμό, πάνω στὴν θεώρηση τῆς σύγ-
χρονης πραγματικότητας, ἀπὸ θέσιν ἀνυπο-
ψίαστη. Γιατί, ἀκριβῶς, δὲν στηρίζονται
στὴν κραυγὴ καὶ στὴν ἐντυπωσιακὴ ὁρατό-
τητα.

Ανθη Βεργή: «ΟΤΑΝ ΘΕΡΙΖΑΜΕ ΣΤΑ ΣΚΟΤΑΔΙΑ» (διηγήματα), 'Αθήνα, 1971.

Ένας συγγραφέας, με δραματικό λυρικό υπόστρωμα, ο Άνθης Βεργής, νοτίζει τις λέξεις με κάποιον όδυνηρό σαρκασμό και φορτώνει, στις καλύτερες περιπτώσεις των χειμένων του, τις εικόνες μ' έναν ίσσιο βαρύ, τόν ανθρώπινο πόνο. Έτσι, σ'α διηγήματά του, πλανάται πάντα ένα φάσμα φρικτής ύπαρξιακής αγωνίας, που δίνει την γεύση άπονα τραύμα καλυμμένο με τις αλληπάλληλες διαστρώσεις από μιά δηλητηριασμένη ατμόσφαιρα. Είναι, πράγματι, σελίδες απ' τις πιο δυνατές σ'α σύγχρονα γράμματά μας, που αφήνουν τόν ιδρώτα άπονα πυρετό και την εξάντληση άπονα παραλήρημα.

Και σ'το προηγούμενο βιβλίο του Α. Βεργή («Όργη Θεού»), που πιστεύω πως σημάδεψε πολύ πέρ' απ' τις άναμενόμενες ύποσχέσεις, άφησεν έντονα ίχνη που καλύπτουν, ακόμα και σήμερα, τις πιο ριψοκίνδυνες προθέσεις για έναν σύγχρονο πεζογράφο, που ξεκινάει άποναν άπροσχημάτιστο χώρο ελληνικότητας. Δέν υπάρχουν, παρά μετρημένες οί τέτοιες περιπτώσεις, που ζινούνται τόσο άπρόοπτα, μάλιστα, μέσα σ' ένα κλίμα λυρικής εύφορίας και που νά είναι στην άφετηρία τους άνθρωποκεντρικές. Γι' αυτό, άλλωστε, φτάνουν ως την ένανθρωπηση (όπως και ο Τάκης Δόξας) των πραγμάτων και της γενικότερης σκηνογραφίας, παίρνοντας, έτσι, μιά αίσθηση γοητείας (έδω κάπως σκινθρωπής), χωρίς καν νά χρειασθεί νά προσφύγουν στην έλλειπτικότητα ή στην άφαίρεση. Ό συγγραφέας κατορθώνει, σ' μιάν έκκοινώνηση, νά μετασχηματίζει αισθητικά, σ' ένα πυκνωμένο παραμύθι την πραγματικότητα, χρησιμοποιώντας την απλότητα απ' την λιτή λέξη και μεταλλάζοντας τόν βιβλίο στην επιφάνεια των έντυπώσεων. Έτσι, παρά τις πλεονάζουσες ύπερβολές στην καθαρή περιγραφή — πρῶγμα που γίνεται βέβαιο όρατό σ' μιά τόσο καλοφτιαγμένη μοντέρνα γραφή όπως είναι τ'α διηγήματα τούτα — και τ' άνοιγμα των διαστάσεων κάποτε πετυχαίνει ένα έκληκτικό αποτέλεσμα και κατορθώνει νά δώσει

ένα προσωπικό ύφος που, με την εικόνα, άνιχνεύει την ίδια την έκφραση της γλώσσας, χωρίς κανέναν επικίνδυνο πειραματισμό λειψιθερίας. Πρόκειται, δηλαδή, μιά μιά πεζογραφία, κρατημένη σ'ε κάποια χαριτωμένη τραγικότητα, που έρχεται στην ύραση του σημερινού μονάχα άνθρωπου.

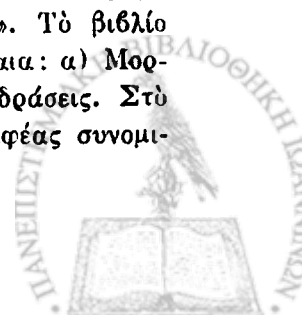
Αυτά όλα, που έδω δίνονται με κάποιαν άσάφεια, λόγω της επιγραμματικής άναφορής στην γενικότητα της διηγηματογραφίας τούτης, είναι όπωσδήποτε μιά αισθητική κατάρτηση στην σύγχρονη έκφραστικότητα, που, δίνει, μαζί με τόν ανθρώπινο πόνο του συγγραφέα, και την ένθάρρυνση για την άντοχή και για την διάρκεια της τωρινής λογοτεχνίας μας. Γιατί, έπ' τέλους, είναι μιά προώθηση πέρ' απ' την στασιμότητα της πεπατημένης, που, με κάποιαν αυστηρότερη αξιοποίησή της απ' τόν ίδιον, (τόν συγγραφέα), νά φτάσει νά δώσει έναν καθαρό ποιητικό λόγο στην πεζογραφία, πρῶγμα που, κατά την γνώμη μου, άποτελεί τερίπου μιά επιταγή της έποχής.

Τ'α σημεία που, για λόγους αισθητικής άντίληψης και ειδικής πεποίθησης, δέν μ'α βρίσκουν — πολλές φορές — σύμφωνα, είναι εκείνα που αναφέρονται στην λογοτεχνική έσωτερική ένότητα και οικονομία ειχόνων (έξάντληση των όρίων πλαστικής, παραστάσεων κ.λ.π.) κι' εκείνα που γενικεύουν την ένανθρωπηση των κάποιων άπροσπέλαστων βιωμάτων (ύπαγωγή στην καθημερινότητα δεδομένων έννοιών). Κατά τ' άλλα (ειδικότερα, ή αξιοποίηση της μικρότητας έμπειρίας απ' τις μεγάλες και συνταρακτικές μέρες της κατοχής), ή παρουσία του Άνθης Βεργή άποτελεί μιάν απ' τις ώραιότερες ύποσχέσεις για την λογοτεχνική μνημείωση της μοίρας, που έχει ή γενεά μας.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Δημ. Βασιλειάδης: «ΑΙΓΑΙΟΠΕΛΑΓΙΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ».

Τ'ο βιβλίο είναι αφιερωμένο στην άγαπημένη του σύντροφο και ή αφιέρωση είναι άληθινά πρωτότυπη: «σ' αυτή που τ'ο ξέρει κι' ακόμα ξέρει και τ'ο γιατί». Τ'ο βιβλίο είναι χωρισμένο σ'ε τρία κεφάλαια: α) Μορφές, β) Κατασκευές, γ) Έπιδράσεις. Σ'το σύντομο πρόλογό του ο συγγραφέας συνομι-

λεῖ θάλεγα μὲ τὸν ἀναγνώστη, θέλοντας νὰ τὸν κατατοπίσει, νὰ τὸν ἐνημερώσει, κι' ἂν θέλετε νὰ τοῦ ἐξηγήσει τὴν ἐξελικτικὴ ἐργασία ἀνάμεσα στὶς πρῶτες ἐπιστημονικὲς του ἐργασίες καὶ σ' αὐτὴ πὺν κρατάει στὰ χέρια του ὁ ἀναγνώστης καὶ σ' ἐκείνη πὺν θ' ἀκολουθήσει. Τὸ βιβλίο ἔχει μιὰ ὁμολογουμένως ὠραία καὶ εὐληπτή δημοτικὴ γλῶσσα, αἶσθημα, ἀληθινὴ συγκίνηση καὶ κυρίως πολλὴ ποίηση. Λυρικός ὁ συγγραφέας παρασύρεται ἀπὸ τὸν πλούσιο πνευματικὸ τοῦ κόσμου καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν ἐλληνικότητά του. Τὸ σημαντικὸ καὶ τόσο πρωτότυπο αὐτὸ βιβλίο ξεπήγασε ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ γαλάζια νερά τοῦ Αἰγαίου.

Ὡ αὐτὸ τὸ σύμπλεγμα τῶν αἰγαιοπελαγίτικων νησιῶν μας μὲ τὸ θησαυρὸ πὺν κρύβουν, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὶς ὀλοκάθαρες κεντημένες μὲ πετράδια τῆς θάλασσας σὲ ὠραιότατα σχέδια αὐλὲς τους, γεμάτες γλῶσσες, γιὰ νὰ βρεθοῦμε στὸ ἐσωτερικὸ τῶν σπιτιῶν μὲ τὰ ἀντικείμενα καλοδουλεμὲν στὸ ξύλο πὺν στὰ χέρια τοῦ ἀπλοῦ τεχνιτοῦ σκαλίζεται μὲ ἱερὴ εὐλάβεια καὶ ποιότητος ξέρει, ἂν δὲ συνόδευε τὸ δούλεμα τοῦ ξύλου μὲ κάποιους τόνους μιᾶς ντόπιας γλυκεῖας μελωδίας! Τί νὰ πρωτοθαυμάσει κανεῖς ἀπὸ τὶς ἀκίνητες ὁμορφιὲς τοῦ πολύμοχθου αὐτοῦ ἔργου τοῦ κ. Βασιλειάδη καὶ πὺν τόσο ξεχωρίζει τὸ λυρικὸ στοιχεῖο, ἡ ποίηση θὰ ἔλεγα, καθὼς ἐξηγοῦνται τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο μὲ τόση σαφήνεια. 'Απ' τοὺς κυματιστοὺς ἀφροὺς τοῦ πολυτραγουδημένου αἰγαιοπελαγίτικου χώρου βγήκε τὸ λουσμένο ἀπ' τὴν ἄρμη τῆς θάλασσας βιβλίο μὲ τὸν τίτλο «θεώρηση τῆς αἰγαιοπελαγίτικης ἀρχιτεκτονικῆς ὑπὸ ἀνήσυχη ὀπτικὴ γωνία».

Ἄς δώσουμε τώρα κάποιο κομμάτι σὰ δεῖγμα ἀπὸ τὸ «Ἐσωτερικὸ τοῦ Σπιτιοῦ».

...«Καὶ αὐτὸ τὸ τετελεσμένο τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου νὰ τὸ ἐποπτεύῃ ἓνας ταπεινὸς ὀφθαλμός, τὸ λυχνάρι, πὺν μεταλλάχτηκε σὲ καντήλι κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἐσωράχιο τοῦ τόξου. Ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ εὐσέβεια σὲ ἐράσμο ταῦτισμό. «Ἴδε ὁ ἄνθρωπος» καὶ ἡ ἀφελότητά τῆς καρδίας του.

Ἡ φωτιὰ ἀναμμένη κατάχαμα στὴ μέση, στὸ κέντρο τοῦ σπιτιοῦ, τῆς μονοκάμαρας, νὰ μοιράζει τὴ ζέστη μὲ δικαιοσύνη σ' ὅλες τὶς γωνιές. Καὶ ὁ καπνὸς νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ

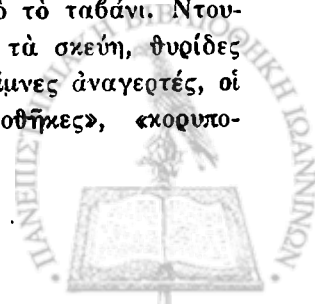
ταβάνι, ἀπὸ τὴν ὀροφή, χωρὶς βιασύνη, ἀποδιοπλαστῶς καὶ ἀξιοπρεπῆς, ἀπὸ μιὰ τρύπα ἢ ἓνα στοιχειῶδες ὀπαῖο. Προϊστορικὴ μορφὴ καὶ καταβολή: ἡ ἐστία (σχ. 49 βλ. κάτω πὺν καὶ τομὴ ΒΒ τοῦ παρατίτου).

Καὶ ἴστερα νὰ γίνεται μικρὴ καλύβα μέσα στὸ σπίτι, σπηλιὰ γεμάτη φλόγες πὺν ὀπισθοχωρεῖ: Τὸ τζάκι καὶ ὁ φῶκος. Μιὰ σπηλιὰ, πὺν ὀπισθοχωρεῖ καὶ κολλάει στὸν τοῖχο πάμφωτη μιὰ σπηλιὰ πὺν πῆρε ὅλες τὶς μορφὲς καὶ γνώρισε ὅλα τὰ σχήματα (σχ. 50). Γιὰ νὰ ζεστάνη τὰ χέρια καὶ τὸ σῶμα τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ θυμίσῃ στὰ γέροντα κορμιὰ τὴ θαλπωρὴ πὺν ἐννοιῶταν πρὶν πολλὰ χρόνια. Γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀγωνία τοῦ κάβουρα, πὺν ἀλλάζει χρώματα ἀπάνω στὰ ἀρβουνα, γιὰ νὰ δῇ τὴ συστρωτὴ τῶν πλοκαμιῶν τοῦ χταποδιοῦ ἀπάνω στὴ θράκα. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἱλαρὰ καὶ ἀποτρόπαια νὰ τὰ παρακολουθοῦνε τὰ τσουκάλια καὶ τὰ πῆλινα μάτια τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνα κούτσουρο σὰν πλακουδερὸ λιθάρι, ἓνας κοντὸς κορμὸς κομμένος μὲ δύο ἐπίπεδα, εἶναι τὸ πρῶτο, τὸ στοιχειῶδες κάθισμα πὺν θὰ ξεκουράσῃ. Αὐτὸ καὶ ὁ ἄνθρωπος μπροστὰ στὴ φωτιὰ γιὰ νὰ ζεσταθῇ καὶ νὰ φάῃ. Τὸ κούτσουρο ψηλώνει ἀποκτώντας καὶ ποδιάρια ὄχι δύο, ἀλλὰ τρία: τὸ κούτσουρό μας λοιπὸν ἔγινε ἀρχαῖος τρίποδας, ἓνα τρίχαλο ἀπὸ κορμὸ δέντρο καὶ στάθηκε κι' αὐτὸ ὄρθιο.

Καὶ καθὼς ὁ συγγραφέας μας παρουσιάζει ἀνάγλυφες εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιώτικου σπιτιοῦ, σοφράδες καὶ σκαμνιά, κοῖνιες καὶ πινακωτὲς «Ξερὲς λυγαριὲς καὶ πιερδοάφνες καὶ σπάρτα κατάχαμα, τὸ πρῶτο στρώμα, μιὰ πλεχτὴ ψάθα τὸ δεύτερο». Τώρα μᾶς δίνει ζωντανὴ τὴν εἰκόνα τοῦ νησιώτικου νοικοκυριοῦ.

«Τὸ νοικοκυριὸ καὶ ἡ νοικοκυροσύνη τοῦ νησιώτικου σπιτιοῦ ἔχει συγκρατημένη, ἀλλὰ πολλαπλὴ ἔκφραση. Τὸ χωνευτὸ ἔπαπλο καὶ σκεῦος εἶναι ἓνα μυστικὸ τους. Πλήθος ὀρθογώνιες θυρίδες, μικρὲς καὶ μεγάλες στὸ πάχος τοῦ τοίχου, σκέτες κι' ἀνοιχτὲς ἢ σφραλισμένες μὲ φύλλα χαμηλὰ στὸ ὕψος τῆς ποδιᾶς ἢ ψηλὰ κάτω ἀπὸ τὸ ταβάνι. Ντουλάπια γιὰ τρόφιμα, γιὰ τὰ σκεῦα, θυρίδες γιὰ ν' ἀκοιμπᾶνε τὶς στάμνες ἀναγερετὲς, οἱ «σταμνοστάτες», «σταμνοθήκες», «κορυπο-

στάτες» τοῦ κυπριώτικου σπιτιοῦ, καὶ μικρὲς θυριδοῦλες γιὰ τὰ εἰκονίσματα στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο φωλιασμένες. Χτισμένα, ἐντοιχισμένα κανάτια, στάμνες, πιθαράκια μὲ τὸ στόμιο ἐπιχρισμένο φτιάχνουνε λογιῆς λογιῆς χρηψῶνες γιὰ ὅ,τι πολύτιμο εἶχανε· κάποτε ὁ χρηψῶνας εἶναι μεγαλύτερος, γιὰ ἀνθρώπους, παίρνει ἄλλη μορφή «κρυύφτρας» ἢ «κρυβηστήρας».

Καὶ ὕστερα τὸ ράφι, τὸ «ψωμοσάνιδο», ἢ «ψωμοθοῦκα», μιὰ κοίτια γιὰ τὰ ψωμιά πού τὰ λιγοφρεύουνε τὰ παιδιὰ καὶ τὰ πονίκια· ὁ «πέντουλας» γιὰ τὰ κουλούρια καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ νὰ νύειφρονται πότε θὰ ξαναγεμίση. Τὸ παρᾶξενο κυπαρισσόξυλο γιὰ νὰ κρεμᾶνε ροῦχα καὶ προικιά ἀπὸ τὰ δοκάρια τοῦ ταβανιοῦ, ἓνα εἶδος κοιτὶ ἢ σήμαντρο. Καὶ λυχνοστάτες καὶ λύχνοι: ὁ παραστάτης τοῦ ἀνθρώπου στὰ σκοτάδια. Καὶ καντήλια καὶ πιθάκια καὶ πιθαράκια καὶ κανάτια καὶ λαγήνια καὶ λογιῆς λογιῆς πῆλινα παιχνίδια· ἢ «δίκια κούπα» πού ἂν ἀδικοδάλῃς μιὰ σταγόνα κρασί πάρα πάνω θὰ σοῦ χιθῇ ὅλο ἀπὸ τὸν τρύπιο πάτο της. Βυζαντινὴ δικαιοσύνη.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

Κώστα Παπαπάνου: «ΣΤΟ ΜΑΚΡΥΝΟ ΣΟΥΟΜΙ».

Νὰ γι ἓνα βιβλίο πού διαβάζεται εὐχάριστα. Πρόκειται γιὰ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἀπ' τὴν μακρινὴ χώρα τοῦ Βορρᾶ, τὴν Φιν-

λανδία, πού στὴν ἐποχὴ μας ἔπαψε πιά νὰ εἶναι μακρινή, ἀφοῦ τὸ ἀεροπλάνο ἔχει ἐκμηδενίσει τὶς ἀποστάσεις, τὴν χώρα μὲ τὶς χιλιάδες λίμνες καὶ μὲ τὰ ἀπέραντα δάση.

Ἡ Φινλανδία, τὸ Σουόμι, ὅπως λέγεται ἡ χώρα στὴν ἴδια της τὴν γλῶσσα, εἶναι ὁ τόπος ἀπ' ὅπου ξεκίνησε ἡ συστηματικὴ μελέτη τῆς Λαογραφίας, εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ μεγάλου μουσικοσυνθέτη Σιμπέλιους. Ἀλλὰ ὄχι μόνον αὐτά. Εἶναι καὶ ἡ χώρα τοῦ ἡλίου τοῦ μεσονυκτίου, τῶν Ταράνδων καὶ τῆς «σάουνα» κι ἀκόμα, ἡ πατρίδα τῶν συγγραφέων Ἀλέξη Κίβι, Ρούνεμπεργκ, Σιλλανπάα, Βαλτάρι, Σέντεργκαν κ.ἄ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ κ. Κώστας Παπαπάνος εἶναι προικισμένος μὲ δυνατὸ ἀφηγηματικὸ ταλέντο. Δὲν περιγράφει ἀπλῶς ὅ,τι εἶδαν τὰ μάτια του, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι αἰσθάνθηκε ἡ ψυχὴ του. Μ' ἓνα ἔφος ζωντανό, ἐντελῶς προσωπικό, μᾶς μιλᾷ γιὰ τὰ ἀξιοθέατα τῆς χώρας, γιὰ τὴν φύση της καὶ τοὺς ἀνθρώπους της καθὼς καὶ γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ εὐγενικοῦ καὶ ἀθλητικοῦ αὐτοῦ λαοῦ τοῦ Βορρᾶ, γιὰ τοὺς ἀγῶνες τους γιὰ ἀνεξαρτησία καὶ γιὰ τὸ πολιτιστικὸ τους ἐπίπεδο.

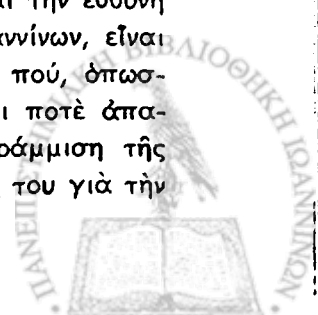
Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Παπαπάνου ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο ὁδηγὸ - ξεναγὸ γιὰ τὴν Φινλανδία.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

Τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτούτο, πού ἀποτελεῖ γιὰ τὴν πόλιν μας ἓνα κέντρο εὐρωπαϊκῆς φυσιογνωμίας, δὲν εἶναι μονάχα μιὰ γαλλικὴ σχολή, ἀλλὰ κι ἓνα πνευματικὸ ἴδρυμα, πού δίνει, ἐκτὸς ἀπ' τὶς θαυμάσιες ἐκδηλώσεις του, μιὰ ἰδιαίτερη ἀκτινοβολία ἀπ' τὴν γαλλικὴ κουλτούρα. Γι' αὐτό, εἶναι εὐτύχημα πού τὰ Γιάννινα, ἀπὸ δέκα πέντε περίπου χρόνια, ἀπόκτησαν τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο (πρέπει νὰ σημειωθεῖ πῶς παρρητήματα τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, ὅπως εἶναι στὴν πόλιν μας, λειτουργοῦν σὲ μετρημένα ἀστικά κέντρα τῆς ἐ-

παρχίας). Καί, ἀκόμα, εἶναι ἐπίσης εὐτύχημα πού τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο Ἰωαννίνων διευθύνεται ἀπ' τὴν κ. Στέα, πού τὸ κράτησε, ὄχι μονάχα σὲ περιωπὴ καὶ ὑψηλὸ ἐπίπεδο ἀποδόσεως, ἀλλὰ καὶ ἐνέταξε μέσα στὴν λαμπρὴ πνευματικὴ παράδοση τῆς πόλης τούτης. Ἔτσι, κάθε ἐκδήλωση, πού γίνεται μὲ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἰωαννίνων, εἶναι πάντα ἓνα σημαντικὸ γεγονός πού, ὅπως-δήποτε, δὲν πρέπει νὰ περνάει ποτὲ ἀπαρατήρητο, καθὼς καὶ ἡ υπογράμμιση τῆς μεγάλης, ἐξ ἄλλου, προσφορᾶς του γιὰ τὴν

σπουδή της γαλλικής γλώσσας καὶ φιλολογίας τόσων ἑκατοντάδων σπουδαστῶν, πρᾶγμα πού, εἰδικώτερα γιὰ τὴν ἐποχὴ μας, ἀποτελεῖ μιὰν ἀνεκτίμητη εὐκαιρία.

Τὶς παραπάνω γραμμές, πού τὶς δικαιούται τὸ θαυμάσιο αὐτὸ ἴδρυμα καὶ ἡ διεύθυνσή του, τὶς γράφομε, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως ἀντιγράφων σὲ ἀφίσεις μοντέρνας ζωγραφικῆς τῆς παρισινῆς καλλιτεχνικῆς κίνησης, πού ὀργάνωσε στὴν πόλὴ μας τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο μὲ τὴν συμπαράσταση τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας Ἀθηνῶν. Ἡ ἐκθεσὴ αὐτή, πού εἶταν ἀπ' τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες (σὰν μιὰ ἐπαρκὴς δειγματοληπτικὴ τῶν πιὸ ἀντιπροσωπευτικῶν σύγχρονων τάσεων καὶ ἐπιτευγμάτων τῆς ζωγραφικῆς στὴν Γαλλία), ἔγινε στίς αἰθουσες τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου (μέγαρον «Παλλάδιον») καὶ θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὴν γνώμη μας, νὰ ἀποτελέσει ἀφορμὴ καὶ ἀντικείμενο γιὰ μιὰ πιὸ εὐρύτερη γνωριμία μὲ τὴν γεύση καὶ τὴν ὄραση τῆς σύγχρονης γαλλικῆς ζωγραφικῆς. Γιατί, ἐκτὸς τὴν ἐνημέρωση γύρω ἀπ' τὴν πορεία καὶ τὶς ἀναζητήσεις, σ' ἓναν κόσμον πού προσπαθεῖ νὰ ὀργανώσει, καινούργιες εὐαισθησίες καὶ καινούργια ἐκφραστικὰ σύμβολα στὸν τομέα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν (ἓνα ρεῦμα καὶ μιὰ προσπάθεια πού κρατάει, ὡς ἀφαιρεμένη ἢ μισοεικονικὴ ἢ ὡς ἀντιλογικὴ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση, ἐδῶ καὶ κάμποσες δεκαετίες), ἡ ἐκθεσὴ τούτῃ μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία καὶ γιὰ μιὰ ἐπαφή (ἔστω καὶ μὲ τὴν μορφή τῆς ἀφίσεως)

μὲ τὴν γενικώτερη καλλιτεχνικὴ κίνηση στὸ Παρίσι, πού, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ ἓνα κέντρο μὲ τὴν μεγαλύτερη διεθνή ἀκτινοβολία στὸν τομέα τούτον. Πράγματι, στὴν ἐκθεσὴ αὐτὴ ἀντιπροσωπεύονται, ὅπωςδήποτε, ἱκανοποιητικά, οἱ ἐγκυρότερες γκαλερί καὶ τὰ σοβαρώτερα Μουσεῖα συγχρόνου Τέχνης, πού ὀργάνωσαν εἰδικὲς ἐκθέσεις στὸ Παρίσι, μέσα στὰ δυὸ τρία τελευταῖα χρόνια.

Ἔτσι, μὲ τὸ πνεῦμα αὐτό, στὴν ἐκθεσὴ περιλαμβάνονται τὰ Μουσεῖα Σύγχρονης Τέχνης τῆς Γαλλίας, τοῦ Παρισιοῦ καὶ τῆς ἐπαρχίας, τοῦ Ρότερντάμ, οἱ γκαλερί Ἀλεξάντερ Ἰόλας, Μαίχτ, Ἀριέλ, Γαλλίας, Ντενισὲ Ρενὲ καὶ τὸ περίφημο Σαλὸν Παρισίων, πού παρουσιάζουν ἔργα ὀνομαστῶν (ὅπως τοῦ Πικάσσο, τοῦ Καντίνσκυ, τοῦ Μπράκ) καὶ ἀγνωστων σὲ μᾶς σύγχρονων ζωγράφων. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, πού δίνεται μὲ αὐτὴν τὴν τόσο ἐκτεταμένη θεώρηση, εἶναι βέβαια μιὰ καλὴ γνωριμία καὶ μιὰ σύντομη — ἐξ ἀντανεκλάσεως ἔστω — ἐμπειρία, πού θὰ πρέπει νὰ μὴν τὴν χάσουμε.

Τέλος, τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο στὴν πόλὴ μας, πού, καθὼς πληροφορηθήκαμε, ἔχει προγραμματίσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ καλλιτεχνικὲς καὶ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις στὸν τρέχοντα χειμῶνα, νομίζουμε πὼς ἀξίζει μιὰς ἰδιαίτερης προσοχῆς καὶ ἀξιολόγησής. Γιατί, χωρὶς κανένα θόρυβο, προσφέρει πάρα πολλά.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Στὸ εὑρετήριον τοῦ Κ' τόμου (1971), πού δημοσιεύεται στὸ προηγούμενο τεῦχος (ὑπ' ἀριθ. 235—236), ἀπὸ τυπογραφικὸ σφάλμα, παρελείφθη, στὶς οἰκείες στήλες, τὸ ὄνομα τοῦ κ. Σοφοκλῆ Λώλη καὶ ἡ συνεργασία του: «Ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ ἡ Ἐθνικὴ Παλιγγενεσία», πού δημοσιεύεται στὸ Ἀφιέρωμα (1821—1971) τῆς «Ἡπειρ. Ἑστίας» (σελ. 107/591).

Ἐκφράζοντες, ἐν προκειμένῳ, τὴν λύπη μας γιὰ τὴν ἀνωμαλίαν αὐτὴν, παρακαλοῦμεν γιὰ τὴν διόρθωση, στὸ εὑρετήριον τοῦ ὡς ἄνω τόμου, ὡς ἐξῆς: Στὴν σελίδα 1015, στὸ γράμμα «Λ», νὰ προστεθῇ: Σοφ. Λώλης (μεταξὺ τῶν συνεργατῶν), καθὼς καὶ στὴν σελ. 1016, σειρὰ 13, νὰ παρεμβληθῇ: «Ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ ἡ Ἐθνικὴ Παλιγγενεσία - Σοφ. Λώλη, σελ. 591».

ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

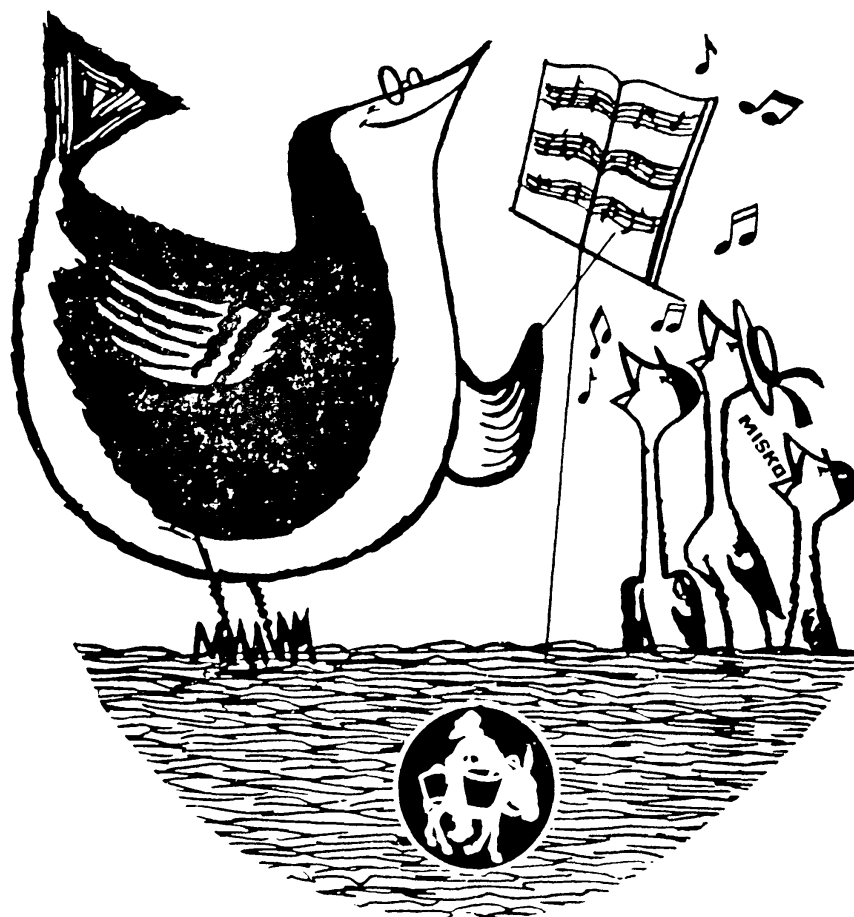
ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

καηό πασχα

χαρούμενο και εύτυχισμένο

MISKO

Η ΠΡΩΤΟΓΙΟΡΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΖΥΜΑΡΙΚΩΝ

